

Badania i Rozwój Młodych Naukowców w Polsce

Nauki humanistyczne i społeczne

Część III

www.mlodzinaukowcy.com

Poznań 2019

Redakcja naukowa

dr inż. Jędrzej Nyćkowiak, UPP

dr Wojciech Pryliński, WSP

Wydawca

Młodzi Naukowcy

www.mlodzinaukowcy.com

wydawnictwo@mlodzinaukowcy.com

ISBN (całość 978-83-66139-18-3)

ISBN (wydanie online 978-83-66392-13-7)

ISBN (wydanie drukowane 978-83-66392-14-4)

Ilość znaków w książce: 604 tys.

Ilość arkuszy wydawniczych: 15.1

Data wydania: kwiecień 2019

Niniejsza pozycja jest monografią naukową. Jej rozdziały zostały wydrukowane zgodnie z przesłanymi tekstami po ich zaakceptowaniu przez recenzentów. Odpowiedzialność za zgodne z prawem wykorzystanie użytych materiałów ponoszą autorzy poszczególnych rozdziałów.

Spis treści

1.	Model kariery politycznej – Donald Trump studium przypadku	7
	<i>Kamila Chrobot</i>	
2.	Polityka zagraniczna „200. dni” administracji Donalda Trumpa – w narracji polskich i amerykańskich mediów	12
	<i>Kamila Chrobot</i>	
3.	Charakterystyka szkolnych działań profilaktycznych. Teoria i praktyka	18
	<i>Jakubowska Iwona</i>	
4.	Differences between men and women in relation to differences in brain structure	25
	<i>Patrycja Kąkol</i>	
5.	Obrona wartości chrześcijańskich w wystąpieniach Hansa - Gerta Pötteringa podczas cyklu konferencji Rola Kościoła katolickiego w procesie integracji europejskiej	33
	<i>Grażyna Kotarska</i>	
6.	Pomarańczowa Rewolucja na Ukrainie a wsparcie Polski	39
	<i>Anna Kowalska</i>	
7.	Stosunki ukraińsko-polskie w sferze bezpieczeństwa	44
	<i>Anna Kowalska</i>	
8.	Categorisation of Proverbs: A Cognitive Grammar Perspective	50
	<i>Mandziuk Justyna</i>	
9.	Wybrane aspekty przemian rodzinności	58
	<i>Agnieszka Nymś-Górna</i>	
10.	Kobieta i kobiecość a wybrane przemiany w obrębie rodziny	63
	<i>Agnieszka Nymś-Górna</i>	
11.	Główne obszary działalności apostolskiej siostr zmartwychwstaneek	68
	<i>Joanna Pyszna</i>	
12.	Podstawowe rysy duchowości św. Edyty Stein	74
	<i>Joanna Pyszna</i>	
13.	Przygotowanie do małżeństwa w nauczaniu papieża Franciszka	80
	<i>Rybaczek Aleksandra</i>	
14.	Zasady przewodnie reformy wprowadzonej przez motu proprio <i>Mitis Iudex Dominus Iesus</i>	86
	<i>Rybaczek Aleksandra</i>	
15.	Integracja społeczna dzieci i młodzieży niepełnosprawnej intelektualnie w stopniu umiarkowanym i znacznym na przykładzie Ośrodka Rehabilitacyjno – Edukacyjno - Wychowawczego w Bytomiu	92
	<i>Kinga Salamon</i>	
16.	Zamiana ról – kiedy dziadkowie stają się rodzicami zastępczymi – szanse i zagrożenia	98
	<i>Słowik Klaudia</i>	
17.	Rozwój kompetencji zawodowych nauczycieli w obszarze technologii informacyjno-komunikacyjnych (TIK)	104
	<i>Bożena Solecka</i>	
18.	System wspomagania rozwoju edukacji	111
	<i>Bożena Solecka</i>	

19. Implikacje i realizacja założeń Szczytu NATO w Warszawie	117
<i>Magdalena Szymańska</i>	
20. Małżeństwo symbolem oblubieńczego przymierza Chrystusa z Kościołem ukazane w pismach ks. Jerzego Grzeškowiaka	125
<i>Stanisława Śliwińska</i>	
21. Polska polityka migracyjna a kryzys migracyjny w Europie	131
<i>Grzegorz Tutak</i>	
22. Rola i znaczenie negocjacji w rozwiązywaniu sytuacji kryzysowych. Wybrane przykłady.	137
<i>Grzegorz Tutak</i>	
23. Prawicowy populizm jako wyzwanie dla integracji europejskiej	143
<i>Zawadzka Sylwia</i>	
24. Prawicowy populizm na przykładzie Alternatywy dla Niemiec	149
<i>Zawadzka Sylwia</i>	

Przedmowa

Szanowni Państwo, wydawnictwo „Młodzi Naukowcy” oddaje do rąk czytelnika zbiór czterech części monografii dotyczących szerokiego spektrum nauk humanistycznych i społecznych.

W prezentowanych monografiach poruszany jest bardzo szeroki przekrój zagadnień, jednak każda z osobna składa się z kilkunastu rozdziałów, spójnych tematycznie, dających jednocześnie bardzo dobry przegląd tematyki naukowej jaką zajmują się studenci studiów doktoranckich lub ich najmłodszy absolwenci, którzy uzyskali już stopień doktora.

Czytelnikom życzymy wielu przemyśleń związanych z tematyką zaprezentowanych prac. Uważamy, że doktoranci i młodzi badacze z pasją i bardzo profesjonalnie podchodzą do swojej pracy, a doświadczenie jakie nabierają publikując prace w monografiach wydawnictwa „Młodzi Naukowcy”, pozwoli im udoskonalać swój warsztat pracy. Dzięki temu, z pewnością wielu autorów niniejszych prac, z czasem zaczną publikować prace naukowe w prestiżowych czasopismach. Przyczyni się to zarówno do rozwoju nauki, jak i każdego autora, budując jego potencjał naukowy i osobisty.

Redakcja

1. Model kariery politycznej – Donald Trump studium przypadku

Model of a political career – case study of Donald Trump

Kamila Chrobot

Instytut Studiów Międzynarodowych, Uniwersytet Wrocławski

Opiekun naukowy: Tadeusz Lebioda

Kamila Chrobot: kamila.chrobot@interia.pl

Słowa kluczowe: Prezydent Stanów Zjednoczonych, Mass Media, Partia Republikańska, Stany Zjednoczone, Polityka

Streszczenie

Wybory prezydenckie w USA w 2016 r. przyniosły nieoczekiwany wynik w postaci wygranej kandydata Partii Republikańskiej- Donalda Trumpa. Wiązało się to z rozpoczęciem dyskusji na temat dorobku politycznego Trumpa, a także tego czy w przypadku ekscentrycznego polityka można mówić o istnieniu tego typu dorobku. Istotą przeprowadzonych badań jest uzyskanie spójnego modelu kariery politycznej odpowiedniego dla Donalda Trumpa - począwszy od zaangażowania się w działalność na lokalnej scenie politycznej, poprzez jego aktywność w partiach politycznych i deklaracje wzięcia udziału w wyborach prezydenckich, aż po medialny wymiar tychże działań. Kluczowy element stanowi również odniesienie uzyskanych rezultatów do tradycyjnych modeli kariery politycznej, które zostały wyróżnione przez Maxa Webera w jego książce pt. „*Polityka jako zawód i powołanie*”.

Warto zaznaczyć, iż w pracy zawarto kluczowe momenty z działalności politycznej Donalda Trumpa, które miały istotne znaczenie z perspektywy badanej materii. Analiza literatury naukowej wykazała, iż nie jest ona obszerna i skupia się w znakomitej większości na deskryptywnym ujęciu działalności politycznej Trumpa, dlatego też niniejsza praca wnosi nową materię poznawczą istotną z punktu widzenia prezydentury polityka.

Kluczowy element, przesądzający o zdefiniowaniu typu kariery politycznej w przypadku Donalda Trumpa - stanowiły media, a ściślej ich partycypacja w działalności polityka i rola, jaką pełniły w stosunku do rozpowszechniania jego idei i poglądów, a także wzrostu jego popularności. Postawa Donalda Trumpa, jako polityka wniosła pewne *novum* w aspekcie postrzegania działalności politycznej. Dlatego też koniecznym okazało się sformułowanie pojęcia modelu kariery, którą poprzez precedens ustanowił Donald Trump – medialnego modelu kariery politycznej.

1. Wstęp

Wynik wyborów prezydenckich w Stanach Zjednoczonych w 2016 r. spowodował duże poruszenie zarówno w politycznym jak i medialnym gremium. Donald Trump - polityk, przedsiębiorca osobowość medialna i telewizyjna, biznesmen celebryta – stał się przywódcą jednego z kluczowych państw na arenie międzynarodowej. Wśród społeczności międzynarodowej popularne było twierdzenie mówiące o tym, iż nie posiada on doświadczenia politycznego, co nie jest zgodne z prawdą. Prezentowany przez Donalda Trumpa model kariery politycznej różni się od wariantów kariery politycznej w ujęciu tradycyjnym, jednak nie stanowi to podstawy do negacji jego istnienia.

Analiza literatury naukowej z zakresu typologii karier politycznych wykazała, iż nie jest ona obszerna. Warto zwrócić uwagę na pozycję książkową autorstwa M. Webera – *Polityka jako zawód i powołanie*, gdyż stanowi ona podstawę dla poczynionych badań oraz wyjście dla dalszych rozważań nad modelem kariery politycznej Donalda Trumpa.

Max Weber – niemiecki filozof, socjolog, prawnik i ekonomista wyróżnił 3 tradycyjne warianty kariery politycznej – permanentny, uboczny i okazjonalny. Określony wariant determinuje typ kariery, jaki jednostka, w tym przypadku polityk, może reprezentować. Modele te cechuje stopień zaangażowania na arenie politycznej. Polityk permanentny – swoje działania w obszarze polityki traktuje, jako stały zawód. Angażuje się w życie polityczne, czynnie działa w organizacjach

społecznych i politycznych. Polityk uboczny – nie wykonuje zawodu w celach zarobkowych. Stanowi formalny trzon partii, jego udział w życiu politycznym ogranicza się do uczestniczenia w ważkich czynnościach, jakimi są: głosowania wewnątrz partii i bierny udział w wyborach. Polityk okazjonalny – ogranicza swoją działalność do czynnego udziału w wyborach (Weber 1998).

Wraz z rozwojem (mediów) komunikowania w połowie XX wieku, rozpoczął się proces tworzenia czwartej władzy. W dyskursie politycznym coraz częściej możemy zaobserwować wpływ szeroko rozumianych mediów na działalność polityków jak i ich wizerunek. Media odgrywały również znaczący element w kształtowaniu wizerunku Donalda Trumpa, który kierował się w życiu maksymą – *nie ważne co o nas piszą, ważne aby pisali*. Zależność i wpływ mediów na działalność biznesową i polityczną Trumpa powodują, iż można stwierdzić, że stanowi on przykład modelu kariery medialnej.

Celem artykułu jest przedstawienie działań Donalda Trumpa, które zdeterminowały prezentowany przez niego rodzaj modelu kariery politycznej, a także odniesienie ich do tradycyjnych wariantów kariery przedstawionych przez Maxa Webera.

2. Materiał i metody

Kluczową publikacją, która posłużyła do stworzenia niniejszego artykułu stanowi przytoczona wyżej książka Maxa Webera - *Polityka jako zawód i powołanie* – która zawiera analizę ważkich problemów, które występują w każdej społeczności. Kolejną pozycją książkową, która odegrała istotną rolę była książka Michaela d'Antonio - *Donald Trump człowiek sukcesu* – pozycja ta opisuje w krytyczny sposób życie miliardera, a także porusza kwestie zaangażowania się Trumpa w politykę, które są niezwykle istotne z punktu badanej materii.

Najważniejszą rolę wśród badanych materiałów źródłowych stanowią publikacje mediów amerykańskich. W szczególności artykułów – „The Washington Post”- największej i najstarszej gazety publikowanej w Waszyngtonie, a także – „The New York Times” - której artykuły, ze względu na skupienie działalności biznesowej i życiowej Donalda Trumpa w Nowym Jorku, stanowiły źródło wielu szczegółowo opisanych faktów i opinii na temat polityka.

Badając ujęcie problemowe wykorzystano metodę analityczną – porównawczą, która poprzez analizę literatury naukowej i artykułów prasowych dotyczących życia Donalda Trumpa – pozwoliła na sprecyzowanie modelu kariery politycznej prezentowanego przez polityka. Zastosowanie tej metody miało również istotne znaczenie dla ukazania różnic i podobieństw pomiędzy typem kariery Trumpa a tradycyjnymi wariantami kariery w ujęciu M. Webera.

3. Wyniki i dyskusja

Kluczowym momentem w działalności Donalda Trumpa, z punktu widzenia kształtowania się prezentowanego przez niego typu kariery politycznej, stanowi początek jego aktywności politycznej. Opisanie poniżej działania w głównej mierze determinują model kariery politycznej przyjęty nieświadomie przez Trumpa i stanowią podstawę twierdzenia, iż prezentuje on model kariery medialnej.

Donald Trump – spadkobierca magnata nieruchomości, przez lata obserwował to, w jaki sposób jego ojciec budował swoją markę i pozycję na rynku, a także zabiegał o uwagę i rozgłos mediów. Dlatego też Trump, rozpoczynając swoją działalność nie stronił od rozgłosu, chętnie udzielał się w życiu towarzyskim Nowego Jorku, był obiektem, często również autorem wielu skandali. Osiągnięcie sukcesu w latach 80. w branży nieruchomości było związane z koniecznością nawiązywania i utrzymywania przyjaznych stosunków z ówczesną administracją Nowego Jorku. W taki sposób, poniekąd nieświadomie, Donald Trump związał się ze światem polityki. Zanim określił swoją afiliację polityczną wstąpił w otwarty konflikt z burmistrzem Nowego Jorku – Edem Kochem – który toczył za pośrednictwem mediów. Na temat sporu między biznesmenem a burmistrzem rozpisywały się największe lokalne czasopisma takie jak „Post”, czy „New York Times”. Konflikt ten przyniósł Trumpowi tak duży rozgłos, że w momencie ogłoszenia przez Eda Kocha dymisji, gazeta „The New York Times” określił biznesmena jednym z potencjalnych i posiadających duże szanse kandydatów na stanowisko nowego burmistrza. W wyniku czego aktywność Trumpa na lokalnej scenie politycznej bardzo wzrosła (d'Antonio 2016).

W 1987 r. Donald Trump wstąpił do Partii Republikańskiej. Kilka miesięcy później wydał oświadczenie, że nie zamierza startować w wyborach na burmistrza Nowego Jorku. Podkreślił zarazem, że inną kwestią z pewnością są wybory na urząd prezydenta Stanów Zjednoczonych. Biznesmen wykorzystywał media w celu manifestowania swoich poglądów na temat bieżących wydarzeń mających miejsce zarówno w kraju jak i na arenie międzynarodowej. W tym celu opłacił za 100 tys. dolarów publikację w największych gazetach w kraju, takich jak: „The Boston Globe”; „The New York Times”; „The Washington Post” - swojego listu na temat polityki zagranicznej Stanów Zjednoczonych. W publikacji Trump stwierdził, że USA powinny zaprzestać sponsorowania obrony państwom, których na to nie stać oraz, że powinny wystawić Europie Zachodniej i Japonii rachunek za poczynione wysiłki w celu zabezpieczenia przeprawy tankowców przez Zatokę Perską (Kurtz 1987). Tego typu działania w 1988 r. umiejscowiły Trumpa na 10 miejscu w rankingu najbardziej podziwianych osób w Ameryce wg. badań przeprowadzonych przez The Gallup Organization. Rok później na łamach – „The New York Times”, „The New York Post”, „The New York Newsday”, „The New York Daily News” – odniósł się do brutalnego gwałtu mającego miejsce w Central Parku. Za niemal 85 tys. dolarów opublikował swój apel mający tytuł – „Przywróćcie karę śmierci. Oddajcie nam naszą policję” (Foderaro 1989).

Poprzez swoją publikację Donald Trump wyraził odczucia wielu nowojorskich mieszkańców, czego efektem było ugruntowanie jego pozycji na arenie publicznej. Jego postawa, a także głoszone poglądy skierowały go w stronę konserwatywnego populizmu. (Feagin i Sike 1995) Prowokacyjne zachowania i stwierdzenia milionera każdorazowo przyciągały rozgłos mediów, zwłaszcza prasy, której odpowiadał styl biznesmena idealnie nadający się na szokujące nagłówki (D’Antonio 2016). Pomimo, iż relacja mediów często miała negatywny charakter nie powstrzymało to wzrostu popularności Trumpa. Wręcz odwrotnie, doprowadziło do tego, że jego postawa zaczęła imponować amerykańcom, czego wyrazem było witanie Trumpa przez rzesze fanów niejednokrotnie owacjami.

Donald Trump w 1999 r. wstąpił do Partii Reform zachęcony wizją wzięcia udziału w wyborach prezydenckich w 2000 r. Media uznały, że zmiana partii jest świetnym ruchem marketingowym, zarówno dla Trumpa jak i Partii Reform. Trump, w odróżnieniu od innych potencjalnych kandydatów ubiegających się o nominację z ramienia Partii Reform, nie odwiedzał największych miast w celu agitacji swoich potencjalnych wyborców, lecz podróżował swoim prywatnym odrzutowcem po całym kraju i przeprowadzał płatne seminaria biznesowe, które przynosiły mu każdorazowo zysk w wysokości 100 tys. dolarów. Komitet przygotowawczy Trumpa określał owe seminaria, jako spotkania wyborcze (d’Antonio 2016; Nagourney 1999).

Poglądy polityczne Trumpa nie były sprecyzowane, ale głoszone przez niego hasła zaskarbiły sobie aprobatę milionów Amerykanów. Donald Trump często postulował, iż jest umiarkowanym konserwatystą. Swoją kampanię opierał na kompilacji poglądów, również tych *stricte* lewicowych, czego przejawem może być chęć wprowadzenia jednorazowego podatku dla najbogatszych mieszkańców Stanów Zjednoczonych w celu pomniejszenia deficytu budżetowego, czy też chęć umożliwienia osobom homoseksualnym pełnienia służby wojskowej. Narracja medialna z okresu członkostwa Trumpa w Partii Reform dowodzi, iż media zwracały większą uwagę na deklarację polityka odnośnie wzięcia udziału w wyborach, niż na jego program wyborczy. Trump nie musiał inwestować dużych kwot w kampanię medialną, bowiem każdy jego ruch był szeroko komentowany przez mass media i tym samym zwiększał rzesze jego zwolenników. (Chrobot 2018; D’Antonio 2016).

Kampania prezydencka Donalda Trumpa trwała do 14 lutego 2000 r. kiedy to ogłosił, że rezygnuje z wyścigu o nominację z ramienia Partii Reform. Zarzucano mu wówczas w mediach, iż kampania była sprytnym zabiegiem PR – owym, pretekstem pozwalającym na bardziej efektywną reklamę swoich hoteli i publikowanych książek. Warto podkreślić, że Trump nigdy nie stwierdził, iż jego kampania była formą reklamy. Prezentował siebie, jako poważnego kandydata, który odniósł wybitne sukcesy w biznesie, które stanowią podstawę do twierdzenia o tym, iż jest on w stanie odnieść wymierny sukces w polityce, którego zwieńczeniem będzie objęcie jednego z najważniejszych urzędów na świecie. Takim sposobem medialne hasło „Donald Trump for president!” przekształciło się w pierwszą w historii Stanów Zjednoczonych pseudo kampanię – która polegała na świadomym

działaniu politycznym wykorzystującym media do osiągnięcia celów i zysków, zarówno w sferze politycznej jak i biznesowej. (Chasmar 2015)

W sierpniu 2001 r. polityk zarejestrował się w Partii Demokratycznej. Będąc demokratą często krytykował działania Georga W. Busha, szczególnie za dopuszczenie do zbrojnej interwencji w Iranie. Publicznie manifestował postawienie prezydenta Busha w stan oskarżenia, za prowadzenie polityki wbrew interesom państwa. W jednym z wywiadów zadeklarował chęć stawienia czoła Bushowi w wyborach prezydenckich w 2004 r., jednak nigdy nie podjął żadnych kroków w celu urzeczywistnienia swojej deklaracji (Fisher i Karnish 2017; Terbush 2014). W mediach pojawiło się twierdzenie, iż Trump może liczyć na poparcie obywateli tylko dlatego, że jest sławny i posiada dużo pieniędzy, ale to nie zmienia tego, że żadna szanująca się partia polityczna nie udzieli mu swojego poparcia. (Hawkins 2017)

Donald Trump hojnie wspierał Partię Demokratyczną, gdy był jej członkiem, w szczególności Hillary Clinton, która pełniła od 2001 r. do 2009 r. funkcję senatora i miała bardzo duży wpływ na obszary polityczne bezpośrednio oddziałujące na interesy biznesowe Trumpa (Gass 2015).

Schemat wydarzeń polegający na tym, iż Trump deklaruje w nieoficjalny sposób udział w wyborach prezydenckich, wywołując tym samym poruszenie mass mediów, a następnie wycofuje swoją kandydaturę z różnych powodów powtarzał się każdorazowo w momencie zmiany przynależności partyjnej polityka tj. porzucając od opisanych powyżej działań po wystąpieniu z Partii Demokratycznej w 2011 r. i wstąpieniu do Partii Republikańskiej w 2012 r. (Doyle 2016)

Jego działalność w partiach politycznych skupiała się w głównej mierze na wsparciu finansowym oraz deklaracjach wzięcia udziału w wyborach prezydenckich. Z racji tego, że Trump nie posiadał określonych poglądów politycznych głoszone przez niego populistyczne hasła zmieniały się w zależności od tego do której partii należał. Do ich wyrażania używał środków masowego przekazu począwszy od mediów tradycyjnych po tzw. posty i tweety. Wyrażał je często w formie prostych sformułowań, wielokrotnie powtarzając, iż szarzy obywatele Stanów Zjednoczonych nie są w stanie zrozumieć polityczno-prawnego bełkotu, którym karmią ich politycy, często sami nierozumiejący sensu głoszonych twierdzeń. Ważnym podkreślenia stał się fakt, iż w głównej mierze kampanie prezydenckie Trumpa prowadziły i rozwijały szeroko rozumiane mass media, które pozwalały mu na dotarcie do większego grona odbiorców, a następnie krytykowały za to, iż jego deklaracje nie posiadają żadnego pokrycia, a na celu mają jedynie zwiększenie popularności.

W trakcie swojej działalności politycznej Donald Trump po raz pierwszy spełnił deklarację wzięcia udziału w wyborach w 2015 r. kiedy to ogłosił swoją kandydaturę w prawyborach w Partii Republikańskiej, a którą to zwieńczył wygraną w wyborach prezydenckich w 2016 r.

4. Wnioski

Przedstawiona analiza nie wyczerpuje w całości zakresu zagadnienia, jednakże została zrealizowana w taki sposób, aby na jej podstawie móc określić model kariery politycznej prezentowany przez Donalda Trumpa. Szeroko komentowane w mediach działania polityka, w znamienitej większości o pejoratywnym wydźwięku, doprowadziły do wzrostu jego popularności. Jako biznesmen – Trump umieścił media w centrum swojej działalności, zabiegał o rozgłos i ich uwagę, był przedmiotem jak i autorem wielu skandali. Media stanowiły również centrum jego działalności politycznej, pozwoliły mu na docieranie do większej ilości odbiorców. Kreowały jego wizerunek, jako ekscentrycznego, wulgarnego celebryty, rzadko określanego mianem polityka.

Charakteryzując działalność polityczną Trumpa przed objęciem urzędu prezydenta Stanów Zjednoczonych w stosunku do typów kariery – permanentnej, ubocznej, okazjonalnej - wyróżnionych przez Maxa Webera można odnieść wrażenie, iż nie wpisuje się on w żaden typ kariery. Ze względu na: znikomy udział w życiu partii politycznych, do których przynależał ograniczający się do finansowania i biernego udziału w wyborach; traktowanie polityki, jako dodatkowego zajęcia obok działalności biznesowej i tym samym nie wiązania z polityką głównego źródła dochodów – z pełną świadomością można stwierdzić, iż nie prezentował on permanentnego modelu kariery, tym samym wykluczając model kariery okazjonalnej, który wymuszałyby na Trumpie czynny udział w wyborach. Poprzez finansowanie działań partii i okazjonalny udział Trumpa w partyjnych konwentach

wyborczych, można pokusić się o stwierdzenie, iż prezentowany przez niego typ kariery jest najbardziej zbliżony jest do ubocznego modelu kariery politycznej. Jednak wydaje się to niewyczerpujące z punktu badanej materii.

Postawa Donalda Trumpa, jako polityka wniosła novum w aspekcie postrzegania działalności politycznej, daleko odbiegając od przyjętych norm zachowania i powielanych sposobów działania. Tradycyjne określenia stały się niewymierne w stosunku do zastanej rzeczywistości, w której sukces polityczny zaczął być determinowany przez szeroko pojęty aspekt medialny. Dlatego też koniecznym okazało się sformułowanie pojęcia modelu kariery, którą poprzez precedens ustanowił Donald Trump – medialnego modelu kariery politycznej.

Medialny model kariery politycznej zakłada silny wpływ mass mediów na zarówno wizerunek jak i drogę rozwoju polityków. Pozwalają także politykowi na partycypację w kreowaniu swojej sylwetki politycznej, a co najważniejsze umożliwiając dotarcie do szerokiego grona odbiorców, poprzez promowanie wartości i poglądów. Media, tak jak to miało miejsce w przypadku Donalda Trumpa, często w sposób nieświadomy przyczyniają się do zwiększenia popularności polityka.

Pomimo, iż fenomen dojścia do władzy Donalda Trumpa był de facto genialną strategią PR-ową, która wykreowała program polityczny z populistycznych haseł głoszonych przez polityka, nie można nie docenić ogromnego wkładu mediów w ten sukces. Godnym podkreślenia staje się fakt, iż obszerna narracja zarówno o charakterze negatywnym jak i pozytywnym doprowadziła do tego, iż w 2016 r. Donald Trump był 3. najczęściej wyszukiwaną osobą w Internecie.

5. Literatura

- Chasmar J (2015) Donald Trump changed political parties at least five times: report. The Washington Post <https://www.washingtonpost.com/news/2015/jun/16/donald-trump-changed-political-parties-at-least-fi/>, 21.11.2018.
- Chrobot K (2018) Donald Trump w opinii polskich i amerykańskich mediów. Wrocław, 32-82.
- D'Antonio M (2016) Donald Trump człowiek sukcesu. Wrocław, 243 – 261.
- Doyle B (2015) Donald Trump's resume (OPINION). The Oregonian http://www.oregonlive.com/opinion/index.ssf/2016/04/donald_trumps_resume_opinion.html, 28.11.2018.
- Feagin J, Sike M (1995) Living with Facism. The Black Middle Class Experience, Boston.
- Fisher M, Karnish M (2017) Trump Revealed: The Definitive Biography of the 45th President. The New York.
- Foderaro LW (1989) Angered by Attack, Trump Urges Return Of the Death Penalty. The New York Times <https://www.nytimes.com/1989/05/01/nyregion/angered-by-attack-trump-urges-return-of-the-death-penalty.html>, 20.11.2018.
- Gass N (2015) Trump has spent years courting Hillary and other Dems. Politico <https://www.politico.com/story/2015/06/donald-trump-donations-democrats-hillary-clinton-119071>, 28.11.2018.
- Hawkins M (2017) Biography of Donald Trump. ThoughtCo <https://www.thoughtco.com/biography-of-donald-j-trump-4009705>, 28.11.2018.
- Kurtz H (1987) Between the lines of a millionaire's ad. The Washington Post https://www.washingtonpost.com/archive/politics/1987/09/02/between-the-lines-of-a-millionaires-ad/9c6db9c3-f7d6-4aa4-9ec4-a312feb2639e/?utm_term=.76d0a88d2cea, 20.11.2018.
- Nagourney A (1999) President? Why Not? Says a Man at the Top. The New York Times <https://www.nytimes.com/1999/09/25/nyregion/president-why-not-says-a-man-at-the-top.html>, 21.11.2018.
- Terbush J (2014) Donald Trump's never-ending fictional, campaign for office. The Week <http://theweek.com/articles/453016/donald-trumps-neverending-fictional-campaign-office>, 28.10.2017.
- Weber M (1998) Polityka jako zawód i powołanie. Społeczny Instytut Wydawniczy Znak.

2. Polityka zagraniczna „200. dni” administracji Donalda Trumpa – w narracji polskich i amerykańskich mediów

“200 days” of foreign policy of Donald Trump administration - in the narration of Polish and American media

Kamila Chrobot

Instytut Studiów Międzynarodowych, Uniwersytet Wrocławski

Opiekun naukowy: Tadeusz Lebioda

Kamila Chrobot: kamila.chrobot@interia.pl

Słowa kluczowe: USA, Prezydent Stanów Zjednoczonych, Mass Media, Polityka, Stosunki Międzynarodowe

Streszczenie

Objęcie urzędu 45. prezydenta USA przez Donalda Trumpa w 2016 r. przyniosło wiele wątpliwość, odnośnie tego, w jaki sposób będzie on pełnił swoje obowiązki, wśród komentatorów medialnych i ekspertów sceny politycznej. Obawy te podsycaly wypowiedzi polityka z okresu kampanii wyborczej, dotyczące m.in. polityki zagranicznej USA, która stanowi kluczowy filar bezpieczeństwa międzynarodowego. W amerykańskiej tradycji politycznej ukuło się przeświadczenie o tym, iż pierwsze 100 dni prezydentury jest istotne i determinuje przebieg całej późniejszej kadencji. Z powodu mnogości podejmowanych decyzji, niedopatrzaniem byłoby zawężenie tego okresu w przypadku Trumpa do 100 dni, bowiem prowadzone przez niego działania następowały przez okres niemal 200 dni, bez wyraźnej przerwy.

We współczesnych czasach media uznaje się jako filar czwartej władzy, gwaranta demokratycznego państwa prawa. Mają one możliwość wpływania na opinię i światopogląd milionów ludzi na całym świecie. Donald Trump - osobowość medialna - był przedmiotem wielu publikacji mediów lokalnych jak i międzynarodowych. Szeroko pojmowane media, dzięki nagłaśnianiu, często w sposób niepocholebny jego działań przyczyniły do osiągnięcia przez Trumpa sukcesu politycznego. Dlatego też, w artykule przedstawiono dotąd nieprzedstawione ujęcie problemowe, w którym to opisane elementarnie zostały wybrane działania administracji prezydenta z zakresu polityki zagranicznej okraszone narracją mediów polskich i amerykańskich, co pozwoliło na ukazanie w jaki sposób media kreują pogląd odbiorców na temat określonych działań, jak i samej osoby Trumpa.

1. Wstęp

Wygrana Donalda Trumpa w wyścigu o urząd prezydenta USA budziła wiele obaw zarówno wśród komentatorów medialnych jak i ekspertów sceny politycznej. Powodem tego było powszechne przekonanie o braku doświadczenia politycznego nowo wybranego prezydenta. Nie pozbawiały ich również wypowiedzi Donalda Trumpa z zakresu polityki wewnętrznej oraz polityki zagranicznej dotyczące stosunków z NATO, UE, oraz rewizjonistycznego podejścia do umów handlowych. Kluczowym etapem prezydentury, determinującym - wg. amerykańskich ekspertów z dziedziny polityki – przebieg całej kadencji miało stać się pierwsze 100 dni sprawowania rządów przez nową administrację. W przypadku 45. prezydenta USA niedopatrzaniem byłoby zawężenie tego okresu do tradycyjnie przyjętych 100. dni. Michael Wolff – jeden z najbardziej cenionych amerykańskich publicystów stwierdził, że Donald Trump podejmował decyzje wartko jedną po drugiej, przez okres ponad 200. dni, nie czyniąc przy tym żadnej znaczącej przerwy. (Wolf 2018)

Współcześnie uznaje się media za znaczący element funkcjonowania demokratycznego państwa prawa – czwarty filar władzy. Daleko posunięta indoktrynacja mediów pozwala im na kreowanie opinii zarówno politycznej jak i publicznej. Ze względu na prezentowanie przez mass media trywialnych i spłaszczonych treści uważa się powszechnie, iż wywierają one negatywny wpływ na swoich odbiorców. Pozytywnym aspektem funkcjonowania szeroko pojętych mediów jest sprawowana przez nie funkcja kontrolna i informacyjna.

Donald Trump, jako osoba medialna był przedmiotem wielu publikacji wśród mediów lokalnych jak i międzynarodowych. Cytowane wypowiedzi i podejmowane przez polityka działania przedstawiane przez media polskie i amerykańskie, okraszone narracją, kreowały światopogląd milionów ludzi. Dlatego, też istotne i dotąd niespotykane w dyskursie naukowym było przedstawienie, z punktu badanej materii, wybranych wydarzeń z okresu pierwszych 200. dni prezydentury, a także ukazanie towarzyszącej im rozbieżnej narracji pochodzącej od różnych ośrodków medialnych, a która to wpływała bezpośrednio na odbiór określonych działań, jak i samej osoby Trumpa.

Celem artykułu jest przedstawienie obrazu działań podjętych przez administrację Donalda Trumpa w zakresie polityki zagranicznej przez pryzmat środków masowego przekazu, który to był w głównej mierze determinowany przez profil i orientację polityczną polskich i amerykańskich mediów.

2. Materiały i metody

Kluczową publikacją, która odegrała znaczącą rolę w trakcie tworzenia artykułu stanowi książka Michała Wolfa – docenianego publicyisty, felietonisty, laureata licznych nagród, autora wielu artykułów dla największych gazet i portali internetowych w Stanach Zjednoczonych i Wielkiej Brytanii – *Ogień i Furia Biały Dom Trumpa*. Pozycja ta ukazuje w głównej mierze wydarzenia z czasu kampanii prezydenckiej i po objęciu urzędu, ale również mechanizmy podejmowania decyzji w nowej administracji i jego najbliższe środowisko.

Najważniejszą rolę wśród źródeł wykorzystanych w artykule, ze względu na skonstruowane ujęcie problemowe stanowią publikacje w mediach polskich i amerykańskich. W szczególności gazety – „The New York Times” – najstarszego dziennika w Stanach Zjednoczonych o profilu liberalno – lewicowym. Istotne znaczenie posiadają również artykuły gazety „The Washington Post” – największej i zarazem najstarszej gazety codziennej wydawanej w Waszyngtonie o zadeklarowanym profilu neokonserwatywnym. Ważką rolę pełniły również artykuły portalu „TVN24” -największego serwisu informacyjnego w Polsce, oraz portalów „wPolityce” i „Wyborcza.pl” o profilu liberalnym.

W trakcie tworzenia artykułu posłużono się również publikacjami amerykańskich portali: „CNN”, „Newsweek” – o charakterze liberalnym; „Fox News” i „NBC News” – największych konserwatywnych telewizji w USA; „Fortune” – skupiającego swoją działalność w obszarze gospodarczym i biznesowym. Wśród polskich mediów, oprócz wyżej wymienionych wykorzystano również publikacje – „TVPinfo”, „Gazety.pl”, „Sputniknews.com” – o profilu umiarkowanie konserwatywnym.

Badając ujęcie problemowe wykorzystano metodę analityczną – porównawczą, której zastosowanie miało na celu stwierdzenie zależności pomiędzy profilem i orientacją polityczną mediów a kreowanym przez nie obrazem działań administracji Donalda Trumpa z zakresu polityki zagranicznej. Stan źródeł w dużym stopniu wpłynął na przebieg badań, jak również na proces przygotowywania artykułu. Mnogość dostępnych publikacji medialnych pozwoliła na dużą swobodę doboru materiałów źródłowych.

3. Wyniki i dyskusja

Kształtowanie polityki zagranicznej USA przez administrację Donalda Trumpa przebiegało pod wpływem istotnych rozbieżności poglądowych wśród najbliższego otoczenia prezydenta, jak i braku pełnego poparcia ze strony Partii Republikańskiej w Kongresie. Znaczącym czynnikiem oddziałującym na ośrodek decyzyjny był również nieformalny wpływ członków rodziny Trumpa, w szczególności jego córki Ivanki i jej męża Jareda Kushera. Sytuacja taka implikowała szereg konfliktów, które skupiały się głównie w 3 obszarach: wśród doradców prezydenta, ze szczególnym uwzględnieniem konfliktu pomiędzy oficjalnymi i nieoficjalnymi doradcami; wewnątrz organu administracyjnego; a także pomiędzy władzą legislacyjną i wykonawczą. (Chrobot 2018; Dąbrowski i Sasal 2017)

W trakcie kampanii prezydenckiej stanowisko Donalda Trumpa dotyczące wybranych aspektów polityki zagranicznej ulegało zmianie, dlatego też trudnym zadaniem, dla najbliższych współpracowników prezydenta, stało się wypracowanie spójnej agendy zawierającej podstawowe wartości polityczne, którymi kierowałby się Trump po objęciu urzędu (Timm 2016). Warto podkreślić, że kandydat republikanów wielokrotnie określał interesy USA na arenie międzynarodowej wyłącznie w kategoriach ekonomicznych, akcentując znaczenie sił narodowych, jako koersywnego środka pozwalającego na zniwelowanie potencjalnych zagrożeń, takich, jak atak nuklearny ze strony Korei Północnej. Trump zredukował *image* USA, niegdyś pełniących rolę gwaranta pokoju i praw człowieka do pojęcia interesu ekonomicznego – co w dyskursie medialnym było tłumaczone, tym, że był przede wszystkim biznesmenem i to ta domena górowała nad pełnioną przez niego funkcją polityczną. (Chrobot 2018)

Donald Trump deklarował gruntowną zmianę polityki zagranicznej pod jego rządami, jednak w okresie pierwszych 200 dni głównie kontynuował politykę Baracka Obamy. Hamulcem, powstrzymującym prezydenta przed działaniem był przede wszystkim spór pomiędzy Kongresem a jego nową administracją, a także brak spójnej strategii działania. Polityka zagraniczna USA przed objęciem urzędu prezydenckiego przez Donalda Trumpa zorientowana była na 3 głównych obszarach – transatlantyckim, Bliskiego Wschodu oraz Azji Południowo – Wschodniej. Prezydent zmuszony był zatem do kontynuacji działań w kluczowych aspektach dotyczących tych obszarów, nanosząc jedynie drobne korekty, które niebyły blokowane przez Kongres. (Dąbrowski 2017)

Stosunek Donalda Trumpa do NATO budził najwięcej kontrowersji z punktu widzenia komentatorów medialnych. Wielokrotnie dopuszczał się on ostrych słów krytyki pod adresem europejskich członków Paktu, zarzucając im niewymierny nakład wydatków przeznaczanych na obronność. Otwarcie mówił o tym, że jeżeli owe państwa nie zwiększą tych kwot amerykańska reakcja będzie zdecydowana. (Haberma 2016) Pomimo deklaracji USA nie podjęły represyjnych kroków, a sam prezydent zdecydował się kontynuować politykę wobec NATO Baracka Obamy, który manifestował konieczność zwiększenia zaangażowania sił USA w Europie za pomocą rozmieszczenia we wschodniej flance brygady pancernej. Autorską inicjatywą Donalda Trumpa w tym zakresie był postulat zwiększenia z 3,4 mld dolarów do 4,8 mld dolarów budżetu Europejskiej Inicjatywy Odstraszania.

W amerykańskich mediach, takich jak „Fortune”, „U.S. News” czy też „Newsweek” informacja ta została przedstawiona w kontekście planowania budżetu nowej administracji Donalda Trumpa na wydatki Pentagonu. Decyzję o zwiększeniu nakładów odebrano jako dobry znak, który miał świadczyć o tym, że pomimo deklaracji mówiących, że zamierza on prowadzić pokojową politykę wobec Rosji w zdecydowany sposób pokazał wsparcie dla państw wschodniej flanki w Europie, akcentując także gotowość USA do przeciwstawienia się potencjalnej agresji ze strony rosyjskiej. (Peterson 2016) W polskiej opinii medialnej portal „Wirtualna Polska” oraz „TVN24” umieściły informację dotyczącą planowanego zwiększenia nakładów na EIO przez USA, nie umieszczając wzmianki o tym, iż inicjatorem tego działania był Donald Trump. (TVN24 2017)

Zdecydowana zmiana nastąpiła w relacjach USA z Unią Europejską. Podstawą tego twierdzenia jest chociażby decyzja Donalda Trumpa o zamrożeniu negocjacji w sprawie umowy TTIP. Pomimo interwencji ze strony Angeli Merkel w celu ponownego wznowienia negocjacji, administracja Trumpa zapowiedziała podniesienie ceł na import amerykańskiej stali i aluminium, co uderzyło bezpośrednio w niemiecki przemysł. Stosunków na linii UE-USA nie polepszyło z pewnością nałożenie przez Stany Zjednoczone sankcji skierowanych bezpośrednio w Rosję, które pozwały na nakładanie kar na europejskie firmy inwestujące w rosyjski przemysł energetyczny. Bezpośrednio uderzyły one w inwestycje Nord Stream 2, w którą zaangażowane były spółki z Wielkiej Brytanii, Francji i Niemiec. Donald Trump w odróżnieniu od swojego poprzednika, podkreślał znaczenie rejonu Europy Środkowo - Wschodniej, co było negatywnie odbierane przez przywódców unijnych ze względu na wzrost nacjonalizmu na tym terytorium. (Dąbrowski 2017)

Dobre relacje pogorszyło również odrzucenie przez administrację Trumpa paryskiego porozumienia klimatycznego, które było wcześniej parafowane przez Baracka Obamę. Państwa europejskie zaniepokojone były również brakiem zadeklarowania przez Donalda Trumpa uznania art. 5 traktatu waszyngtońskiego – stanowiącego o wzajemnej pomocy w przypadku zaatakowania

państwa strony Paktu – za bezwzględnie obowiązujący (Kiwierska 2017). Media amerykańskie określiły posunięcia nowego prezydenta jako lekkomyślne. Nawiązywały również do reakcji przywódców europejskich, którzy w bezpośredni sposób przeciwstawiali się wizji przyszłych stosunków USA - UE kreowanej przez Donalda Trumpa. „CNN politics” podsumowało zachowanie amerykańskiego prezydenta względem państw europejskich, jako zbędne utrudniające relacje i mogące w przyszłości doprowadzić do izolacji Stanów Zjednoczonych na arenie międzynarodowej. (Collinson i Gaouette 2017) Gazeta „The Washington Post” oceniła, że relacje USA- UE od objęcia urzędu prezydenta przez Donalda Trumpa stały się fatalne, dodatkowo stwierdzając, iż wyrządził on swoimi decyzjami niepowetowane szkody interesom narodowym i wizerunkowi państwa. (Bildt 2017) Polskie media uznały, iż Donald Trump dąży zaciekle w kierunku rywalizacji niż współpracy z Unią Europejską. Za pomocą doktryny „American First” prezydent USA wyraził, iż nie ma zamiaru podejmować decyzji, które z perspektywy interesów międzynarodowych są słuszne, gdyby cierpiał na tym interes Stanów Zjednoczonych. „TVN24” oraz portal „wPolityce” uznały, iż zachowanie prezydenta USA było wrogie, dążące do podziałów – wg. tych mediów Trump nie chciał negocjować jakichkolwiek układów z Unią Europejską, jako całością, twierdząc, że o wiele korzystniejsze będzie negocjowanie na poziomie stosunków bilateralnych. W publikacjach autorzy podkreślali zarazem, iż niekorzystna pozornie polityka Białego Domu może w rezultacie doprowadzić do umocnienia jedności UE (Kostrzewa – Zorbas 2017).

Głównym wyzwaniem w polityce wobec Azji Wschodniej stanowił realizowany przez Koreę Północną program jądrowy, który w sposób bezpośredni zagrażał amerykańskim sojusznikom w tym rejonie – Korei Południowej i Japonii (Dąbrowski 2017). W dniu 8 kwietnia 2017 r. – cztery dni po tym, jak Korea Północna przeprowadziła próbę z użyciem broni atomowej – Donald Trump wraz z Radą Bezpieczeństwa Narodowego wydał decyzję o wysłaniu w okolice Półwyspu Koreańskiego grupy okrętów marynarki wojennej z lotniskowcem USS Carl Vinson na czele. Dnia 11 kwietnia 2017 r. wczesnym rankiem czasu amerykańskiego prezydent USA na swoim profilu na Twitterze opublikował oświadczenie – „Korea prosi się o kłopoty. Jeżeli Chiny zdecydują się pomóc w tej sprawie, to będę bardzo wdzięczny. Jeżeli nie, to rozwiążemy ten problem bez nich! U.S.A!” (Lander i Schmitt 2017). Dzień później w wywiadzie przeprowadzonym dla telewizji „Fox Business Network” Trump deklarował, że USA posiadają potężną armadę, którą są w stanie wykorzystać w razie takiej potrzeby. (Blake 2017)

Zachowanie prezydenta było symbolicznym zakończeniem prowadzonej do tej pory przez USA „strategii cierpliwości” w stosunku do Korei Północnej. Sytuacja opisana powyżej doprowadziła do stanowczej reakcji w postaci sankcji ze strony ONZ, a także do rozmieszczenia przez USA w Korei Południowej nowych systemów przeciw rakietowym THAAD (Browne 2017; Maresca 2017). Reakcja mediów amerykańskich takich jak „Fox News”, „CNN” była jednoznaczna – decyzja podjęta przez Donalda Trumpa doprowadziła do zintensyfikowania napięć pomiędzy USA a KRLD. (Browne 2017; Fox News 2017) Polskie media takie jak – „Gazeta.pl”, „Sputnik.pl” w swoich relacjach nie podzielały pesymizmu amerykańskich dziennikarzy, uznając działania prezydenta Trumpa, jako naturalne następstwa prowokacji ze strony Korei Północnej. „TVPinfo” umieściło na swoim portalu informację odnośnie tego, że Donald Trump ma pozytywne odczucia w stosunku do przyszłej współpracy z Chinami w sprawie konfliktu na Półwyspie Koreańskim (Chrobot 2018; Sputniknews.com 2017; TVPinfo 2017; Gazeta.pl 2017).

Polityka wobec Bliskiego Wschodu w czasie 200. dni prezydentury została zdominowana przez operację wojskową, którą Trump zatwierdził 29 stycznia 2017 r. Jej celem było przeprowadzenie nalotu amerykańskich komandosów na siedzibę Al-Kaidy w Jemenie. W wyniku prowadzonych działań zginęło przynajmniej 14. dżihadystów. Podczas operacji poniósł śmierć dowódca amerykańskiej marynarki wojennej – William Owens, a także 10 cywilów. Śmierć komandosa spowodowała duże poruszenie wśród opinii medialnej. „The New York Times” – poinformował, w swoim artykule na ten temat, iż decyzja o przeprowadzeniu ataku została podjęta podczas kolacji Donalda Trumpa z jego najbliższymi współpracownikami. Autor okrzyknął decyzję prezydenta, jako fatalny w skutkach, lekkomyślny akt brawury, zmanipulowany przez Pentagon. Portal „CNN” uznał operację za nieudaną i stwierdził, że winę za to ponosi niedostatecznie rozeznany w temacie prezydent. Dodatkowo podkreślając, że podczas kolacji, na której zapadła decyzja

o przeprowadzeniu ataku – decyzję pomagali Trumpowi podjąć ludzie, którzy nie są specjalistami w zakresie prowadzenia misji wojennych – tacy jak chociażby zięć prezydenta – Jared Kushner, czy też Stephen Bannon. Z kolei „The Guardian” nie skupia się w swojej publikacji na obarczaniu kogoś winą za śmierć komandosa. Opublikował natomiast wypowiedź Trumpa na temat heroicznego poświęcenia żołnierza, który zginął w walce o ideały Stanów Zjednoczonych. W artykule podkreślano również fakt, iż dzięki przeprowadzonej operacji udało się schwytać niebezpiecznych terrorystów, którzy mogą posiadać istotne informacje przydatne w dalszej walce na terytorium Jemenu. W Polsce o przeprowadzonej operacji poinformowały dwa portale „TVN24” – ograniczając się jedynie do przedstawienia przebiegu akcji; oraz „Gazeta.pl” – która podkreślała, że decyzja o ataku została zatwierdzona w niestandardowych warunkach – podczas kolacji, a nie jak to zwykle bywało w „pokoju sytuacyjnym”. (Chrobot 2018)

Trzy miesiące później, 6 kwietnia 2017 r. Donald Trump podjął decyzję o przeprowadzeniu ataku raketowego na bazę lotniczą sił prezydenta Baszszar al – Asada w Syrii. Była to bezpośrednia odpowiedź na przeprowadzenie przez Asada ataku z użyciem broni chemicznej. W tej kwestii media amerykańskie w większej mierze nie wartościowały decyzji prezydenta w kategorii dobrej lub złej, lecz uwagę poświęciły reakcji Trumpa na przeprowadzoną operację - rządu Asada i Moskwy. Portal „CNN News” oraz gazeta „The New York Times” – podkreślały, że Trump wielokrotnie mówił o tym, iż polityka Obamy względem Syrii była zbyt pobłażliwa oraz, iż sam zająłby się tym konfliktem w sposób bardziej zdecydowany. Media te akcentowały również to, że decyzja o przeprowadzeniu ataku została podjęta po ukazaniu prezydentowi zdjęć rannych w wyniku ataku chemicznego, co rzekomo bardzo nim wstrząsnęło. Polskie media takie jak „TVN24”, „TVP”, „wPolityce”, „Wyborcza.pl” – w relacjach dotyczących ataku skupiały się na podkreśleniu znaczenia poparcia obywateli i większości kongresmenów amerykańskich dla decyzji Donalda Trumpa (Działożyńska 2017).

4. Wnioski

Przedstawiona analiza nie wyczerpuje w całości zakresu zagadnienia, jednakże została zrealizowana w taki sposób, aby na jej podstawie przedstawić obraz działań administracji Donalda Trumpa w zakresie polityki zagranicznej prezentowany przez pryzmat mass mediów. Tym samym umożliwiło to stworzenie tez dotyczących zależności pomiędzy profilem i orientacją mediów a prezentowaną przez nie narracją.

W wyniku przeprowadzonej analizy można stwierdzić, iż media liberalne zarówno te z Polski, jak i ze Stanów Zjednoczonych prezentowały narrację działań Donalda Trumpa w pejoratywnym ujęciu. Warto podkreślenia jest stanowisko mediów odnośnie zbombardowania bazy lotniczej w Syrii – większość mediów liberalnych i konserwatywnych w USA pozytywnie oceniło działanie prezydenta. W przypadku polskich mediów liberalnych, można zauważyć, iż naśladowały one w głównej mierze narrację mediów amerykańskich. Inaczej prezentowała się opinia w sprawie rozlokowania na Półwyspie Koreańskim armady amerykańskiej. Liberalne media nazwały tę decyzję lekkomyślną, prowadzącą do eskalacji konfliktu, zwracając równocześnie uwagę na impulsywność prezydenta. Polskie konserwatywne media skupiły się na ukazaniu pozytywów zaistniałej sytuacji – pozytywnie oceniając chęć współpracy Trumpa z Chinami.

Reasumując powyższe rozważania, można z całym przekonaniem stwierdzić, iż na obraz kreowany przez media miał wpływ ich profil i orientacja polityczna, co wpływa na rozbieżności narracyjne w przypadku konkretnych wydarzeń, a tym samym na kreowanie światopoglądu ich odbiorców. Analiza powyższych kreacji jednoznacznie dowodzi, że w dyskursie medialnym przeważa prezentowany przez liberalne środki przekazu – negatywny obraz zarówno działań administracji jak i samego prezydenta Stanów Zjednoczonych – Donalda Trumpa.

Warto również podkreślić, iż preferencje polityczne nośników przekazu informacji, w dużej mierze, przez swoją relację przyczyniają się do zniekształcenia prezentowanych obrazów, zarówno w pozytywny, jak i negatywnym efekcie. Dlatego też duże trudności sprawiłoby uzyskanie obrazu, który byłby tożsamy dla wszystkich rodzajów mediów. Należy także zauważyć, iż ze względu na subiektywny charakter, kreacja jaką prezentują media powstała w wyniku przetwarzania działań Donalda Trumpa przez pryzmaty różnych, często skrajnie odmiennych, systemów wartości.

5. Literatura

- Bildt C (2017) Trump leaves European leaders scratching their heads. The Washington Post, <https://www.washingtonpost.com/news/global-opinions/wp/2017/05/26/trump-leaves-european-leaders-scratching-their-heads>, 13.12.2018.
- Blake A (2017) President Trump's thoroughly confusing Fox Business interview annotated. The Washington Post, https://www.washingtonpost.com/news/thewfix/wp/2017/04/12/president-trumps-thoroughly-confusing-fox-business-interviewannotated/?utm_term=.a111664e85e0, 14.12.2018.
- Browne R (2017) US aircraft carrier-led strike group headed toward Korean Peninsula. CNN politics, <https://edition.cnn.com/2017/04/08/politics/navy-korean-peninsula/>, 14.12.2018.
- Chrobot K (2018) Donald Trump w opinii polskich i amerykańskich mediów. Wrocław 114-136.
- Collinson S, Gaouette N (2017) Trump and Europe don't mix, and will have lasting consequences. CNN politics, <https://edition.cnn.com/2017/06/01/politics/trump-europealienation/index.html>, 13.12.2018.
- Dąbrowski A (2017) Polityka zagraniczna USA w rok po zwycięstwie Donalda Trumpa. Biuletyn PISM, <http://www.pism.pl/publikacje/biuletyn/nr-107-1549#>, 12.12.2018.
- Dąbrowski A, Sasal P (2017) Polityka zagraniczna administracji Donalda Trumpa – bilans otwarcia. Biuletyn PISM, <http://www.pism.pl/publikacje/biuletyn/nr-7-1449>, 11.12.2018.
- Działoszyńska M (2017) Waszyngton ostrożnie poparł decyzję Trumpa ws. Ataku raketowego na Syrię. Wyborcza.pl, wyborcz.pl, <http://wyborcza.pl/7,75399,21604855,waszyngtonostrozne-poparl-decyzje-trumpa-ws-ataku-raketowego.html>, 15.12.2018.
- Haberman M, Sanger D (2016) Donald Trump Sets Conditions for Defending NATO Allies Against Attack. The New York Times, <https://www.nytimes.com/2016/07/21/us/politics/donaldtrumpissues.html?mtrref=www.google.pl&gwh=626CE39FD17699A4DC28D4A8D19379AD&gwt=pay>, 12.12.2018.
- Kiwerska J (2017) Prezydentura Trumpa i układ transatlantycki. Instytut Zachodni, <http://www.iz.poznan.pl/en/file/download,818,3e7794bfafcc9720a72c10414cce4cbe/PP%2020INTERNET%20.pdf>, 13.12.2018.
- Kostrzewa-Zorbas G (2017) Dziel i rządź! USA chcą zlikwidować UE. Trump mówi o układach z Niemcami, nie Europą. wPolityce.pl, <https://wpolityce.pl/swiat/332091-dziel-i-rzadz-usa-chca-zlikwidowac-ue-trump-mowi-o-ukladach-z-niemcami-nieeuropa>, 13.12.2018.
- Landler M, Schmitt E (2017) Aircraft Carrier Wasn't Sailing to Deter North Korea, as U.S. Suggested. The New York Times, <https://www.nytimes.com/2017/04/18/world/asia/aircraft-carrier-north-koreacarlvinson.html>, 14.12.2018.
- Peterson N (2017) Trump Bolsters European Defenses Against Putin. Newsweek, <http://www.newsweek.com/nolan-peterson-trump-bolsters-european-defenses-againstputin-616668>, 13.12.2018.
- Wolff M (2018) Ogień i Furia Biały Dom Trumpa. Warszawa 7 – 87.
Carrier Strike Group Sails Toward Korea After North's Missile Test. Fox News U.S., <http://www.foxnews.com/us/2017/04/08/carrier-strike-group-sails-toward-korea-after-norths-missiletest.html>, 14.12.2018.
- Kongres USA: więcej na obronę, by powstrzymać Rosję. TVN24, <https://www.tvn24.pl/wiadomosci-zeswiata,2/usa-kongres-chce-zwiekszenia-wydatkow-obronnych,788886.html>, 12.12.2018.
- Nieoczekiwana decyzja USA. Grupa okrętów płynie w kierunku Korei Południowej. Sputniknews.com, <https://pl.sputniknews.com/swiat/201704105213609-sputnik-krldusa-trump-lotniskowiec/>, 14.12.2018.
- Trump pozytywnie o Chinach. „Współpraca w sprawie Korei Płn.”. TVPinfo, <https://www.tvp.info/29970053/trump-pozytywnie-o-chinach-wspolpracuja-w-sprawie-korei-pln>, 14.12.2018.
- Trump wciąż straszy Kima. Atomowy okręt podwodny właśnie zacumował w Korei Południowej. Gazeta.pl, <http://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/7,114881,21685426,trump-znowu-straszy-kimaatomowy-okret-podwodny-wlasnie-zacumowal.html>, 14.12.2018.

3. Charakterystyka szkolnych działań profilaktycznych. Teoria i praktyka

Characteristics of school prophylactic activities. Theory and Practice

Jakubowska Iwona

Wydział Pedagogiki, Psychologii i Socjologii Uniwersytetu Zielonogórskiego

Opiekun naukowy: Grażyna Miłkowska

Miłkowska Grażyna: gmilkowska@wp.pl

Słowa kluczowe: profilaktyka, programy profilaktyczne, rekomendacje

Streszczenie

W niniejszym artykule poruszono temat związany ze szkolnymi działaniami profilaktycznymi. Temat wydaje się aktualny z uwagi na liczne zachowania ryzykowne podejmowane przez uczniów szkół różnych szczebli. Badania ESPAD czy badania mokotowskie wskazują na sięganie po młodzież po substancje psychoaktywne takie jak: alkohol, narkotyki czy papierosy. Ważnym jest zatem, aby na terenie szkoły wdrażać działania mające na celu ograniczenie lub minimalizowanie czynników ryzyka wpływających na pojawianie się zachowań ryzykownych u młodych ludzi oraz wzmacnianie czynników chroniących. Pomocna wydaje się zatem baza rekomendowanych programów profilaktycznych spełniających określone standardy i normy podwyższające ich jakość i skuteczność. Omawiana baza dysponuje programami dostosowanymi do poziomu i rodzaju profilaktyki, posiada założenia teoretyczne oraz strategie, które z powodzeniem można realizować na terenie szkoły.

1. Wstęp

Profilaktyka szkolna to działania mające zapobiec zachowaniom ryzykownym takim jak sięganie przez młodzież po substancje psychoaktywne poprzez wzmacnianie czynników chroniących i osłabianie czynników ryzyka. Czynnikiemami chroniącymi nazywa się te sytuacje, które pozytywnie oddziałują na funkcjonowanie jednostki, zaś ryzyka – odwrotnie. Oba typy czynników występują w samej jednostce, jej cechach charakteru, temperamencie, umiejętnościach, kompetencjach jak i poza nią tj. środowisku z jakiego jednostka się wywodzi oraz w którym aktualnie funkcjonuje.

Nie bez powodu to szkoła stała się miejscem intensywnych oddziaływań profilaktycznych wobec młodych ludzi. Z jednej strony jest miejscem skupiającym wielu potencjalnych odbiorców, z drugiej zaś potencjalnych realizatorów: profilaktyków, pedagogów, psychologów, specjalistów terapii pedagogicznych, szeroką pojętą kadrę pedagogiczną.

Szkoła nie tylko z w/w względów stała się kluczowym miejscem takich działań, została ona prawnie zobligowana do tworzenia i wdrażania programów wychowawczo – profilaktycznych, które poddawane są ścisłej kontroli instytucji nadrzędnych. Zgodnie z Ustawą z dnia 14 grudnia 2016 – Prawo Oświatowe (Dz. U. z 2018r., poz. 996) art. 26: „Szkoły (...) realizują program wychowawczo – profilaktyczny obejmujący: treści o charakterze profilaktycznym dostosowane do potrzeb rozwojowych uczniów, przygotowane w oparciu o przeprowadzoną diagnozę potrzeb i problemów występującej w danej społeczności szkolnej, skierowaną do uczniów, nauczycieli i rodziców”.

Szkoła oprócz funkcji dydaktycznych realizuje obowiązki związane z pomocą psychologiczną – pedagogiczną, która ma za zadanie wspierać wychowanie młodych ludzi. Jest to zadanie bardzo ważne, albowiem jak pokazują liczne badania np. ESPAD czy badania mokotowskie spory odsetek młodzieży szkolnej sięga po substancje psychoaktywne. Jednym z wielu kroków do osiągnięcia w/w celu niewątpliwie są działania profilaktyczne, które powinny „(...) wspierać zdrowe style życia i pokazywać realistyczne i atrakcyjne możliwości zdrowych wyborów dla uczniów i personelu szkolnego” (Miszański, Morawska, Morawski, Szymański 2000), a także „(...) wyposażać uczniów w wiedzę i umiejętności, których potrzebuje zarówno w celu podejmowania właściwych decyzji dotyczących swojego osobistego zdrowia, jak i zachowania i poprawy bezpiecznego i zdrowego środowiska fizycznego (...)” (Miszański, Morawska, Morawski, Szymański 2000).

2. Wyjaśnienie podstawowych terminów

Jak podaje Z Gaś: „Profilaktyka to proces wspomagania człowieka w radzeniu sobie z trudnościami zagrażającymi prawidłowemu rozwojowi i zdrowemu życiu, a także ograniczanie i likwidowanie czynników, które zaburzają prawidłowy rozwój i dezorganizują zdrowe życie oraz inicjowanie i wzmacnianie czynników chroniących” (Szymańska 2005).

L. Pytka definiuje omawiane pojęcie w następujący sposób: „Profilaktyka w rozumieniu potocznym jest oddziaływaniem zapobiegającym niepożądanym zjawiskom. Każda odmiana profilaktyki, niezależnie od przymiotnika zawężającego jej zakres (np. profilaktyka opiekuńcza, szkolna, zdrowotna, społeczna itp.) jest systemem działań zmierzających do utrzymania istniejącego stanu rzeczy ocenianego jako pożądany lub satysfakcjonujący – lub, co jest częstym przypadkiem – profilaktyka jest systemem działań mających na celu niedopuszczenie do pojawienia się takich stanów rzeczy, które byłoby ocenione jako negatywne, a które mogą już występować w formach załączkowych” (Pomykało 1997).

Jak podaje G. Miłkowska szkolny program profilaktyki „to ogół działań chroniących dzieci i młodzież przed zakłóceniami w rozwoju oraz interwencyjnych w sytuacji pojawiających się zagrożeń. Zadaniem szkolnej profilaktyki jest chronienie dzieci i młodzież przed zagrożeniami przez działania wychowawczo – profilaktyczne, a także reagowanie w sytuacjach pierwszych prób podejmowania zachowań ryzykownych poprzez odwoływanie się do specjalistycznej pomocy” (Miłkowska 2003). Zdaniem Z. Gaś program profilaktyczny to „(...) odpowiednio dobrany przez specjalistów i uporządkowany zbiór treści i działań, których realizacja prowadzi do zamierzonych, konkretnych zmian w jakości funkcjonowania jednostki lub grupy. Obejmuje on między innymi; szczegółowe cele i zadania profilaktyczne, ustrukturalizowane treści profilaktyczne, zalecenia dotyczące organizacji i sposobu realizacji programu profilaktycznego, określone środki dydaktyczne, wykaz literatury dla ucznia i realizatora oraz procedurę badania efektywności programu” (Gaś 1998).

3. Rodzaje i strategie profilaktyki

W literaturze przedmiotu wyróżnia się następujące rodzaje profilaktyki:

- a) „Profilaktyka uniwersalna obejmuje działania adresowane do całych populacji dzieci i młodzieży, bez względu na stopień indywidualnego poziomu ryzyka wystąpienia zachowań ryzykownych (związanych z używaniem alkoholu, środków odurzających, substancji psychotropowych, środków zastępczych i nowych substancji psychoaktywnych lub uzależnień behawioralnych), problemów zdrowia psychicznego lub somatycznego” (Borucka 2016).
- b) „Profilaktyka selektywna obejmuje działania adresowane do dzieci i młodzieży z grupy zwiększonego ryzyka, które ze względu na trudną sytuację rodzinną, społeczną, a także niektóre cechy indywidualne, są w większym stopniu narażone na wystąpienie zachowań ryzykownych, problemów zdrowotnych i społecznych” (Borucka 2016).
- c) „Profilaktyka wskazująca obejmuje działania adresowane do dzieci i młodzieży, które ze względu na swoją trudną sytuację rodzinną, społeczną czy cechy indywidualne i występowanie innych przeciwności losu, są szczególnie zagrożone rozwojem problemów społecznych i zdrowotnych oraz wystąpiły u nich pierwsze symptomy zachowań ryzykownych, np. nadużywają alkoholu, palą papierosy” (Borucka 2016).

Profilaktykę dzieli się również na pierwszorzędową, drugorzędową oraz trzeciorzędową. „Do zadań szkoły należy profilaktyka pierwszorzędowa, a w niektórych przypadkach drugorzędowa. Profilaktyka pierwszorzędowa określana jest jako uprzedzająca, a jej celem jest promowanie zdrowego trybu życia oraz niedopuszczenie do pojawienia się patologii społecznych poprzez szeroką edukację zdrowotną” (Kosińska, Zachara 2003).

„Profilaktyka drugorzędowa adresowana jest do grupy podwyższonego ryzyka, zagrożonych niedostosowaniem społecznym, po pierwszych próbach inicjacji działań patologicznych. Dostosowanie programu profilaktyki dla tej grupy podwyższonego ryzyka musi być poprzedzone dokładną diagnozą aktualnych problemów dzieci i młodzieży” (Kosińska, Zachara 2003). Profilaktyka trzeciorzędowa adresowana jest do grupy najwyższego ryzyka i realizowana jest przez specjalistów w ośrodkach poza terenem szkoły.

W szkolnych programach profilaktycznych wykorzystywane są strategie profilaktyczne, która mają za zadanie wzmocnić czynniki chroniące i zredukować, osłabiać czynniki ryzyka. W literaturze przedmiotu wyróżnić można wiodące strategie profilaktyki jak i uzupełniające strategie profilaktyczne.

Pierwsze z nich tzn. strategie wiodące „(...) to takie, które w badaniach naukowych mają udowodniony pozytywny wpływ na zmianę postaw i zachowania odbiorców programu. Natomiast strategie uzupełniające charakteryzuje to, że ich wykorzystanie w programie samo w sobie nie zmienia zachowania, a jedynie wzmocnia działanie strategii wiodących” (Borucka 2016).

Do strategii wiodących zalicza się: rozwijanie umiejętności życiowych, edukacja normatywna, rozwijanie umiejętności rodziców, wsparcie mentorów oraz budowanie więzi ze szkołą, zaś do strategii uzupełniających: przekaz informacji, alternatywy, edukacja rówieśnicza oraz trening umiejętności odmawiania.

Pierwsza wymieniona strategia rozwijania umiejętności życiowych ma za zadanie kształtować i rozwijać umiejętności dzieci i młodzieży, takie jak: konstruktywne rozwiązywanie problemów, podejmowanie decyzji w oparciu o własne przekonania i wartości, budowanie pozytywnego obrazu własnej osoby, kontrolowanie własnych emocji i zachowań, radzenie sobie ze stresem i lękiem, stosowanie technik relaksacyjnych, nawiązywanie i podtrzymywanie pozytywnych relacji z innymi oraz stawianie granic innym i ochrona własnych. Kolejną wymienioną strategią, jaką jest edukacja normatywna, która koncentruje się na kształtowaniu oraz wzmocnianiu norm przeciwnych używaniu substancji psychoaktywnych a także osłabianiu odczuwanej presji społecznej. Bardzo istotną strategią dotyczącą szkoły jest rozwijanie umiejętności wychowawczych rodziców i nauczycieli poprzez kształtowanie umiejętności porozumiewania się z dziećmi opartego na wzajemnym zaufaniu jak i szacunku, wspieranie dzieci w osiąganiu celów i pokonywaniu trudności, rozwiązywanie konfliktów, ustalanie i egzekwowanie zasad domowych i szkolnych oraz zapewnienie poczucia bezpieczeństwa dzieciom i nastolatkom.

Wsparcie mentorów to strategia mająca na celu niesienie pomocy dziecku, któremu brakuje czułych oraz troskliwych kontaktów z najbliższymi. W takim ujęciu strategii, mentorem może zostać osoba, która udziela wsparcia emocjonalnego okazując troskę, zaufanie, przyjaźnie nastawienie, dzieli się swoją wiedzą, udziela informacji zwrotnych, która pomaga lepiej zrozumieć siebie, swoje aspiracje, plany, uczucia i problemy a także która, wspiera poprzez doraźną pomoc w sytuacjach problemowych.

Ostatnią strategią wiodącą jest strategia budowania więzi ze szkołą, która ma na celu tworzenie pozytywnych relacji pomiędzy wszystkimi członkami społeczności szkolnej w różnych obszarach funkcjonowania szkoły poprzez tworzenie w szkołach klubów, miejsc spotkań czy zajęć pozalekcyjnych, dbałość o klimat społeczny, rozwijanie dobrych relacji interpersonalnych, zwiększenie udziału uczniów w podejmowaniu ważnych decyzji w szkole (Borucka 2016).

Powyższe wymienione strategie wspomagane są przez przekaz informacji, czyli strategię polegającej na dostarczeniu prawdziwych, rzetelnych informacji na temat konsekwencji używania substancji psychoaktywnych. Ma ona na celu wyposażyć uczniów w wiedzę, bez której uczniowie z większym prawdopodobieństwem sięgną po alkohol, papierosy czy narkotyki. Oprócz w/w działań na terenie szkoły organizowane są zajęcia sportowe, artystyczne, wolontariat, wycieczki czy imprezy, których celem jest zaspokojenie ważnych potrzeb życiowych młodych ludzi. Są to działania wpisujące się w strategię alternatyw.

Kolejną strategią uzupełniającą jest edukacja rówieśniczą, która dzięki pozytywnej aktywności naturalnych liderów rówieśniczych kształtuje wśród nastolatków pożądane postawy. Ostatnią strategią jest trening umiejętności odmawiania, która polega na asertywnym odmawianiu przez młodych ludzi w sytuacjach presji rówieśniczej a także rozpoznawaniu i nazywaniu różnych form wywierania wpływu poprzez modę czy reklamy (Borucka 2016).

4. Rekomendowane programy profilaktyczne

Od 2010 roku w Polsce funkcjonuje system rekomendacji, który jest realizowany przez Krajowe Biuro ds. Przeciwdziałania Narkomanii, Państwową Agencję Rozwiązywania Problemów Alkoholowych, Ośrodek Rozwoju Edukacji oraz Instytut Psychiatrii i Neurologii. System

rekomendacji programów profilaktycznych i zdrowia psychicznego polega na promowaniu standardów jakości, oceny programów, przyznawaniu rekomendacji programów i tworzeniu bazy rekomendowanych programów. Specjaliści dokonujący oceny danego programu profilaktycznego dokonują kwalifikacji jego w obrębie trzech poziomów.

Poziom I to program obiecujący „(...) którego pozytywny wpływ na zachowania lub zdrowie psychiczne odbiorców nie został potwierdzony w poprawnie metodologicznie badaniach prowadzonych na terenie kraju. Jednak program uzyskał minimum punktowe określone w procedurach rekomendacji. Fakt uzyskania minimum punktowego oraz spełnienie wymienionych poniżej standardów pozwala przypuszczać, że program może przynosić oczekiwane pozytywne efekty” (<https://programyrekomentowane.pl/strony/poziomy-rekomendacji,118>).

Poziom II to program dobra praktyka: to program „(...) odpowiednio wysoko oceniony we wszystkich kategoriach przez niezależnych recenzentów. Jego ostateczny kształt powstał w wyniku starannie prowadzonej ewaluacji formatywnej lub też jest to program posiadający ewaluację wyników, jednak pewne mankamenty badań nie pozwalają recenzentowi przyznać programowi oceny kwalifikującej go na poziom trzeci (<https://programyrekomentowane.pl/strony/poziomy-rekomendacji,118>).

Poziom III – program modelowy „(...) musi uzyskać najwyższe oceny niezależnych recenzentów we wszystkich kategoriach i legitymować się - na podstawie poprawnie metodologicznie badań ewaluacyjnych – pozytywnym wpływem na zachowanie lub zdrowie psychiczne odbiorców” (<https://programyrekomentowane.pl/strony/poziomy-rekomendacji,118>).

Do rekomendowanych programów profilaktyki uniwersalnej zaliczono następujące programy:

- Archipelag Skarbów – program kierowany do uczniów klas drugich i trzecich gimnazjów (a obecnie klas siódmych i ósmych szkół podstawowych oraz pierwszych klas szkół ponadpodstawowych), do rodziców, wychowawców oraz nauczycieli. Celem programu jest ograniczanie zachowań ryzykownych takich jak: współżycie seksualne, sięganie po substancje psychoaktywne oraz przemoc rówieśnicza.
- Program Domowych Detektywów „Jaś i Małgosia na tropie” - kierowany jest do uczniów klas czwartych i piątych szkół podstawowych oraz do rodziców. Głównym celem programu jest opóźnienie inicjacji alkoholowej oraz ograniczanie problemów związanych z jego spożywaniem wśród dzieci poprzez wzmacnianie rodziny, indywidualnych i rówieśniczych czynników chroniących.
- Program Fantastyczne Możliwości – odbiorcami programu są uczniowie klas piątych lub szóstych szkół podstawowych oraz ich rodzice. Głównym celem programu jest opóźnienie inicjacji alkoholowej oraz ograniczanie problemów związanych z jego spożywaniem wśród osób dorastających poprzez wzmacnianie rodziny, indywidualnych i rówieśniczych czynników chroniących.
- Laboratorium Wiedzy Pozytywnej - adresowany jest do uczniów będących w wieku 13-14 lat, do ich rodziców oraz nauczycieli. Ma on na celu kształtowanie postaw uczestników aprobujących abstynencję wobec alkoholu czy innych substancji psychoaktywnych w trzech wymiarach postawy: emocjonalnym, poznawczym oraz behawioralnym.
- Program Wzmacniania Rodziny - kierowany jest do rodzin, w których nie występują bariery komunikacyjne, zachowania ryzykowne a więzi pomiędzy członkami rodziny są poprawne. W programie mogą wziąć udział dzieci w wieku 10 – 14 lat oraz ich rodzice. Program stwarza możliwości pogłębienia umiejętności wychowawczych rodziców oraz więzi pomiędzy poszczególnymi członkami rodziny.
- Program Spójrz Inaczej dla klas I - III – odbiorcami są dzieci w wieku 7 – 10 lat, które objęte są programem nauczania początkowego. Celem programu jest wspieranie prawidłowego rozwoju i rozwijanie umiejętności psychospołecznych dzieci, aby w ten sposób zapobiec uzależnieniom oraz innym destrukcyjnym zachowaniom.
- Program Spójrz Inaczej dla klas IV – VI - grupą docelową programu są uczniowie klas IV - VI szkoły podstawowej w wieku 10-13 lat. Cel programu to zapobieganie zachowaniom

ryzykownym i destrukcyjnym w klasie szkolnej oraz problemom zdrowia psychicznego u dzieci w w/w wieku.

- Szkoła dla Rodziców i Wychowawców – kierowana jest jak sama nazwa wskazuje do rodziców, wychowawców oraz profesjonalistów, którzy pracują z rodzicami. Program ma na celu podniesienie kompetencji wychowawczych beneficjentów oraz zmianę postaw wychowawczych rodziców/ wychowawców na takie, które przyczynią się do minimalizacji występowania zachowań ryzykownych u dzieci i młodzieży.
- Program Profilaktyczny Debata – grupą docelową stanowią młodzi ludzie w wieku 12 – 15 lat oraz ich nauczyciele. Celem ogólnym programu jest wzmocnienie postaw pro-abstynenckich u młodych ludzi stojących przed decyzją odnośnie inicjacji alkoholowej.
- Program Epsilon – adresowany jest do odbiorców w wieku 7 – 9 lat oraz ich rodziców i wychowawców. Program koncentruje się na rozwijaniu umiejętności osobistych jak i społecznych dzieci oraz poprawę ich funkcjonowania psychospołecznego. Ma ona na celu podniesienie umiejętności życiowych dzieci, poczucia dobrostanu a także zminimalizowanie zagrożeń związanych z patologią i wykluczeniem społecznym.
- Program Trzy Koła - kierowany jest do uczniów szkół podstawowych jak i gimnazjalnych. Ma na celu wzmocnienie zachowań prospołecznych, prozdrowotnych oraz wzmacnianie więzi społecznych pomiędzy uczniami a nauczycielami, szkołą a rodzicami a także rozwijanie pozytywnych relacji społecznych pomiędzy uczniami.
- Unplugged – to program profilaktyczny kierowany do uczniów w wieku 12-14 lat oraz ich rodziców. Celem omawianego programu jest ograniczenie sięgania przez młodzież po substancje psychoaktywne takie jak: alkohol, tytoń oraz narkotyki.
- ARS Czyli Jak Dbać o Miłość? – grupą docelową są uczniowie w wieku 16 – 19 lat oraz ich rodzice, nauczyciele. Celem programu jest minimalizowanie negatywnych następstw związanych z używaniem i nadużywaniem substancji psychoaktywnych przez młodzież obejmujące sferę zdrowotną, społeczną oraz prokreacyjną.

Do grupy rekomendowanych programów profilaktyki selektywnej zaliczono:

- Program Wspomagania Rozwoju Psychospołecznego Dzieci Nielubianych – jest to program kierowany do uczniów w wieku 10 – 11 lat, którzy z powodu przejawianych zachowań antyspołecznych są nielubiani przez rówieśników. Zakłada się, iż stworzenie sprzyjających warunków do rozwijania samokontroli emocjonalnej, poczucia własnej wartości oraz decentracji interpersonalnej może mieć wpływ na pojawienie się korzystnej zmiany w sposobie spostrzegania ich przez inne osoby takie jak: rówieśnicy, nauczyciele, wychowawcy klas.
- Program Wspomagania Rozwoju Psychospołecznego Dzieci Nieśmiałych – adresatami omawianego programu są dzieci nieśmiałe w wieku 10 – 11 lat. Cel programu to: pokonywanie nieśmiałości dzięki tworzeniu warunków do podejmowania aktywności społecznej, rozwijania kompetencji społecznych oraz kształtowania pozytywnej samooceny.
- Fred Goes Net - adresowany jest do młodych ludzi w wieku 14 – 21 lat, którzy sięgają po alkohol, środki odurzające, substancje psychotropowe, środki zastępcze lub/oraz nowe substancje psychoaktywne (z wyłączeniem heroiny) okazjonalnie i w sposób już szkodliwy. Celem programu jest przeciwdziałanie uzależnieniom od alkoholu oraz narkotyków poprzez wyposażanie młodych ludzi w wiedzę na temat społecznych, zdrowotnych oraz prawnych konsekwencji omawianych zachowań ryzykownych.
- Program Przeciwdziałania Młodzieżowej Patologii Społecznej – kierowany jest do osób w wieku 13 – 19 lat. Celem programu jest zwiększenie wśród młodzieży umiejętności zaspakajania potrzeb psychoemocjonalnych w sposób zgodny z zasadami i normami społecznymi oraz zmniejszenie poziomu zagrożenia patologia oraz wykluczeniem społecznym.
- Program Wzmacniania Rodziny – adresatami są rodziny, w których z powodu zaburzonych relacji, zaistniałego negatywnego zdarzenia a także destrukcyjne zachowania nastolatków wpływają na funkcjonowanie całej rodziny stwarzając duże ryzyko podejmowania przez dzieci zachowań ryzykownych. Celem programu jest ograniczenie zachowań ryzykownych wśród nastolatków w tym związanych z sięganiem po substancje psychoaktywne.

- Środowiskowa Profilaktyka Uzależnień – adresatami są osoby w wieku 10 – 18 lat pochodzące ze środowisk niewydolnych wychowawczo np. środowisk przestępczych, ubogich, rozbitych rodzin itp. Program skoncentrowany jest na ograniczaniu u dzieci i młodzieży rozwoju patologicznych postaw, zachowań a społecznych oraz stworzenie sprzyjających warunków do prawidłowego rozwoju psychicznego oraz społecznego w ich środowisku lokalnym.
- Szkolna Interwencja Profilaktyczna – dotyczy wszystkich uczniów, którzy sięgają po środki psychoaktywne. Cel programu to ograniczenie używania w/w substancji przez uczniów oraz ich poprawa funkcjonowania na terenie szkoły.
- Program Nauki Zachowania – dedykowany jest uczniom posiadającym problemy z zachowaniem się w szkole (np. notoryczne spóźnienia, nieprzygotowanie do zajęć, brak prac domowych itp.). Celem głównym programu jest poprawa funkcjonowania uczniów na terenie szkoły poprzez ograniczanie liczby i intensywności występowania niewłaściwych zachowań wybranych uczniów.
- Profilaktyczny Bank Dobrych Praktyk – kierowany jest do wychowawców klas I – VIII szkół podstawowych, do których przynależą uczniowie zachowujący się w sposób agresywny. Program na celu wyposażyc wychowawców w niezbędne kompetencje, które ograniczą występowanie zachowań agresywnych u wybranych uczniów poprzez stwarzanie dla nich warunków sprzyjających uzyskiwaniu akceptacji i wsparcia ze strony rówieśników.

Rekomendowane programy profilaktyki wskazującej to:

- ✓ Fred Goes Net - adresowany jest do młodych ludzi w wieku 14 – 21 lat, którzy sięgają po alkohol, środki odurzające, substancje psychotropowe, środki zastępcze lub/ oraz nowe substancje psychoaktywne (z wyłączeniem heroiny) okazjonalnie i w sposób już szkodliwy. Celem programu jest przeciwdziałanie uzależnieniom od alkoholu oraz narkotyków poprzez wyposażanie młodych ludzi w wiedzę na temat społecznych, zdrowotnych oraz prawnych konsekwencji omawianych zachowań ryzykownych.
- ✓ Program Przeciwdziałania Młodzieżowej Patologii Społecznej - program adresowany jest do młodych ludzi w wieku 13 - 19 lat, którzy są zagrożeni w sposób szczególnie obecnością czynników ryzyka, związanych z używaniem substancji psychoaktywnych lub podejmowaniem innych zachowań ryzykownych. Cel programu to zwiększenie wśród młodzieży zagrożonej nieprzystosowaniem społecznym umiejętności zaspokajania potrzeb psychoemocjonalnych w sposób akceptowany społecznie a także zmniejszenie poziomu zagrożenia patologią i wykluczeniem społecznym oraz zablokowanie intensywności doświadczeń ze środkami psychoaktywnymi.
- ✓ Szkolna Interwencja Profilaktyczna – Grupa docelowa to uczniowie sięgający po substancje psychoaktywne. Celem ogólnym programu jest ograniczenie używania substancji psychoaktywnych przez uczniów oraz poprawa ich funkcjonowania w szkole.

5. Podsumowanie

Jak wynika z zaprezentowanego przeglądu literatury naukowej dotyczącej profilaktyki, szkoła dysponuje wieloma strategiami profilaktycznymi, których odpowiednie zastosowanie może mieć wpływ na kształtowanie postaw prospołecznych u uczniów nie tylko w zakresie uzależnień. Polska szkoła korzystać może z gotowych narzędzi jakimi są rekomendowane programy profilaktyczne, których baza dostępna jest na stronie internetowej. Barięą utrudniającą wdrażanie omówionych programów może być wymóg dotyczący przeszkolenia realizatorów określonych programów oraz uzyskanie środków na w/w cel. Korzystnym jednak wydaje się fakt, iż wiele programów profilaktycznych posiada potwierdzoną skuteczność oddziaływań w postaci rzetelnych badań. Jest to bardzo istotne, albowiem jak pokazuje teoria i praktyka mało profesjonalne działania profilaktyczne mogą przynosić odwrotny od założonego celu skutek i przyczyniać się do pogłębiania pozytywnych postaw wobec niektórych zachowań ryzykownych.

6. Bibliografia

Borucka A, (2016), Zrozumieć profilaktykę. Krótki przewodnik dla nauczycieli, Warszawa: 13, 16, 19, 9, 9-11, 11-12.

- Encyklopedia Pedagogiczna, (red.) W. Pomykało, (1997), Warszawa: 630.
- Gaś Z, (1998), Profilaktyka uzależnień, Warszawa: 166.
- <https://programyrekomentowane.pl/strony/poziomy-rekomendacji,118>.
- Kosińska E, Zachara B, (2003), Profilaktyka pierwszorzędowa, Kraków: 5,7.
- Miłkowska G,(2003), O potrzebie profesjonalnej profilaktyki w szkole, „Problemy Opiekunczo – Wychowawcze”, 2/2003: 23.
- Miszalski S, Morawska E, Morawski J, Szymański M.S, (2005) Program promocji zdrowia i profilaktyki uzależnień. Dziękuję nie, Warszawa: 48.
- Profilaktyka w szkole: poradnik dla nauczycieli, (red.) B. Kamińska – Buśko, J. Szymańska, (2005), Warszawa: 14.
- Ustawą z dnia 14 grudnia 2016 – Prawo Oświatowe (Dz. U. z 2018r., poz. 996)

4. Differences between men and women in relation to differences in brain structure

Różnice pomiędzy mężczyznami a kobietami w odniesieniu do różnic w budowie mózgu

Patrycja Kąkol

Uniwersytet Rzeszowski

Opiekun naukowy: Marcin Grygiel

Patrycja Kąkol: patrycja.kakol@gmail.com

Key words: gender, gender studies, male brain, female brain.

Abstract

Today sex is no longer considered only as a biological feature. Being a woman or a man does not just mean having a certain anatomy. Femininity and masculinity in the modern discourse are a wider concept, considered as biological, social and cultural sex. Most of the authors of feminist works try to avoid biological determinism by reference to the distinction between biological sex (sex) and cultural sex (gender). The first of these terms refers to the biology of the body, and the other means the general assumptions and cultural practices, which controls social process of constructing the men and women. The article present the general view of gender studies according to different researchers and types of gender. The second part present the differences in the male and female brain and general differences which occur according to this two types of brain.

1. Introduction

Research on gender roles, as a separate functions, which in the context of society devoted to women and men, appeared for the first time in the 1950s and 1960s under the functionalist school of sociology. Functionalists depicted the society as the set of elements connected with oneself with interrelationships, aspiring to their dynamic balance. In this set, roles and social ranks played the essential role. The American sociologist Talcott Parsons (Parsons 1951) described differences between expressive women's roles and instrumental male roles, studied also a way, into which children are being taught these roles. He was the first scientist studying these roles, however his analysis did not go beyond examinations of the American "perfect family" from the age of the post-war prosperity (e.g. affluent enough in order to earn one's living only off the income of the man which was not possible somewhere else). Functionalist theories did not question also an existence of the social balance accepted for the certainty, what did not allow explaining e.g. why instrumental roles in west societies are treated as more economically efficient than expressive.

Anthropological studies of gender roles were initiated in the 1960s by Margaret Mead (an American cultural anthropologist, who was frequently a featured author and speaker in mass media throughout the 1960s and 1970s). In examining the macro-communities of New Guinea, she noted that the roles performed by men and women differ between societies, and that is what Western societies consider to be "male", examined by her New Guinea's communities can be regarded as "feminine", and vice versa. In some of the communities surveyed its dominant role played by women and men depend on gender roles, including child-rearing were shared equally between the sexes. The process of socialization, that is, learning and self-discovery through interaction with others, has been described by the psychologist and sociologist George Herbert Mead (Mead 1909). As reported by researchers, this process begins soon after birth, when the child learns to do things by imitating the movements of their parents, and lasts for the whole youth. According to Mead, the final moment of socialization is the ability to imagine yourself from the point of view of others, requiring abstract thinking. With regard to gender roles, this phenomenon has been described by Ann Oakley (Oakley 1993), author of the term gender which is used to describe the social classification of what is defined as masculine or feminine (the term was borrowed from the work of psychologist Robert Stoller).

Oakley argued that biological sex (differences in body) is the basis for assigning a person to a particular gender, arguing at the same time, that way of understanding why is sex depends on the culture in which socialization takes place. Pursuant to Oakley study of gender roles begins in early childhood through family expectations expressed by typical behavior for boys or girls, and later developed in an environment of their peers, and in the educational process.

2. Theories about gender roles

Some researchers lean towards the view that gender characteristics are constructed on the principle of contrast, polarization "female" - "masculine". Eric Walter Rothenbühler (Rothenbühler 2001) believes that the characteristics considered to be genetically attributed to a woman or a man arise from cultural conditioning or social pressure. Many features of the supposedly "feminine" and "masculine" and having come from biological differences theory of gender considers formed within the education and socialization. Regarded as the creator of the concept of gender roles John William Money (Money 1975) conducted an experiment which had to prove that immediately after birth psychosexual development is neutral and erotic interest and orientation do not depend on genes and hormones. An appearance of properly educated genitals is affecting the role of sexual education. The subject was the sex reassignment of David Reimer (Born as Bruce Reimer), what later became known as the "John/Joan" case. This is the tragic story of a boy whose penis was burned beyond surgical repair during a circumcision attempt. Under the influence of suggestion Money's child was given surgery consisting in removing the testicles and modeled vulva. Parents tried to raise the child as if it was a girl. However, the patient consistently reported behaviors and interests typical of boys. During adolescence he was given hormones, which led to breast development. At the age of 12, the patient refused to take hormones, two years later he decided to live as a man. At the age of 15-16 years he had a mastectomy and an operation on the reconstruction of the penis. At the age of 25 years he got married and he adopted three children of his partner. John Money (Money 1975) described the experiment as a success, saying that both the parents and the patient adapt to a female child. The report sparked widespread consequences for the theory and practice of psychology, sociology and women's studies. Judith Butler (Butler 2004), creator of the concept of gender performativity, described the life story of David Reimer, noting that the phenomenon of human sexuality remains unclear. Some opponents of the theory of gender shows that part of the intellectual and manual abilities, different for different genders, are already in infancy and early childhood, and even prenatal life, when there can be no cultural conditions. They also point out that in countries pursuing equality programs for years, including in Norway, in the practice of professions traditionally conceived as men still dominated by men, and women - by women.

Sex is the term referring to the division of organisms into male and female. The primary determinant for the existence of sex is procreation. A common gender classification includes masculine and feminine categories. Masculine nouns are words for men, boys and male animals. Feminine nouns are words for women, girls and female animals. The sex can vary accordingly to the different behavior of women and men, the obvious differences in construction, as well as whether the individual feels like a woman or a man. From a scientific point of view, depending on what will be compared, in addition to hormonal, psychological and social sex, we can distinguish chromosomal, gonadal, somatic, metabolic and psychological sex.

- A. Chromosomal sex is genetic. It is most important for the further development of man. It is determined at conception. If the egg (always equipped only in chromosome X) enters the sperm containing the Y chromosome, sex (male), the resulting organism (XY) will be from the genetic point of view of a boy, if the X chromosome (which can genotype XX) girl. The presence of the X or Y chromosome determines the future direction of development of the sexual body, mainly through its impact on the future development of the gonads (ovaries or testes).
- B. Gonadal sex is produced by the differentiation of primary human embryonic gonads towards male or female. The direction of this development determines under normal conditions the presence (or absence) of the Y chromosome (responsible for the development of male characteristics), or chromosomal sex. For the sixth week of fetal life gonadal development is identical in both sexes. They do not have more sex cells, so they have opportunities in both

directions. The presence of the Y chromosome, however, eventually causes the development of the gonads in the direction of the original form of the nucleus. If there is no Y chromosome in the cells of the embryo (a genetic woman), a few weeks later, primary gonadal spontaneously differentiate into ovaries. When the educated are already fetal testes and ovaries, they begin to secrete specific hormones for themselves, and this determines the further development of the body in the direction of male or female.

- C. Somatic sex is actually what the encyclopedia defines. The nature of the internal (kernel and ovaries) and external (penis and clitoris) genitals, as well as all the features of the construction of the body (chest, male facial hair) together form the concept of somatic sex. A distinction is made by sexual characteristics of the first order, i.e. distinct gonad , second, the differences of genitals, and the third related to other features of body building. Men are generally taller and heavier than women (about 10 per cent), have a larger skull (1500 ml, 1300 ml of women), a different shape of pelvis (the female is wider, shorter, set of horizontal plates hip bones, to facilitate birth of children). In women, the second finger is higher than the fourth, opposite in men. Some scientists are trying to draw the conclusions about the levels of testosterone in utero. Women with male fingers would have it more. It is supposed that higher levels of testosterone affects brain development, and such women are more aggressive life characteristic of men.
- D. Metabolic sex applies distinct enzyme systems in both sexes, which is closely associated with the action of sex hormones. How does this affect the functioning of the body? Women have a lower resting metabolic rate (consume about 3.6 per cent less oxygen than men), and about 6 per cent lower concentration of potassium in the blood serum. Their heart beats faster, have less muscle strength and a reduced ability to neutralize lactic acid in their muscles after exercise. This means that it is easier to regenerate tired after exercise.
- E. Psychological sex is socio-cultural sex, hence a set of traits, behaviors, attitudes, motives, stereotypes, social roles, activities and attributes that a given society considers appropriate for each sex. In the 1960s Sandra Lipsitz Bem – the author of Gender Schema Theory introduced the term "psychological sex". This theory focuses on explaining the process of the mental characteristics of gender in accordance with the social definitions of femininity and masculinity. Femininity and masculinity were treated mainly as two ends of a continuum. Considered that an entity can be either male or female. Bem rejected the assumption of a dichotomy of sexual roles and assumed that femininity and masculinity are two separate dimensions of personality. The researcher has also found that the social system of roles stems from the so-called generic. prism type, or social pressures, among which are mentioned: polarization type -the allocation of rights, obligations, duties, responsibilities, depending on the biological sex, for example, a woman has to cook, clean, care of the house and educate children, and men - to work on a job, earn money, to tinker in the garage; biological essentialism- attribution of personality traits based on biological sex, or gender stereotypes, for example, a woman is sensitive, caring, affectionate, gentle, and a man- an independent, confident, dominant, strong, brave; androcentrism - higher valuation roles of men and masculinity than femininity; masculinity is identified with the universal values (the word " man " in Polish is masculine - he, the man).

3. The construction of the female and male brain

Answers to questions about the differences between men and women lies in the detail structure of the brain. Firstly, women have proportionately more gray matter when men have more white matter and cerebrospinal fluid. Since this gray matter is a nerve cell bodies and short connections between them (dendrites), the white substance is a long distance between the distant parts of the brain, a higher proportion of gray matter in women indicates that nerve tissue is more involved in information processing in relation to the tissue involved in the transmission of information. This assumption is confirmed by observations indicating that the cerebral cortex (consisting of gray matter) in women is thicker and has a higher number and level of complexity of connections. Furthermore, neurons are more densely packed in it. All these facts are interpreted as evidence for the existence of a compensation mechanism in women, which allows it to fit in the same volume more brain tissue (gray matter).

Another difference, repeatedly recognized in the research, relates to the asymmetry of the brain. Men's brains are more asymmetric than women, i.e. two hemispheres show greater functional specialization. For example language functions in men are more strongly associated with the left hemisphere, when visuospatial functions with the right. Whereas in women these features are more represented in both hemispheres. This observation occurred to a suspicion that maybe in women two hemispheres are joined together in a more direct manner, providing a greater flow of information. Indeed, some studies indicate that the portions of the corpus callosum, which is a main fiber bundle joining the two sides of the brain, in women are larger. Furthermore, the transmission time of information between the hemispheres in men is longer and directionally asymmetric.

This hypothesis recently went through the confirmation in a study conducted on a very large population (nearly a thousand people). The results of these recently published research showed remarkable differences in the connections in the brains of men and women. As shown in fig. 1 in women dominant was a transverse network connecting two hemispheres, namely those which pass through a great commissure. On the other hand in men dominate intrahemispheric connections, connecting the rear and front parts of the brain. The authors suggest that the structure of the brain in men is conducive to good connections between the structures that control the perception and coordination of actions, while in women the brain is adapted to connect the structures dealing with analytical (left hemisphere) and intuitive (right brain) way of solving problems. This interpretation, however, raises controversy. Indeed, there is no clear data demonstrating a link between the use of intuitive vs. logical strategy and activity of the right or left hemisphere.

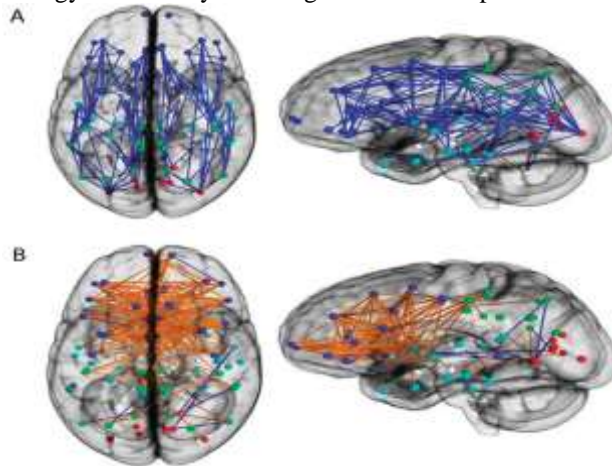

Fig. 1. The dominant connections in the male (A) and female (B) brain. On the left side brain is seen from above, and on the right from the side. For: Ingalhalikar et al. 2013; modified.

The researchers also asked the question of whether the size / construction of individual structures in both men and women have some reference to the ability of characterizing both sexes. In one of these studies people inside the magnetic resonance scanner do mathematical tasks. It turned out that solving these tasks produces a much stronger activation in men's brain than women's. Interestingly, exactly in those places where it was found differences in activity in favor of men, were also found differences in the volume and density of gray matter in favor of women. This data shows, firstly, that the brains of women seem to work more efficiently in terms of energy consumption, designed to perform the same work (because they do the task at a similar level). Secondly, the higher efficiency of the female brain can be achieved by increasing the density of gray matter in the same areas that exhibit greater activation in the male brain.

Everyday experience and scientific study suggests that women are more empathetic. Is it reflected in the brain? Research by functional magnetic resonance revealed that women feel empathy in a situation of inflicting pain, even for people who have survived earlier unfairly against them, or not fair. However, in the case of men brain operates in a more "mercenary" way. Activation of structures associated with empathy followed only when they were looking at the pain of people who

behaved fair towards them. What's more, the men at the sight of pain inflicted unfairly on people apparently feel the satisfaction because the structures associated with the reward system were activated. In women, there was no such activation. Also in women a greater volume of gray matter was found in the areas called mirror neurons, which play an important role in empathy.

In the context of discussing gender differences the important role of sex hormones cannot be ignored that have an organizing impact on the developing brain in the prenatal period. Therefore they affect its function, and thus human activity in adult life and also stop adverse changes following in the elderly. Fig. 2 illustrates how extensive areas of the brain are, in which the use of hormonal replacement therapy have a protective effect against the following with age decline volume of neural tissue.

Fig. 2. Areas of the brain, in which hormonal replacement treatment protects the nervous tissue degradable in the elderly. By Erickson et al. 2005; modified.

At the end I wanted to emphasize one important thing. All the differences, which we are talking about, are only statistical. This means that the capacity of women and men largely coincide. The fact that more men than women have outstanding mathematical talent does not necessarily mean that women do not have such talent. Some women manifest a prominent mathematical talent with scores better than the vast majority of men. The important thing is to not overlook these talents, as well as the fact that we should not translate the statistical differences to the conclusions of individuals. The data suggest that sex differences have their source in neurobiology. Getting to know and becoming aware of those differences can help us in arranging proper relations between the sexes based on respect and acceptance of their differences.

4. Female and male brain – general differences

Why do men read maps better than women and do not get lost as fast as women in the maze of streets in a new city? Why men cannot read human emotions and moods as well as women? The answer to these and similar questions are included in the following section.

Women and men differ from each other not only physically. We think, feel, perceive the world in different way. Why? Because we have different brains.

The brain is the center of reconnaissance, which directs everything we do. Innate differences in its structure make women and men different from each other. Man's and woman's brains in a different way process information, which results in different capacities, insights and leads to different behavior. This reflects the anecdote saying that when a woman asked her husband to show her more love, he cleaned up the apartment.

The brain, as the most complicated and complex human organ, has been in focus of scientists for a long time. Initially, the measurements of human brain were made by using a tailor's tape measure. In 1911 Bayerthal concluded that the professor of surgery should have minimum 52-53cm of head circumference below which you cannot expect the average intelligence. He did not comment about the head circumference of brilliant women because he said that they do not exist.

The studies carried out at the end of the nineteenth century in the US found that women hear better than men, prefer practical problems and specific tasks and also preferred to blue. Men tend to prefer abstract and general thinking, and from the colors they like red more. Back then it wasn't yet possible to explain where these differences come from.

In the 1950s of last century, Dr. David Wechsler, whose tests are the most used in the diagnosis of intellect so far, during their construction he observed significant differences between the sexes. In some subtests that measure specific skills women came out much better, in others - men.

The differences between the brains of men and women were first discovered by Herbert Landsell in the 1960s. He proved that the damage of the same areas of the brain in men and women causes different effects. The later experiments using computer tomography and magnetic resonance confirmed that in the male and female brain while solving the same tasks, are activated other areas of the brain. On the basis of many researches and experiments, researchers have formulated the hypothesis that the efficiency in a given area depends on whether the function in the brain is concentrated or scattered. Both women and men perform better on these tests, which measure the ability controlled by a specific area of the brain. And because in the brains of men and women other areas are responsible for different skills, they differ in the efficiency of performing particular tasks.

This can be explained by e.g. predominance of women in the language testing. All language skills related to grammar, spelling and writing among women are on the front of the left hemisphere. In men, they are more dispersed - they are located in the front and back of the left hemisphere - which is a less efficient system. Thanks to more specialized speech centers girls learn to speak faster and have a richer vocabulary. They build longer and more complex sentences, make fewer grammar and spelling mistakes than boys, begin to read earlier and learn foreign languages more easily. On the other hand stuttering and other speech defects occur almost entirely among boys.

By a different way of organizing the brain we can also explain the superiority of men over women in terms of orientation and spatial imagination. Most men read maps definitely better than women. Why is this happening? Because in the male brain spatial orientation and visual functions are controlled by a distinct area, and therefore there is much less possibility of conflict with the other actions. For this reason, they have better hand-eye co-ordination. It is easier for them to read a map and to talk at the same time- each of these steps regulate another center in hemisphere, so there is no interference. This explains why the vast majority of architects are men.

On the other hand spatial orientation among women is controlled by the centers located in both hemispheres, which partly overlap with the manage of other activities, which can sometimes lead to a collision. Therefore, at the same time it is more difficult for women to read maps and to focus on the conversation.

The male brain scheme, in which more functions are controlled by a specific function only for that area of the brain, causes that man cannot be so easily distracted by superfluous information. On the other hand, a woman has a greater ability to connect and bond together more information than man are able to do. As we can see, the type of brain organization specific to each gender has both advantages and disadvantages. We cannot say that any of them is better than another. Women are better in what men are weaker and vice versa.

Women and men differ also in the emotional sphere. The man's a world is world of things, objects. Women are more people-oriented, focus on mutual relations and social affairs. This tendency of girls to focus on the human shows experiment involving children: A group of children watched by an object resembling a binoculars, in which each eye at the same time showed a different picture. One eye had seen the object, while the second – a person. Children were shown exactly the same images, but when they were asked what they had seen, they offered other answers. The boys said they saw much more objects than people, and the girls - more people than objects.

It is commonly known that it is harder for men to express feelings. Why? Back then it was attributed only to social factors and to a different way of education of boys and girls, for example: belief, that it was not proper for men to cry. It is known now that this is not the only reason. In men, the right hemisphere regulates emotions, but in women emotional functions are located in both hemispheres. While the brain of man gives him an advantage in dealing with objects and theoretical statements, feminine model of the brain is more responsive to all sensory stimuli.

Experimental results show that the woman's brain has more connections between the right and left hemisphere, so between them more information is exchanged. Therefore, women are adapted to receive wider range of sensory information and can easier connect them with each other and also recognize the relationship between them. Because women emotional functions are located in both

hemispheres and the system of connections is better between them, it gives them a greater ability to connect and associate together verbal and visual information than men. This is why women pick up and read the subtle signals better than men, such as emotional tones of voice, gestures and facial expressions, so that they can infer more from them. At the same time, because of the organization of the brain, it is harder for women to separate the emotions from reasoning.

And what about men? By the fact that in men emotions are regulated by the right hemisphere, and between hemispheres left (verbal) and right (emotional) is less connections - the emotional content are transmitted to the verbal side of the brain less efficiently. Thus their difficulty in speaking about emotions. The differences between men and women also applies to the phenomenon of aggression. The average man manifests a greater willingness to be aggressive than the average woman. From an early age boys are biased to more violent games and fights, while girls avoid them. At puberty, the level of the male hormone, testosterone, rapidly increases in boys and intensifies the aggressive behavior. A. Moir and Jessel in the book "Brain sex: the real difference between men and women" write, that there is indisputable evidence that in the male brain the possibility of aggression is programmed. Its source is the impact of testosterone on the more susceptible to its influence the male brain. After the injection of testosterone an average woman does not become so aggressive as a man, because her brain, as opposed to the brain of a man, is not programmed to respond to testosterone and does not act upon it so strongly.

Of course in this case there are also exceptions like to every rule. Certainly most of us are familiar with women who are more masculine, strong, determined and warlike, as well as among men are men who in their behavior and way of thinking are more similar to women. However, the fact that we pay attention to it and we notice their uniqueness, shows that they do not fit in our imagination to the shaped pattern of the average man or woman, which only proves the rule.

5. Conclusion

Today, sex is no longer considered only as a biological feature. Being a woman or a man does not just mean having a certain anatomy. Femininity and masculinity in the modern discourse are a wider concept, considered as biological, social and cultural sex. The differences between men and women can be understood as a set of contrasting pairs which are confronted by other collections of such opposition. In this sense, men may be associated with what is "on top", with "culture" and "strength", while women with their opposites, that is what "at the bottom", with "nature" and "weakness". Such associations are cultural constructs, they are strongly reinforced by the social activities that define them, and at the same time are defined by them. The value of analysis of "man" and "woman" as a symbolic categories lies in defining expectations and values that specific culture combine with the fact that it is a man or that it is a woman. Biological differences between the sexes are based mainly on a different hormonal, anatomy, and small differences in brain structure. In the women brain, are more connections between the two hemispheres. The left hemisphere is primarily responsible for verbal ability and detailed, structured information processing (speaking, reading, writing). Damage to the left hemisphere cause all kinds of language problems. It also controls the logical, orderly thought processes. In contrast, the right hemisphere is responsible for spatial imagination and also controls abstract thought processes. A person with a damaged right hemisphere loses orientation, sense of direction. The left hemisphere controls the right side of the body, and the right hemisphere - left. And so what we see left eye is processed in the right hemisphere. Studies have shown that the division of functions between the hemispheres in women is less pronounced than in men. Both the left and the right hemisphere is involved in the activities of verbal and visual. In contrast, men's brain is more specialized (left hemisphere is almost exclusively responsible for the functions of language, and the right for planning). This probably results from a different construction of the corpus callosum in women is more fibers connecting the right and left hemisphere. Therefore, between the two hemispheres occurs greater exchange of information.

6. Bibliography

Butler J (2008) *Uwikłani w płeć. Feminizm i polityka tożsamości*, Wydawnictwo: Krytyka Polityczna.

- Mead G.H (1909) Social Psychology as Counterpart to Physiological Psychology. Psychological Bulletin 6.
- Mead M (1935) Sex and Temperament in Three Primitive Societies. New York. W. Morrow & Company.
- Money J, Tucker P (1975) Sexual Signatures on Being a Man or a Woman. Little Brown & Co.
- Oakley A (1972) Sex, gender and society. Aldershot: Arena, published in association with New Society. 94
- Parsons T (1951) The Social System. Glencoe, Ill., Free Press.
- Rothenbühler E. W (2001) Communication and Community. Lawrence Erlbaum Associates. New Jersey

5. Obrona wartości chrześcijańskich w wystąpieniach Hansa - Gerta Pötteringa podczas cyklu konferencji Rola Kościoła katolickiego w procesie integracji europejskiej

The defense of Christian values in Hans – Gert Peterig's speeches Turing the conference cycle' the role of *the Catholic Church in the aspiration of European integration*'

Grażyna Kotarska

Instytut Ekumenizmu i Badań nad Integracją; Wydział Teologiczny Uniwersytetu Opolskiego
Opiekun naukowy: Stanisław Rabiej

Streszczenie

Artykuł jest prezentacją wypowiedzi Hansa-Gerta Pötteringa broniących wartości chrześcijańskich podczas krakowskiej konferencji Rola Kościoła katolickiego w procesie integracji europejskiej. Ten szanowany polityk, ponad trzydzieści pięć lat pracujący w Instytucjach PE Europejskich, przewodniczący w latach (2007-2009), jako członek Europejskiej Partii Ludowej wraz z Europejskimi Demokratami czynił starania o zapisy, w których byłoby odwołania do Boga i korzeni judeochrześcijańskich w dokumentach UE. Zależało mu co, wielokrotnie podkreślał, na uwzględnieniu takich wartości jak godność człowieka, wolność, równość, sprawiedliwość, subsydiarność, solidarność oraz wiele innych podzielanych przez wspólnotę chrześcijan w Europie. Relacjonujemy jego zmagania o pozytywne spojrzenie na przyszłość UE w oparciu o wspólne wartości.

1. Wstęp

Hans – Gert Pöttering był eurodeputowanym należącym do Parlamentu Europejskiego nieprzerwanie od czasu pierwszych wyborów bezpośrednich w roku 1997. Pełniąc funkcje kierownicze m.in. jako przewodniczący Frakcji Europejskiej Partii ludowej(1991-2007) i jako szef Parlamentu Europejskiego (2007-2009) był świadkiem procesu integracji. Czynn timer uczestniczył w kształtowaniu rozwoju Unii Europejskiej. Po 35 latach, 1 lipca 2004 roku zakończył mandat. Droga, jaką przeszedł Pöttering w polityce, odzwierciedla jego przekonanie o możliwości sprostania współczesnym i przyszłym wyzwaniom budowy wspólnoty na kontynencie europejskim. (Pöttering 2015). Z zaangażowaniem podejmował polityczne działania nad wpisaniem do *Konstytucji* UE odniesienia do Boga i dziedzictwa judeochrześcijańskiego. Nie odniósł spektakularnego sukcesu, w *Konstytucji* nie zawarto jednoznacznie wszystkich jego postulatów. To skłoniło go do wskazywania wartości chrześcijańskich niebezpośrednio, w okrojonej wersji, postulowanych przez niego wcześniej zapisów. Jego pasja działania na rzecz integracji pozwalała na poszukiwanie trudnych kompromisów. Pöttering wierzył, że dziedzictwo chrześcijańskie daje szansę Europie na stworzenie oazy pokoju, solidarności, poszanowania praw ludzkich. Zapewnić może ochronę życia od poczęcia do naturalnej śmierci, a wychowanie pokoleń Europejczyków oparte na wartościach, pozwoli nie zatracić ludzkiej godności.

2. Przegląd publikacji

Pierwsze wystąpienie Hansa-Gerta Pötteringa na krakowskiej konferencji miało miejsce w 2002 roku. Przedstawił referat: *Czy zasady chrześcijaństwa mają wpływ na politykę partii europejskich*. Pokazując czym jest budowa wspólnoty powiedział: „(...) UE nie jest ani rajem ani piekłem, ale wspólnotą wartości, w której my jako chrześcijanie staramy się zrealizować możliwie jak najwięcej z naszych ideałów i wartości” (Pöttering 2002). Oczywiście było, że dla Polaków i narodów, które uwolniły się spod reżimu komunistycznego, wartości były ważne. Dotychczasowy ekonomiczny rozwój Unii Europejskiej spowodował, że sprawy ducha odsunięte zostały na dalszy plan. Sprzyjał temu też rozwój ideologii życia bez Boga.

Pöttering świadom zagrożeń dla dalszego rozwoju wspólnoty bez odniesienia do fundamentów chrześcijańskich i odrzucenia Boga, sięgał do argumentów motywujących do uznania wartości chrześcijańskich jako tych, które gwarantują bezpieczny postęp. Zwrócił szczególną uwagę na program Europejskiej Partii Obywatelskiej, dla której człowiek jest: „Bożym stworzeniem. Stąd wywodzi się przekonanie, że każdy człowiek ma nienaruszalną godność” (Pöttering 2002). Przypominał, że priorytetem jest poszanowanie i ochrona godności i ludzkiego życia. Opowiadał się za Europą o wielkim dziedzictwie, gdzie na chrześcijański obraz człowieka kumulują się tolerancja, pokojowe współżycie, wolność jednostki, która jest również wolnością bliźniego, nienaruszalność, nietykalność. Zadeklarował, w imieniu Frakcji Europejskiej Partii Obywatelskiej, że ta będzie strzegła poszanowania wymienionych wartości. Podkreślił, że ewolucja procesu integracyjnego sprawiła, że zaszła konieczność szerszego spojrzenia na zachodzące zmiany. Powiedział: „ Unia Europejska jest wspólnotą wartości, która stawia na pierwszym planie poszanowanie praw człowieka, tolerancję, odpowiedzialność jednostki, subsydiarność, solidarność. To są fundamentalne wartości chrześcijańskie i katolickie” (Pöttering 2002). Przytoczył zapis artykułu 6. Traktatu Amsterdamskiego: „Unia opiera się na zasadach wolności, demokracji, poszanowania praw człowieka i podstawowych praw wolności, jak również praworządności” (Pöttering 2002). Należy zauważyć, że miało to miejsce w 2002 roku, kiedy jeszcze zasadniczym dokumentem była Karta Praw Podstawowych, która uwidaczniała, że system wartości Unii Europejskiej odzwierciedla chrześcijański obraz człowieka. Pöttering chciał pokazać znaczenie wartości chrześcijańskich dla polityków, którzy muszą podejmować decyzje w dziedzinach rozwijających się w ostatnich latach. Posłużył się przykładem bioetyki. Według niego politycy powinni zadawać sobie pytania o granice etyczne. Pöttering zaznaczył, że wokół tego problemu Parlament toczył intensywne dyskusje. Polityk dostrzegał problem w tym zakresie i stwierdził: „wartości chrześcijańskie mogą i powinny służyć jako wytyczne również przy podejmowaniu rozstrzygających decyzji w tej dziedzinie. Pojawienie się nowych możliwości w badaniach z zakresu biomedycyny zrodziło pytanie o ich granice etyczne. Podobnie jak większość naszej frakcji jestem zdania, że odpowiedź brzmi w ten sposób: tam, gdzie pogwałcone zostało prawo nienaruszalności godności ludzkiej i ochrony ludzkiego życia, nie może być kompromisów (...). Dla nas znaczy to konkretnie: Parlament Europejski, z naszą frakcją na czele, wypowiedział się większością głosów przeciwko pozyskiwaniu embryonów do celów badawczych. Podczas debaty na temat szóstego programu ramowego nasza frakcja opowiedziała się za ustaleniem jasnych granic etycznych w badaniach naukowych. Większość była za wyłączeniem, czyli zakazem badań wykorzystujących embryony oraz badań nad komórkami macierzystymi” (Pöttering 2002). Podobnym tropem podąża w publikacjach poświęconych zagadnieniom etyki i wartości chrześcijańskich, do których z powodu ograniczenia tematem i objętością artykułu, nie możemy się odwołać.

Na konferencji w 2003 Pöttering przedstawił referat zatytułowany *Wspólna przyszłość w Unii Europejskiej – wartości, demokracja, odpowiedzialność*. Powiedział, że doskonały rezultat w wyborach, jaki odniosła jego frakcja, jest wynikiem posiadania ideałów, systemu wartości i przekonania o woli ich realizacji w praktyce. Pöttering dostrzegał problemy Unii Europejskiej, dlatego jego pragnieniem było, by dyskusja w czasie konferencji o wartościach była otwarta i uczciwa. Szczególnie było to konieczne, kiedy toczyła się debata na temat zapisów w Europejskiej Konstytucji. Podkreślał, że frakcja, której przewodniczył, była bardzo zaangażowana w kwestię umieszczenia w preambule zapisu o dziedzictwie chrześcijańskim. Choć trudno mówić tu o spektakularnych sukcesach, to jednak to, co zostało wpisane w treść Konstytucji, można uznać za zadawalające: „Tymczasem chcę Państwu powiedzieć, iż wiele z wartości chrześcijańskich jest integralną częścią konstytucji! (...) w kilku miejscach pojawia się zapis o znaczeniu naszych dzieci dla przyszłości Europy i ich ochronie. W wielu miejscach wspomina się o ochronie rodziny. Dlatego proponuje, by na zapisy w Konstytucji Europejskiej spojrzeć bardziej pozytywnie, (...) a nawet okazać wdzięczność za to, że udało nam się wpisać do Konstytucji tak wiele naszych wspólnych chrześcijańskich bądź katolickich wartości. Wszystkie te zapisy stanowią postęp, bo choćby ochrona ludzi starszych świadczy że nie tylko młodzi są wartością wszystkie te zapisy odzwierciedlają chrześcijański wizerunek człowieka” (Pöttering 2003).

W 2005 roku tematem konferencji było *Między religią a kulturą w Europie*. Podczas niej Pöttering brał udział w debacie panelowej *Chrześcijaństwo i pluralizm*. Ponieważ był przewodniczącym Frakcji Chrześcijańskich Demokratów, zadano mu pytanie: „Dlaczego, mimo odwagi polityków, uczestniczących od początku w dyskusji nad konstytucją, pojawiły się problemy, by podstawowe wartości tej frakcji wprowadzić do konstytucji? Odpowiadając, Pöttering obszernie argumentował. Wspomnił o swojej rozmowie z papieżem Janem Pawłem II, podczas której ten podziękował mu za poczynione starania dotyczące zapisu odniesień do Boga i korzeni judeochrześcijańskich. Nadmieniał, że Konstytucja miała zadowolić wszystkie państwa, także te które takich zapisów nie chciały. Niemniej jednak Pöttering potwierdził, że wartości chrześcijańskie są zapisane w Konstytucji. Świadczą o tym sformułowania o godności człowieka i definicja człowieka jako osoby. To bardzo ważna adnotacja dla chrześcijan. W nawiązaniu do problemu suwerenności zaproponował, by głowy państw akceptowały godność innych. Aby bronić przekonań Europejczyków należy sięgnąć do chrześcijańskiej zasady subsydiarności. Pöttering mówił też o solidarności, kolejnej duchowej, chrześcijańskiej zasadzie. W dyskusji podkreślił godność człowieka, którą należy traktować poważnie. Na wiarygodność Unii Europejskiej wpływać będzie częste podnoszenie tematu praw człowieka. Skutkować to będzie praktycznym wykorzystaniem zasad Traktatu Konstytucyjnego. Podkreślał ważność tworzenia wspólnoty i „troski o jej przyszłość, potrzebę wiary w samych siebie i w nasze wartości i starania ich realizowania” (Pöttering 2005).

W 2008 roku Pöttering został ponownie zaproszony przez abp Pieronka do udziału w krakowskiej konferencji. Gość powiedział, że konferencja zalicza się do najlepszych tego typu. Cykl analizuje w szerszym kontekście przemiany, kolejne rozszerzenia Unii Europejskiej. Krakowskie spotkania wykreowały wiele wizji człowieka i chrześcijaństwa. Perspektywa istoty ludzkiej przestała już być jedynie *spiritus movens* sankcjonowania integracji. Mimo tego, że głęboka wiara katolicka ojców założycieli Unii Europejskiej ukształtowała ich wizję wspólnoty w oparciu o bezwarunkowe poszanowanie podstawowej godności każdego człowieka to dziś nie jest to dla wszystkich tak oczywiste. Pöttering był zdania, że pomimo zmian nadal obowiązywał zasadniczy fundament chrześcijański. Dowodem, tego jest Traktat reformujący z Lizbony. Pöttering stwierdził, że preambuła Traktatu stanowi, iż Unia Europejska inspirowana jest „kulturowym, religijnym i humanistycznym dziedzictwem Europy, z którego wynikają powszechne wartości, stanowiące nienaruszalne i niezbywalne prawa” (Pöttering 2008). Sam przyznaje, że Traktat nie jest doskonały. Uważa jednak, że z chrześcijańskiej perspektywy Europejczycy zapisami powinni być usatysfakcjonowani. Podkreślił, że w preambule Karty Praw Podstawowych, która wraz z ratyfikowaniem traktatu z Lizbony nabrała mocy prawnej, zawarto następujące zdanie: „Świadoma swego duchowo-religijnego i moralnego dziedzictwa, Unia jest zbudowana na niepodzielnych, powszechnych wartościach godności osoby ludzkiej, wolności, równości i solidarności” (Pöttering 2008). Mówił, że należy wykorzystać wszystkie zapisy dla rozwoju w poszanowaniu wartości. Jak dwa lata wcześniej wspomniął o podziękowaniach od JPII za zaangażowanie w prace nad zapisami o wartościach. Stwierdził, że ważne jest aby Europejczycy mieli świadomość korzeni duchowych i religijnych. Godność każdego człowieka jest podstawą politycznego systemu wartości. Dzięki temu Unia Europejska stanowi wiarygodną wspólnotę, w której poszanowanie jednostki jest miarą każdej inicjatywy i decyzji. Dodał: „Ludzie mają wartość na mocy własnego prawa, bez konieczności odwoływania się do ich możliwości fizycznych, intelektualnych czy ekonomicznych” (Pöttering 2008). Podsumował wypowiedź podkreślając, że chce by znaczenie Unii Europejskiej jako wspólnoty wartości pozostało głęboko zakorzenione w świadomości całej jej społeczności. Najważniejsze powinny być: godność osoby ludzkiej, prawa człowieka, demokracja, praworządność, chrześcijańskie zasady solidarności i pomocniczości. Wyraził uznanie dla Kościoła i zaangażowanie katolików w budowanie pokojowego projektu. Pöttering powiedział, że Kościół jest też gwarantem tego, że podstawą UE będzie godność człowieka (Pöttering 2008).

W 2010 wystąpienie Pötteringa było wyrazem uznaniem dla wartości i dziedzictwa chrześcijańskiego. Podkreślił że konferencje w Krakowie są dla zebranych bodźcem do przemyślenia wartości i celów, do których zmierza UE. Pöttering mówił: „Polityka to nie tylko rozum ale też serce” (Pöttering 2010). Według niego krakowskie spotkania to szczęśliwe zrzędnienie Opatrzności: można toczyć debaty nieograniczone żadnym i *absolutum dominium*. Podkreślił, że Konstytucja RP

i Konstytucja RFN mają zapisy o godności ludzkiej. Nie wszystkie państwa UE w konstytucji mają taki wątek. Pöttering uważa, że godność człowieka to sedno europejskich wartości. Z godności wyprowadza pojęcie tolerancji: „Tolerancja oznacza, że mamy własne przekonania jako chrześcijanie, ale jesteśmy tolerancyjni wobec innych, czyli nie musimy akceptować ich zdania, ale musimy je respektować” (Pöttering 2010). W praktyce politycznej oznacza to, że poważnie traktowanie godności człowieka dotyczy chrześcijan, muzułmanów, Europejczyków i wszystkich ludzi na świecie. Podkreśla, że wszelkie działania zapewniające poszanowanie wartości, należy podejmować z uwagą na drugiego człowieka. W odniesieniu do ekonomii mówił: „Gospodarka rynkowa nie jest również celem samym w sobie ale musi służyć ludziom” (Pöttering 2010). Dla Pötteringa wartości chrześcijańskie determinują obowiązek zachowania dzieła stworzenia. I nie chodzi mu o ogólne, abstrakcyjne, asekuracyjne deliberowanie, ale o podejmowanie konkretnych decyzji w zakresie np. redukcji emisji dwutlenku węgla. Według niego oczywiste jest, że chrześcijanie mają za zadanie wnieść swój wkład w ochronę klimatu, by wpływać pozytywnie na środowisko naturalne.

W wygłaszanym referacie Pöttering mówił, że: „wartości chrześcijańskie należą do Europy z natury rzeczy” (Pöttering 2010). Ubolewał jednocześnie nad faktem, że do preambuły traktatu UE nie udało się wprowadzić odwołania do Boga: „Choć stało się to faktem, jako chrześcijanie nie możemy spocząć na laurach, bo w dalszym ciągu powinniśmy być zaangażowani w dążenie do tych wartości” (Pöttering 2010). Zacytował słowa Jana Pawła II: „Gdy Europa chce być naprawdę demokratyczna, jej integracja musi odbywać się w przekonaniu o tych wartościach i musi przypisywać Kościołowi i religii tę rolę publiczną, która mu przysługuje. Tylko Europa z silnym religijnym, moralnym pierwiastkiem tożsamości może stawić czoła innym i otworzyć się w pokojowy sposób” (Pöttering 2010).

W 2011 roku w sesji wprowadzającej konferencji Pöttering wygłosił referat, w którym sformułował przekonanie, że szczególnym przykładem odpowiedzialności za pokojowe współzycie jest Unia Europejska. To jedna z przyczyn, dla której wiele państw chciało przystąpić do wspólnoty. Innym magnesem były wartości którym hołduje UE. Pöttering wypowiedział się na temat kryzysu, który dotknął Europę. Uznał, że nie jest spowodowany przez walutę euro, ale przez spolegliwą politykę finansową i ekonomiczną. Usiłowanie powrotu do wysokiego poziomu ekonomicznego nie może przysłonić rzeczy najważniejszych. Pöttering mówił: „decydujące są nasze wartości i z nich wynikają nasze wspólne interesy. (...) W UE potrzebujemy zaufania, ażeby wzmocnić to zaufanie, należy podkreślać to, co łączy, także nasze wspólne wartości(...), ich sednem jest godność każdego człowieka” (Pöttering 2011). Zaakcentował swoje przekonanie, że wartości nie są przestarzałymi poglądami. Stanowią podstawę polityki, gdyż ta nie działa w nicości, zasada się na przekonaniach. W imieniu chrześcijan i chrześcijańskich demokratów przypominał o równości ludzi i nienaruszalności ich godności. Ponownie zaznaczył, że według niego z chrześcijańskiego obrazu człowieka, wynikają pokój, sprawiedliwość i równość. Wartości są fundamentami, na których stoi Europa. Są częścią historii, kompasem codziennych decyzji i napomnieniem w kwestii odpowiedzialności za przyszłość. Powiedział: „Kościół daje oparcie i orientację, daje pociechę, daje nam odwagę podjęcia wyzwania i przezwyciężenia go i z tej siły rodzi się zaufanie do przyszłości” (Pöttering 2011). Podsumował: „Kościół, poczuwając się do odpowiedzialności za przyszłość ludzkości, wartościom i przekonaniom daje najważniejsze miejsce w polityce UE” (Pöttering 2011).

Na 16. konferencji z cyklu *Rola Kościoła katolickiego w procesie integracji europejskiej* Pöttering wygłosił referat zatytułowany *Solidarność europejska – w polityce bezpieczeństwa*. Na pierwszy plan wysunął solidarność zgodną z duchem chrześcijaństwa. Określał ją: „wspólnotę ludzi, tego szczególnego dzieła Boga, rozumianą jako ich gotowość do wzajemnego zaangażowania na rzecz wartości i interesów, które spajają wspólnotę wiary. W naszym społeczeństwie solidarność rozumiana jest powszechnie jako poczucie wspólnoty, odwołujące się do natury człowieka” (Pöttering 2016). Dla polityka, właśnie z poczucia tej jedności, bierze swój początek enuncjacja wspólnoty, bazująca na zasadzie solidarności, której korzenie rozwijały się na tradycji wiary chrześcijańskiej, filozofii antycznej i oświeceniowej. Solidarność zawiera w sobie tolerancję, wzajemny szacunek i poszanowanie godności. Bez tych wartości trudno jest wyobrazić sobie rzeczywistość europejską, podkreślił Pöttering (Pöttering 2016).

W 2017 roku, opowiadając się za wartościami chrześcijańskimi, przypomniał swoją opinię na temat UE: „nie jesteśmy rajem na ziemi, ale na pewno jesteśmy lepszą częścią tego świata, szczególnie dlatego musimy tego co mamy bronić. Chodzi o to, żeby znaczenie wartości w zjednoczonej Europie przekazywać na nowo trzeba również wzmacniać świadomość wartości podstawowych, zwłaszcza wartości chrześcijańskich jako fundamentu, jednego z fundamentów jedności Europy”(Pöttering 2016). Powiedział, że UE jest gwarancją zachowania pokoju, wolności i bezpieczeństwa na kontynencie, dzięki wartościom chrześcijańskim. Pöttering wziął również udział w sesji panelowej zatytułowanej *Tożsamość – Czy Europa obroni tożsamość opartą na chrześcijaństwie?* W dyskusji apelował o zaangażowanie się we wspólnotach do kształtowania świata. Do jego poprawy, budowy lepszych społeczeństw, opierających się również na wartościach chrześcijańskich, z godnością człowieka jako fundamentem. Zaznaczył, że wartości scalają pół miliarda ludzi w UE. Powiedział że nie było dziełem przypadku, że ojcami założycielami wspólnoty byli wierzący chrześcijanie, Robert Schuman, Alcide de Gasperi, i Konrad Adenauer. Byli przedstawicielami chrześcijańskiej demokracji, której wizją była Europa wartości chrześcijańskich, w pokoju, wolności i demokracji, poszanowaniu godności ludzkiej, gdzie obowiązuje prawo, praworządność. Pozostały siłami napędowymi integracji europejskiej, podkreślał Pöttering. Przywołał fragment preambuły traktatu: „Świadoma swego duchowo-religijnego i moralnego dziedzictwa unia jest zbudowana na niepodzielnych, powszechnych wartościach godności osoby ludzkiej, wolności, równości i solidarności” (Pöttering 2017). Według niego sformułowanie to opisuje wkład chrześcijan i chrześcijańskich demokratów w budowę struktury wspólnoty. Dla polityka w godności człowieka leży sedno pojmowania wartości w wymiarze politycznym. UE będzie wiarygodną wspólnotą, jeżeli godność każdego człowieka będzie miarą polityki. Podkreślił cel Europejskiej Partii Ludowej, którym od 1979 do 2014 było „realizowanie tych wartości chrześcijańskich, które wynikają z katalogu wartości chrześcijańskich” (Pöttering2017). W Traktacie Lizbońskim zapisano najistotniejsze atrybuty: godność człowieka, uznanie małżeństwa jako podstawy społeczeństwa, ochrona rodziny, zasada demokracji, wolności i solidarności. Pöttering dodał: „Jeśli godność człowieka jest sednem spraw, to jest to również coś, co nawet przez największe większości w danym parlamencie nie może być poddawane pod dyskusję. W tym sensie godność człowieka ma priorytet wobec demokracji i nie pozwala kwestionować różnego rodzaju zasad” (Pöttering 2017).

W dyskusji panelowej, przypomniał, żeby nigdy nie zapominać, że wartości wspólne łączą UE i są wiarygodnym dowodem utrzymania pokoju i dobrobytu. Apelował, by działać na rzecz umocnienia chrześcijańskich wartości. Z uwagi na to populisci w krajach UE negują atrybuty chrześcijańskie i zdolność przetrwania wspólnoty, Europejczycy powinni bronić duchowego majątku (Pöttering 2017).

3. Podsumowanie

Pöttering jako jeden z głównych polityków Unii Europejskiej jest niestrudzonym orędownikiem zachowania wartości chrześcijańskich jako fundamentu wspólnoty na Starym Kontynencie. Nie poddaje się, kiedy nie osiąga zamierzonego celu. W tym, co zostało wypracowane przez twórców Konstytucji doszukuje się ziaren, z których wyrośnie plon. Pöttering wskazuje, na przykładzie kilkudziesięcioletniej historii trwania wspólnoty, że taka parantela daje gwarancję pokoju, bezpieczeństwa i wzrostu w dobrobycie. Przez to, co zostało przez niego powiedziane na temat chrześcijaństwa, jego wiary w moc wartości można oceniać go jako człowieka godnie reprezentującego katolików.

4. Literatura

- Pöttering H(2002) w: Jedna czy dwie Europy, Rola Kościoła katolickiego w procesie integracji europejskiej, Red. Budnik R i Góra M.: 8-9.
Pöttering H (2003) w: Jedna czy dwie Europy, Rola Kościoła katolickiego w procesie integracji europejskiej, Red. Budnik R i Góra M.: 130-132.

- Pöttering H (2005) w: Scenariusze przyszłości, Rola Kościoła Katolickiego w procesie integracji europejskiej. Red. Budnik R. i Góra M.: 165-172.
- Pöttering H (2008) w: Jakie chrześcijaństwo dla Europy? Jaka Europa dla chrześcijaństwa? Rola Kościoła katolickiego w procesie integracji europejskiej, Budnik R. i Góra M.: 16.
- Pöttering H(2010) w: Wkład chrześcijan w zjednoczenie Europy, Rola Kościoła Katolickiego w procesie europejskiej. Red. Budnik R i Góra M.: 34-36.
- Pöttering H(2011) w: Etyczny wymiar polityki, Rola Kościoła katolickiego w procesie integracji europejskiej. Red. Budnik R. i Góra M.: 25-27.
- Pöttering H(2015)w: Na szczęście jesteśmy zjednoczeni. Red. Bielat B.: 132.
- Pöttering H (2016) w: Solidarność europejska, Rola Kościoła katolickiego w procesie integracji europejskiej. Red. Budnik R. i Góra M.: 33.
- Pöttering H (2017) w: Dokąd zmierza Europa, Rola Kościoła katolickiego w procesie integracji europejskiej. Red. Budnik R. i Góra M.: 55-59.

6. Pomarańczowa Rewolucja na Ukrainie a wsparcie Polski

Orange Revolution in Ukraine and Poland's support

Anna Kowalska

Wydział Nauk Społecznych, Uniwersytet Wrocławski

Opiekun naukowy: Tadeusz Lebioda

Anna Kowalska: akowalska23@gmail.com

Słowa Kluczowe: Wsparcie, współpraca, integracja europejska.

Streszczenie

Pomarańczowa Rewolucja w 2004 r. i zwycięstwo Wiktora Juszczenki skutkowało proeuropejską orientację polityki zewnętrznej Ukrainy i zrezygnowanie z kursu euroazjatyckiego. Zmiany polityczne, które miały miejsce na początku Pomarańczowej Rewolucji, były powodem do prowadzenia działań mających na celu zmianę ustroju Ukrainy na demokratyczny, co stanowiło podstawę do rozpoczęcia procesu eurointegracji. Polska poparła wydarzenia na Ukrainie podczas rewolucji i jej demokratyzację. Naród Polski wspierał Ukraińców, organizując parady i koncerty w wielu miastach. To z kolei spowodowało polepszenie relacji między Ukrainą a Polską.

1. Wstęp

Polska dla Ukrainy zawsze stanowiła przykład integracji europejskiej ze względu na jej doświadczenie, które warto przyjmować i stosować do ukraińskiej rzeczywistości. Jest to spowodowane nie tylko tym, że Polska jest bezpośrednim sąsiadem Ukrainy i jest ściśle związane z nią pod względem historycznym, kulturowym i etnicznym, ale – przede wszystkim – jakością strategicznej współpracy obu krajów. Poza tym Polska odgrywa kluczową rolę w integracji europejskiej Ukrainy, a także w każdy sposób wspiera jej inicjatywy i lobbuje interesy w Unii Europejskiej (Pywowarow 2012).

2. Materiał i Metody

Artykuł w głównej mierze jest oparty na ukraińskojęzycznej literaturze naukowej, jak i popularnonaukowej, a także publicystycznej. W artykule wykorzystano taką metodę badawczą jak analiza systemowa, która pozwoliła przeanalizować stosunki ukraińsko-polskie w przeszłości i teraźniejszości, określić ideę relacji ukraińsko-polskich jako integralnego segmentu współczesnego systemu stosunków międzynarodowych, który pozwala odtworzyć dynamikę współpracy między państwami.

3. Wyniki i dyskusja

Decydującym wydarzeniem – zarówno dla Polski, jak i Ukrainy – było 1 maja 2004 r. rozszerzenie Unii Europejskiej na Wschód. Pełne członkostwo Polski w Unii nie wpłynęło na stosunki między Ukrainą a Polską na wszystkich płaszczynach (Aleksijewić 2015). Warto zauważyć, że to właśnie Polska wystąpiła w Brukseli z apelem, aby Unia Europejska zaproponowała Ukrainie wstąpienie do wspólnoty. Komisja Europejska wyśtosowała nowy dokument o „Europejskiej polityce sąsiedztwa”, obiecując Ukrainie status partnerstwa. W odpowiedzi prezydent Leonid Kuczma 15 lipca 2004 r. nakazał wycofać z doktryny obronnej Ukrainy sformułowania dotyczące tego, że strategicznym celem Ukrainy jest członkostwo w Unii Europejskiej i NATO. W tym samym czasie ukraińska polityka wewnętrzna zabraniała otrzymywania licencji przez media opozycyjne, co znalazło odzwierciedlenie w rezolucji Parlamentu Europejskiego wyrażającej zaniepokojenie sytuacją wokół mediów na Ukrainie. Apogeum politycznego kryzysu na Ukrainie nastąpiło podczas wyborów prezydenckich jesienią 2004 r. Bezkompromisowa kampania wyborcza toczyła się między głównymi kandydatami: popularnym politykiem Wiktorem Juszczenko – liderem opozycyjnej Naszej

Ukrainy – a ówczesnym premierem Wiktoorem Janukowyczem – liderem Partii Regionów – który cieszył się poparciem przedstawicieli władz między innymi prezydenta Kuczmy i klanów z Doniecka, Dniepropietrowska czy Kijowa. Po pierwszej turze wyborów, która odbyła się 31 października, według opinii obserwatorów żaden z kandydatów nie uzyskał większości, ale zwyciężył Wiktor Juszczenko (39,87% głosów), który wyprzedził o 0,55% Wiktora Janukowycza (39,32% głosów). Natomiast w drugiej turze (21 listopada 2004 r.), na podstawie decyzji Centralnej Komisji Wyborczej z 24 listopada, ogłoszono zwycięstwo Wiktora Janukowycza (49,46% głosów) z 3% przewagą nad Wiktoorem Juszczenko. Ten fakt wywołał liczne protesty odnoszące się do sfałszowania wyborów, co więcej – władze wielu większych miast zachodniej Ukrainy odmówiły uznania ich wyników, a w centrum Kijowa rozpoczęły się manifestacje i pikety pod budynkami rządowymi. W Majdanie Niepodległości już od drugiej tury wyborów zbierała się coraz większa liczba zwolenników Wiktora Juszczenki. Zaniepokojenie przebiegiem wyborów wyraziły: USA, UE, NATO, OBWE. W tej sytuacji liderzy opozycji wezwali społeczność do niesubordynacji, w wyniku czego akcja społecznego nieposłuszeństwa rozproszona się na zachodzie Ukrainy. Wydarzenia te otrzymały nazwę „Pomarańczowej Rewolucji” (Draus 2010).

W tym samym czasie liderzy opozycji zwrócili się do zarówno parlamentu, jak i innych państw o wsparcie dążeń ukraińskiego narodu do demokracji. W dniu 23 listopada, podczas zwołanych z inicjatywy opozycyjnych deputowanych obrad parlamentu, które bojkotowała rządowa większość, Wiktor Juszczenko złożył prezydencką przysięgę. Zwycięstwo Wiktora Juszczenki wiązało się z proeuropejską orientacją polityki zewnętrznej i rezygnacją z orientacji euroazjatyckiej, której zwolennikiem był Wiktor Janukowycz. Nowy prezydent podczas wizyt w państwach Europy Zachodniej, które odbył w styczniu i lutym 2005 r. deklarował, że Ukraina nie tylko zerwie z poprzednią, wielokierunkową polityką, lecz jej priorytetem stanie się uzyskanie członkostwa w UE i NATO. Chciał dać Ukrainie „sygnał odnośnie do europejskiej perspektywy”. UE chętnie zapatrywała się na współpracę z Ukrainą. W dniu 21 lutego 2005 r. został podpisany „Plan Działań” dla Ukrainy na 3 lata, na mocy którego ukraińska strona zobowiązywała się do demokratyzacji struktur rządowych, liberalizacji i prawnej regulacji gospodarczego zakresu według standardów UE. Około 177 działań rządu Ukrainy zostało zawartych w „Planie Działań”, wśród których można wymienić: rozwój prawa, legalizację gospodarki i walkę z korupcją, uzyskanie przez Ukrainę statusu gospodarki rynkowej, przystąpienie do WTO, wzajemny dostęp do rynków, a także liberalizację reżimu wizowego między Ukrainą a UE, wzmocnienie zdolności instytucjonalnej integracji europejskiej oraz tworzenie zarówno proeuropejskiej większości na Ukrainie, jak i pozytywnego międzynarodowego wizerunku poza jej granicami (Prystajko 2006). Dodatkowo wprowadzono specjalny projekt TACIS (Program Pomocy Technicznej dla Wspólnoty Niepodległych Państw), który przedłużał europejską politykę sąsiedztwa od 2003 r. i program sąsiedztwa INTERREG dla Polski, Ukrainy i Białorusi. Ukraina otrzymała również obietnicę członkostwa we WTO.

Od kwietnia 2005 r. Ukraina rozpoczęła intensywny dialog z NATO w sprawie członkostwa. Należy podkreślić, że Polska, jako członek UE, aktywnie wspierała wszystkie wysiłki prezydenta Juszczenki (Draus 2010). Zmiany polityczne, jakie rozpoczęły się pod koniec 2004 r. wraz z wybuchem Pomarańczowej Rewolucji, skutkowały tym, że Ukraina zaczęła prowadzić działania mające na celu zmianę ustroju na demokratyczny, co stanowiło podstawę do rozpoczęcia procesu integracji z UE. Najbardziej znaczące zmiany zaszły w społeczeństwie ukraińskim, które udowodniło swoją zdolność aktywnej obrony fundamentalnych wartości Unii (Suszko 2006). W sprawie integracji Ukrainy z europejskimi i euroatlantyckimi strukturami, oprócz reformy wszystkich sfer życia publicznego i przełożenia ich na europejskie standardy, dużą rolę odegrało poparcie Ukrainy ze strony państw, które są rzeczywistymi lub potencjalnymi członkami Unii Europejskiej. Wśród nich główną rolę odegrała Polska jako strategiczny partner i najbliższy sojusznik Ukrainy w regionie Europy Środkowo-Wschodniej. Dobrym przykładem tego jest inicjatywa „Partnerstwa Wschodniego”. Dla wsparcia Ukrainy Polska działa wspólnie z europejskimi partnerami – Niemcami, krajami Grupy Wyszehradzkiej i innymi państwami UE (Pywowarow 2012). Wykonanie politycznych zadań wcześniej wspomnianego „Planu Działań” pozwoliło na rozpoczęcie w marcu 2007 r. negocjacji w sprawie zawarcia nowego porozumienia zamiast Ugody o partnerstwie i współpracy. Kiedy Ukraina przystąpiła do Światowej Organizacji Handlu, 18 lutego w 2008 r., rozpoczęły się negocjacje

w sprawie utworzenia pogłębionej i kompleksowej strefy wolnego handlu między Ukrainą i UE, która otworzyła drogę do liberalizacji przepływu towarów, kapitałów i usług (Bahaterenko 2013). Potrzeba strategii integracyjnej Ukrainy była uzależniona od spełnienia wymagań współczesnego światowego systemu gospodarczego i politycznego, a także poszukiwaniem dodatkowych środków przeciwdziałania zagrożeniom w sferze bezpieczeństwa międzynarodowego.

Szczególne położenie geopolityczne i historia długiej współpracy z krajami europejskimi warunkują zainteresowanie Ukrainy aktywnym udziałem w procesach integracyjnych w Europie. Z tego powodu oficjalne ogłoszenie integracji europejskiej było priorytetem polityki zagranicznej Ukrainy. Dla Ukrainy integracja europejska to sposób na modernizację gospodarki, a także szansa na rozwój technologiczny, dzięki zagranicznym inwestycjom i nowym technologiom oraz tworzenie nowych miejsc pracy, zwiększenie zdolności konkurencyjnej krajowych producentów i wyjście na światowe rynki. Dla Polski to przede wszystkim realizacja eurointegracyjnych procesów na poziomie krajowym, wspieranie programów sojusznich, realizacja zasady dobrego sąsiedztwa, podtrzymanie koncepcji wielostronnego strategicznego partnerstwa, rozwiązywanie problemów migracyjnych w ramach polityki europejskiej oraz współpraca elit politycznych (Pywowarow 2012). Kardynalna zmiana stosunków polsko-ukraińskich nastąpiła podczas i po zakończeniu Pomarańczowej Rewolucji. Wydarzenia te pokazały, że Polska jest zainteresowana wspieraniem demokratycznych wartości i stabilności politycznej na Ukrainie. Jak zauważył ówczesny wiceminister spraw zagranicznych Ukrainy Ołeksander Mocyk: „Wybory prezydenckie w 2004 r. były okresem, kiedy tysiące polskich obywateli pojechało na Ukrainę, przez długi czas stali na Majdanie, aby wspierać naród ukraiński i jego demokratyczny wybór” (Trofymowych 2010). Polska poparła wydarzenia Pomarańczowej Rewolucji, o czym świadczyły: reportaże telewizyjne z Ukrainy we wszystkich polskich kanałach, „top news” w głównych mediach, w wielu miastach odbywały się parady, koncerty, w których Polacy wyrażali solidarność z Ukrainą. „Pomarańczowi” otrzymali wsparcie partii politycznych, parlamentu i rządu RP. Wszystko to stwarzało atmosferę zjednoczenia dwóch narodów, a także było wyrazem solidarności w przyszłości. Do Kijowa przybyli prezydenci RP: Lech Wałęsa – dawnie lider Solidarności i Lech Kaczyński. W polskiej polityce nie było sporu co do konieczności dalszego rozwoju dobrosąsiedzkich stosunków z Ukrainą i wsparcia jej europejskich i euroatlantyckich celów (Trofymowych 2010). Polska zaczęła uważnie obserwować sytuację na Ukrainie jeszcze w przeddzień wyborów prezydenckich w 2004 r., kiedy Sejm wezwał Ukrainę do przestrzegania norm demokratycznych. We wrześniu 2004 r. Parlament Europejski powołał specjalną grupę zajmującą się stosunkami UE z Ukrainą i Białorusią. Pierwszym etapem było delegowanie do Kijowa na wybory prezydenckie grupy obserwatorów, na czele z przedstawicielem Polski (Czernowa 2015). Wsparcie Wiktora Juszczenki ze strony Polski wynikało z faktu, że w przeciwieństwie do Wiktora Janukowycza był postacią polityczną związaną z perspektywą przyjęcia Ukrainy do UE. Po dojściu do władzy Juszczenko uznał za kluczowe utrzymywanie przyjaznych stosunków z Polską i działania mające na celu przystępowanie do struktur NATO i UE.

W dniu 23 listopada 2004 r. Juszczenko i jego zespół zwrócili się do byłego prezydenta Polski Lecha Wałęsy z prośbą o jak najszybsze przybycie na Ukrainę. Lech Wałęsa zgodził się i tym samym zaczął wspierać ukraińską opozycję (Ałeksijewec 2015). Również w Polsce Platforma Obywatelska, kierowana przez Jana Rokitę wraz z innymi partiami, organizowała wiece w Warszawie, Krakowie, Gdańsku i innych miastach. Protestujący zaapelowali do rządu Rzeczypospolitej Polskiej o nieuznanie wyników prezydenckich wyborów na Ukrainie (Wysockij 2006). Tego samego dnia, Sejm poparł ukraińskie siły opozycyjne na czele z Juszczenko, zaakceptowawszy trzy uchwały: „W sprawie zapewnienia obywatelskich praw i wolnego charakteru wyborów na Ukrainie”, „Zwrócenie do Rady Najwyższej Ukrainy” i „Oświadczenie Sejmu Republiki Polska w związku z prezydenckimi wyborami na Ukrainie” (Ałeksijewec 2015). Sergej Shvidiuk zauważył, że w tych dokumentach: „potępiono fałszerstwo i nadużycia dokonane podczas przeprowadzania drugiej tury wyborów prezydenckich na Ukrainie, również w nich podtrzymano ukraińskie patriotyczne i demokratyczne siły, które dążą do wchodzenia do europejskich i atlantyckich struktur”. Sejm przypominał, że podtrzymanie niezależnej i demokratycznej Ukrainy jest jednym z najważniejszych zadań zewnętrznej polityki Polski. Posłowie jednomyślnie zwrócili się do Rady Najwyższej Ukrainy, aby zrobić wszystko, co w ich mocy dla zwycięstwa prawdy, wolności,

demokracji (Wysoćkyj 2006). Jako pierwszy na temat wydarzeń w Kijowie wypowiedział się Lech Wałęsa. Ówczesny prezydent Aleksander Kwaśniewski zaczął wywierać wpływ na unijne obrady dotyczące kwestii ukraińskiej. W rzeczywistości zmusił on kierownictwo UE do odrzucenia milczącej pozycji, którą Bruksela zajmowała od początku Rewolucji. Przeprowadził rozmowy telefoniczne z prezydentem Stanów Zjednoczonych George Bushem, prezydentem Francji Jacques'em Chirakiem, kanclerzem Niemiec Gerhardem Schröderem, przedstawicielem UE do spraw polityki zagranicznej i bezpieczeństwa Javierem Solana, prezydentem Litwy Valdasem Adamkusem, prezydentem Ukrainy Leonidem Kuczumą i kandydatem na prezydenta Ukrainy Wiktorem Juszczenko. W wyniku narady został uzgodniony przyjazd na Ukrainę 1 i 6 grudnia 2004 r. grupy pośredników, w skład której wchodził Aleksander Kwaśniewski, Valdas Adamkus i Javier Solana. W Parlamencie Europejskim polscy posłowie wykazali się znaczną aktywnością podczas dyskusji na temat przebiegu wydarzeń na Ukrainie i ochrony ukraińskiej opozycji (Ałeksijewec 2015). Z inicjatywy Aleksandra Kwaśniewskiego w Pałacu Maryjskim w Kijowie w dniu 6 grudnia 2004 r. odbyły się obrady okrągłego stołu, w którym uczestniczyli Leonid Kuczma, Wiktor Juszczenko, Wiktor Janukowycz, przewodniczący rady Najwyższej Ukrainy Wołodymyr Łytwyn, prezydent Litwy Valdas Adamkus, przedstawiciel UE Javier Solana, sekretarz generalny OBWE Ján Kubiš. Pod naciskiem przywódców UE rosyjski prezydent Władimir Putin zgodził się wziąć udział w obradach, a jako swojego reprezentanta wyznaczył przewodniczącego Dumy Państwowej RF Borisa Gryzłowa (Kulczickij 2004). Po trzech rundach negocjacji osiągnięto kompromis. Przedstawiciele władzy zgodzili się na ponowną turę wyborów prezydenckich na podstawie nowego ustawodawstwa wyborczego, co znacznie ograniczało pełnomocnictwo prezydenta. Również zmieniono skład Centralnej Komisji Wyborczej. Wskutek tego porozumienia opozycja wstrzymała pikiety pod budynkami rządowymi i nawoływała do zakończenia protestów na Majdanie. Jacek Kluczkowski, który w zespole prezydenta Aleksandra Kwaśniewskiego stał na czele delegacji negocjatorów zebranych w Pałacu Maryjskim, podkreślał: „Ukraina skorzystała częściowo z polskiej wskazówki, z mechanizmu obrad Okrągłego Stołu. (...) Wówczas zrozumiałem, że ludzie, którzy chcą dobra Ukrainie, znajdują się we wszystkich obozach politycznych, pozostają politycznymi przeciwnikami, ci, którzy doszli do wniosku, że są rzeczy znacznie ważniejsze niż polityka i władza” (Trofymowych 2010).

Omawiając dalszy rozwój sytuacji politycznej na Ukrainie, należy przytoczyć wypowiedź polskiego dziennikarza Jerzego Surdykowskiego: „Teraz, w grudniu 2004 r., na naszych oczach dokonuje się historia, która, być może, dotyczy nas jeszcze większą miarą aniżeli nasza (1980-1989). Na Ukrainców, którzy na mrozie walczą o swoje prawa i godność, patrzymy z sympatią: oni mają świętą solidarność, ale jeszcze tego nie wiedzą... Czy Polska będzie teraz mądra, aby dać Ukrainie pomocną dłoń? Przecież nie chodzi o podział tego kraju czy przyłączenie go do Polski, ale o jej zjednoczenie z Zachodem. Czy będziemy w stanie przekonać do tego powolną Unię Europejską? Nie wiem tego. Jednak naprawdę chciałem odpowiedzieć na to pytanie twierdząco” (Romaniuk 1989).

4. Wnioski

Pomarańczowa Rewolucja na Ukrainie w 2004 r., została zakończona w dużej mierze dzięki aktywnej interwencji polskich polityków, co osłabiło wpływy Rosji (Wysoćkyj 2006). Dużą rolę w rozwiązaniu kryzysu politycznego na Ukrainie pod koniec 2004 r. i dojściu do władzy sił, które kierowały się integracją europejską, odegrali: prezydent Polski Aleksander Kwaśniewski oraz polscy politycy Michał Kamiński, Adam Bielan, Jerzy Buzek, Jacek Saryusz-Wolski, Bronisław Geremek, Grażyna Staniszevska, Włodzimierz Cimoszewicz, którzy aktywizowali politykę UE w kwestii ukraińskiej. Aleksander Kwaśniewski zaznaczył, że „Pomarańczowa Rewolucja była sukcesem Ukraińców. To był dzień narodzin społeczeństwa obywatelskiego. Mając wielki szacunek dla liderów Rewolucji i dla mediatorów zagranicznych, do których należałem, trzeba oddać cześć Ukraińcom. Wykazali się oni niezwykłą determinacją, odwagą. Stali na kijowskim Majdanie Niepodległości na mrozie i słońcu długimi dniami i walczyli o godność. Pomarańczowa Rewolucja to była rewolucja o godność. Nie o pieniądze, nie o zatrudnienie, nie o tego czy innego polityka” (Kwaśniewski 2005). Rewolucja w 2004 r. spowodowała znaczne polepszenie relacji między Polską a Ukrainą, nie tylko między politykami, lecz także między obywatelami obu krajów. Jak wcześniej wspomniano, prezydent Juszczenko dążył do tego, aby Ukraina stała się członkiem NATO i Unii Europejskiej.

Polska, należąc do tych organizacji, wspierała ukraińskie aspiracje członkostwa w tych strukturach. W odpowiedzi na „rewolucję godności” (według definicji Kwaśniewskiego) Parlament Europejski 13 stycznia 2005 r. podjął bezprecedensową rezolucję w sprawie Ukrainy, w której wezwał Radę, Komisję i państwa członkowskie „do rozważenia, poza zakresem „Planu Działania” w ramach europejskiej polityki sąsiedztwa innych form stowarzyszania się z Ukrainą zapewniających krajowi europejską perspektywę i odpowiadających na pragnienie wyrażone przez większość narodu ukraińskiego”. Ponadto Parlament Europejski zobowiązał się do „pomocy i wsparcia dla Ukrainy” w procesie transformacji mającym na celu pełne członkostwo w Unii Europejskiej (Ilczuk 2014). Większość Polaków (według różnych źródeł od 61% do 78%) i zdecydowana większość środków masowej informacji poparła Pomarańczową Rewolucję na Ukrainie w listopadzie i grudniu 2004 r., zarazem aprobując jak najszybszą ukraińską eurointegrację (Wysockij 2006). Można zatem stwierdzić, że od czasu Pomarańczowej Rewolucji rozpoczął się nowy etap rozwoju ukraińsko-polskich stosunków. Dzięki Rewolucji oba narody znacznie zbliżyły się do siebie. Dodatkowo 2004 r. ogłoszono rokiem Polski na Ukrainie, który odbył się pod hasłem „Polska i Ukraina razem w Europie (Ałeksijewec 2015).

5. Literatura

- Ałeksijewec Ł (2015) Transformacja sučasnych Ukrajin'sko-Polskich widnosyn u politycznij sferi do Jewropejsko-Atlantycznoho Procesu (1991–2014): Ukrajina–Jewropa–Swit: 113-115.
- Bahaterenko A (2013) Problemy ta perspektywy Jewropejskoji intehraciji Ukrainy: 10.
- Czernowa A (2012) Polskij faktor w formirowanii i prodwiżeniipolityki JES w odnoszenii Ukrainy w 1991–2011 godach: Mieždunarodnyje odnoszenija: 33.
- Draus J (2010) Doslidzhennja polsko-ukrajin'skih stosunkiv u 1991-2008 rokah: Naris problematiki: 37-38.
- Kulczickij S (2004) Pomaranczewa rewolucja 2004, [online], [dostęp 24.10.2017], http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=pomarancheva_revoljucija_2004
- Prystajko O (2006) Stosunky ES – Ukrajina pislja Pomaranczewoji rewoluciji: Ukrajina na szlachu do Ewropejskoho sojuzu: 37.
- Pywowarow A (2012) Ukrajin'sko-pol'skiwidnosyny w konteksti jewrointehraciji: Naukowyj wisnyk Wołyn'skoho nacionalnoho uniwersytetu imeni Łesi Ukrajinky: 39.
- Suszko O (2006) Ocinka zmin, szczo widbuwajut'sia, z toczky zoru potencijnoji intehraciji: Ukrajina na szlachu do Ewropejskoho sojuzu: 7.
- Trofymowych V (2010) Politychni widnosyny Ukrayiny i Respubliki Polshcha 1991-2010 rr: Naukowi zapysky. Serija Polityczni nauky: 129.
- Wysockij O (2006) Łehitymacijna polityka sučasnoji Ukrainy w konteksti ukrajin'sko -polskich wzajemyn, [online], [dostęp 24.10.2017], <https://refdb.ru/look/2782495.html>

7. Stosunki ukraińsko-polskie w sferze bezpieczeństwa

Ukrainian-Polish relations in the sphere of security

Anna Kowalska

Wydział Nauk Społecznych, Uniwersytet Wrocławski

Opiekun naukowy: Tadeusz Lebioda

Anna Kowalska: akowalska23@gmail.com

Słowa Kluczowe: Militaria, energetyka, granicy

Streszczenie

Ukraina i Polska współpracują w Międzymorzu (Adriatyk-Bałtyk-Morze Czarne), celem którego jest wzmocnienie podmiotowości politycznej Europy Środkowej i Wschodniej w ramach wspólnoty euroatlantyckiej. Projekt „Most Energetyczny Ukraina –UE” pozwoli eksportować do Polski i Węgier energię elektryczną wytworzoną w drugim bloku energetycznym elektrowni atomowej „Chmielnicki”. Współpraca energetyczna z Polską pomaga Ukrainie do zbliżenia ze standardami UE. Oba państwa prowadzą efektywną współpracę w zakresie bezpieczeństwa granic. Kluczem do dalszej współpracy jest kontynuacja Programu Współpracy Transgranicznej Polska-Białoruś-Ukraina na lata 2014-2020 w ramach Europejskiego Instrumentu Sąsiedztwa. Dla Ukrainy program jest kluczowy, ponieważ dzięki niemu Polska będzie mogła podzielić się z nią swoimi doświadczeniami związanymi z integracją europejską. Również dzięki tej współpracy będzie mogła reagować na występujące w regionie wyzwania.

1. Wstęp

Rzeczpospolita Polska jest dla Ukrainy strategicznym i kluczowym partnerem w zakresie obrony (Ministerstwo obrony Ukrainy 2018). Ukraińsko-polskie stosunki przebiegały w dynamiczny i konstruktywny sposób. Teza odnosi się do wsparcia wysiłków Ukrainy przez Polskę we wszystkich dziedzinach integracji z Zachodem. Doświadczenie Polski w procesach eurointegracyjnych jest ważne dla Ukrainy i zasługuje na szczegółowe badania i przemyślenia (Jewsiukowa 2013). Pod bezpieczeństwem wojskowym rozumie się ochronę życia obywateli przed zdarzeniami, zjawiskami, procesami i innymi czynnikami, które prowadzą do zagrożenia o charakterze militarnym, w celu zmniejszenia prawdopodobieństwa wybuchu wojny. Innymi słowy, bezpieczeństwo wojskowe charakteryzuje zdolność państwa do obrony swojej suwerenności, integralności terytorialnej i nienaruszalności od zamachów z użyciem siły militarnej (Poszedin 2014). Współpraca Polski i Ukrainy w zakresie bezpieczeństwa energetycznego ma duże szanse rozwoju. Jej potencjalny obszar dotyczy sektora gazowego i naftowego, a także współpracy w przemyśle węglowym lub energetyce jądrowej. Potrzeba prowadzenia dialogu na temat energetyki powstaje z podobnych przesłanek energetycznego bezpieczeństwa obu krajów i ich sektorów energetycznych (Kozłowska). Polska była inicjatorem utworzenia Unii Energetycznej w ramach UE. Zgodnie z globalną strategią UE umowy w zakresie infrastruktury z państwami spoza Wspólnoty powinny być przejrzyste, a wszelka nowa infrastruktura powinna być w pełni zgodna z obowiązującym prawodawstwem UE, w tym z trzecim pakietem energetycznym. Równoległe z poparciem dla tych wspólnych stanowisk europejskich, bezpieczeństwo obu państw powinno zostać wzmocnione dwustronną polsko-ukraińską współpracą w dziedzinie energetyki (Balcer, Suszko 2017).

2. Materiał i Metody

Artykuł oparty jest na literaturze z ukraińskich materiałów źródłowych. Wśród nich na szczególną uwagę zasługują dokumenty rządowe i urzędowe, w tym Ministerstwa Spraw Zagranicznych i Ministerstwa Obrony Ukrainy. Podstawa materiałowa uzupełniona została o artykuły z prasy „Visnyk” i ukraińskich portali informacyjnych takich jak *mil.gov.ua*, *plby-ua.eu*. W artykule wykorzystano analizę systemową oraz analizę porównawczą. Analiza systemowa pozwoliła

przeanalizować stosunki bilateralne państw, określić ideę stosunków między państwami, który pozwala odtworzyć dynamikę współpracy między państwami. Metoda porównawcza została zastosowana przy zestawieniu ukraińskich i polskich doświadczeń w procesie ewolucji polityki wewnętrznej i zagranicznej po upadku Związku Radzieckiego.

3. Wyniki i dyskusja

Ukraina jest liderem GUAM (Organizacja na rzecz Demokracji i Rozwoju) oraz bierze aktywny udział w procesach współpracy bałtycko-czarnomorskiej, natomiast Polska jest regionalnym liderem UE na Wschodzie, jednym z liderów Grupy Wyszehradzkiej, Trójkąta Weimarskiego (Chylko 2011). Polska jest cennym partnerem dla Ukrainy w zakresie doświadczenia reformowania sektora bezpieczeństwa, wzmocnienia demokratycznej kontroli nad siłami zbrojnymi, reorganizacji i modernizacji sił zbrojnych, implementacji standardów UE w polityce obronnej (w szczególności reformy budżetu obronnego), kontroli granicznej, a także rozwoju powiązań między przedsiębiorstwami przemysłu obronnego państw Grupy Wyszehradzkiej i krajów sąsiednich. Polska udzieliła pomocy doradczej w realizacji reformy wojskowej, aby dostosować Ukrainę do standardów NATO. W ramach „Programu polskich sił zbrojnych w celu wsparcia realizacji celów Partnerstwa 2006 dla Ukrainy” podpisanego 9 sierpnia 2006 r. przez sztaby generalne Sił Zbrojnych Ukrainy i Wojska Polskiego przeprowadzono szkolenia funkcjonariuszy na polecenie Ministerstwa Obrony i Sztabu Generalnego Ukrainy w instytucjach Polskich Sił Zbrojnych. Ponadto, za pomocą Polski trwa negocjacyjny proces włączania jednostek ukraińskich do europejskich sił żandarmerii wojskowej (Chylko 2011). Ważnym elementem współpracy między Polską a Ministerstwem Obrony Ukrainy były regularne spotkania ministrów obrony obu państwa (2-3 razy w roku), wiceministrów i szefów sztabu generalnego, których celem była wymiana poglądów na tematy polityczne i aktywizacja współpracy między departamentami tych krajów (Shestopalov). Tematyka wojskowo-politycznej współpracy stawała się przedmiotem dyskusji podczas wielu spotkań. Jej zakres różnił się od kwestii wymiany informacji i współpracy podczas pokojowych misji przedsiębiorstw przemysłu obronnego. Na początku marca 2013 r. odbyło się spotkanie szefów resortów obronnych obu krajów, na którym poparto prowadzenie ukraińsko-polskiego forum przedstawicieli przedsiębiorstw obronnych. Strona Polska rozważała możliwość udziału ukraińskich przedsiębiorstw przemysłu obronnego w modernizacji polskiego uzbrojenia, a także współpracy w zakresie produkcji nowych typów uzbrojenia i techniki wojskowej (Maksak 2013).

W dniu 14-15 listopada 2013 r. w Kijowie miała miejsce II międzynarodowa konferencja „Ukraińsko-Polskie Forum współpracy wojskowej”, w trakcie której przedstawiciele przemysłu obronnego dwóch krajów omówili sposoby i kierunki rozwoju współpracy wojskowo-technicznej (Shestopalov).

W 2015 r. odbywały się ćwiczenia wojskowe Sił Zbrojnych Ukrainy i Polski, np. „Rapid Trident-2015”, manewry NATO „Trident Juncture 2015” (Królestwo Hiszpanii). Ponadto, w 2015 r. Siły Zbrojne Ukrainy były szkolone w szkołach wojskowych w Polsce (Zaremba 2016). W 2016 r. żołnierze polskiej Brygady Strzelców Podhalańskich przeprowadzili dwumiesięczne szkolenia dla żołnierzy armii ukraińskiej na poligonie w Jaworze. W trakcie wojny z Rosją Polska udzielała Ukrainie pomocy humanitarnej, pomagała w leczeniu i rehabilitacji rannych w strefie ATO (operacja antyterrorystyczna), a także umożliwiała ukraińskim oficerom staż w wojskowych placówkach edukacyjnych.

Ważny element bezpieczeństwa między Ukrainą a Polską stanowi współpraca w dziedzinie przemysłu obronnego. W tym celu podczas szczytu NATO w Warszawie ministrowie obrony obu państw, Stepan Połtorak i Antoni Macierewicz, podpisali protokół o zmianie umowy w sprawie współpracy wojskowo-technicznej. W szczególności w protokole przewidziano utworzenie grupy roboczej do spraw współpracy wojskowo-technicznej, która będzie działać w ramach ukraińsko-polskiej międzyrządowej komisji do spraw współpracy gospodarczej (Zaremba 2016). Antoni Macierewicz podkreślił, że ten dokument ma ogromne znaczenie dla wzmocnienia współpracy przemysłu obronnego obu krajów i otwiera drogę do wspólnej, długofalowej działalności w sferze przemysłowo-obronnej. Celem dokumentu jest stworzenie ram prawnych dla rozwoju współpracy między stronami w sferze obronnej na zasadach wzajemności. Polska i Ukraina wyrażają

zainteresowanie koprodukcją śmigłowców, bezpilotowych latających aparatów i kompleksów indywidualistycznej obrony. Polska przyczyniła się do współpracy Ukrainy w dziedzinie obronności – batalion „POLUKRBAT”, który powstał w 2000 r., uczestniczył w operacji NATO w Kosowie. 25 stycznia 2016 r. odbyła się uroczysta ceremonia otwarcia dowództwa wspólnej Brygady litewsko-polsko-ukraińskiej „LITPOLUKRBRIG” (Zaremba 2016). W dniu 5 października 2017 r. litewsko-polsko-ukraińska brygada podpisała trójstronne porozumienie o współpracy. Dokument ten został podpisany w Lublinie przez Ministrów Obrony tych krajów, Stepana Połtoraka, Antoniego Macierewicza i Raimundasa Karoblisa. Na mocy tego dokumentu zmieniono formę brygady. Odąd będzie mogła ona brać udział w działaniach, które są konieczne, gdy występuje niebezpieczeństwo. Antoni Macierewicz powiedział: „To dobry znak, który pozwoli naszym narodom, a przede wszystkim brygadzie, działać w imię bezpieczeństwa w Europie Środkowej i Wschodniej”. Stwierdził również, że: „Dziś chcemy i będziemy pomagać Ukrainie, która została zaatakowana przez wschodni imperializm, dla zapewnienia pokoju, współpracy i dobrej przyszłości dla naszych narodów” (Ministerstwo obrony Ukrainy). Na podstawie ciągłej współpracy z Polską, Ukraina nadzieję się na zwiększenie pomocy z Polski-w dążeniu do reformy systemu obronnego i zwiększenia interoperacyjności wojsk (Balcer, Suszko 2017).

Energetyka jest piętą achillesową Ukrainy od czasów rozpadu Związku Radzieckiego. Żaden z celów strategicznych Ukrainy nie został jeszcze osiągnięty (Honczar 2010). Priorytetowymi zadaniami są: wypracowanie mechanizmu korzystnej współpracy w dziedzinie energetyki jądrowej; wymiana doświadczeń w zakresie restrukturyzacji i modernizacji przemysłu węglowego; przygotowanie planu wspólnych działań i projektów dotyczących alternatywnych źródeł energii i produkcji energii z odnawialnych źródeł; promowanie zaangażowania polskich inwestorów w modernizacji ukraińskiego systemu przesyłowego; przygotowanie planu wspólnych działań w zakresie budowy rurociągu naftowego Odessa – Brody – Gdańsk; intensyfikacja negocjacji z europejską komisją i krajami członkami Euroazjatyckiego Korytarza Transportu Ropy Naftowej (EAKTR), aby zapewnić wsparcie polityczne i finansowe dla wszystkich części projektu EAKTR (w szczególności włączanie do listy priorytetowych projektów „Partnerstwa Wschodniego”) (Jewsiukowa 2013). W ramach projektu EAKTR planowana jest budowa nowej alternatywnej trasy transportu ropy naftowej z regionu Morza Kaspijskiego do państw europejskich. Korytarz przebiega przez teren Azerbejdżanu, Gruzji, Morza Czarnego, Ukrainy i Polski (Euro-Asian Oil Transportation Corridor Project).

W 2007 r. podjęto wspólne działania w sferze energetycznej podczas szczytu energetycznego Organizacji na Rzecz Demokracji i Rozwoju Gospodarczego GUAM w Krakowie. Na szczególną uwagę zasługuje duża aktywność Polski we wsparciu Ukrainy jako lidera w alternatywnych projektach integracyjnych w basenie Morza Czarnego, co wyrażało się w popieraniu działalności organizacji GUAM jako politycznej podstawy realizacji projektów energetycznych (Maksak 2013). Dnia 20 września 2012 r. w Kijowie odbyło się X Forum Ekonomiczne „Ukraina–Polska”. Omówiono na nim zagadnienia dwustronnej wymiany handlowej i współpracy gospodarczej, realizacji wspólnych projektów w obszarze energetyki, transportu, rozwoju infrastruktury. Zaplanowano organizację trzech sekcji, takich jak: handel, inwestycje, finanse; infrastruktura i turystyka; energetyka. W dniu 17 grudnia 2014 r. odbyła się wizyta prezydenta Ukrainy Petra Poroszenki w Rzeczypospolitej Polskiej. Podczas niej zostało podpisane porozumienie o współpracy pomiędzy ukraińskimi i polskimi operatorami („UKRTRANGAZ” i GAZ-SYSTEM S.A.). Porozumienie ratyfikowali Prezes Zarządu GAZ-SYSTEM S. A. Jan Chadam i dyrektor „UKRTRANGAZ” Igor Prokopiv. Podpisany dokument przewiduje integrację systemów przesyłowych gazu obu państw w celu zwiększenia wielkości importu gazu na Ukrainę z Europy przez Rzeczpospolitą Polską, a także zapewnienia magazynowania europejskiego gazu w podziemnych magazynach gazu na Ukrainie i jej dostawach do odbiorców w UE. Igor Prokopiv skomentował to w ten sposób: „Dzisiejsze wydarzenie otwiera nowe możliwości dla rozwoju krajowego systemu transportu gazu i jego integracji z europejskim rynkiem gazu. Serdecznie dziękujemy naszym polskim współpracownikom za konstruktywną współpracę”(Operatory hazotransportnych system Ukrainy ta Polsce podpisały ugodę o rozszerzeniu systemu hazoprow). Ważną inicjatywą, z którą wyszła Ukraina do Polski, jest idea Międzymorza, (Adriatyk-

Bałtyk-Morze Czarne). Celem tego projektu, według Andrzeja Dudy, jest: wzmocnienie podmiotowości politycznej Europy Środkowej i Wschodniej w ramach wspólnoty euroatlantyckiej. Innymi słowy, zostanie utworzona struktura bezpieczeństwa, która pomoże krajom Środkowej i Wschodniej Europy uzyskać poziom rozwoju państw Europy Zachodniej. Przy czym, nie będzie to struktura *stricte* obronna, a zapewniająca bezpieczeństwo w szerokim sensie (wojskowym, energetycznym, ekonomicznym, infrastruktury i społeczno-historycznym) na linii Północ-Południe. Pierwszym krokiem w kierunku konkretnej realizacji tej inicjatywy było spotkanie z liderami i 12 krajów Europy Środkowej i Wschodniej, która odbyło się 25 sierpnia 2016 r. w Dubrowniku. Ukraina, pomimo zaproszenia, nie delegowała przedstawiciela na spotkanie. Jednak Andrzej Duda w wystąpieniu na konferencji ambasadorów w Kijowie, wyraźnie stwierdził, że inicjatywa jest otwarta dla Ukrainy, a ukraińskie zaangażowanie będzie „mile widziane”, podkreślając przy tym suwerenne prawo Ukrainy decydować, z kim na budować sojusze (Zaremba 2016). W dniu 23-25 czerwca 2017 r. po raz drugi w Truskawcu odbyło się II Forum Rozwoju Lokalnego. Podczas spotkania, przewodniczący rady Najwyższej Ukrainy Andrij Parubij i Marszałek Sejmu RP Marek Kuchciński omówili możliwości współpracy w dziedzinie energii między Ukrainą i Polską. Gabinet Ministrów Ukrainy zatwierdził rozporządzenie w sprawie realizacji projektu „Most Energetyczny Ukraina-UE”, który pozwoli eksportować do Polski i Węgier energię elektryczną wytworzoną w drugim bloku energetycznym elektrowni atomowej „Chmielnicki” (Enerhiju z Chmelnyckoji AES eksportuwaćmut’ do Polscei ta Uhorszczyzny). Podczas spotkania z wiceministrem energetyki RP Andrzejem Piotrowskim 21 listopada 2017 r. wiceminister energetyki i przemysłu węglowego Halina Karp powiedziała: „Polska jest strategicznym partnerem dla Ukrainy w kontekście dywersyfikacji źródeł i szlaków zaopatrzenia w energię, bezpieczeństwa energetycznego i wzmocnienia niezależności energetycznej naszego kraju”. Podczas tego spotkania strony omówiły przyszłe kierunki współpracy bilateralnej. W szczególności główny nacisk położono na ropę naftową i gaz, energię elektryczną i sferę jądrową. W tym kontekście zwrócono uwagę na projekt budowy głównego gazociągu – interkonektora „Drozdowicze - Bilche-Volitsa”, a także na obecny stan realizacji projektu pilotażowego „Most energetyczny Ukraina-UE”. Dyrektor „Energoatom” Jurij Nedaszkowski poinformował o wynikach wizyty studyjnej polskiej delegacji w elektrowni jądrowej „Chmielnicki”, która odbyła się 20 listopada 2017 r. Zauważył on, że współpraca energetyczna Ukrainy i UE może stać się pomostem między systemami energetycznymi północnej i południowej Europy: „Linie wysokiego napięcia od bloku energetycznego nr 2 Chmielnickiej Elektrowni Jądrowej do polskiej stacji Rzeszów, a dalej do węgierskiej podstacji Albertirsa w przyszłości mogą stać się nie tylko mostem energetycznym do Europy, ale także między północną a południową Europą” (Ukrajina ta Polsceza prodowżujut’ zmicznuiuwaty spiwpraciu w hałuzi enerhetyky).

Granica polsko-ukraińska jest największą granicą wschodnią Unii Europejskiej, więc bezpieczeństwo na niej jest strategiczne (Kozłowska). Współpraca transgraniczna i międzyregionalna zapewniło rozwój i modernizację istniejących przejść granicznych oraz tworzenie nowych przy użyciu dostępnych środków (w tym środków unijnych), opracowanie wspólnego projektu zagospodarowania przestrzennego dla pogranicza polsko-ukraińskiego, a także wsparcie przygotowania i realizacji Programu Rozwoju Partnerstwa Wschodniego na Ukrainie oraz rozwój współpracy transgranicznej między Ukrainą, Polską i Białorusią w ramach Programu Współpracy Transgranicznej Ukraina- Polska-Białoruś 2007-2013 (Jewsiukowa 2013). Według danych z 2017 r. między Polską a Ukrainą istnieje 14 punktów przekroczenia granicy: 8 dróg i 6 stacji kolejowych. Istnieją również plany otwarcia dodatkowych punktów, Malhowice-Niżankowice (Balcer, Suszko 2017). Umowa między Rządem Ukrainy a Rządem Rzeczypospolitej Polskiej o współpracy międzyregionalnej, podpisana 24 maja 1993 r., jest głównym dokumentem, który reguluje ukraińsko-polską współpracę regionalną. Istnieje jeszcze szereg dokumentów o strategicznym charakterze poświęconych ukraińsko-polskiej współpracy transgranicznej na terenach przygranicznych, wśród których można wymienić: strategię współpracy transgranicznej „Karpaty 2003-2011”, „Strategię Ukraińsko-Polskiej Współpracy Międzyregionalnej i Transgranicznej (2004 r.)”, a także „Międzyregionalną Ukraińsko-Polską Strategię Transgraniczną” (2004 r.) odnoszącą się do współpracy między regionami Lwowa i Wołynia oraz województwa lubelskiego i podkarpackiego. Zwiększenie efektywności interakcji między podmiotami ukraińskopolskiej współpracy

transgranicznej zostało zawarte również w „Państwowym programie rozwoju współpracy transgranicznej w latach 2007-2010”, które zatwierdzono 27 grudnia 2006 r. Uchwałą Rady Ministrów Ukrainy (Wus-Stolarczuk 2013).

Ważnym etapem ukraińsko-polskiej międzyregionalnej współpracy transgranicznej było wspólne wykonywanie Programu Europejskiej Współpracy Terytorialnej 2007- 2013 (Europe an Territorial Cooperation 2007-2013). W tym programie założono, że współpraca odbywać będzie się za pomocą trzech typów operacyjnych:

- współpracy transgranicznej w celu rozwoju wspólnej lokalnej i regionalnej inicjatywy;
- współpracy transgranicznej, nakierowanej na integrację terytorialną Unii Europejskiej poprzez wspieranie dostępności, zrównoważonego rozwoju miast, innowacyjności i ochrony środowiska;
- współpracy międzyregionalnej, która zapewnia możliwość wymiany doświadczeń, najlepszych praktycznymi metodami, w szczególności dotyczących wsparcia innowacyjności gospodarki opartej na wiedzy oraz ochrony środowiska (Artiomow 2014).

Od 2007 r. wdrożony został Program współpracy transgranicznej Polska – Białoruś – Ukraina 2007 – 2013. W jego ramach został opracowany i wdrożony szereg ukraińsko-polskich projektów, w szczególności „Strategia rozwoju obszarów przygranicznych Ukrainy i Polski do 2015 r.” (Wus-Stolarczuk 2013).

W programie zawarto następujące priorytety:

1. Zwiększenie konkurencyjności regionów przygranicznych, w tym:

rozwój biznesu;

rozwój turystyki;

zwiększenie dostępności regionu.

2. Poprawa jakości życia:

ochrona środowiska w regionie przygranicznym;

bezpieczeństwo i funkcjonalność granic.

3. Inicjatywy w zakresie sieci i społeczności lokalnych:

budowanie potencjału współpracy na poziomie regionalnym i lokalnym;

rozwój inicjatyw lokalnych społeczności (Artiomow 2014).

Program Współpracy Transgranicznej Polska-Białoruś-Ukraina 2014-2020 działa w ramach Europejskiego Instrumentu Sąsiedztwa (EIS). Kontynuuje i rozszerza współpracę w regionach przygranicznych tych państw, która była wcześniej realizowana w ramach Programu Sąsiedztwa Polska-Białoruś-Ukraina INTERREG *III*A / Tacis CBC 2004-2006 (Program Sąsiedztwa) oraz Programu Współpracy Transgranicznej Polska-Białoruś-Ukraina 2007-2013. Program został opracowany przez Wspólny Komitet Programowy, w skład którego wchodziłi przedstawiciele władz centralnych i regionalnych trzech krajów. Proces programowy rozpoczął się w marcu 2013 r. Łącznie odbyło się siedem spotkań. Ogólnym celem programu jest wspieranie transgranicznych procesów rozwojowych w obszarach przygranicznych Polski, Białorusi i Ukrainy. Strategia programu jest zgodna z krajowymi i regionalnymi strategiami rozwoju społeczno-gospodarczego (Prohrama transkordonnoho spiwrobotnyctwa Polscza-Biłoruś-Ukrajina 2014-2020).

4. Wnioski

Biorąc pod uwagę rosyjską agresję na wschodzie Ukrainy, Polska jest jednym z niewielu krajów-członkowskich NATO, które angażuje się w zapewnienie bezpieczeństwa Ukrainie, zarówno poprzez rozwój ukraińskiej zdolności bezpieczeństwa i obrony oraz poprzez integrację Ukrainy z zachodnimi strukturami bezpieczeństwa. W 2015 r. Polska podczas spotkań na różnych poziomach deklarowała gotowość pogłębienia współdziałania w zakresie obrony na zasadach strategicznego partnerstwa w celu konsolidacji wysiłków w zapewnieniu pokoju i bezpieczeństwa zarówno w Europie, jak i na świecie. Ministerstwo Obrony Narodowej Rzeczypospolitej Polskiej udzielało pomocy Siłom Zbrojnym Ukrainy w kontekście ich jakościowych reform, a także przyczyniło się do zwiększenia zawodowego i językowego przygotowania przedstawicieli Sił Zbrojnych Ukrainy. Taka współpraca nabiera znaczenia w kontekście stosunków między nimi oraz bezpieczeństwa i stabilności

Europy, przede wszystkim regionu Europy Środkowo-Wschodniej. Ważna pozostaje kwestia udziału Ukrainy i Polski w operacjach pokojowych i wojskowych, wymiana doświadczeniami wojskowymi.

Współpraca Polski i Ukrainy w branży węglowej, elektrycznej i jądrowej może nadać nową dynamikę bilateralnej energetycznej współpracy. Dla Ukrainy współpraca z Polską w tych wymiarach może w dłuższej perspektywie zwiększyć wartość energetyczną i bezpieczeństwo energetyczne Ukrainy, a tym samym zbliżyć ją do standardów UE.

Współpraca transgraniczna między Polską i Ukrainą rozwija się w kilku kierunkach, po pierwsze – w ramach dwustronnych kontaktów regionów na podstawie podpisanych międzyregionalnych porozumień między samorządami lokalnymi i organami państwowymi, a po drugie – w odniesieniu do interakcji i współpracy z odpowiednimi instytucjami po obu stronach granicy, zwłaszcza agencjami rozwoju regionalnego i izbami handlowymi regionu. Trzecim elementem systemu ukraińskopolskiej współpracy transgranicznej jest działalność organizacji pozarządowych, w tym realizacja projektów w ramach programów międzynarodowej pomocy technicznej. Według umowy między rządem Ukrainy a rządem Rzeczypospolitej Polskiej o współpracy i wzajemnej pomocy w sprawach celnych, organy celne będą pomagać sobie nawzajem w sposób i na warunkach przewidzianych przez umowę, w celu zapewnienia prawidłowego stosowania przepisów prawa celnego za pomocą wzajemnej pomocy w dziedzinie zapobiegania, wykrywania i ścigania naruszeń przepisów prawa celnego. Zostaną zabezpieczone interesy celne i zyskana równowaga interesów państwa, co jest istotne w kontekście ukraińskich dążeń integracyjnych z Unią Europejską.

5. Literatura

- Artiomow I (2014) Jewrorehionalne spiwrobitnyctwo Ukrainy: Problemy i perspektywy: 121.
- Balcer A, Suszko O (2017) Spilne baczennia ukrajins'ko-pol'skych widnosyn: 13.
- Chylko O (2011) Bezpekowi potencjalny Pol'szczu ta Ukrainy: mo'lywist' kooperaciji: Aktualni problemy mi'znarodnych widnosyn: 91.
- Enerhiju z Chmelny'koji AES eksportuwatymut' do Pol'szczu ta Uhorszczyny, https://ye.ua/sypilstvo/32030_Energiyi_z_Hmelnickoyi_AES_eksportuwatimut_do_Polschi_ta_Ugorschi_ni.html, [dostęp 21.01.2018].
- Honczar M (2010) Ukraina ta swit šiohodni :Nowa zownisznia polityka Ukrainy: 14.
- Jewsiukowa O (2013) Ukraina ta Pol'szcza: Spilni stratehiczni prioriteti w procesi istorycznych reformaciji: „Inwestyciji: praktyka ta doswid: 68-71.
- Kozłowska A, Pol'ske wuhilla za ukrajinsku, enerhijuhttp://ukrzurnal.eu/pol.archive.html/640/, [dostęp 19.01.2018].
- Maksak H (2013) Suchasnyj stan stratehicznoho ta bezpekowoho diałohu: Ukrain'ska pryzma, Mi'z stratehicznym partnerstwom i bezpekoju: 21.
- Ministerstwo obrony Ukrainy, <http://www.mil.gov.ua/diyalnist/mizhnarodne-spiwrobitnicztvo/>, [dostęp 16.01.2018].
- Operatory hazotransportnych system Ukrainy ta Pol'szczu pidpysaly uhodu szczodo rozshyrennia systemy hazoprow, <http://utg.ua/utg/media/news/2014/12/operatori-gazotransportnix-sistem-pdpisaliugodu-shhodo-rozshirenniya-sistemi-gazoprovodv.html>, [dostęp 20.01.2018].
- Poszedin O (2014) Wojenna bezpeka Ukrainy w konteksti spiwrobitnyctwa z Jewropejs'kym Sojuzom : Visnyk NAPA: 54.
- Prohrama transkordonnoho spiwrobitnyctwa Pol'szcza-Biłoruś-Ukraina 2014-2020, http://www.plby-ua.eu/upload/pl/JOP_UA.pdf, [dostęp 22.01.2018].
- Ukraina ta Pol'szcza prodowzujut' zmichniuwaty spiwpraciju w hałuzi enerhetyky, <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/250442389>, [dostęp 21.01.2018].
- Wus-Stolarczuk O (2013) Rol transkordonnoho spiwrobitnyctwami'z Ukrainojou ta Pol'szczejuu turystycznij hałuzi: Mi'znarodni widnosyni i turizm: suchasnist' ta retrospektywa:212.
- Zaremba K (2016), Audyty zowniszn'oji polityky: Ukraina i Pol'szcza : 16.

8. Categorisation of Proverbs: A Cognitive Grammar Perspective

Mandziuk Justyna

Department of Cognitive Linguistics, Maria Curie – Skłodowska University in Lublin
Supervisor: Henryk Kardela

Mandziuk Justyna: mandziuk.justyna@gmail.com

Key words: quasi-proverbs, anti-proverbs, twisted proverbs, type-token distinction, prototype, schema.

Abstract

Drawing on the Langackerian cognitive categorization model by prototype and schema and the type-token distinction (Langacker 1987, 1991, 2008), we propose a combined “semio-cognitive” model of categorization, thanks to which, we hope to systematize the labelling chaos concerning proverbs. Interestingly, there are almost as many labels for proverbs as proverbs *per se*. These terms are: *anti-proverbs*, *twisted proverbs*, *quasi- and modern proverbs* etc (cf. Taylor 1931; Norrick 1985; Whiting 1994 Mieder 1991;1993,2004). Albeit, there is some truth to the fact that proverbs can be classified into various subcategories, an inherent danger of this approach is the practice of categorizing expressions and squeezing them into separate boxes with clear cut boundaries. Beyond this, it appears that the four main subcategories that we have distinguished are just a small fraction of seemingly infinite goldmine of proverbial labels. Because Langacker’s *type-token* distinction dramatically reduces the plethora of labels, it is hoped that some order and precision may be introduced here. In more concrete terms, we have posited maximally 3 levels of organization representing different level of granularity viz. *type*, *subtypes* and *tokens/instance* distinction.

1. Introduction

The study begins with the theoretical background to the combined semio-cognitive categorization model by *schema* and *prototype*, and *type-token* distinction, accordingly. The overriding aim of this article is to find some alternative approach to the labelling conundrum concerning proverbs and their extensions. (On the name-related interpretation of an proverb’s type, see, for example, Mandziuk 2016, 2017). While there is some truth to the fact that proverbs can be classified into various subcategories (viz. *twisted proverbs*, *counter-proverbs*, *anti-proverbs*, *pseudo-proverbs* etc.), an inherent danger of this approach is the practice of categorizing expressions and squeezing them into separate boxes with clear cut boundaries. Since, there are almost as many labels for proverbs as proverbs *per se*, the eclectic “semi-cognitive” model of categorisation will be introduced, representing three levels of granularity viz. *type*, *subtypes* and *tokens/instance*.

2. Categorization by *prototype* and *schema*

While dealing with the semantics of formulaic language we have to mention one of Langacker’s basic claims concerning linguistic semantics, according to which “A frequently-used expression typically displays a network of interrelated senses.” (Langacker 1988: 49) This so-called thesis B accounts for the polysemic nature of language but also triggers the system of complex categories. Various semantic units are interconnected thanks to “categorizing relationships” such as “schematization” and “extension”. The network model combines two various, yet overlapping categorization modes by *prototype* and *schema*, which are defined by Langacker as follows:

Categorisation by prototypes at first appears quite different from categorization by schemas. A prototype is a typical instance of a category, and other elements are assimilated to the category on the basis of their perceived resemblance to the prototype; there are degrees of membership based on degrees of similarity. A schema, by contrast, is an abstract categorization that is fully compatible with all the members of the category it defines (so membership is not a matter of degree); it is an integrated structure that embodies the commonality of its members, which are conceptions of greater

specificity and detail that elaborate the schema in contrasting ways. The two models of categorization are nonetheless inherently related and describable as aspects of a unified phenomenon.

(Langacker 1989: 371)

As already observed by Langacker, there seems to be a strong correlation between the categorization by *schema* and this by *prototype*. For illustrative purposes let us now present it in a form of a graph as shown in Fig. 1: (Langacker 1999: 13/2003: 47):

(1)

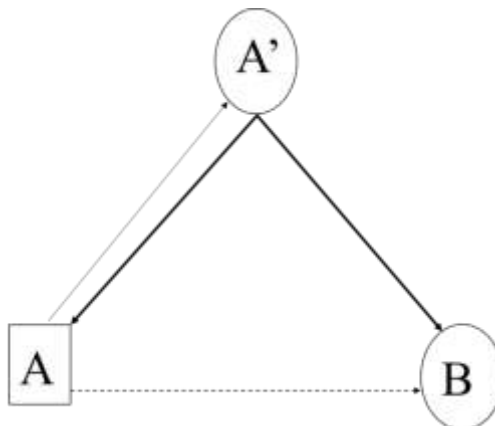

Fig. 1. Extension and schematization.

The above presented Fig. 1. neatly captures two kinds of relations. First, between $[[A] \rightarrow [B]]$ which stands for “extension” (marked by dashed arrows) and the second between $[[A'] \rightarrow [A]]$ indicating “schematization” (pointed by solid arrows). Note that the symbolic letters are not devoid of their semantic equivalents. Owing to that, [A] seems to represent a *prototype*, [B] stands for a *variant/instance* and finally [A'] manifests an abstract schema that enters the lexicon by the virtue of “elaboration”. In view of the above, it should be equally clear that the prototypical instance [A] and its extended variant [B] elaborates, or otherwise stated, instantiates abstract schema [A']. The link between *prototype* [A] and its less prototypical variant is called “extension.” (Langacker 1987: 370)

To clarify these notions even further let us now evoke the complex network model of the noun *ring* as presented in the Fig. 2. (Langacker 1988: 52).

The vertical orientation of this figure presents schematic relationships, whereas the horizontal one denotes various kinds of semantic extensions which may slightly wander off the prototypical meanings. At this point, it seems important to stress that the schematization of instances inherently involves “elaboration” (or “specification”) of the abstract schema so that it can be perceived as a reciprocal relation. Seen from a linguistic perspective, schematized *instances* are deeply-entrenched institutionalized items and can thus be perceived as well-formed. “Extension”, on the other hand, entails some departures from the well-entrenched norms. Consequently, those linguistic units that came into being as a result of extension are frequently perceived as less regular formations, or even ill-formed ones. A case in point is *the ring* example where all the dotted lines leading to the extended variants display rather low level of institutionalization and hence occupy some peripheral regions in the whole *prototype* categorization. Interestingly, the *arena* node¹ which is an

¹ Categorization by prototype and schema involves the way of looking for some attributes of the standard (S) within its extended targets (T). If the conceptualizer easily finds most “specifications” of the standard, then the relation between standard and

“extension” from the abstract schema *circular entity* shares relatively few features with other *ring*-related subcategories. In fact, it fails to meet the basic property of circularity, as *boxing rings* are in general rectangular; yet thanks to the semantic extension, it still belongs to the complex *ring* network.

(2)

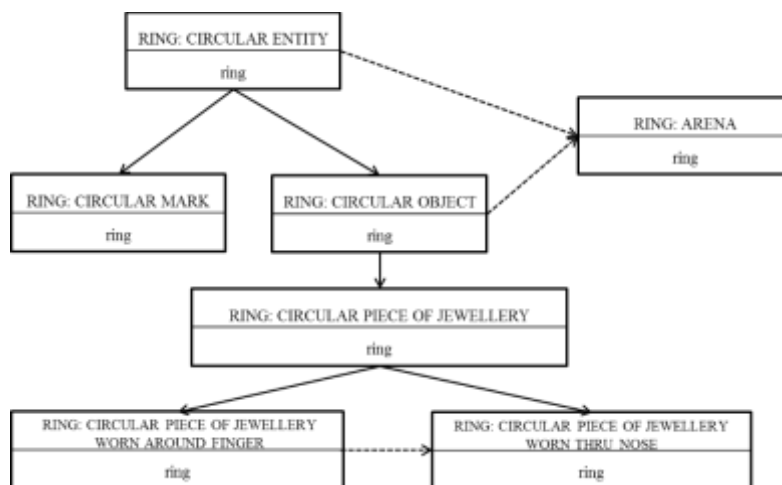

Fig. 2. The complex network of the noun ring.

3. The type-token distinction

Let us now turn to the *type-token* distinction, which as it seems, shares some parallels with the *schema* and *prototype* categorization. “In Cognitive Grammar terms, the word tokens are instances of the word types. Word types are the decontextualized items that are abstracted from their instances, the word tokens are contextualized instances of the word types”(Taylor 2002: 172). One of the core ideas presented in this quote is the realization that there is a slight, yet instrumental distinction between a *type* and its *tokens*, the latter being subordinated to the former. Moreover, a *type* is very abstract, almost non-existential linguistic unit, whereas *tokens* function as its concrete and thus more elaborated instances.

Above all, Ronald Langacker takes a step further offering a *type hierarchy*¹, pinpointing the following:

target is known as “elaboration.” Whenever the target slightly deviates from the norm and there are some difficulties in identifying the accepted standard within the target, then the relation is referred to as “extension.”(Langacker 1999: 12/2003: 46) Now hopping back to the *ring* case, the *arena*, it appears, is a classic example of “extension” from the standard. Although the target is loosely connected with the standard, in fact it fails to meet the elementary feature of circularity, yet the motivation behind this finds its historical grounds. The round shape comes from the first contests which took place on a roughly marked sand. Later on, this practice was maintained by the London Fight Ring where fighters were supposed to start the contest standing on the small circular place assigned in the middle of the fight area. In view of the above, it seems that even though modern boxing ring shares very few traits with other instances, the historical perspective provides an ample proof for this semantic extension.

¹ In Cognitive Grammar the notion of *hierarchy* nicely entails to that of *taxonomic scheme*. The word *taxonomy* per se comes from Greek language and means ‘order’, ‘arrangement’. Accordingly, it refers to the practice of classifying things from the most general level viz. superordinate, through to the basic level, and finally ending up on the subordinate level that embraces all the minute details and

“It is customary to distinguish between a **type/subtype** relationship on the one hand, and a **type/instance** (or **type/token**) relationship on the other”. The relation between a type and a subtype (e.g. between a mammal and cat) reduces to precision of specification; extreme diversity may be observable among the subtypes of a type (consider cat, human, whale and okapi as subtypes to mammal), and each subtype represents a category with an open-ended set of members. By contrast, an instance need to be characterized with substantially greater precision than a type (consider dog and Fido). Moreover the instances of a type represent distinct individuals rather than open-ended classes, and they are generally more similar to one another than are an array of subtypes (e.g. Fido and Rover are likely to have more in common than dog and a whale).

(Langacker
1991: 61)

Fig. 3 below offers a visual representation of the categorisation in question as exemplified by the vehicle > car > Mercedes-Benz hierarchy.

(3)

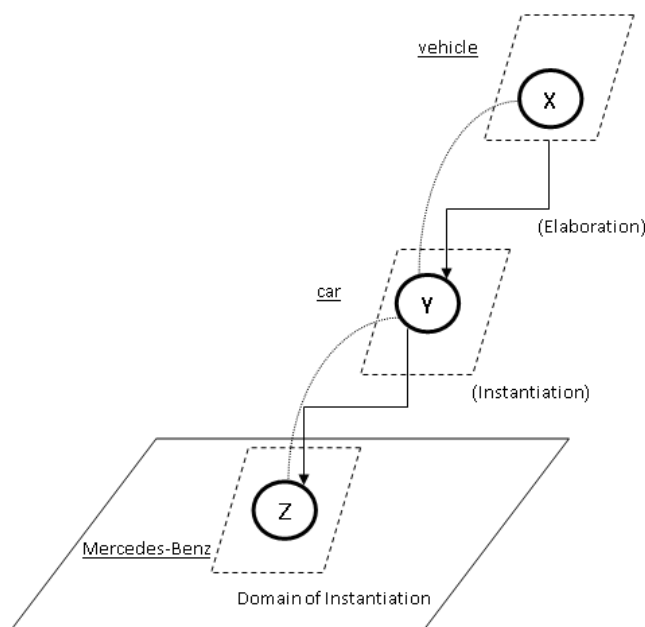

Fig. 3. Type-subtype-token hierarchy.

From Figure 3 we can understand that there are three different levels of representation i.e. *type*, *subtype* and *token*. Adopting top-down approach, X stands for a *type* (as an illustration we proposed that it may be a general category of a *vehicle*). Next comes Y denoting its *subtype* such as a *car*, and finally a *token* represented by Z denoting a specific instance like *Mercedes-Benz*. There are also three kinds of correspondences between them; namely, “elaboration” and “instantiation” (marked by dotted lines) as well as “schematization” (signaled as solid arrows). Clearly, a *type* is schematic to its *subtype*, akin *subtype* to its instance. Apart from that, “elaboration” pertains to the relationships between a *type* and *subtype*, whereas correspondence between a *subtype* and *token* is named as “instantiation”. At this juncture it is important to highlight that the *type-token* distinction presented above, makes a clear division between “elaboration” and “instantiation” (cf. *schema* and *prototype* model in which these two are used interchangeable). Although, this distinction is not typical and by

specifications. Originally this organizing system was reserved for the classification of plants and animals, later on it has broaden its scope to things or even abstract concepts.

no means “absolute”, instantiation may be perceived as a kind of “elaboration” that boils down to more detailed and specific instances than is the case for elaboration (Langacker 1991: 61). Most saliently, it is not customary to differentiate between “elaboration” and “schematization”; however, in specific example it may finds its due justification.

4. The *schema* – *prototype* and *type* – *token* distinctions revisited

Considering the *type-token* distinction (see Fig. 3) as well as *prototype* and *schema* categorisation (cf. Fig. 2) we wish to propose an eclectic model of categorisation which draws on the two above-discussed schemas.

For this inclusive system to be effective, we must assume that there is a great dose of similarity between *schema* and *prototype*, on the one hand, and the *type-token* on the other. This analysis is design to capture correspondences and relations between formulaic language and its novel modifications. Beyond this, the eclectic model can prove germane to the labelling conundrum as discussed and developed in Mandziuk 2016, 2017. In view of the above, Fig. 4. below presents a schematic representation of the two classifications in question.

(4)

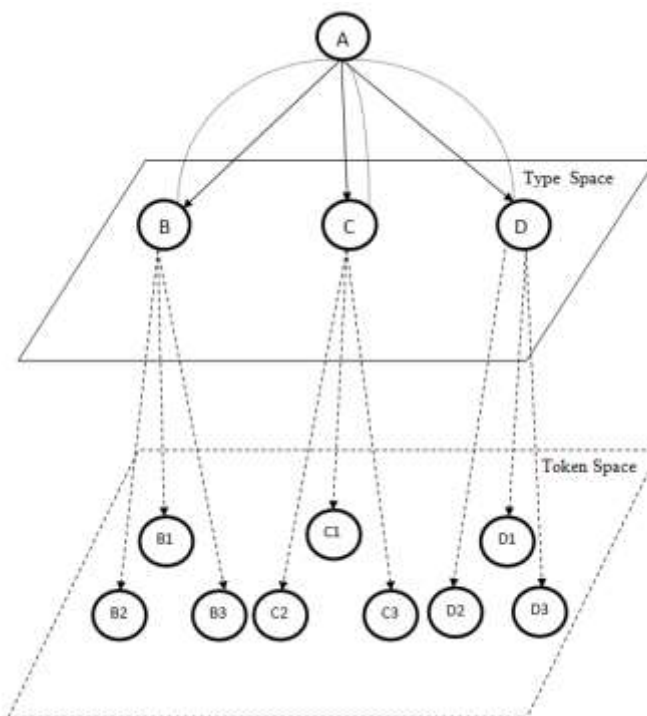

Fig. 4. An eclectic categorization system adopted from (Langacker 1991: 63).

Just as the notion of “composition” involves the practice of integration at least two “component structures” in order to build the novel “composite structure”, the same seems to be reflected in our inclusive categorization model. Suppose that categorization by *schema* and *prototype* would be the component unit [A], whereas the *type-token* hierarchy shall function as the second component structure hidden under [B]. If combined, they could yield new composite structure [C] i.e. an eclectic model as shown in Fig. 4. The formula may run as follows ([A] [B])_C. Note, that both A and B display slightly different properties in isolation, rather than when coupled into one composite structure. While it is true to say that they preserve most of their qualities, some of them are dropped or somewhat modified. The same holds true for the categorization by *schema* and *prototype* on the one hand, and the *type-token* hierarchy, on the other. In practice, our suggested inclusive

categorization model adopts names from the *type-token* hierarchy, and fosters complex network of relationships between them as inspired from *schema* and *prototype* categorization model.

The Fig. 4 should be self-explanatory; it shows three levels of organization representing different level of granularity¹ viz. *type*, *subtype* and *token* (or *instance*). Frame A stands for a *type*, structures B, C and D represent *subtypes*, and finally the lowest level of representation is occupied by *tokens/instances*. Beyond this, the *type - subtype - token* distinction involves a highly interconnected network of relations. If a given type and its set of tokens form a network system, then the question arises what those relations which determine type-token cooperation are. Having in mind Langacker's account of categorisation, there are, by analogy, predominantly three correlations according to which the type - subtype - token distinction may be drawn:

- 1) *Type* is schematic to its subtypes, in the picture indicated by the solid line
- 2) *Subtypes* instantiate/elaborate its *type*, marked by the dotted line
- 3) *Tokens/instances* are extensions from their *prototype*, presented by the dashed line

At this juncture it is important to mention that the complex categorisation model under discussion is predominantly based on the notion of comparison of the “standard” with the “target”. Langacker points out the following:

“We can reasonably consider categorisation to be a special kind of comparison, obtaining when the standard represents an established unit and the target (at least originally) is novel. Categorization is most straightforward when there is no discrepancy, i.e. when the standard can be recognised in the target because the latter fully satisfies its specifications. In this case the two structures stand in an elaborative relationship: [A] → (B). An act of categorization may also register some disparity between the categorizing structure and the target. In this case I speak of extension indicated with a dashed arrow: [A] --→(B).”

(Langacker 1999: 4).

Taking due account of what has been said, it appears, that categorisation unavoidably entails the notion of comparison or semantic matching between the standard and the target. Note that in the eclectic categorisation model as proposed, *type* functions as a standard form that is well-entrenched in the language system, whereas tokens are their novel targets that come into existence through the process of “extension”. Whenever standard finds its full reflection in the target, then the relationship between them is known as elaboration or instantiation. Interestingly, when the target (in this case the *token*) significantly deviates from the norm, then we are dealing with the extension of the semantic scope.

Let us apply now our eclectic categorization model to the analysis of traditional proverbs and their novel modifications. Consider the well-entrenched saying *Once bitten, twice shy* which appears to have numerous “schematizations”, “instantiations” as well as semantic “extensions”. But before we provide the analysis of our database, we need to stress that for the purpose of our study the term *type* is treated as the standard language unit (i.e. the original proverb), while *tokens* stand for their novel targets (so called modifications) which are constructed in the image and likeness of the prototypical form. How about the subtypes? Although this level of organization is optional, depending on the language units and their linguistic productivity, the proverb under discussion seems to have numerous subtypes which further elaborate the standard form. It is not unlikely, though, that, in some cases, this level of organization may be deemed unnecessary. Figure 5. captures most of the possible elaborations as well as extensions from the *bona fide* proverb *Once bitten, twice shy*.

Now, based on categorization of schema and prototype as well as the type-token distinction, we can recast and summarize the two models under discussion in the form of the diagram (see Fig. 5). Clearly, the eclectic categorization model of the *bona fide* proverb *Once bitten, twice shy* is divided

¹ Granularity pertains to different levels of specificity. If a given linguistic unit is meticulously described, covering all the intrinsic details, then we adopt “fine-grained view”. In contrast, “coarse-grained view” refers to the schematic and thus sketchy level of representation (Langacker 1999; 4).

into three levels of organization. Starting from top of the graph the traditional proverb functions as a *type*, also known as a standard form i.e. a well-entrenched language unit. Let us note in passing that those language units which enjoy high frequency of occurrence and what follows are “routinized” or “automatized” can also be referred as prototypes i.e. “typical instances” (see categorization by *schema* and *prototype*). Having said that, it appears that type can be identified with a standard and a prototype at the same time. The middle level of organization is occupied by *subtypes* that “elaborate” or “instantiate” the type. This relationship is marked by the dotted lines. Type, in turn is schematic to its *subtypes*, on the graph the “schematization” relation is indicated by a solid arrow. Finally simple visual analysis of Fig. 5. proves that *subtypes* are extended by their *tokens*. Although, generally tokens (also known as *instances*) are only tangentially related to the *prototype* since in large measure they deviate semantically and lexically from the standard, it does not preclude them from belonging to the complex categorization model. Indeed, they are undoubtedly similar to the standard in their structure and elements of lexicon. For example, the token *Once bitten, twice wise*, reveals only slight lexical change in the adjective and thus can be easily associated with the standard proverb *Once bitten, twice shy*. The relationship between the type and standard is still that of extension (see dashed arrows on the graph). Seen in this light, the number of extensions based on the standard (i.e. *type*) is open-ended and it appears to reside in people’s linguistic creativity that knows no boundaries. It is surely worthy of note that the eclectic categorization model, as discussed so far, reveals its dynamic nature, hence it can be further elaborated downward by adding subsequent *subtypes* or *types* or it may gain new subtypes through sideways development.

(5)

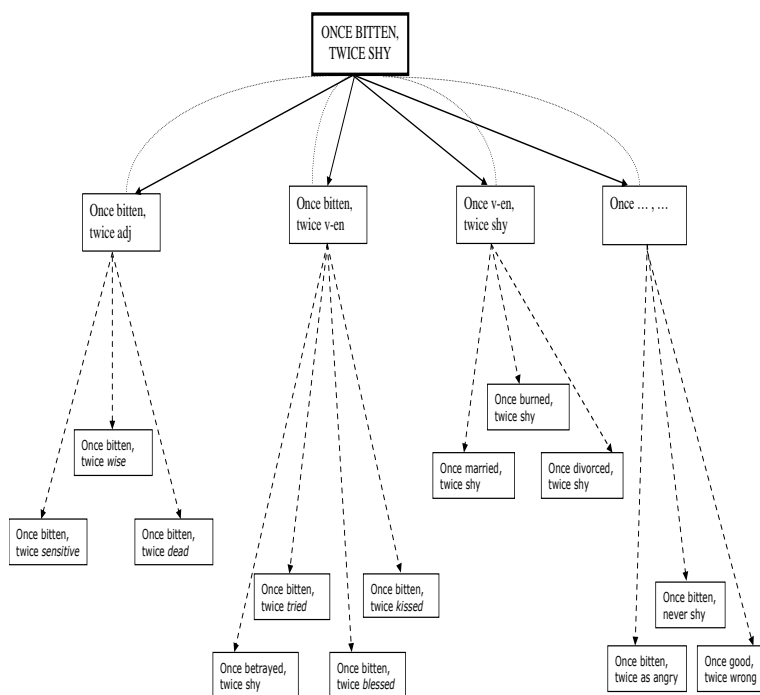

Fig. 5. Type-token categorization system of the bona fide proverb Once bitten, twice shy.

5. Conclusion

The main focus of this section was to examine Langacker’s cognitive model of categorization by prototype and schema. Such an approach aims at explaining the relations between *types*, *subtypes*

and *tokens*. We hope to have managed to show that such distinctions are useful in accounting for both highly conventionalized as well as new linguistic formations. Besides, taking due account of the categorization by prototype and schema, we have borrowed the relations governing in these models such as “schematization”, “elaboration” and “extension”, and then analogically introduced them to *type-token* paragon. As it seems, to be clear from Figure 5, each *type* is schematized by its *subtypes*. *Subtypes*, in turn are extended by *tokens*.

All in all, we have come to the conclusion that a *type* functions alike a *prototype* (viz. “typical type”) the one that is well-known and deeply entrenched formation. For the purpose of our formulaic language examination, we assumed that *subtypes*, as proposed by Langacker; however, optional they might be, are organized in a form of a transient state providing a good base for those modified and novel linguistic phrases to occur. Finally, we observed that novel linguistic variants may be treated as *tokens*, also known as concrete instances. The whole set of *tokens* shares the notion of greater or lesser similarity, still being regulated by the prototype principle. In case of new *tokens* only those budding instances may gain currency among speakers and in consequence become prototypical.

6. References

- Langacker R (1987) Foundations of Cognitive Grammar. Vol 1: Theoretical Prerequisites. Stanford University Press, Stanford.
- Langacker R (1988) A view of linguistic semantics. In: Rudzka-Ostyn B (ed.), Topics in cognitive linguistics. Benjamins, Amsterdam. 49–90.
- Langacker R (1991) Foundations of Cognitive Grammar. Vol 2: Descriptive Application. Stanford University Press, Stanford.
- Langacker R (1999) A dynamic usage model. In: Barlow M and Kemmer S (eds.), Usage Based Models of Language. CSLI Publications, Stanford. 1-63.
- Langacker R (2008) Cognitive Grammar. A Basic Introduction. Oxford University Press, Oxford.
- Mandziuk J (2016) “A Proverb a Day Keeps Boredom Away.” Anti-Proverbs, Twisted Proverbs, Perverbs and Other Animals. New Horizons in English Studies 1: 21-31.
- Mandziuk J (2017) Why money cannot buy happiness. The painful truth about traditional proverbs and their modifications. New Horizons in English Studies. (forthcoming)
- Mieder W (1991) “An Apple a Day Keeps The Doctor Away”. Traditional and Modern Aspects of English Medical Proverbs. Proverbium 8: 77-104.
- Mieder W (1993) Proverbs Are Never Out of Season: Popular Wisdom in the Modern Age. Oxford University Press, Oxford.
- Mieder W (2004) Proverbs. A Handbook. Greenwood Publishing Group, Westport, CT and London.
- Norrick NR (1985) How Proverbs Mean: Semantic Studies in English Proverbs. De Gruyter, Berlin.
- Taylor J (2002) Cognitive Grammar. Oxford University Press, Oxford.
- Taylor A (1931) The Proverb. Harvard University Press, Cambridge, MA.
- Whiting BJ (1994) When Evensong and Morrowsong Accord: Three Essays on the Proverb. Harvard University Press, Cambridge, MA.

9. Wybrane aspekty przemian rodzinności

Selected aspects of family transformation

Agnieszka Nymś-Górna

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Nymś-Górna Agnieszka: agnieszka.nyms@amu.edu.pl

Słowa kluczowe: rodzina, kryzys, rozwój, zmiana społeczna

Streszczenie

Rodzina poddawana jest obecnie wielu zmianom, ze względu na liczne oddziaływania, którym nieustannie podlega. Są to przede wszystkim przemiany związane bezpośrednio z postępowaniem cywilizacyjnym (jak na przykład pojawienie się skutecznej, łatwo dostępnej i taniej antykoncepcji, czy też zwiększenia się możliwości w zakresie awansu społecznego kolejnych kategorii osób). Wiąże się ona ze wspomnianą w niniejszej pracy kwestią niezależności i zwiększenia podmiotowości poszczególnych członków rodziny (dotychczas wykluczonych z możliwości zdobywania nowych kompetencji i wkraczania na ścieżkę rozwoju zawodowego). Nadal pojawiają się dylematy czy traktować wspomniane zmiany w kategorii rozwoju czy też kryzysu. Niewątpliwie punkt widzenia zależy od przynależności do określonej kategorii społecznej, systemu aksjonormatywnego, czy określonej ideologii. Artykuł ma charakter przeglądowy. Celem niniejszego tekstu jest wskazanie podstawowych kierunków przemian rodzinności oraz koncepcji z nimi związanych.

1. Wstęp

Rodzina nie funkcjonuje jako odseparowany byt, ale jej przemiany mają związek z licznymi toczącymi się systematycznie procesami społecznymi (Różański 2015). Jest więc instytucją podlegającą różnym wpływom, ale też sama wpływa na społeczeństwo. Część naukowców twierdzi, że obecnie mamy do czynienia z kryzysem rodziny, natomiast inne grono osób wychodzi z założenia, że są to po prostu przeobrażenia wynikające z modernizacji życia społecznego. Jest to kwestia łącząca się z wieloma czynnikami, powiązanimi z poczuciem przywiązania do określonego kręgu kulturowego, wyznawanej religii, czy też popieraniem określonych opcji politycznych. Tak naprawdę rodzina podlega modyfikacjom w sposób ciągły i nieustanny. Charakter tych zmian może być różny – od spokojnych i umiarkowanych po gwałtowne i radykalne. Sporo zależy od pojawiających się wówczas wyzwalaczy przemian. Zawsze są one jednak zauważane, być może dlatego, że dotyczą właściwie każdego. Rodzina sama w sobie pojmowana będzie jako swego rodzaju przestrzeń tworzona przez relacje, w jakie wchodzi jej członkowie (Murat 2010). Rodzinność w takim ujęciu będzie systemem specyficznych zjawisk, które pojawiają się wewnątrz rodziny, oddziałując na jej członków oraz wywołując dalek idące zmiany o charakterze makrospołecznym.

2. Opis zagadnienia

Jak już zostało to wspomniane, ale należy to jeszcze raz podkreślić, współczesna rodzina także podlega zmianom i uzależnione jest to od pojawienia się wielu różnorodnych czynników. Najczęściej wymienia się jednak (za Katarzyną Słany) (Ruszkiewicz 2013):

1. obniżenie roli instytucji małżeństwa, a pojawianie się coraz częściej związków kohabitacyjnych;
2. ewolucja modelu – od „dziecka z rodzicami” do „rodzice z dzieckiem”;
3. zastąpienie zapobiegawczej antykoncepcji świadomą prokreacją;
4. stopniowe rezygnowanie z homogenicznych typów rodzin i gospodarstw domowych na rzecz form bardziej różnorodnych.

Natomiast jeśli chodzi o zmiany struktury współczesnej rodziny, to zmierzają one w następujących kierunkach (Tyska 2003):

1. autonomizacji członków rodziny;

2. zwiększenia egalitaryzacji członków rodziny (co koreluje ze zwiększonym dążeniem do niezależności);
3. zmniejszenia spójności i jako skutkiem tego zjawiska – dezintegracją całego systemu rodzinnego;
4. nawiązywania do skali makro, co wyraża się w patologii społecznej oraz psychospołecznej jednostek i wpływa to dalej na funkcjonowanie w roli członka rodziny;

Ponadto analizuje się również wzrost ruchliwości przestrzennej rodzin oraz coraz większą liczbę przedmażeńskich i pozamażeńskich kontaktów seksualnych (Matyjas 2007). Niemniej jednak, do wszystkich tych wymienionych aspektów należy podchodzić z pewnym dystansem, uwzględniając szereg czynników zewnętrznych oddziałujących na kondycję rodziny: społecznych, politycznych, kulturowych, ekonomicznych (Kłoskowska 1965). Każdy przypadek należy traktować w możliwy sposób indywidualnie, co nie wyklucza pewnych generalizacji. Szczególnie ciekawe dla teoretyków i praktyków może okazać się dokonanie przeglądu zmienności form życia rodzinnego na przestrzeni czasu z uwzględnieniem kierunku przemian (Tyszka 1979).

Wspominając o rozpoznaniu złożonej sytuacji rodziny, należy przyjąć perspektywę interdyscyplinarną. Ze względu na różnorodność problemów i zjawisk, z jakimi ma styczność rodzina, nie ma możliwości stworzenia pełnego, ustrukturyzowanego i uniwersalnego modelu jej diagnozy. Dzieje się tak również z uwagi na pojawianie się coraz większej ilości form życia rodzinnego, które dotychczas nie istniały, bądź były uznawane za dewiacyjne, co prowadziło do sytuacji, w której dochodziło do ich marginalizacji. Warto jednak zwrócić uwagę na najczęściej pojawiające się zagadnienia i ze względu na ich tematykę skonstruować wybrane schematy postępowania diagnostycznego, z uwzględnieniem praktycznych wskazówek. Wymaga to dużego nakładu pracy oraz przeprowadzenia skrupulatnych badań i kontroli, na podstawie których można byłoby usprawniać mechanizmy pracy. Ewa Jarosz podjęła się trudnej próby nakreślenia założeń diagnozowania sytuacji rodziny. Za punkt odniesienia przyjmuje pozycję dziecka. Zwróciła uwagę na perspektywę badawczą ujmowaną z psychologicznego, socjologicznego, pedagogicznego, zdrowotnego i socjalnego, czyli zaproponowała, aby spojrzeć na zachodzące zmiany z wielu perspektyw. Nie należy lekceważyć dynamiki rozwoju dziecka oraz jego potrzeb. Oceniając jakość i charakter zmian w życiu rodzinnym, pojawia się dodatkowo koncepcją ekologiczną, której główna teza mówi o występowaniu licznych, a jednocześnie powiązanych ze sobą związków jednostki z otoczeniem (Jarosz 2006). Twórcą tej teorii jest Urie Bronfenbrenner (Sikorska 2005). W tym ujęciu wyróżnia się następujące obszary analiz (Jarosz 2006):

1. mikrosystem (jednostka – dziecko);
2. mezosystem (cechy wewnętrzne rodziny oraz relacje pomiędzy jej członkami);
3. egzosystem (środowisko lokalne);
4. makrosystem (kondycja rodzin na tle społeczeństwa).

Odnosząc się do diagnozowania sytuacji rodzinnej, nie można pominąć tak zwanej diagnozy pozytywnej, czyli skupienia się na zasobach (nie tylko jednostki, ale także tych tkwiących w jej bliższym i dalszym otoczeniu). Wspomniane zasoby to dobra, które nie tylko wspomagają prawidłowy rozwój jednostki, ale też poprzez egalitarny dostęp do nich, mogą prowadzić do wielu życiowych sukcesów. Porzucenie perspektywy deficytów, niepowodzeń i barier, może zaowocować pojawieniem się całkowicie nowych możliwości i otwarciem na nowe wyzwania. E. Jarosz wiele czasu poświęca także integracji wszystkich pól diagnozy. Nie można ich traktować jako odosobnionych fragmentów. Muszą tworzyć jednolitą całość. Holistyczne myślenie podczas rozważań nad układami wpływu rzutuje na proces diagnozowania oraz finalną postać diagnozy (Jarosz 2006). Podsumowując, warto zaznaczyć, iż rozpoznanie sytuacji rodzinnej musi być podporządkowane podmiotowi poznania (Opoczyńska 2002). Istotną podczas pracy okazuje się eksternalizacja problemu, czyli oddzielenie jednostki od problemu z jakim się zmagają (Chrzastowski 2011). Pozwala to bowiem na zgromadzenie bardziej obiektywnej wiedzy opartej na surowej faktografii.

Rozważając wszelkiego rodzaju przemiany rodzinności nie można także zapomnieć o podejściu systemowym, które w ostatnim czasie cieszy się dużą popularnością – nie tylko wśród badaczy, ale także terapeutów. Podwaliny tej idei stworzył austriacki biolog i filozof – Ludwik von Bertalanffy. Teoria opiera się na trzech podstawowych aspektach: filozofii systemów (całościowość, przyczynowość, cyrkularność), ogólnej doktrynie systemowej (między innymi zasadzie sprzężenia zwrotnego, która przyjmuje postać wzmocnienia) oraz technologii systemów (systemowa terapia rodzin). Tezy teorii systemów również są niezwykle interesujące. Przede wszystkim system jest zbiorem poszczególnych jednostek oraz relacji zachodzących między nimi. System należy rozpatrywać jako całość, który kolei jest w stanie funkcjonować samodzielnie. System jest całością, a jego elementy mogą być rozumiane tylko z perspektywy funkcji, jaką sprawują w systemie. Bardzo istotne jest także to, że granice systemu ujednoznaczniają jego tożsamość w czasie i w przestrzeni. Ponadto granice podkreślają odrębność każdego systemu, a także jego części składowych (podsystemów). Służą one regulacji kontaktów pomiędzy podsystemami oraz innymi systemami (ze względu na różny stopień przepuszczalności granic). Odnosząc teorię systemów do rodziny konieczne jest podkreślenie, że członków rodziny pojmuje się jako elementy grupy, a postępowanie jednego członka ma wpływ na pozostałych. W rodzinnych relacjach każdy na siebie nawzajem oddziałuje i ma to duże znaczenie w kontekście interpretowania sposobów zachowania członków rodziny. Struktura rodziny w ujęciu systemowym pojmowana jest jako zespół konkretnych wymagań i oczekiwań wobec jednostek (istotne stają się rzeczywiste działania, podejmowane decyzje, sposób myślenia). Podsumowując, nakreślenie podstawowych tez oraz orientacji w systemowym podejściu do rodziny pozwala na poszerzenie sposobu myślenia o rodzinie, a dodatkowo umożliwia w zupełnie inny sposób spojrzenia na procesy zachodzące w rodzinie (Świętochowski 2014). Bardzo istotna jest także możliwość umiejscowienia współczesnej rodziny w konkretnym obszarze systemu społecznego pośród wszystkich elementów, jakie funkcjonują w jego obrębie.

Niezwykle ciekawie, w kontekście przemian rodziny, przedstawia się koncepcja krytycznych momentów życiowych. Ich przykładem są narodziny pierwszego dziecka jako nowego członka rodziny. Krytyczne momenty życiowe stają się impulsem, wywołującym w jednostce motywację do podjęcia pewnej refleksji, a następnie prowokujących do konstruowania nowych sposobów działania (Kuryś 2010). Krytyczne monemnty życiowe można nazwać „faktami wyznaczającymi bieg ludzkiego życia” (Muszyński 1995). Wracając do przywołanego przykładu – dziecko ma swoje potrzeby, których młody rodzic nie zawsze potrafi odpowiednio odczytać (Korczak 1993). Dlatego też pojawia się wiele pomysłów, odwołujących się do podmiotowego taktowania dziecka oraz uświadamiania budowania relacji pomiędzy dzieckiem a rodzicem, już od momentu narodzin (Michalak 2013). Liczne wyzwania, które pojawiają się w życiu rodzica prowadzą do przemian w relacjach pomiędzy małżonkami, a także innymi krewnymi. Wpływają one na przewartościowanie posiadanego systemu aksjonormatywnego oraz przeobrażenia w obrębie organizacji życia rodzinnego. Sama reakcja na krytyczne momenty życiowe powiązana jest między innymi z kapitałem społecznym, którym dysponują jednostki funkcjonujące w danej rodzinie. Od niego zależy również to, jakiego rodzaju działania zostaną przez nie podjęte tak, aby po wystąpieniu określonego zdarzenia doprowadzić do zamierzonego wcześniej celu.

W kontekście przemian życia rodzinnego szczególną uwagę warto zwrócić na dwa wyodrębniające się podsystemy: rodzicielski oraz małżeński. Jest to wynikiem tego, że współczesna rodzina uregulowała trzy bardzo ważne sfery procesu reprodukcji społecznej: sferę seksu, prokreacji i rodzicielstwa (Taranowicz 2006). Wszystkie te trzy sfery opierają się właśnie na małżeństwie. Równie istotne jest również to, w jaki sposób formowany oraz umacniany jest fundamentalny dla życia rodzin stosunek społeczny, a mianowicie ten, który łączy żonę i męża. Pomiedzy małżonkami akcentuje się wielość interakcji. Relacja samoistnie organizuje specyficzne konstrukcje, w ramach których realizowane są zorientowane wzajemnie działania. Relacje łączące małżonków są nie tylko w wysokim stopniu angażujące, ale również wielotematyczne czy obszarowe. Obejmują wobec tego kwestie dotyczące spraw zawodowych, finansowych, wypoczynkowych i wiele innych. Ich substancjalność składa się na życie codzienne par małżeńskich. Przejawiają się zaś w sprzeczkach, nieporozumieniach, poradach, czy zabawie. Małżeństwo rozpatrywane jako stosunek społeczny jest interakcją o najszerzej pojemności definicyjnej, bowiem w jej obrębie mieści się wiele zagadnień,

działań, sposobów i form komunikacji. W relacje małżeńskie partnerzy angażują się całym sobą, co specyficznie odróżnia tę relację od innych. Trwałość wymienia się jako kolejną cechę tej relacji. Nadmienić należy, że nie w każdym przypadku udaje się to całkowicie zrealizować, jednakże w momencie zawierania małżeństwa istnieje po stronie parterów prawdziwa nadzieja i intencja utrzymania związku przez długie lata. Owa cecha ma kolosalny wpływ na odpowiedzialność partnerów, atmosferę w związku, wzajemne zobowiązania. Jedynym trwalszym od małżeńskiego stosunkiem społecznym jest rodzicielstwo. Kolejnym, istotnym czynnikiem stosunku małżeńskiego jest jego normatywna regulacja. Relacja małżeńska nie jest dowolna – jej schemat zostaje zarysowany przez obyczaje, tradycje, czy normy. Wyznaczone zostaje, co partner powinien zrobić, co musi, czego może żądać oraz czego nie wolno mu czynić. W tej relacji funkcjonuje system praw i obowiązków, którzy partnerzy powinni respektować. Współcześnie dążą oni do tego, aby wzory te były mniej tradycyjne, tak aby w związku panowała równowaga (przytaczane jest w tym kontekście pojęcie symetrii stosunku społecznego). Fundamentów regulacji normatywnych tej relacji można doszukiwać się w zwyczajach społecznych (na przykład związanych z uroczystościami rodzinnymi), zasadach moralnych (wymienia się tutaj takie atrybuty jak miłość, prawdomówność, zaufanie, wierność, solidarność), regulacjach prawnych (z zakresu prawa rodzinnego, opiekuńczego, spadkowego). Naruszenie zasad związane jest nieodzownie z konkretnymi sankcjami umocowanymi często przez presję społeczną. Konsekwencje mogą być wymierzane nie tylko przez partnera czy członków rodziny, ale także przez inne (nieco szersze) zbiorowości (na przykład sąsiadów, przyjaciół), a nawet specjalnie powołane instytucje (na przykład sądy). Ponadto, wszelkie nakładane na małżonków prawa, obowiązki, oczekiwania nie są regulowane ze względu na jakiegokolwiek cechy personalne, tylko z uwagi na typowe pozycje zajmowane w strukturze całego społeczeństwa. Są one dla wszystkich ludzi jednakowe (Sztompka 2002). Co więcej, pojawiło się współcześnie przekonanie, mówiące o tym, że role podejmowane i realizowane przez małżonków ukierunkowane powinny być na partnerstwo. Z tym z kolei wiąże się dbanie o wzajemne zaspokajanie swoich potrzeb. Tak sformułowany układ ról małżeńskich transferowany jest na spełnianie ról rodzicielskich (Gębuś 2010). Staje się to szczególnie istotne, iż małżeństwo postrzegane jest jako związek dwóch swoistych indywidualności, które razem stworzyć mają integralną kompozycję (Ryś 1999).

3. Podsumowanie

W kontekście analiz związanych z przemianami współczesnego życia rodzinnego sformułować należy pytanie dotyczące funkcjonalności i użyteczności związków małżeńskich, wobec wzrastającej liczby związków kohabitacyjnych (uznawanych przez część młodych dorosłych za atrakcyjniejszy niż małżeństwo projekt życiowy). Alternatywne formy związków będą przede wszystkim skutkiem rozwoju idei indywidualistyczno-liberalnych (Molesztak 2017). Interesującą kwestią są motywacje do angażowania się w nowe formy relacji partnerskich oraz to, czy są one równie silne jak te, którymi kierowały (i kierują) się osoby będące w tradycyjnie pojmowanych relacjach małżeńskich. Niemniej jednak młodzi ludzie nadal doceniają rolę rodziny oraz jej funkcję. Bardziej jednak niż starsze pokolenia przywiązują wagę do unifikacji ról rodzinnych, wyrażającą się w odstąpieniu od schematycznego podziału obowiązków domowych na kobiece i męskie (Beisert 2006). Tworzenie i pielęgnowanie tradycyjnie rozumianych relacji rodzinnych okazuje się bardzo bogatym źródłem poczucia stabilizacji i bezpieczeństwa. Łączy się również z holistycznie rozumianym dobrostanem jednostki. Oczywiście nie oznacza to, iż nowe formy relacji nie mogą wspomagać potrzeb psychicznych jednostki w takim samym (a być może nawet w większym) zakresie. Często jednak wsparcie płynące ze strony rodzin tradycyjnych jest preferowane przez jednostki z uwagi na panujące stereotypy i uprzedzenia, mówiące o tym, że jedynie tradycyjny model może być gwarantem otrzymania odpowiedniej pomocy.

Współczesne przemiany rodzinności przyjmują wobec tego różnorodne oblicza. Wiele zależy od sytuacji społeczno-kulturowej, politycznej i ekonomicznej, ale także od systemu aksjonormatywnego jednostek. Nie bez znaczenia będzie także dynamika zmian technologicznych (zwłaszcza w zakresie intensywnego rozwoju nowych mediów). Wymienione czynniki mogą ze sobą współwystępować nadając całkowicie nowy charakter i przebieg zmian. Pojawiające się dylematy mogą stać więc impulsem do wyodrębniania ciekawych tematów badawczych.

4. Literatura

- Beisert M (2006) Przemiany współczesnej rodziny polskiej. Rocznik Lubuski tom 32 część 2.
- Chrzastowski Sz (2011) Czy diagnoza ma sens? Miejsce diagnozy we współczesnej systemowej terapii rodzin. [w:] Świącicka M (red.) Metody diagnozy w psychologii klinicznej dziecka i rodziny. Warszawa.
- Gębuś D (2010) Mata, tata, dziecko? Przemiany ról małżeńskich i rodzicielskich we współczesnych rodzinach. [w:] Janicka I (red.) Rodzice i dzieci w różnych systemach rodzinnych. Kraków.
- Jarosz E (2006) Rozpoznawanie sytuacji psychospołecznej dziecka w rodzinie – założenia zintegrowanego modelu diagnozy. [w:] Deptuła M (red.) Diagnostyka i profilaktyka w teorii i praktyce pedagogicznej. Bydgoszcz.
- Kłoskowska A (1965) Rodzina w Polsce Ludowej. [w:] Sarapata A (red.) Przemiany społeczne w Polsce Ludowej. Warszawa.
- Korczak J (1993) Jak kochać dziecko. Dziecko w rodzinie. [w:] Korczak J Dzieła. Tom VII. Warszawa.
- Kuryś K. (2010) Urodzenie pierwszego dziecka jako wydarzenie krytyczne w życiu kobiet i mężczyzn. Kraków.
- Matyjas B (2007) Pedagogika społeczna i rodzina – obszary badań. [w:] Marynowicz-Hetka E Pedagogika społeczna. Debata. Warszawa.
- Michalak M (2013) Podmiotowe traktowanie dziecka. [w:] Łaciak B (red.) Dzieciństwo we współczesnej Polsce. Charakter przemian. Warszawa.
- Molesztak AM (2017) Dynamika współczesnej rodziny. Horyzonty Wychowania tom 16 nr 38.
- Murat M (2010) Rodzina w kryzysie i potrzeba pomocniczości (Rodzina w pułapce czasu – pomiędzy tradycją a nowoczesnością). [w:] Dudek M (red.) Wsparcie rodziny dysfunkcyjnej. Krasnystaw.
- Muszyński H (1995) Biograficzne teorie rozwoju i ich znaczenie dla teorii opieki. [w:] Dąbrowski Z, Kowalewski F (red.) Pedagogika opiekuńcza jako dyscyplina naukowa i przedmiot studiów – samookreślenie, stan, zastosowanie. Olsztyn.
- Opczyńska M (2002) Róża wierszem niezawołana. Szkice na temat poznania i samopoznania. Warszawa.
- Różański T (2015) Z problematyki przemian i zagrożeń współczesnej rodziny. Teologia i Człowiek nr 32.
- Ruszkiewicz D (2013) Związki małżeńsko – rodzinne w ponowoczesnym świecie. [w:] Marzec H, Szymczyk K (red.), Rodzina w obliczu współczesnych wyzwań cywilizacyjnych. Tom 1 Piotrków Trybunalski.
- Ryś M (1999) Wzajemne relacje małżonków. [w:] Ostrowska K, Ryś M (red.) Wychowanie do życia w rodzinie. Książka dla nauczycieli, rodziców, wychowawców. Warszawa.
- Sikorska I (2005) Różnorodność kontekstów społecznego rozwoju człowieka. Psychologia rozwojowa nr 1 tom 10.
- Sztompka P (2002) Socjologia. Analiza społeczeństwa. Kraków.
- Świętochowski W (2014) Rodzina w ujęciu systemowym. [w:] Janicka I, Liberska H (red.) Psychologia rodziny. Warszawa.
- Taranowicz I (2006) Polityka rodzinna a przemiany współczesne, Prace naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu. Sytuacja rodzin i polityka rodzinna w Polsce po dekadzie członkostwa w Unii Europejskiej nr 438.
- Tyszka Z (1979) Socjologia rodziny. Warszawa.
- Tyszka Z (2003) Rodzina w świecie współczesnym – jej znaczenie dla jednostek i społeczeństwa. [w:] Pilch T, Lepalczyk I Pedagogika społeczna. Warszawa.

10. Kobieta i kobiecość a wybrane przemiany w obrębie rodziny

Woman, femininity and selected changes within the family

Agnieszka Nymś-Górna

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Nymś-Górna Agnieszka: agnieszka.nyms@amu.edu.pl

Słowa kluczowe: rodzina, kobieta, zmiana, partnerstwo, rynek pracy

Streszczenie

Artykuł porusza ważny społecznie temat modernizacji rodzinności. Osią artykułu staje się sytuacja i pozycja kobiet w rodzinie. Współczesne zmiany polityczne, ekonomiczne, społeczne, gospodarcze czy kulturowe znacząco wpłynęły na funkcjonowanie kobiet. Inaczej też pojmuje się już samą kobiecość. I chociaż rodzina jest dla kobiet nadal istotną w ich życiu wartością to zaczęły one większą uwagę przywiązywać do samorozwoju oraz osiągnięcia osobistej satysfakcji z podejmowanych przez siebie aktywności. W ich codzienności pojawiły się wyzwania, związane z życiem bliskich im osób, ale również ich własnymi karierami, które wymagają podejmowania obarczonych ryzykiem decyzji. Dotyczą one zarówno relacji rodzinnych, jak i kwestii związanych z konfliktem ról rodzinnych oraz pełnionych poza środowiskiem domu rodzinnego. Artykuł ma charakter przeglądowy. Celem niniejszego tekstu jest wskazanie podstawowych kierunków przemian w obrębie rodziny z uwzględnieniem aktualnej sytuacji kobiet.

1. Wstęp

Rodzinę można rozpatrywać z dwóch perspektyw: indywidualnej i społecznej. W pierwszej z nich zaspokaja ona przede wszystkim poczucie przynależności. W odniesieniu do drugiej rodzina jawi się jako struktura społeczna, którą uznaje się za odpowiedzialną za rozwój społeczeństwa i jego kultury. W tym miejscu należy zwrócić uwagę na doniosłe znaczenie jakie ma rodzina w wychowaniu potomstwa (Żeber-Dzikowska 2013). W kontekście przemian jakim podlega rodzina warto przywołać słowa Zbigniewa Tyszki, który pisał, że „warto też podkreślić, że zrozumienie procesów i kondycji rodziny współczesnej wymaga genetycznego podejścia, spojrzenia wstecz, prześledzenia uwarunkowań i logiki jej przeistoczeń w dłuższym okresie, z wyróżnieniem naturalnie wyodrębniających się etapów społecznych przemian makro-mikrostrukturalnych” (Tyszka 2002). Rozszerzeniem tego podejścia, w którym zwraca się uwagę na procesualny charakter życia rodzinnego, jest teza, jaką stawia Anna Giza Poleszczuk, twierdząca iż: „rodzina jest w istocie rzeczy procesem, a nie bytem. Rodzina rodzi się w momencie zawiązania mniej lub bardziej trwałego związku między partnerami; powiększa się i wzrasta wraz z przychodzeniem na świat dzieci; kurczy się w miarę tego, jak dzieci kolejno wychodzą z domu, i wreszcie «umiera» wraz ze śmiercią swoich założycieli, powołując w międzyczasie do życia nowe rodziny” (Giza-Poleszczuk 2005). Ze względu na złożony charakter rodziny, a przede wszystkim na skomplikowaną naturę relacji, w jakie wchodzi rodzina ze swoim otoczeniem, zasadnym wydaje się przyjęcie założenia, związanego z metodologią prowadzonych badań, aby życie rodzinne poddawać wielopłaszczyznowej analizie. Jak postuluje Z. Tyszka obejmować ona powinna (Tyszka 2002):

1. Materialne podstawy życia rodzinnego,
2. Kulturowe i kulturalne podstawy życia rodzinnego,
3. Strukturę rodziny (w tym układ ról i pozycji, charakter i siłę więzi, stopień spójności rodziny),
4. Funkcje wypełnianych przez rodzinę,
5. Miejsce rodziny w mikrostrukturze społecznej oraz społeczności lokalnej,
6. Ideologie członków rodziny dotyczącej samego życia rodzinnego.

W analizach tych bierze się więc pod uwagę nie tylko te procesy, które toczą się wewnątrz rodziny, ale również te, które pojawiając się w mezo i makrostrukturach, ostatecznie definiują jakość życia rodzinnego. Oddziaływanie środowiska społecznego i kulturowego na jednostkę trudno zapisać w postaci jednego algorytmu, tym nie mniej jednak można wskazać pewne kierunki owych oddziaływań. Zaznaczając jednocześnie, że ich skutki mogą być zarówno pozytywne, jak i negatywne. Środowisko może wobec tego oddziaływać na trzy sposoby (Bańka 2002):

1. Przekroczenie granic możliwości adaptacyjnych, co wiąże się ze stopniową, ale konsekwentną degradacją stanu zdrowia (także psychicznego);
2. Środowisko wydaje się dla człowieka już mniej ekstremalne, niemniej jednak nadal istnieje zagrożenie destrukcji organizmu; zazwyczaj nie dochodzi konkretnie do samej choroby, jednak obniżeniu ulegają ważne parametry dla codziennego funkcjonowania takie jak wydajność, szybkość, dokładność (odnosi się to do działań zarówno ruchowych, jak i umysłowych);
3. W środowisku znajdują się jedynie wybrane elementy, które lokują się poniżej bardzo subiektywnie określonego poziomu optimum człowieka; nie wpływa to wprost na zdrowie, jednakże oddziałuje na obniżenie poczucia komfortu, bezpieczeństwa i ryzyka (ma związek bezpośrednio z prezentowanymi postawami oraz samopoczuciem psychicznym).

Dokonująca się modernizacja społeczna, ze względu na to, że dotyka różnych obszarów życia społecznego, przyjmuje zarówno rewolucyjny, jak i ewolucyjny charakter. Różne jest również tempo dokonujących się przeobrażeń. Dlatego zasadnym jest zarówno twierdzenie mówiące o tym, że tradycyjny wizerunek kobiety w społeczeństwie uległ całkowitej erozji, jak i stwierdzenie mówiące o tym, że ciągle ulega ono zmianie. Doskonałym tego przykładem jest wizerunek współczesnej kobiety, która z jednej strony zabiega o to, aby być postrzeganą jako doskonała żona i matka. Z drugiej zaś domaga się uznania jej jako osoby, która ma prawo realizowania się poza obszarem domu rodzinnego. Rozwiązywanie dylematów obejmujących sferę aktywności rodzinnych i poza rodzinnymi, w tym dotyczących karier zawodowej, wymaga od kobiet rozwiązywania szeregu dylematów, w szczególności odnoszących się do sfery organizacyjno – logistycznej.

2. Opis zagadnienia

Na przemiany rodzinności zaczęto zwracać szczególną uwagę, gdy kobiety zaczęły być aktywne zawodowo. Poza motywacją ekonomiczną, które skłania kobiety do pracy zawodowej, pojawia się także poczucie użyteczności, uzyskanie niezależności finansowej, kontakt z otoczeniem, zyskanie szacunku, rozwój osobisty oraz chęć zadowolenia z siebie samej (Knothe 1997). Wraz z publiczną dyskusją na temat pracy kobiet, zaczęto także dyskutować na ile system prawny jest dostosowany do sytuacji pojawienia się kobiet na rynku pracy. W polskim ustawodawstwie (zwłaszcza w Kodeksie Pracy z 1974 roku z późniejszymi zmianami) odnaleźć można szereg przepisów dotyczących kobiet na rynku pracy w okresie ciąży i macierzyństwa. W założeniach rozwiązania prawne mają także sprzyjać łączeniu obowiązków zawodowych i rodzinnych (Sielska 2016). W intencji ustawodawcy ma to chronić kobiety, jednak czy rzeczywiście tak jest i na ile system prawny jest efektywny, to temat na zupełnie inne rozważania.

Kobiety chcą pracować. Niemniej jednak kierują się różną motywacją jeśli chodzi o podjęcie zatrudnienia. Badania w Polsce wskazały, że około 70% pracujących kobiet nadal chciałoby pracować, nawet jeśli nie musiałyby tego robić ze względów ekonomicznych (Sulik 2010). Wobec tego przeorganizowaniu musiały zostać poddane dotychczas ustalone role w rodzinie. Na sposób tej reorganizacji wpływ miały także wcześniejsze doświadczenia pochodzące z domu rodzinnego, przykłady wywodzące się z szeroko pojętej kultury (na przykład z literatury, filmu, przekazów ustnych) i ustalenia poczynione przez parę przed zawarciem związku małżeńskiego (Kotlarska-Michalska 1994), a także interakcje, dzięki którym partnerzy poznają wzajemne spostrzeżenia i poglądy. Dzięki temu łatwiej jest traktować siebie wzajemnie w sposób równorzędny (Przybył 1997).

Rodzina, w której mocno podkreśla się asymetrię ról względem płci przestała cieszyć się popularnością. Stopniowo zmienia się sposób postrzegania obowiązków małżeńskich i rodzicielskich (Sulik 2010). Z uwagi na liczne zobowiązania kobiet, przemianie musiał ulec również dotąd tradycyjnie pojmowany podział obowiązków rodzicielskich. Mężczyźni przejmują część

obowiązków kobiet. Zmierza się tym samym do relacji o charakterze partnerskim. Nadal jednak bardzo dużą uwagę przywiązuje się do utrwalania przyjętych zwyczajów, atmosfery życia rodzinnego oraz wsparcia edukacyjnego (jeśli chodzi o potomstwo) i psychospołecznego ze strony przede wszystkim kobiet (Cudak 2012). Do kobiet należy także podejmowanie decyzji konsumenckich – to one przede wszystkim decydują o remontach, odświeżeniu wnętrza mieszkania, ale także o ważnych zakupach czy formach spędzania czasu wolnego (w tym wakacji) (Kotlarska-Michalska 2011).

Należy podkreślić, obowiązki domowe nie wpisują się w schemat, zgodnie z którym istnieje podział na pracę i wypoczynek. Obowiązki domowe stanowią odrębną kategorię, jaką są czynności produkcyjne. Oznacza to, że nie można ich łączyć z czasem wolnym (Sielska 2016). Anna Kwak wychodzi z założenia, że to przede wszystkim od kobiet, a nie od mężczyzn oczekuje się godzenia ról związanych z życiem zawodowym i rodzinnym. Kobiety w częściej niż mężczyźni obciążone są obowiązkami wynikającymi z prowadzenia gospodarstwa domowego. Niemniej jednak, kobiety obecnie coraz częściej liczą na wsparcie męża i dzieci w wykonywaniu obowiązków domowych – członkowie rodziny częściej wymieniają się obowiązkami lub robią coś wspólnie (Kwak 2007). Kobiety mogą czuć się uwikłane w konflikt pomiędzy macierzyństwem a samorealizacją; pojawiają się sprzeczne pragnienia i potrzeby (Luber 2011). Te, które chcą sprostać oczekiwaniom wynikającym z pełnionych przez nie różnych ról, podlegają ciągłym napięciom (Strykowska 1992). Dodatkowo znajdują się pod podwójną presją: opinii społecznej i sytuacji domowej (Kwak 2007). To tym bardziej utrudnia podjęcie decyzji. Tymczasem jedno nie powinno wykluczać drugiego. Niezbędne jest jednak wsparcie – od państwa, społeczeństwa, pracodawców, ale przede wszystkim najbliższej rodziny. Macierzyństwo nie powinno być także powszechnie uznawane za czas odpoczynku i „nicnierobienia” – dlatego pojawia się postulat, zgodnie z którym należy doceniać ciężką pracę kobiet matek, ich poświęcenie i kreatywność (Luber 2011). Obowiązki kobiet wobec tego skupiają się głównie wokół domu, który postrzegany jest z kolei jako przestrzeń głównie kobiecej dominacji. Znaczące jest to, że rozważając sytuację kobiet w rodzinie, dom jest określany mianem jej „królestwa”, ale również często „kieratu” (Ślęczka 1999). Zestawienie tych dwóch pojęć staje się bodźcem do głębszej refleksji. Należałoby się zastanowić, na ile rola gospodyni jest samodzielnie stanowiona przez kobiety, a na ile jest ona w pewien sposób narzucana poprzez rodzinny system kontroli społecznej. Druga ważna kwestia dotyczy motywów podejmowania licznych obowiązków domowych – czy wynika to z docenienia wartości kobiety oraz traktowania tego jako swego rodzaju atrybutu kobiecości, czy też po prostu na zasadzie „nie mam innego wyjścia” (Kotlarska-Michalska 2011). Co ciekawe, mężczyźni, nawet jeśli pełnią aktywną rolę w wykonywaniu obowiązków domowych, to nie czują się za nie odpowiedzialni. Mają raczej poczucie, że czynią to z dobrej woli. Natomiast kobiety uważają, że pewne rzeczy muszą być zrobione, nawet w danej chwili wołałyby zająć się czymś innym. Jest to więc przymus. Kobiety wdrażają do takiego modelu prowadzenia gospodarstwa domowego swoje potomstwo, co uwidacznia się w tym, że częściej będą wymagać pomocy w zajęciach gospodarczych od swoich córek niż synów (Kwak 2007). To powoduje poczucie zagubienia i dezorientacji, a w niektórych przypadkach może prowadzić do pojawienia się dysonansu poznawczego.

Jeśli chodzi o zawodowe zaangażowanie kobiet, wyróżnić można dwa modele ich funkcjonowania. Pierwszy polega na tym, że kobieta koncentruje się przede wszystkim na rodzinie, a pracę traktuje jako źródło korzyści finansowych. Praca przyjmuje więc charakter instrumentalny. W drugim znajdują się kobiety, dla których to kariera zawodowa jest ich celem priorytetowym, stając się źródłem codziennej satysfakcji. Kobiety te są nastawione na sukces i są w stanie poświęcić życie rodzinne dla osiągnięcia w pracy (Strykowska 1992). Trudno jednak przyjąć założenie, że modele te za każdym razem przedstawiane są jako przeciwstawne. Niełatwo bowiem byłoby znaleźć osoby, które jednoznacznie chciałyby zaklasyfikować się do jednej z tych dwóch kategorii. Konieczność dokonywania stosownych w tej mierze wyborów budzi w kobietach poczucie niespełnienia i straty. Tutaj pojawiać się będzie proces społecznego konstruowania ról, który może w pewien sposób uzupełnić przytoczony wcześniej model (Dobosz i Gierczyk 2014). Alternatywą wobec tego modelu będzie natomiast koncepcja, w której kobiety do perfekcji opanowały umiejętność łączenia zobowiązań rodzinnych i zawodowych. Można w tym kontekście wspomnieć o superwoman

syndrome (czyli syndromie superkobiet), które w teorii czują się spełnione w każdej płaszczyźnie swojego życia (Han i in. 2015).

Próba połączenia ról przez kobiety może jednak prowadzić do konfliktów w rodzinie. Pierwszy z nich – praca a rodzina, powiązany jest z tym, że te wymagania wpisane w rolę zawodową utrudniają pełnienie ról rodzinnych. Natomiast drugi – rodzina a praca odwołuje się do tego, że to obowiązki rodzinne utrudniają pełnienie ról zawodowych. Należy jednak wspomnieć o teorii mnogości ról, zgodnie z którą człowiek, który pełni różne role, czuje się bardziej zadowolony z siebie samego i potrafi cieszyć się życiem. Dzieje się tak, gdyż jakiegokolwiek niepowodzenia wywodzące się z pełnienia jednej roli, szybko są rekompensowane sukcesami, których źródłem jest pełnienie innej roli. Wiele zależy od indywidualnych predyspozycji (Kowalczyk i Rzepa 2015)

Zauważono, że kobiety aktywne zawodowo charakteryzują się wyższym poczuciem własnej wartości w porównaniu z kobietami bezrobotnymi. Konsekwencją takiego stanu rzeczy jest na przykład odmienny styl konwersacji kobiet aktywnych zawodowo i niepracujących. Kobiety pracujące w rozmowie ze swoimi partnerami poruszają więcej tematów i są one bardziej zróżnicowane – nie są skoncentrowane tylko na życiu rodzinnym, ale również na kulturze czy polityce. Chętniej też pytają swoich partnerów o ich sprawy zawodowe. Sprzyja to wymianie myśli, a także umacnianiu relacji w związku. Z kolei mężczyźni częściej angażują się w prace domowe wówczas, gdy ich partnerki pracują zawodowo. Warto podkreślić, że kobiety są uznawane za takie, które bardziej zadaniowo realizują swoje obowiązki niż mężczyźni, co również czyni je atrakcyjne jako podmiot życia społecznego w przestrzeni publicznej, czy też na rynku pracy (Kotlarska-Michalska 2011).

W problematykę przemian miejsca kobiety w sferę spraw osobistych i domowych wprzęgnięta jest również kwestia związana z systemem wartości. Dotyczy to zwłaszcza przejścia od kolektywistycznych ku indywidualistycznym ideom, które definiują cele życiowe jednostki, a także narzędzia, które służyć mają ich osiągnięciu. W odniesieniu do życia rodzinnego oznacza to że relacje między partnerami w związku małżeńskim przyjmują partnerski charakter, a posiadanie dzieci staje się wyborem, jaki podejmuje para. Jest to poniekąd wymuszone przez rozmaite instytucje, gdzie każdego traktuje się indywidualnie, a nie jako członka większej społeczności, jaką jest rodzina (Warzywoda-Kruszyńska 2004). Obok dążenia do indywidualizacji życia rodzinnego pojawia się jeszcze wzrost wymagań co do jakości życia rodzinnego. W przeszłości wydawało się, że to aspekt instytucjonalny rodziny jest ważniejszy niż grupowy. Obecnie, wskazuje się przede wszystkim na relacje pomiędzy małżonkami, w której każdy z nich ma czerpać spełnienie. Indywidualizacja oraz dążenie do wysokiej jakości życia rodzinnego to dwa czynniki, które uzupełniają się i wzajemnie wzmacniają. Priorytetem nie jest już trwałość rodziny, ale jakość życia członków w jej obrębie, a pojawiające się trudności prowadzą do dezorganizacji życia rodzinnego (Tyska 2002).

3. Podsumowanie

Warto podkreślić, iż samo zagadnienie praw kobiet z punktu widzenia historii ludzkości jest zagadnieniem niezwykle istotnym. Na samym początku batalii o społeczne równouprawnienie temat ten wzbudzał niechęć nie tylko w skrajnie konserwatywnych środowiskach. Pojawiał się nawet swego rodzaju ostracyzm społeczny, którego ofiarami były kobiety. Bezrefleksyjny patriarcalizm przez wiele lat zakorzeniony był bardzo silnie również w kobietach, co sprawiało, że na ogół legitymizowały zupełnie niekorzystny dla nich *status quo*. Doprowadziło to do sytuacji w której wspomniane zjawisko stało się barierą zmiany społecznej w zakresie uznania rozmaitych praw kobiet. Wiele musiało się zmienić, aby szersze ich kręgi mogły dostrzec potrzebę zerwania ze schematami, które ograniczały ich pozycję nie tylko w rodzinach, ale i w szeroko pojętej kulturze, życiu społecznym, politycznym oraz w prawie. Kobiety postanowiły wyłamać się z istniejących stereotypów i rozpocząć walkę o własną podmiotowość. Oczywiście nie okazało się to łatwe i jak każde wyzwanie niesło ze sobą pewne ryzyko. Początkowo rozpoczęta przez sufrażystki inicjatywa mająca na celu przyznanie kobietom elementarnych praw w życiu społecznym i politycznym (szczególnie dotycząca przyznania im choćby częściowych praw wyborczych) spotkała się ze zdecydowanym ostracyzmem ze strony rozmaitych grup (często kobiecych). Nierzadko działaczki (i działacze) ruchów na rzecz praw kobiet spotykali się z silnymi represjami o charakterze

politycznym. Należy podkreślić, że przedmiotem dążeń kobiecych inicjatyw były również kwestie edukacyjne (Helios i Jedlecka 2016). Nadal niestety nie wszystkie kobiety spotykają się ze zrozumieniem członków rodziny, kiedy dzielą się swoimi potrzebami i planami na życie. Niezwykle istotne dla aspiracji kobiet oraz ich poczucia podmiotowości będzie właśnie opinia ich najbliższych. To właśnie w rodzinie bowiem poszukuje się akceptacji i zrozumienia dla podejmowanych decyzji. Dyskusja dotycząca przemian rodzinności z perspektywy roli kobiety nadal wzbudza kontrowersję z uwagi na istotność tej problematyki. Nadal widoczna jest nierówność w dostępie do dóbr i możliwości rozwoju pomiędzy kobietami i mężczyznami. Części kobiet taki stan rzeczy odpowiada, natomiast są też takie, które chciałyby coś zmienić, ale ze względu na odczuwaną presję społeczną obawiają się zmian i tkwią w swojej obecnej sytuacji. Odpowiednia edukacja w tym zakresie mogłaby być jednym ze środków wsparcia dla rodzin.

4. Literatura

- Bańka A (2002) *Spółeczna psychologia środowiskowa*. Warszawa.
- Cudak S (2012), *Ewolucja ról kobiety – matki w rodzinie*, *Pedagogika Rodziny*, nr 2/1.
- Dobosz D, Gierczyk M (2014) *Dobra żona męża korona - o rolach pełnionych przez europejskie kobiety od czasów starożytnych po współczesność*. [w:] Dobosz D, Joniec K (red.) *Współczesna kobieta - szkice do portretu na tle przemian społeczno- kulturowych*. Katowice.
- Giza-Poleszczuk A (2005) *Rodzina a system społeczny. Reprodukacja i kooperacja w perspektywie interdyscyplinarnej*. Warszawa.
- Han K, Park S, Kim S (2015) *Superwoman Syndrome of Married, Working Women and Health-related Quality of Life*. *Social Science Research Review* vol. 31 no. 2
- Helios J, Jedlecka W (2016) *Wpływ feminizmu na sytuację społeczno-prawną kobiet*. Wrocław.
- Knothe MA (1997) *Kobiety i praca*. [w:] Faliszek K, McLean Petras E, Wódz K (red.) *Kobiety wobec przemian okresu transformacji*. Katowice.
- Kotlarska-Michalska A (1994) *Ważność problematyki doboru małżeńskiego w socjologicznych badaniach małżeństwa*. *Rocznik Socjologii Rodziny* t. VI.
- Kotlarska-Michalska A (2011) *Spółeczne role kobiet*. *Edukacja Humanistyczna* nr 1(24).
- Kowalczyk J, Rzepa T (2015) *Konflikt ról rodzinnych i zawodowych a poczucie satysfakcji z życia*. *Opuscula Sociologica* nr 2.
- Kwak A (2007) *Kobieta w domu i na rynku pracy. Czy równość praw i obowiązków?*. *Roczniki Socjologii Rodziny* tom XVIII.
- Luber D (2011) *Kobieta jako równorzędna partnerka mężczyzny w małżeństwie i w rodzinie*. *Pedagogika Rodziny* 1/1.
- Przybył I (1997) *Role małżeńskie na tle wybranych ujęć teoretycznych*. *Roczniki Socjologii Rodziny* t. IX.
- Sielska A (2016) *Kobieta na polskim rynku pracy jako partnerka i matka*. [w:] Pujer K (red.) *Współczesna rodzina. Szanse – zagrożenia – kierunki przemian*. Wrocław.
- Strykowska M (1992) *Psychologiczne mechanizmy zawodowego funkcjonowania kobiet*. Poznań.
- Sulik M (2010) *Kobiety w nauce. Podmiotowe i społeczno-kulturowe uwarunkowania*. Katowice.
- Ślęczka K (1999) *Feminizm. Ideologie i koncepcje społeczne współczesnego feminizmu*. Katowice.
- Tyszka Z (2002) *Rodzina we współczesnym świecie*. Poznań.
- Warzywoda-Kruszyńska W (2004) *Rodzina w procesie zmian*. [w:] Warzywoda-Kruszyńska W, Szukalski P (red.) *Rodzina w zmieniającym się społeczeństwie polskim*. Łódź.
- Żeber-Dzikowska I (2013) *Kierunki przemian rodziny w Polsce w obliczu globalizacji*. *Drohiczyński Przegląd Naukowy. Wielokulturowe Studia Drohiczyńskiego Towarzystwa Naukowego* nr 5.

11. Główne obszary działalności apostolskiej sióstr zmartwychwstanek

Main areas of the apostolic activities of the Sisters of the Resurrection

Joanna Pyszna

Wydział Teologii, Katolicki Uniwersytet Lubelski

Opiekun naukowy: Jan Walkusz

Joanna Pyszna: joanna.pcp@gmail.com

Słowa kluczowe: Zgromadzenie Sióstr Zmartwychwstania Pańskiego, zmartwychwstanki, duchowość zmartwychwstańska

Streszczenie

Śledząc historię rozwoju życia konsekrowanego zauważa się stopniowe przejście osób konsekrowanych od życia radami ewangelicznymi w całkowitej separacji od świata do rozmaitych form działalności apostolskiej. Dziś bardziej niż kiedykolwiek osoby te starają się żyć sprawami Kościoła i problemami współczesnego człowieka, oddając się pracy apostolskiej zgodnej z charyzmatem własnych instytutów. W niniejszym artykule zostaną zaprezentowane główne obszary misji apostolskiej sióstr zmartwychwstanek.

Following the history of the development of the consecrated life, it is easy to observe in consecrated persons a gradual transition from life lived according to evangelical guidance in total seclusion from the world, to the world of various forms of apostolic activity. Presently, more often than ever before, these people are trying to get engaged in the Church's affairs and problems of modern man, devoting their lives to apostolic work in compliance with the charisma of their own institutes. The purpose of this article is to present the main areas of the apostolic mission of the Sisters of the Resurrection.

1. Wstęp

W dobie ogłaszanego przez media kryzysu instytucji Kościoła, spowodowanego utratą zaufania do duchowieństwa, warto zwrócić uwagę na obecność i posługę kobiet konsekrowanych. Wiernie charyzmatowi swoich instytutów oddają się różnorodnej pracy na rzecz bliźnich w wielu zakątkach Polski i świata. Praca ta – często niedowartościowana nawet w obrębie wspólnoty Kościoła – bez wątpienia pełni nieocenioną rolę w jego misji ewangelizacyjnej.

W gronie apostołek dobrej nowiny są liczne przedstawicielki polskich zgromadzeń zakonnych, wśród których ważne miejsce zajmują siostry ze Zgromadzenia Zmartwychwstania Pańskiego. Już od ponad 125 lat realizują misję moralnego i religijnego odrodzenia świata w duchu ewangelicznych błogosławieństw przez różnego rodzaju dzieła apostolskie, począwszy od nauczania i wychowania dzieci i młodzieży, przez działalność naukowo-wydawniczą, pracę parafialną, aż po najważniejszy element misji osób konsekrowanych, jakim jest świadectwo życia radami ewangelicznymi.

W dziejach Kościoła wspólnoty życia konsekrowanego powstawały zawsze w odpowiedzi na potrzeby czasu. Poznanie charakterystyki danej epoki pozwala więc zwykle lepiej zrozumieć ich misję apostolską. Podobnie jest w wypadku Zgromadzenia Sióstr Zmartwychwstanek, które powstało w epoce pozytywizmu, w II poł. XIX w., jednak pierwszym impulsem do kształtowania się jego duchowości była idea zmartwychwstania narodu. Nieudany zryw przeciwko rosyjskiemu zaborcy, jakim było powstanie listopadowe (1830–1831), sprawił, że wielu Polaków udało się na emigrację, z czego ogromna liczba uchodźców osiadła w Paryżu. Od 1828 r. we Francji przebywał Bogdań Jański, twórca polskiego odrodzenia religijnego Wielkiej Emigracji, którego dwaj uczniowie, Piotr Semenenko i Hieromin Kajsiewicz, w 1842 r. dali początek męskiej gałęzi Zgromadzenia Zmartwychwstania Pańskiego. Wiążąc niepodległość Ojczyzny z duchowym odrodzeniem narodu, zgodnie z myślą swojego mistrza, chcieli rozbudzać w Polsce katolicyzm przez emigrację. Pół wieku później podobne pragnienie rozpałało się w sercu Celiny Borzęckiej i jej córki Jadwigi. Dnia 6

stycznia 1891 r., po wieloletniej próbie życia wspólnego, obie złożyły śluby wieczyste, co uznaje się za oficjalny początek Zgromadzenia Sióstr Zmartwychwstania Pana Naszego Jezusa Chrystusa.

Celem artykułu jest przedstawienie głównych obszarów działalności apostolskiej sióstr zmartwychwstanki oraz najważniejszych założeń wymienionych form apostolstwa w oparciu o dokumenty zgromadzenia. To z kolei umożliwi sformułowanie oceny podjętych przez zakonnice działań na rzecz Ojczyzny i rodaków, do czego skłaniają obchody setnej rocznicy odzyskania przez Polskę niepodległości.

2. Świadczenie życia osobistego i wspólnotowego

W myśl Dokumentów Kościoła na temat życia konsekrowanego najważniejszą misją osób poświęconych Bogu jest uobecnianie w świecie Jezusa Chrystusa przez osobiste świadectwo życia ożywiane modlitwą i pokutą (Kodeks 673; Jan Paweł II 1996). Doskonałym przykładem tego jest postawa św. Teresy z Avila, Reformatorki Karmelu, która poszukując najlepszego sposobu oddania się na służbę dla Boga i Kościoła, uznała, że będzie nim doskonałe przestrzeganie rad ewangelicznych (Kalkstein 1961).

Zgodnie ze wskazaniami posoborowych Konstytucji działalność apostolska zmartwychwstanki ma być nacechowana duchem zakonnym (Konstytucje 2010). Stąd wynika zalecenie, iż nawet najważniejsze zadania apostolskie nie mogą godzić w jej osobistą relację z Bogiem i powodować zaniedbania zakonnych obowiązków (Reguła 1967). Jak bowiem naucza papież Jan Paweł II, osoby konsekrowane swoim postępowaniem mają ukazywać światu, że ich posługa jest zakorzeniona w życiu wiary i modlitwy (Jan Paweł II 1996). Ponadto sama m. Teresa Kalkstein nauczała siostry, iż misją zmartwychwstanki jest nie tylko niesienie bliźnim nauki i światła, ale zwłaszcza udzielanie życia nadprzyrodzonego, co wymaga troski o własne uświęcenie i wierności zakonnym zobowiązaniom (Kalkstein 1961). W tym miejscu warto zaznaczyć, że odpowiednio prowadzona działalność apostolska nie tylko nie stanowi przeszkody w uświęceniu osoby zakonnej, ale udoskonala ją na drodze miłości Boga i bliźniego.

Życie konsekrowane, które zawiera się w naśladowaniu Jezusa Chrystusa „bardziej z bliska” jawi się jako znak ewangelicznego radykalizmu i „droga światła” prowadząca do niebieskiej ojczyzny (Jan Paweł II 1996). Ma ono zachęcać innych do wkroczenia na drogę Ewangelii i szukania tego, co w górze (por. Kol 3,1). Tak szczególna rola życia zakonnego we wspólnocie Kościoła pociąga więc za sobą konieczność stałego czuwania, aby życie osób oddanych szczególnej służbie Bożej było zgodne z głoszonymi deklaracjami. W przeciwnym wypadku osoby te mogą stać się dla bliźnich powodem zgorszenia, przed czym przestrzegają posoborowe Konstytucje Zgromadzenia Zmartwychwstanki (Konstytucje 2010).

Świadczenie o Chrystusie Zmartwychwstałym ma także wymiar wspólnotowy, o czym przekonuje papież Polak w posynodalnej adhortacji apostolskiej „Vita consecrata”. Oznacza to, że życie wspólne sióstr powinno być dowodem głębokiej zażyłości z Bogiem i wierności wartościom ewangelicznym (por. Jan Paweł II 1996; Parzyszek 2007). Kościół oczekuje bowiem od rodzin zakonnych, by ukazywały światu wartość chrześcijańskiego braterstwa i siostrzeństwa oraz przemieniającą moc Dobrej Nowiny (Kongregacja 1994). Świadczenie życia we wspólnocie siostrzanej jest tu traktowane jako sposób ewangelizacji, określane przez m. Zofię Szulc apostolstwem wewnętrznym, które, choć ciche i pozbawione rozgłosu, okazuje się niezmiernie skuteczne i miłe Bogu (Szulc 1979). Ludzie chcą widzieć w życiu osób zakonnych przykłady miłości i wzajemnej solidarności – przekonuje m. Dolores Stępień – dlatego sposób postępowania wobec siebie we wspólnocie powinien być pełen szacunku i wrażliwości na potrzeby współsióstr (Stępień 2014).

Przykład życia osób konsekrowanych jest ponadto najskuteczniejszym środkiem prowadzącym do liczebnego rozwoju zgromadzenia, gdyż stanowi najlepszą zachętą do obrania przez młodzież drogi życia zakonnego w duchu zmartwychwstania. Zdaniem przełożonych generalnych do klasztoru przyciąga dziewczęta życie wspólnotowe oparte na wzajemnej miłości i jedności siostrzanej, zaś wzajemne nieporozumienia i brak miłości hamują napływ nowych powołań (Kalkstein 1961, 1967; Szulc 1979; Jasieńska 2001).

3. Nauczanie i wychowanie dzieci i młodzieży

Siostry zmartwychwstanki uczestniczą w edukacji i wychowaniu dzieci i młodzieży od przedszkola po uniwersytet. Formują młode pokolenie w oparciu o charakterystyczny dla zgromadzenia system wychowawczy, którego linią przewodnią jest hasło „Miłością i Prawdą” (Konstytucje 2010). Te dwa słowa oddają istotę zmartwychwstańskiej pedagogiki, bazującej na doświadczeniu miłości Bożej i umiłowaniu prawdy.

Wychowanie w duchu zmartwychwstania ma charakter integralny, a zatem nastawione jest na wszechstronny rozwój wychowanka. Obejmując każdą sferę życia ludzkiego – cielesność, psychikę, duchowość, intelekt i wolę – stawia sobie za cel wychowanie młodego pokolenia do pełni dojrzałości osobowej. Proces ten wymaga odpowiednich środków, z których najbardziej charakterystycznymi dla pedagogiki zmartwychwstańskiej są: indywidualne podejście do wychowanka, pobudzanie do autorefleksji, inspirowanie do pracy nad sobą, ukazywanie wzorów i ideałów, zapobieganie złu, stawianie wymagań i ich egzekwowanie, umiarkowanie w stosowaniu kar i nagród, praca, zabawa, obcowanie z kulturą, atmosfera miłości i akceptacji oraz modlitwa i życie sakramentalne. Nie bez znaczenia jest również postawa wychowawczyni, pełna zaufania, cierpliwości, prostoty, optymizmu i długomyślności, pozwalająca na wytworzenie w ośrodkach zmartwychwstańskich atmosfery sprzyjającej rozwojowi młodego człowieka (Kalkstein 1931; Żulińska 1950; Cichocka 2008).

Wychowanie w duchu pedagogiki zmartwychwstańskiej to – w myśl słów s. Barbary Żulińskiej – „prowadzenie ku Zmartwychwstaniu” (Żulińska 1950). W myśl duchowości zgromadzenia opartej na misterium paschalnym Chrystusa nieodłącznym elementem wychowania staje się bowiem codzienne pokonywanie swoich słabości przy współpracy z łaską Bożą i serdecznej obecności wychowawczyni, pomagającej wychowankom w trudzie przemiany siebie, w formowaniu w sobie „nowego człowieka” (por. Kol 3,5) (Żulińska 1950).

Na przestrzeni ponad 125 lat wspomniane zasady pedagogiczne realizowano w zakładach naukowo-wychowawczych zmartwychwstanków w kraju i za granicą. Pierwsze placówki zakładała osobiście bł. m. Celina Borzęcka. Po śmierci Fundatorki zgromadzenie rozwijało tę formę apostołstwa przyznając jej nadrzędne miejsce pośród innych obszarów pracy sióstr. Obecnie zakonnice nadal oddają się pracy oświatowo-wychowawczej w Polsce: w Warszawie, Poznaniu, Częstochowie, Kętach, Wejherowie, Brusach, Grudziądzu i Mocarzewie, oraz poza granicami: we Włoszech, Anglii, Australii, Kanadzie, Stanach Zjednoczonych, Argentynie, Białorusi i Tanzanii (Mistecka 2000; Henschke 2010).

4. Prowadzenie rekolekcji i dni skupienia

Posługa apostołska zmartwychwstanków obejmuje prowadzenie rekolekcji i dni skupienia. W myśl Reguły i Dyrektorium jest to jeden ze sposobów, dzięki którym siostry mogą głosić bliźnim Dobrą Nowinę o zmartwychwstaniu Chrystusa, Jego obecności w świecie oraz bezwarunkowej miłości wobec każdego człowieka (Reguła 1967; Dyrektorium 1932). Okazuje się to niezmiernie ważne w obecnych czasach, kiedy tak wielu ludzi odczuwa egzystencjalną pustkę, samotność i niezaspokojoną potrzebę bycia kochanym.

Powstanie domów rekolekcyjnych w pierwszych klasztorach zmartwychwstanków dokonuje się jeszcze za życia Założycielek. Wraz z rozwojem liczebnym zgromadzenia i poprawą jego sytuacji finansowej, siostry przyjmują pod swój dach coraz liczniejsze grupy zainteresowane odprawieniem w klasztorze ćwiczeń duchowych. Z klasztorów, które stale przyjmowały większą ilość rekolektantek, można wymienić te znajdujące się w Warszawie, Częstochowie, Poznaniu, Wejherowie i Stryszawie oraz wspólnoty ze Stanów Zjednoczonych: Chicago, North Dakota, Castletin i Harrison. Jak podkreśla s. Maria Lucyna Mistecka, oprócz opieki duchowej siostry zapewniały gościom również zakwaterowanie i wyżywienie (Mistecka 2000).

W Dokumentach Zgromadzenia zwrócono uwagę, że prowadzenie tego typu apostołstwa wymaga od zakonnice odpowiedniego przygotowania zarówno pod względem intelektualnym, jak i duchowym. By jak najlepiej przekazywać rekolektantom prawdę Bożą, siostry powinny pamiętać o paru istotnych sprawach: nikogo nie mogą zmuszać do odprawiania ćwiczeń duchowych, tematyka

rekolencji ma być interesująca i zrozumiała dla uczestniczek, zaś ich forma nie za bardzo obciążająca, aby nie zniechęcić nikogo do tego typu praktyk (Reguła 1967; Dyrektorium 1932).

5. Działalność naukowo-wydawnicza

Kolejną formą działalności apostolskiej zmartwychwstank jest praca naukowo-wydawnicza, zapoczątkowana już przez pierwsze pokolenia sióstr. Na przestrzeni lat poszczególne zmartwychwstanki brały czynny udział w konferencjach naukowych i spotkaniach tematycznych. Niektóre z nich podejmowały pracę naukową na wyższych uczelniach. Owocem ich aktywności są publikacje z zakresu pedagogiki, dydaktyki, teologii, historii i duchowości zgromadzenia, literaturoznawstwa, architektury, jak również poezje i prace artystyczne.

Były to także publikacje adresowane do dzieci i młodzieży. Szczególne znaczenie mają tu prace autorstwa s. Heleny Kowalewskiej, s. Barbary Żulińskiej i s. Jozafaty Bogolubow. W dorobku piśmienniczym zmartwychwstank nie brakuje również publikacji związanych z historią i duchowością zgromadzenia oraz jego Założycielek. Najwięcej dzieł poświęconych tej tematyce napisały s. Teresa Kalkstein, s. Antonina Pisarska, s. M. Lucyna Mistecka, s. M. Gabriela Zięba, s. M. Hanna Hlebowicka, s. Teresa Matea Florczak i s. Eleonora Henschke. Działalności tej sprzyjało powołanie w 1957 r. Ośrodka Studiów Zmartwychwstańskich, zajmującego się głównie badaniami nad duchowością i pedagogiką zmartwychwstańską (Kalkstein 1967). W ramach Ośrodka opublikowano wiele opracowań oraz wydano drukiem pisma Fundatorek, co bez wątpienia przyczyniło się do promocji zgromadzenia oraz jego najbardziej zasłużonych przedstawicielek.

Na przestrzeni lat siostry tworzyły także prace artystyczne. Tak oto powstały obrazy religijne pędzli s. M. Benigny Pilchowskiej, s. M. Izabeli Trzaska-Durskiej czy s. Frances Tylutki. Z kolei inne siostry, m.in. s. Aniela Józefowicz i s. Piusa Trzebińska, wykonywały rysunki na potrzeby katechizacji. Nie brakowało również sióstr poetek, których wiersze były publikowane w osobnych tomikach lub jako część publikacji okolicznościowych. Wśród nich można wymienić chociażby s. Zofię Czarnecką, s. M. Leonardę Jaskowską, s. Christianę Szczepkowską, s. M. Bogdanę Bielecką, s. Elżbietę M. Płońską i s. Katarzynę Weronikę Śluz.

Poszczególne zmartwychwstanki zajmowały się również pracą naukową, której owocem były publikacje specjalistyczne z różnych dyscyplin: dotyczące architektury sakralnej s. M. Ewy Rosier-Siedleckiej, prawa s. M. Deodaty Kunderewicz, bibliistyki s. Urszuli Grzymskiej czy literaturoznawstwa s. Wiesławy Tomaszewskiej.

Opisana działalność była i jest dla zakonnice niezastąpioną okazją do szerzenia chwały Chrystusa Zmartwychwstałego, jak również popularyzowania historii i duchowości zgromadzenia, do czego siostry są zobowiązane przez Konstytucje (Konstytucje 2010). Nic więc dziwnego, że tę formę apostolstwa m. Teresa Kalkstein uznawała za znakomity sposób „promieniowania duchem zmartwychwstańskim i skutecznego oddziaływania na dusze” (Kalkstein 1967).

6. Działalność parafialna

Do misji apostolskiej zmartwychwstank trzeba zaliczyć również pracę parafialną. Warto wspomnieć, że na początku funkcjonowania zgromadzenia był to jeden z głównych obszarów apostolskiego zaangażowania sióstr. Później jednak został odsunięty na dalszy plan kosztem innych form pracy apostolskiej, szczególnie na polu prowadzenia edukacji i wychowania we własnych placówkach oświatowych.

Przedstawiciele i przedstawicielki duchowości zmartwychwstańskiej od zawsze postrzegali parafie jako szczególnie miejsce budowania Królestwa Bożego (Mistecka 2000). Bł. Celina Borzęcka była przekonana o wartości pracy parafialnej w kontekście pracy nad uświęceniem i zbawieniem człowieka. Gdy u początku swej zakonnej drogi została zapytana przez jednego z kardynałów o to, jaki duch ożywia jej wnętrze, odpowiedziała: „Pan nasz chciał, abym nosiła w swej duszy gorące pragnienie, by ujrzeć parafię zorganizowaną jako prawdziwą rodzinę chrześcijańską z wystawieniem Najświętszego Sakramentu jako treścią życia. Pragnę tak jak moja córka poświęcić temu celowi całą moją istotę. Moim pokornym pragnieniem jest zacząć pracę w Rzymie, później w Polsce” (Borzęcka 1990). Słowa te pokazują, jak wielką wagę przywiązywała Fundatorka do tej formy służby Bogu

i Kościołowi. Podobnie ks. Piotr Semenenko dostrzegał potrzebę większego zaangażowania kobiet w posługę kościelną. Przypominał o diakonissach, które starożytnym Kościołowi służyły m.in. przy chrztach, rozdzielaniu Komunii świętej czy dostarczaniu jej do chorych. Przewidywał, iż nadejdą czasy, w których współpraca parafialna kapłanów i kobiet obejmie nowe, szersze niż dotychczas obszary (Mistecka 1999).

Działalność parafialna sióstr wyraża się w pracy w charakterze zakrystianek, organistek, katechetek, koordynatorek stowarzyszeń parafialnych i dzieł charytatywnych. Do obowiązków zakrystianki należy przeważnie utrzymywanie w porządku kościoła i zakrystii oraz przygotowanie naczyń, bielizny i szat liturgicznych do sprawowania Eucharystii oraz innych nabożeństw. Do tego dochodzi troska o piękno sprawowanej liturgii. Ciężar tej pracy spoczywa przede wszystkim na barkach organistek oraz sióstr prowadzących chóry, schole, koła ministrantów i lektorów. Zgromadzenie deleguje siostry również do nauczania religii, przygotowania dzieci do sakramentu pokuty i pojednania oraz pierwszej Komunii św., czym zajmują się siostry katechetki. Ponadto poszczególne siostry opiekują się stowarzyszeniami parafialnymi, wśród których za najbardziej popularne uznaje się Krucjatę eucharystyczną, Rycerstwo Jezusa, Dzieci Maryi, Sodalicje mariańskie, Bractwa różańcowe i Akcję Katolicką. Inne z zakonnic angażują się w parafialne uczynki miłosierdzia, a więc organizację pomocy dla osób starszych, chorych i ubogich. Niekiedy włączają się także w pracę duszpasterską, posługując jako szafarki Komunii św., animatorki wspólnot czy przewodniczące nabożeństw paraliturgicznych (Reguła 1967; Dyrektorium 1932; Mistecka 2000).

7. Podsumowanie

Wymienione w artykule obszary działalności apostolskiej zmartwychwstank są dowodem ich zaangażowania w potrzeby Kościoła i świata, widocznym we wszystkich dekadach istnienia zgromadzenia. Posługując bliźnim jako nauczycielki, wykładowczynie, wychowawczynie, przewodniczki duchowe, animatorki, rekolekcyjnistki, katechetki czy opiekunki ludzi chorych, starszych i dzieci, nieustrudzenie głosiły dobrą nowinę o zmartwychwstaniu Chrystusa i Jego bezwarunkowej miłości wobec każdego człowieka. Podejmując prace na rzecz moralnego i religijnego odrodzenia świata w duchu ewangelicznych błogosławieństw poprzez swoje życie ukazywały sens ewangelicznych ideałów miłości i prawdy. To wszystko sprawiło, że nie sposób mówić obecnie o misji Kościoła bez uwzględnienia w niej udziału kobiet konsekrowanych ani też o dokonaniach polskich zgromadzeń zakonnych z wyłączeniem Zgromadzenia Sióstr Zmartwychwstania Pańskiego, mającego zasługi na gruncie krzewienia polskości oraz obrony wartości katolickich w najtrudniejszych momentach dziejowych Rzeczypospolitej.

8. Literatura

- Borzęcka C (1990) Listy do córki Jadwigi Współzałożycielki Zgromadzenia Sióstr Zmartwychwstania Pańskiego z lat 1883-1890.
- Cichocka J (2008) Ideał wychowania chrześcijańskiego w świetle charyzmatu Zgromadzenia Sióstr Zmartwychwstank. Podstawowe założenia programu wychowawczego w szkołach zmartwychwstank, w: Ścieżki wychowania chrześcijańskiego, red. S. Urbański, s. 74-82.
- Dyrektorium Zgromadzenia Sióstr Zmartwychwstania Pańskiego (1932).
- Henshke (2010) W stronę pełni człowieczeństwa. Celina Borzęcka pedagog i krzewiciel oświaty 1833-1913.
- Jan Paweł II (1996) Posynodalna adhortacja apostolska Vita consecrata o życiu konsekrowanym i jego misji w Kościele i świecie.
- Jasieńska T M (2001) W służbie Jedności. Listy okólne Przełożonej Generalnej do Zgromadzenia 1986 – 1992.
- Kalkstein T (1931) System wychowawczy Zgromadzenia Zmartwychwstania Pańskiego i jego zadanie w dobie obecnej.
- Kalkstein T (1951) Matka Celina Borzęcka.
- Kalkstein T (1961) Na straży Miłości i Prawdy. Listy okólne Matki Generalnej do Zgromadzenia 1950-1961.

- Kalkstein T (1967) Na straży Miłości i Prawdy. Listy okólne Matki Generalnej do Zgromadzenia 1962-1967.
- Katechizm Kościoła Katolickiego (2002).
- Kodeks Prawa Kanonicznego (1984).
- Kongregacja ds. Instytutów Życia Konsekrowanego i Stowarzyszeń Życia Apostolskiego (1994) Instrukcja Życie braterskie we wspólnocie.
- Konstytucje Zgromadzenia Sióstr Zmartwychwstania Pana Naszego Jezusa Chrystusa (2010).
- Mistecka M L (1999) Zmartwychwstanki: charyzmat i dzieje 1891-1991.
- Mistecka M L (2000) Zmartwychwstanki: charyzmat i dzieje 1891-1991.
- Parzyszek C (2007) Życie konsekrowane w posoborowym nauczaniu Kościoła.
- Reguła Zgromadzenia Sióstr Zmartwychwstania Pańskiego z 1882 roku zwana Regułą Ośmiu Błogosławieństw (1967).
- Stępień D (2014) Rozpalić płomień. Listy okólne Przełożonej Generalnej do Zgromadzenia 1992-1998.
- Szulc Z (1979) W służbie Miłości i Prawdy. Listy okólne Przełożonej Generalnej do Zgromadzenia 1967 – 1973.
- Żulińska B (1950) Ku Zmartwychwstaniu – zagadnienia pedagogiczne.

12. Podstawowe rysy duchowości św. Edyty Stein

Main features of st. Edith Stein's spirituality

Joanna Pyszna

Wydział Teologii, Katolicki Uniwersytet Lubelski

Opiekun naukowy: Jan Walkusz

Joanna Pyszna: joanna.pcp@gmail.com

Słowa kluczowe: św. Teresa Benedykta od Krzyża, duchowość karmelitańska, judaizm, feminizm, filozofia

Streszczenie

Św. Edyta Stein – Teresa Benedykta od Krzyża jest postacią o wielowątkowej biografii. Jako jedna z największych świętych Kościoła katolickiego w XX wieku i patronka Europy inspirowała i wciąż inspiruje chrześcijan na całym świecie. Jej duchowość jest złożona i nie da się zamknąć w sztywnych ramach, jednak można wyodrębnić jej najważniejsze rysy, wśród których najistotniejsze wydają się: duchowość judaistyczna, duchowość filozofa, duchowość feministyczna i duchowość karmelitańska. Ponieważ tematu duchowości człowieka nie sposób wyczerpać w ramach jednego artykułu, niniejsze opracowanie ma charakter otwarty.

1. Wstęp – rys biograficzny

Św. Edyta Stein zaliczana jest do najbardziej znanych świętych Kościoła katolickiego w XX stuleciu. Jej życiorys stał się inspiracją do powstania wielu opracowań, a ona sama pozostawiła po sobie liczne pisma, dzięki którym można nie tylko lepiej poznać tę postać, ale również uświadomić sobie głębiej jej duchowej oraz intelektualnej spuścizny.

Kim była ta niezwykła kobieta? Edyta Stein urodziła się w 1891 roku we Wrocławiu jako najmłodsza z jedenaściorga dzieci Siegfrieda i Augusty Stein – zamożnej i szanowanej żydowskiej rodziny trudniącej się handlem drewnem. Od dziecka charakteryzowała się intelektualną dociekliwością, dlatego dość wcześnie samodzielnie podjęła decyzję, aby odciąć się od tradycyjnej wiary swojej rodziny i w 14. roku życia określiła siebie jako ateistkę. W 1913 roku rozpoczęła studia filozoficzne w Getyndze, gdzie pod kierunkiem profesora Edmunda Husserla włączyła się w rodzący się nurt niemieckiej fenomenologii. Po obronie pracy doktorskiej „O zagadnieniu wczucia” pracowała naukowo i bezskutecznie starała się o możliwość habilitacji – w tamtym okresie pozycja kobiet na uniwersytetach była wciąż bardzo niepewna.

Na rok 1922 datowany jest chrzest Edyty Stein w Kościele katolickim. Jej nawrócenie nie było nagłą iluminacją, lecz długotrwałym procesem, który dokonywał się stopniowo, a swoje apogeum osiągnął w trakcie lektury życiorysu św. Teresy z Avili. Od tego momentu Edyta Stein nie tylko przyjęła wiarę katolicką, aktywnie działając na rzecz wspólnoty Kościoła – tu należy wymienić pracę w szkole siostr dominikanek w Spirze i intelektualne zaangażowanie w katolicki ruch kobiet w Niemczech – ale również postanowiła realizować swoje powołanie w klauzurowym klasztorze karmelitanek bosych. Bliscy i przyjaciele zachęcali ją do kontynuowania pracy naukowej, jednak wraz z dojściem Adolfa Hitlera do władzy Edyta Stein została przymusowo odsunięta od swoich obowiązków ze względu na żydowskie pochodzenie. Wydarzenie to stało się okazją, aby w 1933 roku wstąpić do Karmelu w Kolonii. Tam uczennica Edmunda Husserla przyjęła zakonne imię Teresa Benedykta od Krzyża.

W kolońskim klasztorze służyła i pracowała naukowo na potrzeby zakonu aż do dnia, w którym została wywieziona do obozu Auschwitz-Birkenau i zgładzona dnia 9 sierpnia 1942 roku. Zginęła ze względu na swoje żydowskie pochodzenie, a kilkadziesiąt lat po śmierci została świętą Kościoła katolickiego (Oben 2006).

Siostra Teresa Benedykta została beatyfikowana dnia 1 maja 1987 roku, a 11 października 1998 roku Jan Paweł II ogłosił ją świętą. Niespełna rok później został jej przyznany tytuł patronki Europy. Edyta Stein, jako jedyna święta epoki nowożytnej, dzieli ten zaszczyt ze św. Katarzyną ze

Sieny, św. Brygidą Szwedzką oraz świętymi Cyrylem i Metodym. Mianowanie jej patronką Europy świadczy o jej niezaprzeczalnym udziale w procesie kształtowania europejskiej kultury, a także nadaje jej świętości wymiar globalny (Zyzak 2001).

Nie ulega wątpliwości, że jest ona postacią inspirującą również w wymiarze duchowym. W niniejszym artykule zostaną określone charakterystyczne rysy duchowości św. Edyty Stein, które mogą stanowić punkt odniesienia i inspirację dla współczesnego człowieka. Duchowość ta opisana zostanie w zgodzie z dynamiką jej bogatego życiorysu i z pewnością nie będzie to duchowość jednorodna. Podejmując próbę usystematyzowania życia duchowego św. Edyty Stein można więc mówić o: duchowości dociekliwego filozofa, silnej kobiety, Żydówki odkrywającej piękno swych korzeni i gorliwej karmelitanki. Określenia te wydają się być ze sobą sprzeczne, jednak trzeba mieć świadomość, że mamy do czynienia z osobą pełną paradoksów, która „zjednoczyła w sobie synagogę i krzyż” (Herbstrith 2008).

1. Etapy życia duchowego św. Edyty Stein

Duchowość św. Edyty Stein jest tematem złożonym, którego nie da się zamknąć w ramach jednego pojęcia. Uważna lektura biografii uczennicy Edmunda Husserla pomaga dostrzec różne etapy jej życia duchowego. Wychowywała się ona i funkcjonowała w różnych środowiskach – żeby wymienić ortodoksyjną rodzinę żydowską, szkołę niemieckich fenomenologów, uniwersytet, kontemplacyjny klasztor karmelitański – a więc można śmiało stwierdzić, że jej życie duchowe czerpało z wielu źródeł. I chociaż wiadomo, że duchowości nie sposób ująć w sztywne ramy, można pokusić się o pewien szkic, który zostanie rozbudowany w kolejnych punktach niniejszego artykułu. Biorąc pod uwagę poszczególne elementy biografii Edyty Stein można wyodrębnić następujące etapy jej życia duchowego:

- a) duchowość judaistyczna – mimo że Edyta Stein we wczesnej młodości zadeklarowała ateizm, to otrzymała w swojej rodzinie solidne wychowanie w duchu wiary i duchowości judaistycznej. Paradoksalnie autorka „Dziejów pewnej rodziny żydowskiej” znacznie doceniać swoje korzenie oraz piękno tradycji żydowskiej dopiero po nawróceniu na katolicyzm (Stein 2005).
- b) duchowość filozofa poszukującego prawdy – Edyta Stein była filozofem w ścisłym znaczeniu tego słowa, ponieważ w swoich badaniach wyróżniała się przede wszystkim uczciwym poszukiwaniem prawdy. W fenomenologii – a więc wybranej przez nią szkole filozoficznej – priorytetem było dotarcie do istoty rzeczy (fenomenu) bez żadnych przedzałożeń. Takie podejście otworzyło drogę do filozoficznego badania religii, a sama filozofia okazała się jedną z dróg prowadzących do wiary. Na tym etapie należy uwzględnić również długotrwały i wielowątkowy proces nawrócenia (Stein 2014).
- c) duchowość feministyczna – Edyta Stein żyła w czasach, kiedy kwestia praw kobiet na gruncie niemieckim dopiero zaczęła być podnoszona. Już jako działaczka katolicka włożyła ogromny wkład w kształtowanie intelektualnych podstaw katolickiego ruchu kobiet w Niemczech. Największy nacisk kładła na głębię duchowości kobiety i można śmiało stwierdzić, że wnikliwe opracowanie tego zagadnienia wynikało z jej osobistych doświadczeń (Stein 1999).
- d) duchowość karmelitańska – najwyraźniejszym rysem w duchowym obrazie Edyty Stein jest duchowość chrześcijańska. Trzeba jednak zaznaczyć, że najbardziej przekonująca okazała się dla niej szkoła duchowości karmelitańskiej i to właśnie z nią najpełniej identyfikowała się, wступując do klauzurowego klasztoru karmelitanek bosych w Kolonii (Stein 2006).

2. Duchowość judaistyczna

Edyta Stein wychowała się w dużej rodzinie żydowskiej. Jej matka Augusta Stein bardzo dbała o przyswojenie swoim dzieciom religijnej tradycji, choć w swojej pobożności nie była zbyt radykalna. Rodzina wspólnie obchodziła żydowskie święta, a sama Edyta urodziła się w czasie Jom Kipur, czyli „Dnia Pojednania” (w tłumaczeniach pojawia się również „Dzień Pokuty” czy „Dzień Prześlągania”), będącego dla społeczności żydowskiej jednym z najbardziej uroczystych świąt w roku. Należy zaznaczyć, że rodzina Steinów, z uwagi na charakter prowadzonego przedsiębiorstwa (handel drewnem), była mocno zasymilowana ze społeczeństwem niemieckim. Dzieci uczyły się

do państwowych szkół, zawierały przyjaźnie z osobami niebędącymi wyznania i pochodzenia żydowskiego i w efekcie odchodziły od tradycyjnej wiary. Tak też stało się z Edytą Stein, która jako nastoletnia dziewczyna zakwestionowała wiarę przodków i określiła siebie jako ateistkę. Nie ma jednak wątpliwości, że klimat i wartości żydowskiego domu miały wpływ na kształtowanie się jej duchowości. W swoich pismach Stein „wspomina wspaniałą żydowską szczodrość i miłość oraz poczucie bliskości panujące w rodzinie. Tak samo, jak czyniła to jej prababka i babka, również Augusta wspomagała biednych, dawała pieniądze i drewno swym zubożałym klientom. I tak jak matka, która w wieku 8 lat została wysłana, by pielęgnować chorą krewną, a potem troszczyła się o swą siostrę Friederike po wylewie, tak też i Edyta zaoferowała się pomóc 75-letniej ciotce, gdy ta została sama” (Oben 2006).

Autorka rozprawy doktorskiej „O zagadnieniu wczucia” nigdy nie odcinała się od swoich żydowskich korzeni. Podczas długotrwałego procesu poszukiwania prawdy badała różne źródła. Jedną z jej żydowskich koleżanek wspomina, że Stein „gwoli sprawiedliwości, w swym poszukiwaniu prawdy, czytała również Stary Testament”. Całe życie towarzyszyło jej zamięłowanie do psalmów – dokonała nawet autorskiego przekładu Psalmu 57 z języka oryginalnego. Został on później umieszczony w niemieckiej książeczce do nabożeństwa. Warto przy tej okazji przypomnieć, że modlitwa psalmami jest bardzo istotnym elementem duchowości judaistycznej (Oben 2006).

Już po nawróceniu na chrześcijaństwo, Edyta Stein dała wyraz przywiązaniu do żydowskiej tradycji pisząc autobiografię pt. „Dzieje pewnej rodziny żydowskiej”. Dzieło powstało w odpowiedzi na zarzuty nazistowskiej propagandy wobec ludności żydowskiej i można je traktować jako formę apologii piętnowanego w Rzeszy Niemieckiej judaizmu (Arbatowska 2012). Poprzez barwną i szczegółową narrację Stein przybliży prawdziwy obraz żydowskiej rodziny, która – wbrew zarzutom stawianym przez Niemców – kieruje się głęboko humanistycznymi wartościami, jest uczciwa, pracowita i bliższe jest jej skromne życie niż bogactwo i przepych. Na szczególną uwagę zasługuje fakt, że „Dzieje pewnej rodziny żydowskiej” zostały napisane z perspektywy osoby nawróconej na katolicyzm, a mimo to nie zawierają treści świadczących o polemicznym stosunku autorki czy chęci wywyższania chrześcijaństwa względem judaizmu. Można śmiało stwierdzić, że autobiografia jest dowodem głębokiego związku Edyty Stein z duchowością judaizmu. Niemniej jednak chrzest w Kościele katolickim zakończył pewien etap w jej życiu – wyznanie wiary w Chrystusa nieodwracalnie wpłynęło na relacje z ukochaną matką, która nie zaakceptowała wyboru córki i do końca życia cierpiała z tego powodu (Stein 2005).

Można pokusić się również o stwierdzenie, że dzięki nawróceniu Edyta Stein na nowo odkryła piękno religii żydowskiej. Świadczyć może o tym chociażby jeden z jej listów, który napisała już po wstąpieniu do Karmelu: „Myślę nieustannie o królowej Esterze, która została wzięta ze swego narodu, aby wstawić się za nim przed Królem. Jestem bardzo ubogą, bezsilną i małą Esterą” (Stein 2003). Oprócz głębokiego przywiązania do religii chrześcijańskiej widać wyraźnie, że s. Teresa Benedykta od Krzyża identyfikuje się duchowo z postaciami biblijnymi, które są szczególnie cenione w judaizmie.

3. Duchowość filozofa

Jedną z największych pasji Edyty Stein była filozofia. Jako młoda studentka dość szybko odnalazła swoje miejsce w gronie niemieckich fenomenologów, pracujących pod okiem profesora Edmunda Husserla. Specyfika fenomenologii również miała znaczący wpływ na kształtowanie duchowości Edyty Stein. W rozumieniu szkoły Husserla świat składa się z fenomenów (rzeczy, zjawisk), a głównym celem jest dotarcie do istoty rzeczy. Bardzo ważną w badaniu poszczególnych fenomenów okazuje się rezygnacja z przedzałożeń, tudzież wszelkich uprzedzeń na jego temat. Co za tym idzie, fenomenologia nie odrzucała z gruntu takich zjawisk jak religia, wiara czy duchowość. Według założeń tej szkoły były one równorzędnymi fenomenami, które zasługiwały na uwagę filozofów. Tak więc Edyta – chcąc być uczciwą filozofką – nie pomijała tych zagadnień w swoich badaniach (Sancho Fermin 2010).

Szczególną inspirację stanowiła dla Edyty postać Maxa Schelera, na którego wykłady uczęszczała w latach 1913-1915 podczas studiów w Getyndze. Nie należał on do grona uczniów Edmunda Husserla, jednak w swoich badaniach chętnie wykorzystywał metodę fenomenologiczną,

dzięki czemu zgromadził wokół siebie grupę niemieckich fenomenologów, którzy – podobnie jak on – byli zainteresowani badaniem takich fenomenów jak wiara i religia. Edyta Stein wspomina w swojej autobiografii, że spotkanie z Schelerem było przełomowym wydarzeniem w jej życiu. Jak przyznaje, zetknięcie się z tym świeżo nawróconym filozofem „nie doprowadziło mnie jeszcze do wiary, ale otwarło pewien zakres fenomenu, obok którego nie mogłam przejść jak ślepiec. Nie na darmo wpajano nam stale zasady, byśmy do każdej rzeczy podchodzili bez uprzedzeń, odrzucając wszelkie obawy. Jedne po drugich opadały ze mnie więzy racjonalistycznych przesądów, w jakich wzrastałam nie wiedząc o tym, i nagle stanął przede mną świat wiary. Przecież ludzie, których codziennie spotykałam, na których patrzyłam z podziwem – wiarą tą żyli. A więc musiała stanowić wartość godną co najmniej przemyślenia” (Stein 2005).

Można więc stwierdzić, że filozofia – mimo że nie prowadzi wprost do wiary – stanowiła solidny fundament dla nawrócenia przyszłej karmelitanki. Edyta Stein do końca życia pozostała filozofem, mimo że niektóre osoby ze środowiska zarzucały jej zdradę pierwotnych ideałów fenomenologii. W kręgu jej filozoficznych zainteresowań po nawróceniu znajdowały się między innymi dzieła Tomasza z Akwinu, którego tłumaczyła na język niemiecki i próbowała objaśniać współczesnym odbiorcom. Podejście Edyty Stein do filozofii uległo redefinicji wraz z przyjęciem perspektywy wiary, jednak w jej twórczości zawsze dało się wyczuć filozoficzny rys. Duchowość filozofa – wytrwałego poszukiwacza prawdy, radosnego odkrywcy o otwartym umyśle – również jest ważnym elementem jej duchowości.

4. Duchowość feministyczna

W czasach Edyty Stein kwestia szeroko rozumianych praw kobiet dopiero zaczęła być poruszana na arenie międzynarodowej. Uczennica Husserla już w szkole wspierała ruch sufrażystek, a jej koleżanki przewidywały, że w przyszłości będzie aktywnie włączać się w działania na rzecz praw kobiet (Stein 2005). Rok jej urodzenia był również pierwszym rokiem, kiedy kobiety w Niemczech zostały dopuszczone do placówek uniwersyteckich jako słuchaczki, a dopiero w roku 1901 mogły uczestniczyć w edukacji na równi z mężczyznami. Świadczy to o tym, że uczennica Husserla reprezentowała „pierwszą falę” kobiet na niemieckich uniwersytetach i doświadczyła związanych z tym przeciwności. O ile uzyskanie stopnia doktora było możliwe, o tyle habilitacja kobiety wciąż pozostawała w sferze marzeń. Stein próbowała uzyskać habilitację na wielu uczelniach niemieckich, ale nawet rekomendacja samego Husserla nie pomogła w otrzymaniu pozytywnej decyzji (Sancho Fermin 2009).

Autorka „Drogę poznania Boga” nie włączyła się w walkę polityczną, ale znalazła obszar aktywnego działania na rzecz kobiet. Wielu badaczy nazywa ją nawet „feministką” z uwagi na poglądy, które z pewnością wyprzedzały epokę. Zdecydowanie sprzeciwiała się nazistowskim tendencjom, aby sprowadzić rolę kobiety do spraw domowych i rodzinnych, nie popierając przy tym skrajnych feministycznych poglądów, które zrównywały kobietę z mężczyzną we wszystkich aspektach. Polem walki Edyty Stein o prawa kobiet stała się praca naukowa i edukacja.

Już po swoim nawróceniu, jako ceniona filozofka i pedagoga, została głosem Katolickiego Ruchu Kobiet w Niemczech. W swej działalności skupiała się na ukazaniu osobowej godności kobiety i wskazywała głębię jej duchowości, która nie zawsze była doceniana zarówno w historii powszechnej, jak i historii Kościoła. Dr Stein uważała, że związek ten musi posiadać silne i wiarygodne fundamenty intelektualne. Podczas gdy niekatolicki ruch feministyczny opierał się na światopoglądowym i politycznym liberalizmie, Katolicki Ruch Kobiet, pisała, „musi stanąć na swojej własnej ziemi: ziemi wiary i katolickiego pojmowania świata” (Stein 1999). W ramach zaangażowania we wspomniane stowarzyszenie Edyta Stein wygłosiła szereg wykładów w kraju i za granicą, które zostały umieszczone w publikacji pt. „Kobieta. Jej zadania według natury i łaski.” Oprócz tego brała udział w audycjach radiowych.

W swoich wykładach podkreślała przede wszystkim głębię kobiecej duszy i piękno jej powołania. Ukazywała ogromny potencjał kobiety do wykonywania pracy zawodowej, a także harmonię i komplementarność dusz kobiety i mężczyzny. W dziele „Kobieta. Jej zadanie według natury i łaski” można przeczytać: „Tylko ten, komu namiętność walki zaślepiła oczy, odważa się zaprzeczyć oczywistości faktu, że ciało i dusza kobiety stworzone są do szczególnych celów [...]

Uczy codzienne doświadczenie od początku świata, że przeznaczeniem kobiety jest być towarzyszką życia mężczyzny i matką. Do tego wyposażone jest jej ciało, temu odpowiada jej specyfika duchowa. Kobieta nastawiona jest na osobiste podtrzymywanie życia i obejmuje wszystko całościowo. Nosić, karmić, strzec, chronić, żywić, dopomagać do wzrostu” (Stein 2003).

Te i im podobne refleksje stały się w późniejszych latach inspiracją dla papieży. O godności kobiety jako osoby – można śmiało stwierdzić, że właśnie to było sercem nauczania Edyty Stein o kobiecie – pisał papież Jan XXIII w encyklice pt. „Pacem in terris”, a temat został rozwinięty w liście apostołskim Jana Pawła II pt. „Mulieris dignitatem”. Duchowość kobiety była więc tematem gruntownie opracowanym przez Edytę Stein i nie ma wątpliwości, że za intelektualnymi rozważaniami stoi głębia własnego doświadczenia.

5. Duchowość karmelitańska

Ostatnim etapem życia duchowego i zarazem ostatecznym wyborem Edyty Stein była duchowość karmelitańska, z którą współpatronka Europy identyfikowała się od momentu swojego nawrócenia. W roku 1922 w jej ręce trafiła „Księga mojego życia” autorstwa św. Teresy z Avili żyjącej w XV wieku. Tę książkę Edyta Stein znalazła w bibliotece swoich przyjaciół, u których spędzała wakacje, i po całonocnej lekturze stwierdziła, że wszystko, co napisała reformatorka zakonu karmelitańskiego, „to jest Prawda” (Gogola 2003). W autobiografii karmelitańskiej świętej odnalazła swoje zmagania i od tamtego momentu stało się dla niej jasne, że jej powołaniem jest wstąpienie do Karmelu. W swoim dziele „Twierdza duchowa” nawiązywała do „Twierdzy wewnętrznej” autorstwa Teresy z Avili, w której przedstawiona została cała „anatomia” życia duchowego w ujęciu karmelitańskim (Stein 2006).

Czym jest duchowość karmelitańska? O jej kształcie zadecydowało pojawienie się w XI w. n.e. pustelników na Górze Karmel. Odwoływali się oni do duchowej spuścizny proroka Eliasza oraz przykładu życia wskazanego przez Dziewicę Maryję. Według Konstytucji karmelitańskich: „Wszystko, czego pragnie i do czego dąży Karmel, zostało zrealizowane w życiu proroka Eliasza i Błogosławionej Dziewicy” (Obbard 2013). Od samego początku duchowość ta opiera się na filarze głębokiej kontemplacji i braterstwa. Stąd bardzo wielu świętych Karmelu odznaczało się bogatym życiem duchowym oraz doświadczało mistycznych wizji (Gogola 2007).

Z tą duchowością utożsamiała się Edyta Stein, kiedy w 1933 roku wstąpiła do klasztoru karmelitanek w Kolonii i przyjęła imię zakonne Teresa Benedykta od Krzyża. Mimo wypracowanej pozycji w naukowym świecie potrafiła przystosować się do surowej reguły i z pokorą przyjmować wszelkie niedogodności związane z życiem klasztornym. Autorka „Twierdzy duchowej” posłusznie przyjęła wolę przełożonej, która zdecydowała o kontynuowaniu przez nią pracy naukowej na rzecz zakonu. W latach 1933-1938 tworzyła dzieła o tematyce filozoficznej i hagiograficznej (Adamska 1997). Najważniejszym z nich była „Wiedza Krzyża”, w której opisane zostało życie i dzieło św. Jana od Krzyża. Edyta Stein nadała pracy indywidualny charakter, wypracowując pojęcie „wiedza Krzyża” (Stein 2005). Innym dziełem nawiązującym do mistyki i jej źródeł było opracowanie i tłumaczenie pism Dionizego Areopagity, który jest uznawany za ojca zachodnioeuropejskiej mistyki (Stein 2006).

Głęboko duchowy wymiar miał również predykat, jaki przyjęła siostra Teresa Benedykta w Karmelu. Tytuł „od Krzyża” symbolizował jej jedność z cierpiącym narodem żydowskim oraz pragnienie ofiarowania swojego życia w jego intencji. Miało to swoje przełożenie na jej tragiczne losy – w dniu 9 sierpnia 1942 roku została stracona w komórce gazowej obozu Auschwitz-Birkenau i tym samym została jedną z ofiar Holokaustu. Duchowość karmelitańska jest więc ostatnim elementem duchowego obrazu Edyty Stein – siostry Teresy Benedykty od Krzyża.

6. Podsumowanie

W niniejszym artykule zostały ukazane główne elementy duchowego obrazu Edyty Stein – męczennicy Auschwitz, świętej karmelitanki i współpatronki Europy. Niektóre aspekty – na przykład duchowość karmelitańska i afirmacja judaizmu – wydają się stać ze sobą w sprzeczności, jednak dokładna analiza biografii Świętej daje obraz kobiety o bogatym, ale również spójnym wnętrzu. Niniejszy artykuł pozwala wysnuć następujące wnioski końcowe:

- a) Duchowość Edyty Stein jest zjawiskiem bardzo złożonym.
- b) Nie sposób zbudować duchowego obrazu Edyty Stein bez gruntownej znajomości jej biografii i uwarunkowań czasów, w których żyła.
- c) Duchowość Edyty Stein zawiera paradoksy, ale mimo to jest spójna.
- d) Jest wiele źródeł pisanych, które pomagają scharakteryzować duchowość Edyty Stein. Wśród nich przodują listy, autobiografia oraz dzieła o tematyce związanej z duchowością.
- e) Najważniejsze elementy duchowości Edyty Stein związane są z judaizmem, filozofią, kwestią kobiet oraz zakonem karmelitańskim. Duchowości nie sposób zamknąć w sztywnych ramach, więc schemat ten pozostaje otwarty.
- f) Edyta Stein jest postacią inspirującą zarówno dla minionej, jak i współczesnej epoki. Jej dorobek z pewnością doczeka się wielu nowych opracowań.

7. Literatura

- Adamska J (1997) Sól ziemi. Rzecz o Edycie Stein.
- Arbatowska M (2012) Apologia w życiu i dziełach Edyty Stein.
- Gogola W (2003) Światłość w ciemności.
- Gogola W (2007) Mistycy i mistyka Karmelu.
- Herbstrith W (2008) Edyta Stein. Żydówka i chrześcijanka. Patronka Europy.
- Jan XXIII (1963) Encyklika „Pacem in terris”.
- Jan Paweł II (1988) List apostolski „Mulieris dignitatem”.
- Obbard E (2013) Żyć to modlić się. Wprowadzenie do duchowości karmelitańskiej.
- Oben F (2006) Życie i dzieło św. Edyty Stein.
- Sancho Fermin F (2009) Edyta Stein. Część 1: Życie.
- Sancho Fermin F (2010) Edyta Stein. Część 2: Pisma.
- Stein E (1999) Kobieta. Jej zadania według natury i łaski.
- Stein E (2003) Myśli. Wyznania. Rozważania.
- Stein E (2003) Autoportret z listów (1933-1942).
- Stein E (2005) Dzieje pewnej rodziny żydowskiej.
- Stein E (2005) Wiedza Krzyża.
- Stein E (2006) Twierdza duchowa.
- Stein E (2006) Drogi poznania Boga.
- Stein E (2014) O zagadnieniu wczucia.
- Zyzak W (2001) Św. Teresa Benedykta od Krzyża. Kobieta i karmelitanka bosa patronką Europy.

13. Przygotowanie do małżeństwa w nauczaniu papieża Franciszka

Preparing for marriage according to the Pope Francis

Rybaczek Aleksandra

Katedra Kościelnego Prawa Procesowego, Instytut Prawa Kanonicznego, Wydział Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

Opiekun naukowy: Marta Greszata-Telusiewicz

Rybaczek Aleksandra: aleksandra.rybaczek@wp.pl

Słowa Kluczowe: sakrament małżeństwa, rodzina, Amoris laetitia

Streszczenie

Chociaż obecnie można doszukać się wielu różnych definicji małżeństwa, to niewątpliwie jest ono fundamentem, na którym zbudowana jest rodzina. Małżeństwo powinno więc charakteryzować się nierozzerwalnością, aby rodzina mogła opierać się na stabilnych relacjach. W dzisiejszych czasach, naznaczonych niepewnością i tymczasowością niezwykle ważne jest odpowiednie przygotowanie do zawarcia małżeństwa, a w jego konsekwencji stworzenia trwałych podstaw dla rodziny. Narzeczeni, zanim wstąpią w związek małżeński powinni mieć świadomość czy w ogóle jest małżeństwo oraz jakie wynikają prawa i obowiązki z jego zawarcia. Właściwe przygotowanie pozwala ponadto unikać zawierania małżeństw nieważnych czy też nietrwałych, co sprzyja ochronie tej ważnej instytucji.

1. Wstęp

Przybliżenie problematyki nauczania papieża Franciszka na temat przygotowania do małżeństwa należy zacząć od scharakteryzowania samej instytucji małżeństwa. Papież Franciszek niejednokrotnie w swoim nauczaniu dawał wyraz temu, czym według niego jest małżeństwo. A jest to przede wszystkim związek jednej kobiety i jednego mężczyzny, instytucja oparta na miłości, podstawa rodziny, nierozzerwalny sakrament. Wyraźnie przy tym widać, że podstawowe założenia nauczania Kościoła w kwestii małżeństwa pozostają niezmiennie. Papież kontynuuje nauczanie swoich poprzedników – św. Jana Pawła II i Benedykta XVI (Ozorowski 2017). Dodatkowo jednak Franciszek stara się wysłuchiwać świadectw małżonków i rodzin, na podstawie których przygotowuje później swoje rozważania. Ojciec Święty umiejętnie łączy więc Tradycję Kościoła odnośnie małżeństwa z aktualną rzeczywistością otaczającą tę ważną instytucję. Będąc zaś przekonany, że małżeństwo nadal posiada moc przyciągania, chce patrzeć na nie w sposób pozytywny i z nadzieją na przyszłość (Góralski 2016).

2. Opis zagadnienia

Według papieża „małżeństwo jako sakrament jest podstawą, na której opiera się rodzina, i powoduje, że związek małżonków i ich wzajemne oddanie są trwalsze. Małżeństwo to jakby pierwszy sakrament tego, co ludzkie, gdzie osoba odkrywa samą siebie, sama siebie rozumie w relacji do innych i w relacji do miłości, którą potrafi przyjmować i dawać” (Franciszek 2013). Co więcej podczas jednej z homilii Franciszek powołał się na słowa św. Pawła, który małżeństwo nazwał wielkim sakramentem, „ponieważ Jezus poślubił swój Kościół, i każde małżeństwo chrześcijańskie jest odbłaskiem tego związku oblubieńczego Jezusa z Kościołem” (Franciszek 2014b). Małżeństwo jest ikoną miłości Boga do nas (Franciszek 2014a) i musi być uważane za konsekrację, gdyż odpowiada specyficznemu powołaniu, jak zauważa Franciszek w posynodalnej adhortacji apostołskiej *Amoris laetitia*¹. Przy czym zdaniem papieża „chrześcijanie zawierają sakrament

¹ Franciscus PP., *Adhortatio apostolica post-synodalis Amoris laetitia* (19.03.2016), AAS 108 (2016), N. 4, s. 311-446, tekst polski w: Ojciec Święty Franciszek, *Posynodalna Adhortacja apostołska Amoris laetitia. O miłości w rodzinie*, Kraków 2016 [dalej cyt.: *Amoris laetitia*].

małżeństwa, ponieważ są świadomi, że go potrzebują” (Franciszek 2013a). Szczególnie, że małżeństwo oznacza „długą drogę, która nie dzieli się na kawałki, lecz trwa całe życie” (Franciszek 2013a). Należy jednak podkreślić, że zawarcie związku małżeńskiego jest nie tylko odkryciem Bożego powołania (Franciszek 2015d), ale także codzienną pracą (Franciszek 2014). Polega więc na tym, aby „wyruszyć i iść razem” oraz trwać w wierności – nie wiedząc co się wydarzy – zarówno w radości, jak i w smutku, w zdrowiu i w chorobie (Franciszek 2013a; Bujak 2017). Papież Franciszek, podczas homilii wygłoszonej na Mszy świętej sprawowanej w związku z rozpoczęciem kolejnego roku sądowego Trybunału Roty Rzymskiej podkreślił, że „małżeństwo jest owocem działania Ducha Świętego oraz świadomej i wolnej decyzji nupturientów” (Góralski 2014). Co więcej, według Franciszka jest „arcydziełem” (Franciszek 2015) czy też „złotym węzłem” (Franciszek 2015b), a zostało stworzone przez Boga dla ludzi (Franciszek 2017a). Przymierze małżeńskie jest tym samym narzędziem łaski Bożej (Dyduch 2016). W adhortacji apostołskiej *Evangelii gaudium*¹ papież zaakcentował natomiast „nieodzowny” wkład małżeństwa w społeczeństwo, wkład, który „przekracza poziom uczuciowości i potrzeb danej pary”. I tak jak otaczająca rzeczywistość, społeczeństwo czy wspólnota religijna, oddziałuje na małżeństwo, tak i istnienie oraz funkcjonowanie poszczególnych małżeństw ma wpływ na najbliższe środowisko, w którym egzystują. Zdaniem papieża „Kościół jest w pełni włączony w dzieje każdego chrześcijańskiego małżeństwa: jego powodzenie go buduje, a jego porażki przysparzają mu cierpienia” (Franciszek 2015a).

Odnosząc się w swoim nauczaniu do instytucji małżeństwa papież Franciszek nawiązywał także do charakterystyki małżeństwa ujętej w przepisach Kodeksu Prawa Kanonicznego: „poprzez małżeństwo i rodzinę Bóg w sposób mądry połączył dwie największe rzeczywistości ludzkie: misję przekazywania życia i wzajemną oraz uprawnioną miłość mężczyzny i kobiety, przez którą są oni powołani do uzupełniania się wzajemnie w oddaniu się jedno drugiemu nie tylko fizycznym, ale przede wszystkim duchowym” (Franciszek 2016). Franciszek podkreśla więc ukierunkowanie związku małżeńskiego na zrodzenie i wychowanie potomstwa oraz dokonane z miłości, wzajemne oddanie się i przyjęcie przez małżonków.

Ważnym zagadnieniem, na jakim skupia się Ojciec Święty jest miłość małżeńska. W swojej encyklice *Lumen fidei*² pisze, że „prawdziwa miłość jednoczy wszystkie wymiary naszej osoby i staje się nowym światłem na drodze prowadzącej do życia wielkiego i pełnego. Bez prawdy miłość nie może dać trwałej więzi, nie potrafi wyprowadzić naszego «ja» z jego izolacji ani uwolnić go od przemijalności, by budować życie i przynosić owoc”. Sakrament małżeństwa jest „wielkim aktem wiary i miłości” (Franciszek 2015a). Zawarcie małżeństwa świadczy niejako o „odwadze wiary w piękno stwórczego aktu Boga oraz życia miłością” (Franciszek 2015a). Bezwarunkowa i bezmierna miłość między małżonkami pozwala im nie tylko iść dalej, ale stanowi podstawę nieodwołalnej zgody, na której opiera się małżeństwo. Przrzeczenie miłości na zawsze jest zaś możliwe w sytuacji, kiedy ma się świadomość istnienia zamysłów większych niż indywidualne plany małżonków, a pozwalających ofiarować ukochanej osobie całą przyszłość (Ozorowski 2017). Nieustanne rozwijanie i pogłębianie miłości jest celem jednoczącym małżeństwo. Dzięki uczuciu małżonkowie „dzielą między sobą plany i trudy, pragnienia i zmartwienia, uczą się wzajemnej troski i wzajemnego przebaczenia” (*Amoris laetitia*, nr 88). Co więcej mężczyzna i kobieta są uświęceni w swojej miłości (*Lumen fidei*, nr 11) poprzez miłość Jezusa, który pobłogosławił ich związek i jest w stanie podtrzymać tę miłość małżeńską (Franciszek 2014a). Zdaniem papieża Franciszka „miłość Chrystusa może przywrócić małżonkom radość podążania razem, bo tym jest małżeństwo – jest wspólną drogą mężczyzny i kobiety, na której zadaniem mężczyzny jest pomaganie żonie, by była bardziej kobietą, a zadaniem kobiety jest dopomaganie mężowi, aby był bardziej mężczyzną (...) Bóg nie stworzył bowiem człowieka do życia w smutku i samotności, ale do szczęścia, by dzielił swoją drogę z inną osobą, która byłaby wobec niego komplementarna; by przeżywał wspaniałe doświadczenie miłości: to znaczy kochał i był kochany” (Franciszek 2015c).

¹ Franciscus PP., *Adhortatio apostolica Evangelii gaudium* (24.11.2013), AAS 105 (2013), N. 12, s. 1019-1137, tekst polski w: Ojciec Święty Franciszek, *Adhortacja apostołska Evangelii gaudium. O głoszeniu Ewangelii w dzisiejszym świecie*, Kraków 2013 [dalej cyt.: *Evangelii gaudium*].

² Franciscus PP., *Litterae encyclicae Lumen fidei* (29.06.2013), AAS 105 (2013), N. 7, s. 555-598, tekst polski w: Ojciec Święty Franciszek, *Encyklika Lumen fidei. O wierze*, Kraków 2013 [dalej cyt.: *Lumen fidei*].

Znamienne wydaje się być zdanie papieża Franciszka wypowiedziane podczas przemówienia do członków Trybunału Roty Rzymskiej na początku 2017 roku: „potrzeba wielkiej odwagi, aby zawrzeć małżeństwo w czasach, w których żyjemy” (Franciszek 2017). Podstawą decyzji o małżeństwie powinna być zaś wzajemna miłość. Małżeństwo nie może bowiem opierać się na „chwilowym, krótkotrwałym pociągu lub uczuciu”, „wymaga świadomej zgodności decyzji, a nie zwykłego porozumienia (...) wymaga przejścia drogi” (Franciszek 2015d). Według papieża przymierza na całe życie, jakim jest małżeństwo „nie tworzy się naprędce, z dnia na dzień” (Franciszek 2015d; *Amoris laetitia*, nr 209-210). Nie istnieje bowiem „małżeństwo ekspresowe”. Nad miłością trzeba pracować, a wspólnoty małżeńskiej należy uczyć się i ją doskonalić.

Dla kobiety i mężczyzny darzących się głębokim uczuciem zawarcie małżeństwa jest świętem (Franciszek 2014; *Amoris laetitia*, nr 212-216). „Połączenie dwóch żyć w jedno jest również prawie cudem, cudem wolności i serca, powierzonym wierze” (Franciszek 2015d). By rozpocząć nową, wspólną już drogę życia przyszli małżonkowie „muszą się oderwać: oderwać od tego, co było wcześniej, od rodziny, która była wcześniej; a potem przez całe życie idą naprzód razem, nie dwoje, ale jedno” (Franciszek 2018). Nie można jednak zapominać o tym, jak ważne jest, jeszcze przed rozpoczęciem wspólnego życia małżeńskiego, odpowiednie przygotowanie do niego. Papież Franciszek kilkakrotnie wskazywał na potrzebę ulepszenia pomocy dla narzeczonych w przygotowaniu do sakramentu małżeństwa. Stała troska i towarzyszenie jest niezbędne, aby „dojrzeć” na drodze do małżeństwa.

Zdaniem Ojca Świętego narzeczeństwo jest „okresem, w którym dwoje jest powołanych do podjęcia wielkiej pracy nad miłością, pracy zakładającej uczestnictwo i dzielenie się, do głębi. Tak więc krok za krokiem odkrywa się siebie wzajemnie, mężczyzna «uczy się» kobiety, ucząc się tej kobiety, swojej narzeczonej; a kobieta «uczy się» mężczyzny, ucząc się tego mężczyzny, swojego narzeczonego” (Franciszek 2015d). Kościół wprowadza jednak wyraźne rozróżnienie pomiędzy stanem narzeczeństwa a małżeństwem. Nie mogą to być pojęcia utożsamiane ze sobą. Narzeczeństwo jest bowiem „drogą życiową i musi dojrzewać jak owoce, jest szlakiem, na którym dojrzewa miłość do momentu, kiedy staje się małżeństwem” (Franciszek 2015d).

Przygotowanie do zawarcia sakramentu małżeństwa jest niezwykle ważną kwestią, co podkreślone zostało chociażby przez Papieską Radę do spraw Rodziny. Jego celem jest „pomaganie narzeczonym w poznaniu rzeczywistości małżeństwa, które zamierzają zawrzeć – i życiu nią – aby mogli to uczynić nie tylko w sposób ważny i zgodny z prawem, ale także owocny” (Franciszek 2017; *Amoris laetitia*, nr 211). Powinno to być swego rodzaju środkiem zaradczym dla zawierania małżeństw nieważnych lub nietrwałych. Papież Franciszek dostrzega potrzebę należytego przygotowania przyszłych małżonków, proponując je w formie nowego katechumenatu (Franciszek 2016). I chociaż kursy przedmałżeńskie są szczególną formą przygotowania (Franciszek 2015d), to Ojciec Święty zauważa że konieczny staje się „prawdziwy katechumenat przygotowujący do sakramentu małżeństwa, a nie przygotowanie w trakcie dwóch lub trzech spotkań i potem pójście dalej” (Franciszek 2017a).

W dzisiejszych czasach wydaje się wyzwaniem bycie blisko nowych pokoleń małżonków. Jest to jednak niezbędne, aby „błogosławieństwo ich związku przekonywało ich coraz bardziej i im towarzyszyło” (Franciszek 2016a). Formacja w należyтым procesie przygotowania do zawarcia związku małżeńskiego pozwala pomóc w odkryciu małżeństwa według zamysłu Boga oraz stanowić może okazję do pogłębienia czy odnalezienia wiary na nowo. Troskę o odpowiednie programy dla narzeczonych, zapewniające im wzrost zarówno ludzki, jak i duchowy, powinni podjąć nie tylko duszpasterze, instytucje kościelne, ale także cała wspólnota chrześcijańska (Franciszek 2017; Sosnowski 2017). Szczególnie zadanie to przypada jednak proboszczom, gdyż w większości przypadków to oni są pierwszymi duszpasterzami rozmawiającymi z przyszłymi małżonkami. Według papieża Franciszka zaś wszystkim pragnącym zawrzeć małżeństwo sakramentalne i przez to stworzyć nową rodzinę należy „świadczyc o łasce sakramentu małżeństwa i pierwotnym dobru, jakim jest rodzina, życiowa komórka Kościoła i społeczeństwa, przez głoszenie, że małżeństwo mężczyzny i kobiety jest znakiem oblubieńczej więzi między Chrystusem i Kościołem” (Franciszek 2017a). Jak to zostało ujęte w dokumencie podsumowującym obrady III Nadzwyczajnego Zgromadzenia Ogólnego Synodu Biskupów („Wyzwania duszpasterskie dla rodziny w kontekście nowej

ewangelizacji”, 5-19 października 2014 roku) „przymierze małżeńskie, zapoczątkowane w dziele stworzenia i objawione w historii zbawienia, zyskuje pełne objawienie swego znaczenia w Chrystusie i w Jego Kościele” (Rychlicki 2015). Wizja małżeństwa tak głęboko osadzona w Piśmie Świętym powinna być więc punktem wyjścia dla duszpasterstwa rodzin oraz procesu przygotowywania do zawarcia sakramentu małżeństwa (Sosnowski 2017).

Tak jak miłość Boga jest niekończąca się i trwa wiecznie, tak powinna być trwała i nieustanna miłość małżeńska tworząca rodzinę. Nierozerwalny związek mężczyzny i kobiety powstaje z ich miłości, która jest znakiem i obecnością Bożej miłości (*Lumen fidei*, nr 52). Należy jednak dodać, że w małżeństwie ważna jest nie tylko jego trwałość, ale i jakość. Każdy związek małżeński jest wzrastaniem w człowieczeństwie, ale co warto podkreślić, jest wzrastaniem razem. Małżeństwo trzeba traktować nie jako ciężar, ale proces rozwoju (*Amoris laetitia*, nr 37). Dokonuje się on pomiędzy małżonkami, jest dziełem ich rąk, postaw, sposobu życia czy sposobu w jaki się kochają. Zdaniem papieża „żyć razem i potrafić kochać się na zawsze to wyzwanie dla małżonków chrześcijańskich” (Franciszek 2014). Żyjąc zaś na obraz i podobieństwo Boga małżonkowie są „milczącym kazaniem dla wszystkich innych, kazaniem codziennym” (Franciszek 2018). Szczególnie, że małżeństwo nie jest oderwane od rzeczywistości, ale jest symbolem realnego życia (Franciszek 2014c), a relacje pomiędzy kobietą a mężczyzną zostawiają piętno na wszystkich (Franciszek 2015b).

3. Podsumowanie

W swoim nauczaniu papież Franciszek przekazuje, że małżeństwo chrześcijańskie jest sakramentem, który „dokonuje się w Kościele, a także buduje Kościół” (Franciszek 2015a). Chrześcijanie bowiem nie zawierają związku małżeńskiego wyłącznie dla siebie, ale dla dobra całej wspólnoty i całego społeczeństwa (Franciszek 2015; *Amoris laetitia*, nr 87). Dla osób ochrzczonych nie może istnieć inny związek małżeński poza małżeństwem sakramentalnym, a każdorazowe zerwanie takiego związku jest przeciwne woli Bożej. Ważne jest więc wspieranie i towarzyszenie młodym małżonkom w ich życiu także po zawarciu małżeństwa (Gądecki 2017). Jest to niejako naturalna konsekwencja troski Kościoła o właściwe przygotowanie do małżeństwa. Młode rodziny powinny odczuwać bliskość wspólnoty kościelnej na każdym etapie swojej drogi. Papież wspomina oprócz tego, że decyzja o zawarciu sakramentalnego małżeństwa ma w sobie wymiar misyjny, co oznacza, że „ma się w sercu gotowość, by stać się pośrednikiem błogosławieństwa Bożego i łaski Pana dla wszystkich (...) życie Kościoła bogaci się za każdym razem pięknem tego małżeńskiego przymierza, podobnie jak zubaża się za każdym razem, kiedy jest ono oszpecane. Kościół, aby ofiarować wszystkim dary wiary, miłości i nadziei, potrzebuje także odważnej wierności małżonków łasce sakramentu! Lud Boży potrzebuje ich codziennego podążania drogą wiary, miłości i nadziei, ze wszystkimi radościami i trudami, które się z tą drogą łączą w małżeństwie i w rodzinie” (Franciszek 2015a).

Nie ulega wątpliwości, że małżeństwo i rodzina to podstawowe wartości w życiu społeczności ludzkiej i w życiu Kościoła. Wydaje się więc rzeczą oczywistą dbanie, w różnych aspektach, o tak ważne instytucje, szczególnie na etapie ich powstawania.

4. Bibliografia

Źródła prawa

Franciscus PP., *Litterae encyclicae Lumen fidei* (29.06.2013), AAS 105 (2013), N. 7, s. 555-598, tekst polski w: Ojciec Święty Franciszek, *Encyklika Lumen fidei. O wierze*, Kraków 2013.

Franciscus PP., *Adhortatio apostolica Evangelii gaudium* (24.11.2013), AAS 105 (2013), N. 12, s. 1019-1137, tekst polski w: Ojciec Święty Franciszek, *Adhortacja apostolska Evangelii gaudium. O głoszeniu Ewangelii w dzisiejszym świecie*, Kraków 2013.

Franciscus PP., *Adhortatio apostolica post-synodalis Amoris laetitia* (19.03.2016), AAS 108 (2016), N. 4, s. 311-446, tekst polski w: Ojciec Święty Franciszek, *Posynodalna Adhortacja apostolska Amoris laetitia. O miłości w rodzinie*, Kraków 2016.

Nauczanie papieża

- Franciszek (2013) W rodzinie uczymy się kochać i bronić życia. Audycja dla uczestników zgromadzenia plenarnego Papieskiej Rady ds. Rodziny, 25 października 2013 roku, „L'Osservatore Romano” (wyd. polskie) 12 (2013), s. 27-29.
- Franciszek (2013a) Każdego dnia odbudowujemy pokój w rodzinie. Rozważanie Papieża podczas spotkania modlitewnego z rodzinami, 26 października 2013 roku, „L'Osservatore Romano” (wyd. polskie) 12 (2013), s. 10-12.
- Franciszek (2014) Uczmy się przepraszać i przebaczać sobie nawzajem. Spotkanie z parami narzeczonych, 14 lutego 2014 roku, „L'Osservatore Romano” (wyd. polskie) 3-4 (2014), s. 17-20.
- Franciszek (2014a) Dwoje w jednym. Audycja generalna, 2 kwietnia 2014 roku, „L'Osservatore Romano” (wyd. polskie) 5 (2014), s. 37.
- Franciszek (2014b) Trzy miłości w związku z małżeństwem. Homilia podczas Mszy św. w Domu św. Marty, 2 czerwca 2014 roku, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/franciszek_i/homilie/swmarta_02062014.html.
- Franciszek (2014c) Trud i radość podążania razem. Homilia z Mszy św., podczas której 20 par przyjęło sakrament małżeństwa, 14 września 2014 roku, „L'Osservatore Romano” (wyd. polskie) 10 (2014), s. 28-29.
- Franciszek (2015) Jezus a małżeństwo mężczyzny i kobiety. Audycja generalna, 29 kwietnia 2015 roku, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/franciszek_i/audicje/ag_29042015.html.
- Franciszek (2015a) Małżeństwo wymaga odwagi. Audycja generalna, 6 maja 2015 roku, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/franciszek_i/audicje/ag_06052015.html.
- Franciszek (2015b) Złoty węzeł. Audycja generalna, 16 września 2015 roku, „L'Osservatore Romano” (wyd. polskie) 10 (2015), s. 59-60.
- Franciszek (2015c) Od początku stworzenia Bóg błogosławi ludzką miłość. Homilia Papieża podczas Mszy św. na rozpoczęcie Synodu, 4 października 2015 roku, „L'Osservatore Romano” (wyd. polskie) 20 (2015), s. 15-17.
- Franciszek (2015d) Wielka praca. Audycja generalna, 27 maja 2015 roku, <http://www.osservatoreromano.va/pl/news/wielka-praca>.
- Franciszek (2016) Marzenie Boga. Przemówienie do członków Trybunału Roty Rzymskiej, 22 stycznia 2016 roku, „L'Osservatore Romano” (wyd. polskie) 2 (2016), s. 23-25.
- Franciszek (2016a) Piękno chrześcijańskiej rodziny. Przemówienie do członków Papieskiego Instytutu Studiów nad Małżeństwem i Rodziną im. Jana Pawła II, 27 października 2016 roku, „L'Osservatore Romano” (wyd. polskie) 11 (2016), s. 33-35.
- Franciszek (2017) Potrzebny jest „nowy katechumenat” w przygotowaniu do małżeństwa. Przemówienie do członków Trybunału Roty Rzymskiej, 21 stycznia 2017 roku, „L'Osservatore Romano” (wyd. polskie) 2 (2017), s. 9-12.
- Franciszek (2017a) Potrzebny jest prawdziwy katechumenat przygotowujący do sakramentu małżeństwa. Przemówienie do proboszczów uczestniczących w kursie zorganizowanym przez Trybunał Roty Rzymskiej, 25 stycznia 2017 roku, „L'Osservatore Romano” (wyd. polskie) 3-4 (2017), s. 25-26.
- Franciszek (2018) Dar łez. Msza św. w Domu św. Marty, 25 maja 2018 roku, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/franciszek_i/homilie/swmarta_25052018.html.
- Literatura
- Bujak J (2017) Nauczanie papieża Franciszka o małżeństwie i rodzinie w posynodalnej adhortacji *Amoris laetitia* w świetle magisterium Jana Pawła II, *Colloquia Theologica Ottoniana* 2, s. 33-56.
- Dyduch J (2016) Małżeństwo sakramentalnym przymierzem, w: *Znaczenie wiary dla małżeństwa: w kierunku zmiany prawa*, red. P. Kroczyk, Kraków.
- Gądecki S (2017) Pastoralne wskazania Zwyczajnego Synodu o powołaniu i misji rodziny w Kościele współczesnym, w: *Małżeństwo i rodzina w prawie kanonicznym i w prawie polskim*, red. J. Krukowski, M. Sitarz, J. Gręźlikowski, Lublin, s. 23-32.
- Góralski W (2016) Adhortacja apostolska *Amoris laetitia* papieża Franciszka. Prezentacja dokumentu z komentarzem do nn. 300-308, Płock.

- Góralski W (2014) O właściwe rozumienie posługi sędziego kościelnego, Biuletyn Stowarzyszenia Kanonistów Polskich 27, s. 55-63.
- Ozorowski M (2017) Piękno miłości małżeńskiej w świetle Amoris laetitia, Sympozjum 21, nr 1, s. 9-31.
- Rychlicki C (2015) Małżeństwo przymierzem miłości i miłosierdzia, Ius Matrimoniale 26, nr 4, s. 5-28.
- Sosnowski A (2017) Część 2: Prowadzenie narzeczonych w procesie przygotowania do małżeństwa, w: Droga do Amoris laetitia, red. P. Kroczek, J. Krzywda, A. Sosnowski, Kraków, s. 85-123.

14. Zasady przewodnie reformy wprowadzonej przez motu proprio *Mitis Iudex Dominus Iesus*

Guiding principles for the reform introduced by the motu proprio *Mitis Iudex Dominus Iesus*

Rybaczek Aleksandra

Katedra Kościelnego Prawa Procesowego, Instytut Prawa Kanonicznego, Wydział Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II
Opiekun naukowy: Marta Greszata-Telusiewicz

Rybaczek Aleksandra: aleksandra.rybaczek@wp.pl

Słowa Kluczowe: nieważność małżeństwa, przyspieszenie procesów, biskup sędzią, papież Franciszek

Streszczenie

List apostolski motu proprio *Mitis Iudex Dominus Iesus*, wydany przez papieża Franciszka 15 sierpnia 2015 roku, a obowiązujący od dnia 8 grudnia 2015 roku dokonuje zmiany kanonów Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 roku dotyczących spraw o orzeczenie nieważności małżeństwa. Związane jest to niewątpliwie ze znaczeniem małżeństwa w życiu katolików oraz coraz częściej występującym zjawiskiem rozpadu zawieranych małżeństw.

Zmianie ulega właściwość sądu – przywrócenie bliskości między sędzią i wiernymi jest jednym z ogólnych założeń przyświecających omawianej reformie procesów małżeńskich. Zniesione zostają normy dotyczące ścisłego wymogu dwuinstancyjności procesu – wyrok stwierdzający po raz pierwszy nieważność małżeństwa staje się wykonalny. Tym samym nie są już wymagane dwa zgodne wyroki stwierdzające nieważność małżeństwa, ale wystarczy osiągnięcie moralnej pewności przez pierwszego sędziego orzekającego w sprawie ważności małżeństwa. Taka zmiana znacząco upraszcza proces w fazie odwoławczej, nie wpływając przez to jednak na obniżenie gwarancji dojścia do prawdy w procesie oraz nie pozbawiając stron prawa do wniesienia apelacji. Wprowadzona zostaje nowa instytucja prawa procesowego – proces skrócony przed biskupem, który zastosowanie będzie miał jednak wyłącznie przy spełnieniu określonych warunków: zgłoszeniu zgodnej prośby przez małżonków, w sytuacjach oczywistej nieważności małżeństwa.

Należy podkreślić, że zmiany norm prawa procesowego wprowadzone przez motu proprio *Mitis Iudex Dominus Iesus* są znaczące. Mają one ułatwić, skrócić i uprościć dotychczasowy proces małżeński. Nie naruszają jednakże przy tym konstytucyjnych zasad małżeństwa.

1. Wstęp

Na wstępie warto zauważyć, że reformę dotyczącą spraw o orzeczenie nieważności małżeństwa dokonaną przez motu proprio *Mitis Iudex Dominus Iesus*¹ papieża Franciszka, z jednej strony cechuje niezmiennność zasad dotychczasowego nauczania Kościoła, z drugiej zaś charakteryzuje doniosłość przeprowadzonych zmian.

2. Opis zagadnienia

2.1 Niezmiennność zasad dotychczasowego nauczania Kościoła

Pasterzom Kościołów partykularnych powierzone zostaje tak prawo, jak i obowiązek sądzenia swoich wiernych. Biskup diecezjalnym na mocy prawa Bożego jest, w oddanej mu pod

¹ Franciscus PP., *Litterae apostolicae motu proprio datae Mitis Iudex Dominus Iesus quibus canones Codicis Iuris Canonici de causis ad matrimonii nullitatem declarandam reformantur*, Romae 2015, tekst polski w: *List apostolski motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus reformujący kanony Kodeksu Prawa Kanonicznego dotyczące spraw o orzeczenie nieważności małżeństwa*, Tarnów 2015 [dalej cyt.: MIDI].

opiekę diecezji, pierwszym sędzią (MIDI, Preambuła). Nie może tym samym zrzec się odpowiedzialności za wymiar sprawiedliwości w swoim Kościele partykularnym (Malecha 2016). Wymaga to zaś od niego ciągłej troski i stałej formacji w realizacji tej posługi (Pinto 2015).

Podstawową zasadą przywołaną w motu proprio *Mitis Iudex Dominus Iesus* jest bez wątpienia ochrona nierozzerwalności węzła małżeńskiego. Papież Franciszek zwraca uwagę na to, iż w dzisiejszych czasach, często naznaczonych mentalnością prorozwodową nierozzerwalność małżeństwa bywa niewłaściwie interpretowana czy nawet nierozumiana (Gręzlikowski 2016; Leszczyński 2015). Powszechność instytucji rozvodu oraz nieprzemyślane decyzje o rozstaniu małżonków podważają sens zawierania małżeństwa nierozzerwalnego (Krajczyński 2015). Dlatego też zespół ekspertów przygotowujący omawianą reformę opracował projekt z pełnym poszanowaniem bezwzględnej nierozzerwalności (MIDI, Preambuła; Morán Bustos 2016). Należy podkreślić więc, że małżeństwo kanoniczne jest związkiem trwałym, który nie może zostać rozwiązany ani przez wzajemną zgodę stron, ani z upływem czasu czy pod wpływem jakichkolwiek okoliczności (Pawluk 1996). Tym bardziej, że zasady dotyczące małżeństwa, stanowiące prawo Boże – tak jak w tym przypadku – pozostają niezmiennie, a najwyższa władza kościelna jest tylko ich stróżem (Dyduch 2015).

Zasada *salus animarum suprema lex* cały czas pozostaje nadrzędnym celem działalności Kościoła. Stała się także ideą przewodnią i inspiracją dla zmian dokonanych przez papieża Franciszka (Gręzlikowski 2016a; Dyduch 2015; Leszczyński 2015). Instytucje oraz prawo w Kościele tworzone są, aby służyć, zawsze mając przed oczami zasadę zbawienia dusz. W związku zaś ze sprawami o orzeczenie nieważności małżeństwa mają dawać nadzieję osobom, które ze względu na różne sytuacje małżeńskie i rodzinne „odwracają się od struktur prawnych Kościoła wskutek fizycznego lub moralnego oddalenia” (MIDI, Preambuła).

Nie sposób nie podkreślać na każdym kroku jak ważną instytucją jest małżeństwo. Stanowi początek podstawowej komórki społecznej, bez której nie może rozwijać się żadne społeczeństwo (Franciszek 2013). Motu proprio *Mitis Iudex Dominus Iesus* nie zmienia dotychczasowego nauczania Kościoła na temat małżeństwa, a właściwie zobowiązuje do jeszcze większej troski o małżonków i tworzoną przez nich rodzinę.

2.2 Przyspieszenie i uproszczenie procedur oraz zasada bliskości pomiędzy sędzią a wiernymi

Papież Franciszek podkreśla, że przy dokonywaniu reformy procesów małżeńskich pragnął zrealizować postulaty zgłoszone przez biskupów podczas III Nadzwyczajnego Zgromadzenia Ogólnego Synodu Biskupów (5-19 października 2014 roku). Wielu uczestników Synodu zwracało wówczas uwagę na potrzebę usprawnienia i ułatwienia dostępu do procedur dotyczących spraw o nieważność małżeństwa (Arroba Conde 2015).

Poprzez doświadczenie nieszczęśliwego małżeństwa wielu wiernych pragnie zweryfikować ważność zawartego przez nich związku. Dlatego też, jak czytamy w Preambule *Mitis Iudex* przyspieszenie i uproszczenie procedur zostało dokonane po to, „aby serca wiernych, którzy oczekują na wyjaśnienie swojej sytuacji nie były zbyt długo zniewolone przez mroki wątpliwości z powodu opóźnień w wydaniu wyroku” (MIDI, Preambuła). Obowiązek sprawnego wypełniania zadań przez sądy kościelne jest implikacją prawa wiernych do prawidłowo i skutecznie działających trybunałów (Krzywdą 2012; Peña García 2016).

Warto zauważyć, że usprawnienie procedury wymaga także przygotowania odpowiedniej liczby osób, tak duchownych, jak i świeckich, dla których „byłoby to sprawą priorytetową” (Malecha 2015). Również pasterze Kościołów partykularnych muszą mieć w tym swój udział.

Papież Franciszek przeprowadzając swoją reformę zwrócił także uwagę na potrzebę respektowania zasady bliskości pomiędzy sędzią a wiernymi: „miłość i miłosierdzie wymagają, aby Kościół jak matka stał się bliski swoim dzieciom, które czują się odłączone” (MIDI, Preambuła). Chodzi tutaj zarówno o bliskość fizyczną struktury sądowniczej kościoła, jak i o bliskość moralną (Malecha 2015). Instytucje kościelne powinny być otwarte na niesienie pomocy swoim wiernym, także tym zainteresowanym stwierdzeniem nieważności zawartego małżeństwa.

2.3 Podstawowe założenia przyświecające reformie

Preambuła motu proprio *Mitis Iudex Dominus Iesus* zawiera w swojej treści założenia, które kierowały dziełem reformy. Papież Franciszek ujął je w ośmiu punktach.

I. Jeden wyrok stwierdzający nieważność podlega wykonaniu. Pierwsze z podstawowych założeń reformy jest zarazem jedną z najważniejszych i najdonioślejszych zmian dokonanych przez papieża Franciszka. Zniesiona bowiem została norma o ścisłym obowiązku wymogu dwuinstancyjności procesu. Wyrok, który po raz pierwszy stwierdza nieważność małżeństwa, staje się wykonalny. Tym samym nie są już wymagane dwa zgodne wyroki orzekające nieważność małżeństwa, ale wystarczy osiągnięcie moralnej pewności przez pierwszego sędziego wyrokującego w sprawie ważności małżeństwa (Gręzlikowski 2016). Tak istotna zmiana pociąga za sobą dyskusję o jej zasadności (Adamowicz 2015; Leo Burke 2015). Nie podlega jednak polemice fakt, iż wprowadzone rozwiązanie znacząco upraszcza i przyspiesza proces, pozbawiając go jednego z elementów działania z urzędu (Skonieczny 2015; Rozkrut 2016; López Segovia 2016). Sąd wydający w I instancji wyrok w sprawie nieważności małżeństwa nie będzie już przysyłał z urzędu akt sprawy do sądu II instancji. Należy ponadto podkreślić, że wprowadzenie wykonalności jednego wyroku nie wpływa na obniżenie gwarancji dojścia do prawdy w procesie, gdyż strony, a także obrońca węzła małżeńskiego czy rzecznik sprawiedliwości nie zostały pozbawione prawa do wniesienia apelacji (Leszczyński 2015). Poza tym rzetelne przeprowadzenie postępowania sądowego w I instancji gwarantuje wydanie słusznego wyroku (Bartczak 2016). Omawiana zasada ma zastosowanie do wszystkich wyroków ogłoszonych od dnia 8 grudnia 2015 roku, nawet w sytuacji, kiedy całe postępowanie zostało przeprowadzone na podstawie dotychczasowych przepisów (Skonieczny 2015).

II. Sędzia jednoosobowy pod odpowiedzialnością biskupa. Założenie wprowadzenia sędziego orzekającego jednoosobowo jawi się jako istotna zmiana w przepisach dotyczących orzekania o nieważności małżeństwa. Należy jednak podkreślić, iż dopuszczalność ustanowienia takiego trybunału jednoosobowego zachodzi wyłącznie w diecezjach, w których nie istnieje możliwość utworzenia trybunału kolegiального (Leszczyński 2015). Odpowiedzialność za prawidłową pracę sędziego jednoosobowego spoczywa na biskupie (Peña García 2015), który dodatkowo, sprawując władzę sądowniczą, powinien zadbać o to żeby w żadnej postaci nie pojawił się i nie rozprzestrzenił w takiej sytuacji laksyzm – pogląd polegający na swobodnej i dowolnej interpretacji zasad moralnych (Derdziuk 2004). Nie powinno się tym samym, jeżeli nie jest to niezbędne, nadużywać uprawnień do ustanawiania pojedynczego sędziego orzekającego (Malecha 2016).

III. Sam biskup jest sędzią. Reforma papieża Franciszka znacząco podkreśla pozycję prawną i zadania biskupa diecezjalnego odnośnie władzy sądowniczej. Realizacja przytoczonych założeń to wielka odpowiedzialność oraz wezwanie do osobistej posługi. Papież pragnie, aby stojący na czele diecezji osobiście zaangażowali się w funkcjonowanie sądownictwa kościelnego. Biskup w swoim Kościele jest bowiem pasterzem i głową, dlatego powinien dbać o powierzoną mu wspólnotę również poprzez odnowienie struktur kościelnych, a w konsekwencji zapewnienie swoim wiernym łatwiejszego dostępu do kościelnego wymiaru sprawiedliwości (MIDI, Preambuła).

IV. Proces skrócony. Proces biskupi jest istotną nowością w strukturze sądownictwa kościelnego. Jest jednym z najważniejszych punktów reformy wprowadzonej przez papieża Franciszka. Jedyne biskup diecezjalny orzeka w sprawach o nieważność małżeństwa w procesie skróconym, występując wówczas jako sędzia jednoosobowy (Leszczyński 2015). Władza biskupa w odniesieniu do tego trybu postępowania sądowego jest ponadto osobista i nieprzekazywalna (Góralski 2017), co ma być gwarancją dla zasady nierozzerwalności małżeństwa, która w procesie skróconym – jak zauważa sam papież Franciszek – może łatwo zostać zagrożona. Autorytet moralny biskupa oraz moc jego urzędu pasterskiego potwierdza w tym wypadku wiarygodność i powagę rozstrzygnięcia (Rozkrut 2015). Instytucja procesu skróconego wprowadza nowe uprawnienia dla małżonków starających się o orzeczenie nieważności małżeństwa. Takie postępowanie prowadzone może być jednak tylko w szczególnych okolicznościach, kiedy to do sądu trafia popartą argumentami, z możliwością szybkiego zebrania dowodów, petycja obojga małżonków (Góralski, 2017).

V. Apelacja do Stolicy Metropolitalnej. Warto podkreślić, że prowincja kościelna, wraz ze stojącym na jej czele metropolitą, jest jurysdykcyjnie instancją pośrednią pomiędzy biskupem

a papieżem. Stąd oczywiste wydaje się kierowanie apelacji do metropolity. Wprost natomiast zostało to ujęte w przepisach dotyczących procesu biskupiego: „od wyroku biskupa przysługuje apelacja do metropolity” (MIDI, kan. 1687 § 3). Tym samym papież Franciszek utrwala tę instytucję. Można zgodzić się z T. Rozkrutem, że także w wypadku „wyroku wydanego przez biskupa w procesie dokumentalnym apelacja winna być kierowana właśnie do metropolity” (Rozkrut 2015).

VI. Zadanie własne Konferencji Biskupów. Zmiany wprowadzone przez papieża Franciszka pociągają za sobą konieczność odnowy struktur kościelnych. Zadanie to przypada zaś w pierwszej kolejności biskupom. Respektując prawo każdego biskupa diecezjalnego do rozporządzania władzą sądowniczą na terenie własnej diecezji, Konferencja Biskupów powinna więc wspierać go w realizacji reformy procesu o stwierdzenie nieważności małżeństwa (Leszczyński 2015). Przy czym wsparcie to ma mieć formę nie tylko zachęty w zastosowaniu nowych przepisów w praktyce, ale też wymiar ekonomiczny. Stąd szczególne trudności sprawiać będzie Konferencjom Biskupów obowiązek zadbania o sprawiedliwe wynagradzanie pracowników sądownictwa i jednocześnie bezpłatność procesu. Jest rzeczą oczywistą, iż osoby pracujące należy za wykonywaną pracę odpowiednio wynagradzać. Niezależnie od tego, czy są to duchowni, czy osoby świeckie, gdyż w założeniu ogólnym wszyscy pracownicy sądów kościelnych są odpowiednio wykwalifikowani do pełnienia swoich zadań. Ze względu na niekiedy dużą rozbieżność w kwestii pobierania opłat za prowadzenie procesu przez sądy kościelne, każda Konferencja Biskupów powinna wypracować jednolite normy i zasady dotyczące finansowania funkcjonowania trybunałów kościelnych. Poza uwzględnieniem potrzeby sprawiedliwego wynagrodzenia pracowników trzeba jednak jeszcze pamiętać o koniecznych kosztach działania, jakie ponosi każdy sąd – kosztach utrzymania pomieszczeń, rachunków czy materiałów niezbędnych do pracy. Z tych wszystkich względów całkowite zniesienie opłat procesowych nie jest możliwe do zrealizowania (Malecha 2016). Należy więc podkreślić, iż przy realizacji postulatu nieodpłatności procesów kościelnych odpowiednie do zastosowania wydają się być zasady sprawiedliwości. Koszty procesowe należy dostosować do konkretnej sytuacji stron (Malecha 2015). Wierni, których nie stać na opłacenie prowadzenia procesu, nie mogą być z tego względu pozbawieni prawa do sądu (Dyduch 2015).

VII. Apelacja do Stolicy Apostolskiej. W tym miejscu należy przypomnieć, że Trybunał Roty Rzymskiej, jako że obejmuje swym zasięgiem cały Kościół, jest trybunałem apelacyjnym dla wszystkich sądów I instancji. Przy redagowaniu wyroku powinno się więc wskazać stronom możliwość wniesienia apelacji bezpośrednio do Roty Rzymskiej. Papież Franciszek zwraca jednak uwagę na to, żeby wnoszenie apelacji do Trybunału Roty Rzymskiej nie stało się sposobem dla przeciągania spraw ze szkodą dla dusz wiernych (Bartczak 2016).

VIII. Zarządzenia dla Kościołów wschodnich. Ze względu na szczególny porządek prawny, kościelny i dyscyplinarny Kościołów Wschodnich wydane zostały oddzielne przepisy reformujące dyscyplinę procesów małżeńskich w Kodeksie Kanonów Kościołów Wschodnich (MIDI, Preambuła). Należy podkreślić, że oba dokumenty są w swej strukturze niemal identyczne.

3. Podsumowanie

Przeprowadzona reforma spraw o orzeczenie nieważności małżeństwa w swoim centrum stawia troskę o wiernych potrzebujących pomocy i opieki po rozpadzie małżeństwa. W zamyśle papieża Franciszka realizacja tej pasterskiej troski będzie wymagać osobistego zaangażowania biskupa (MIDI, Preambuła). Tym samym to biskup diecezjalny staje się osobą bezpośrednio odpowiedzialną za wprowadzenie zmian. Już podczas III Nadzwyczajnego Zgromadzenia Ogólnego Synodu Biskupów (5-19 października 2014 roku) formułowano pewne propozycje reform, uwytłumiając rolę biskupa przy ich realizacji. Proponowano przede wszystkim odejście od wymogu podwójnego zgodnego orzeczenia, proces skrócony, który byłby przeprowadzany w przypadkach oczywistej nieważności, ułatwienie i usprawnienie procedur razem ze zniesieniem opłat za proces czy też zatrudnienie należycie przygotowanych doradców, udzielających stronom bezpłatnie porad w kwestii ważności ich małżeństwa.

Można stwierdzić, że odnowione normy prawa procesowego odnoszące się do spraw o orzeczenie nieważności małżeństwa ułatwiają zainteresowanym stronom dostęp do sądu oraz przyczynią się do usprawnienia i przyspieszenia toczących się procesów, skracając tym samym czas

oczekiwania na wydanie wykonanego wyroku. Co jednak ważne, zasady dotyczące małżeństwa pozostają niezmiennie. Motu proprio *Mitis Iudex Dominus Iesus* chroni tradycyjne nauczanie Kościoła o małżeństwie. Nowe normy procesowego prawa małżeńskiego nie mają „na celu promowania nieważności małżeństwa” (MIDI, Preambuła). Wprost przeciwnie, obligują do szczególnej troski prawnej i duszpasterskiej o małżeństwo, w każdej kwestii akcentując jego nierozzerwalność.

4. Bibliografia

Źródła prawa

Franciscus PP., *Litterae apostolicae motu proprio datae Mitis Iudex Dominus Iesus quibus canones Codicis Iuris Canonici de causis ad matrimonii nullitatem declarandam reformantur*, Romae 2015, tekst polski w: *List apostolski motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus reformujący kanony Kodeksu Prawa Kanonicznego dotyczące spraw o orzeczenie nieważności małżeństwa*, Tarnów 2015.

Literatura

- Adamowicz A (2015) Jedna czy dwie instancje – w oczekiwaniu na reformę procesu małżeńskiego, w: *Procesy i procedury: nowe wyzwania*, red. G. Leszczyński, Warszawa, s. 67-79.
- Bartczak A (2016) Podstawowe założenia reformy kanonicznego procesu małżeńskiego w motu proprio Franciszka *Mitis Iudex Dominus Iesus*, „*Łódzkie Studia Teologiczne*” 25, nr 2, s. 57-70.
- Arroba Conde M J (2015) *Le proposte di snellimento dei processi matrimoniali nel recente Sinodo*, w: *Sistema matrimoniale canonico in synodo*, red. L. Sabbarese, Roma.
- Derdziuk A (2004) *Laksyzm*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. X, Lublin, kol. 405.
- Dyduch J (2015) Preambuła, w: *Praktyczny komentarz do Listu apostolskiego motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus papieża Franciszka*, red. P. Skonieczny, Tarnów 2015, s. 21-39.
- Franciszek (2013) *W rodzinie uczymy się kochać i bronić życia. Audiencja dla uczestników zgromadzenia plenarnego Papieskiej Rady ds. Rodziny, 25 października 2013 roku*, „*L'Osservatore Romano*” (wyd. polskie) 12 (2013), s. 27-29.
- Góralski W (2017) *Proces małżeński skrócony przed biskupem*, Płock.
- Gręźlikowski J (2016) Główne założenia reformy kanonicznego procesu o nieważność małżeństwa dokonanej przez papieża Franciszka, „*Studia Włocławskie*” 18, s. 235-252.
- Gręźlikowski J (2016a) *Reforma procesu w sprawie orzekania nieważności małżeństwa elementem nowej ewangelizacji*, „*Teologia i Moralność*” 11, nr 2, s. 101-119.
- Krajczyński J (2015) *Mentalność prorozwodowa a procesy małżeńskie*, w: *Procesy i procedury: nowe wyzwania*, red. G. Leszczyński, Warszawa, s. 23-48.
- Krzywda J (2012) *Prawo wiernych do szybko i sprawnie działających trybunałów kościelnych*, „*Biuletyn Stowarzyszenia Kanonistów Polskich*” 25.
- Leo Burke R (2015) *Kanoniczne stwierdzenie nieważności małżeństwa. Proces jako poszukiwanie prawdy*, w: *Pozostać w prawdzie Chrystusa. Małżeństwo i Komunia w Kościele katolickim*, red. R. Dodaro, Poznań, s. 205-236.
- Leszczyński G (2015) *Założenia ogólne motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus*, w: *Proces małżeński według motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus*, red. J. Krajczyński, Płock, s. 23-36.
- López Segovia C (2016) *La confirmación de la sentencia en el m. P. Mitis Iudex Dominus Iesus. Elementos de continuidad*, „*Anuario de derecho canónico*” 5, p. 123-164.
- Malecha P (2015) *Gwarancja sprawiedliwości oraz reforma procesu małżeńskiego widziana przez pryzmat konieczności jego przyspieszenia i ułatwienia wiernym kontaktu z trybunałem; przygotowanie pracowników i odpowiedzialność biskupa*, „*Roczniki Nauk Prawnych*” 25, nr 4, s. 151-175.
- Malecha P (2016) *Odpowiedzialność biskupa diecezjalnego w procesie sądowym małżeńskim po ogłoszeniu motu proprio Mitis Iudex papieża Franciszka*, „*Ius Matrimoniale*” 27, nr 3, s. 5-33.
- Morán Bustos C M (2016) *Retos de la reforma procesal de la nulidad del matrimonio*, „*Ius Canonicum*” 56, p. 9-40.

- Pawluk T (1996) Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II, T. III. Prawo małżeńskie, Olsztyn.
- Peña García C (2016) Agilización de los procesos canónicos de nulidad matrimonial: de las propuestas presinodales al motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus y retos pendientes tras la reforma, „Ius Canonicum” 56, p. 41-64.
- Pinto P V (2015) Reforma procesu w sprawie orzekania nieważności małżeństwa, „L'Osservatore Romano” (wyd. polskie) 11, s. 44-46.
- Rozkrut T (2016) Czy drugi wyrok w procesie małżeńskim jest konieczny?, „Roczniki Nauk Prawnych” 26, nr 2, s. 137-153.
- Rozkrut T (2015) Odpowiedzialność biskupa diecezjalnego, metropolity oraz konferencji biskupów za współczesny proces małżeński, w: Proces małżeński według motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus, red. J. Krajczyński, Płock, s. 37-52.
- Skonieczny P (2015), Art. 4/Tytuł IV – Wyrok, środki jego zaskarżenia oraz wykonanie, w: Praktyczny komentarz do Listu apostolskiego motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus papieża Franciszka, red. P. Skonieczny, Tarnów, s. 123-162.

15. Integracja społeczna dzieci i młodzieży niepełnosprawnej intelektualnie w stopniu umiarkowanym i znacznym na przykładzie Ośrodka Rehabilitacyjno – Edukacyjno - Wychowawczego w Bytomiu

Social integration of children and youth with intellectual disabilities to a moderate and significant extent on the example of the Rehabilitation and Education and Educational Center in Bytom

Kinga Salamon

Instytut Nauk o Rodzinie, Wydział Teologiczny, Uniwersytet Opolski
Opiekun naukowy: Paweł Landwójtowicz

Kinga Salamon: k.salamon@onet.pl

Słowa kluczowe: zaburzenia rozwoju, funkcjonowanie społeczne, wsparcie instytucjonalne, człowiek

Streszczenie

Niniejszy artykuł ukazuje w jaki sposób wybrana młodzież i dzieci niepełnosprawne intelektualnie w stopniu umiarkowanym i znacznym z Ośrodka Rehabilitacyjno – Edukacyjno – Wychowawczego w Bytomiu integrują się ze społecznością lokalną poprzez aktywny udział w jej działalności. Prawidłowa integracja społeczna osób niepełnosprawnych ze środowiskiem lokalnym, poprzez aktywny udział w jej działaniach, pozwala dzieciom i młodzieży niepełnosprawnej intelektualnie na bezpośrednią styczność z osobami pełnosprawnymi i pokazuje, że pomimo różnego rodzaju niepełnosprawności mogą uczestniczyć w życiu otaczającej ich społeczności w sposób pełnoprawny. Artykuł pogłębiony został wyjaśnieniem podstawowych pojęć takich jak niepełnosprawność intelektualna i integracja społeczna.

Celem artykułu jest pokazanie pozytywnego wpływu integracji społecznej młodzieży i dzieci niepełnosprawnej intelektualnie w stopniu umiarkowanym i znacznym z Ośrodka Rehabilitacyjno – Edukacyjno -Wychowawczego w Bytomiu. Innowacyjność referatu to odniesienie go do dzieci i młodzieży niepełnosprawnej w stopniu umiarkowanym i znacznym. Analiza powyższej tematyki pozwoli na usystematyzowanie wiedzy dotyczącej wpływu integracji osób niepełnosprawnych intelektualnie z pełnosprawnymi.

1. Wstęp

„Niepełnosprawność jest zjawiskiem obecnym w życiu społecznym od zawsze. Przekazy dotyczące stosunku społeczeństwa do osób niepełnosprawnych odnajdujemy w dziełach literackich, filozoficznych i księgach religijnych od starożytności po czasy nowożytne. W społeczeństwach przemysłowych zjawisko to stało się problemem społecznym, który został uregulowany w formie stosownych przepisów prawa oraz stworzenia instytucji zajmujących się jego rozwiązywaniem. Kwestia niepełnosprawności stała się częścią polityki publicznej, a sposób jej postrzegania i rozwiązywania – ważnym wyznacznikiem modelu polityki społecznej realizowanej przez państwa (...). Dopiero ostatnie dziesięciolecie wieku XX i początek XXI stulecia przyniosły głębokie przewartościowanie stosunku do kwestii niepełnosprawności, które w konsekwencji implikuje również fundamentalne zmiany w prawie, funkcjonowaniu sfery instytucjonalnej, polityce publicznej, ale także w świadomości społecznej i stosunku społeczeństwa do osób niepełnosprawnych” (Gąciarz 2014).

W związku z tym integracja społeczna staje się w dzisiejszych czasach prawdziwym wyzwaniem zarówno dla instytucji rządzących, jak i dla społeczności lokalnych, w których funkcjonują osoby niepełnosprawne intelektualnie. Jej głównym zadaniem jest wyrównanie szans tych osób poprzez umożliwianie im dostępu do wszelkich świadczeń i działań społecznych takich jak: edukacja, praca zawodowa, życie kulturalne i społeczne, transport, świadczenia lecznicze, na równi z osobami pełnosprawnymi.

Działaniom podejmowanym na rzecz integracji wychodzą naprzeciw różnego rodzaju instytucje państwowe jak i pozarządowe. Jedną z takich placówek jest Ośrodek Rehabilitacyjno – Edukacyjno - Wychowawczy w Bytomiu. „Powstał on w 2001 r. jako placówka dla dzieci i młodzieży z niepełnosprawnością intelektualną w wieku od 3 do 25 roku życia. Od początku działa tu punkt rehabilitacyjny, a od 2008 r. prowadzony jest Punkt Wczesnej Interwencji. W Ośrodku dzieci i młodzież uczą się, korzystają z różnorodnych form rehabilitacji, m. in. fizjo i fizykoterapii, hipoterapii, dogoterapii, arteterapii, terapii logopedycznej, psychologicznej i wielu innych. Tu zawierają przyjaźnie i uczą się funkcjonować w otaczającym ich świecie” (Dziąsko 2018).

Ośrodek ten podejmuje różnego rodzaju działania na rzecz integracji swoich wychowanków z otaczającą ich społecznością lokalną. Działania te przyjmują różnorodne formy tak, aby były one dostosowane w pełni do potrzeb i możliwości dzieci uczęszczających do ośrodka.

2. Opis zagadnienia

Podstawową kwestią zrozumienia integracji społecznej w środowisku osób niepełnosprawnych intelektualnie jest wyjaśnienie pojęcia niepełnosprawności intelektualnej.

Terminologia związana z niepełnosprawnością intelektualną zmieniała się na przestrzeni lat. W literaturze spotykamy się z następującymi jej określeniami: idiotyzm, imbecyizm, debilizm, upośledzenie umysłowe, niedorozwój umysłowy, oligofrenia, opóźnienie w rozwoju umysłowym, obniżoną sprawność umysłowa, upośledzenie zdolności uczenia się (Bobińska i Gałeczki 2012).

O ile terminologia ciągle ulegała przeobrażeniom to definicja w ujęciu wielu autorów wykazuje wiele podobieństw interpretacyjnych. „W latach 40. XX w. Edgar Doll stwierdził, że niedorozwój umysłowy jest stanem niedojrzałości społecznej, który powstaje w okresie rozwoju i który jest skutkiem zahamowania rozwoju inteligencji pochodzenia konstytucyjnego – bądź to dziedzicznego, bądź nabytego” (Bobińska i Gałeczki 2012).

Jedną z najlepszych definicji niepełnosprawności intelektualnej jest ujęcie Marii Grzegorzewskiej, która podkreślała, że niepełnosprawność to swego rodzaju uwstecznianie psychiki. Niepełnosprawność określa człowieka, prowadzi jego działania, jednakże działania te nie mogą być realizowane we wszystkich sferach tak jak osób pełnosprawnych. Podkreśla to, że osoba niepełnosprawna intelektualnie ma w sobie potencjał, który może zostać wyzwolony poprzez właściwą rehabilitację (Bobińska i Gałeczki 2012).

Tadeusz Gałkowski definiuje pojęcie pisząc, że „niepełnosprawność umysłowa ma charakter globalny, charakteryzuje się obniżoną sprawnością umysłową spowodowaną wrodzoną anomalią, która czyni korę mózgową niezdolną – w mniejszym lub w większym stopniu – do procesów myślowych” (Bobińska i Gałeczki 2012).

W Polskiej nomenklaturze ważna jest definicja Małgorzaty Kościelskiej, która opisuje upośledzenie umysłowe jako „niepowodzenie rozwojowe, do którego dochodzi się w rezultacie nieprawidłowego przebiegu procesu rozwojowego, do którego dochodzi się w rezultacie nieprawidłowego przebiegu procesu rozwojowego o specyficznym charakterze. Proces rozwojowy może być zaburzony w różnym okresie i pod wpływem różnych czynników” (Kościelska 2000).

Według wytycznych DSM-V „niepełnosprawność intelektualna (zaburzenie rozwoju intelektualnego) jest zaburzeniem rozpoczynającym się w okresie rozwoju i obejmuje deficyty zarówno w zakresie funkcjonowania intelektualnego, jak i adaptacyjnego w obszarach dotyczących rozumienia pojęć, funkcjonowania społecznego oraz w dziedzinach praktycznych (Gałeczki 2018).

To zaburzenie rozwojowe według psychologicznej klasyfikacji dzieli osoby na niepełnosprawne w stopniu lekkim (iloraz inteligencji wg Skali Inteligencji Wechslera 55–69), umiarkowanym (iloraz 40–54), znacznym (iloraz 25-39), głębokim (iloraz 0-24) (Kohut 2015). Klasyfikacja ta pozwala zrozumieć w jaki sposób funkcjonuje dziecko niepełnosprawne mając dany iloraz inteligencji, który odnoszony do normy intelektualnej pokazuje na jakim poziomie rozwoju znajduje się dane dziecko.

Każdą z przytoczonych definicji łączy fakt, że niepełnosprawność intelektualna to zaburzenie rozwojowe, które może mieć miejsce na różnych etapach rozwoju człowieka. Niepełnosprawność jest definiowana przez wielu autorów, jednakże ten aspekt jest wspólny dla każdego z nich.

Podejście do zagadnienia niepełnosprawności powinniśmy ujmować w odniesieniu do teorii społecznej. Takie podejście ma kilka charakterystycznych cech, które wiążą się z odniesieniem niepełnosprawności właśnie do integracji ze społeczeństwem. Są to:

- odchodzenie od interpretowania niepełnosprawności jako problemu jednostki (koncepcja tragedii osobistej) na rzecz ujmowania jej jako zjawiska i zarazem problemu społecznego; uznanie za podstawę interpretowania zjawiska niepełnosprawności tezy, że jego charakter określa łąd techniczno-gospodarczy;
- odchodzenie od postrzegania losu osób niepełnosprawnych w kategoriach moralnych na rzecz ujmowania go w kategoriach problemu społeczno-ekonomicznego;
- odchodzenie od koncentrowania się na działaniach leczniczych i rehabilitacji medycznej na rzecz konstruowania działań zorientowanych na integrację i aktywizację społeczną osób niepełnosprawnych (Gąciarz 2014).

„Dziecko nieprawidłowo rozwijające się potrzebuje szczególnego wsparcia, aby mogło osiągnąć maksimum swoich możliwości rozwojowych. Celem wszystkich oddziaływań powinno być takie usprawnianie dziecka, aby było ono jak najbardziej samodzielne, mogło korzystać na miarę swoich możliwości z tego, co oferuje świat. Nieprawidłowy rozwój dziecka weryfikuje wszystkie życiowe plany. Nie powinien jednak odbierać dziecku oraz rodzicom i rodzeństwu radości z bycia ze sobą (...). Im wcześniej rozpocznie się proces usprawniania zaburzonego rozwoju dziecka, tym większe są szanse na to, że podjęte oddziaływania przyniosą rezultaty” (Kohut 2015).

To wsparcie jest szczególnie istotne w odniesieniu do integracji społecznej, której głównym celem jest właśnie wspieranie dziecka w relacjach społecznych tak, aby mogło się ono poczuć równoprawnym uczestnikiem życia społecznego niezależnie od posiadanego deficytu. „W historii ludzkości możemy obserwować zmiany postaw społeczeństwa w stosunku do osób niepełnosprawnych. W starożytności wykluczano niepełnosprawnych ze społeczeństwa, a nawet uśmiercano. Pewne zmiany nastąpiły w średniowieczu, pod wpływem nauki Kościoła dotyczącej miłości bliźniego. Zaczęła rozwijać się działalność charytatywna, która obejmowała osoby niepełnosprawne. Działania jednak w tym okresie ograniczały się do zaspokajania podstawowych potrzeb biologicznych człowieka. Pod koniec XVIII w. możemy zaobserwować powstanie pierwszych szkół dla osób niewidomych i głuchych” (Wołosiuk 2013).

„Integracja społeczna jest pojęciem socjologicznym. Jej klasyczne ujęcie odwołuje się do poglądów Durkheima i odnosi się do stopnia, w jakim ludzie należący formalnie i geograficznie do określonego społeczeństwa są ze sobą rzeczywiście powiązani, to znaczy – w jakim stopniu tworzą sieci społeczne” (Trzebińska 2007).

„Idea, kierunek przemian oraz sposób organizowania zajęć i rehabilitacji osób niepełnosprawnych wyrażające się w dążeniu do stworzenia tym osobom możliwości uczestniczenia w normalnym życiu, dostępu do tych wszystkich instytucji i sytuacji społecznych, w których uczestniczą pełnosprawni oraz do kształtowania ustosunkowań i więzi psychospołecznych między pełnosprawnymi i niepełnosprawnymi” (Sowa 1997).

„Głównym celem społecznej integracji osób niepełnosprawnych jest tworzenie w naturalnym środowisku społecznym warunków dla ich rozwoju, nauki, pracy i spędzania czasu wolnego. A. Hulek ujmuje ten cel jako umożliwienie tym osobom prowadzenia normalnego życia, korzystania ze wszystkich stopni szkolnictwa, zdobyczy kulturowych i powszechnie dostępnych form czynnego wypoczynku (...) społeczna integracja osób niepełnosprawnych wyraża się w dążeniu do stworzenia tym osobom możliwości pełnego lub częściowego włączenia się do normalnego życia, dostępu do wszystkich instytucji i usług, z których korzystają pełnosprawni” (Fuksa <http://www.edukacja.edux.pl/p-16530-integracja-spoeczna-osob-niepelnosprawnych.php>).

Również Unia Europejska stara się wspierać proces integracji poprzez tworzenie coraz to nowych strategii dotyczących wzrostu gospodarczego, w którym tworzyć powinno się zrównoważony system wsparcia dla każdej jednostki społecznej. W szczególności Unia skupia się na takich aspektach jak zatrudnienie, edukacja i integracja społeczna (Andor 2013). Te aspekty bardzo mocno dotyczą osób niepełnosprawnych intelektualnie, bo również do tych działań chcą mieć oni dostęp tak jak każda pełnosprawna osoba.

Integrację osób niepełnosprawnych możemy rozumieć dwojako, po pierwsze poprzez zagwarantowanie tym osobom możliwości edukacji i pracy w strukturach społecznych. Po drugie jako nawiązywanie relacji z osobami pełnosprawnymi co wspomaga włączanie ich do życia społecznego (Sowa 2003).

Hulek stwierdza, że integracja „wyraża się w takim wzajemnym stosunku pełnosprawnych i niepełnosprawnych, w którym respektowane są te same prawa, w którym stwarzane są dla obu grup identyczne warunki maksymalnego wszechstronnego rozwoju. Celem integracji jest bowiem umożliwienie poszkodowanym na zdrowiu osobom prowadzenia normalnego życia i możliwie na tych samych zasadach, jak i innym członkom określonych grup społecznych. Integracja zakłada udostępnienie młodzieży upośledzonej na zdrowiu korzystanie ze wszystkich stopni szkolnictwa - podstawowego, ogólnokształcącego i zawodowego, zdobyczy kulturowych i form czynnego wypoczynku, z których korzysta młodzież zdrowa” (Hulek 1997).

„Bardzo ważne jest, aby osoby niepełnosprawne jak najwcześniej miały możliwość integrowania się z pełnosprawnymi. Integracja pozwala dzieciom niepełnosprawnym nawiązać kontakt z rówieśnikami, pobudza to wiarę w ich własne możliwości, mobilizuje do większego wysiłku. Osoby niepełnosprawne nabierają przez to większej pewności siebie, dowartościowują się. Mogą odnaleźć swoje miejsce w środowisku, co w przyszłości może zaowocować lepszymi i śmielszymi kontaktami z każdą grupą” (Wołoskiuk 2013).

„Osoby z niepełnosprawnością ruchową, intelektualną lub sensoryczną, pomimo dotychczasowych działań integracyjnych prowadzonych w naszym kraju, mają utrudnione pełne uczestnictwo w życiu społecznym. Nie zawsze mogą funkcjonować na równych zasadach z innymi osobami. Bywa to spowodowane barierami natury fizycznej, społecznej, kulturowej i edukacyjnej. Bariery uczestnictwa osób niepełnosprawnych w życiu społecznym, bardzo często tkwią w nich samych. Najczęściej jednak są spowodowane czynnikami zewnętrznymi. Maciarz dzieli je na:

- bariery architektoniczne (fizyczne);
- bariery społeczne;
- bariery kulturowe;
- bariery edukacyjne.

Bariery społeczne są rezultatem stereotypów, które sprawiają, że osoby z niepełnosprawnością są postrzegane jako gorsze. W związku z tym osoby sprawne niechętnie odnoszą się do obecności niepełnosprawnych w pracy czy też otoczeniu (...). Niższe lub brak kwalifikacji osób z niepełnosprawnością intelektualną uniemożliwia podjęcie pracy zawodowej i w związku z tym ogranicza kontakty społeczne tych osób (Wołoskiuk 2013).

„Obecnie rozwojowi integracji sprzyjają zmiany zachodzące w stosunkach społeczeństwa zdrowego wobec osób niepełnosprawnych. Stopniowo narasta przekonanie o ich możliwościach rozwojowych i zdolności do samodzielnego życia. Jednostki i grupy społeczne sprawujące opiekę nad osobami upośledzonymi umysłowo inwestują środki w stwarzanie warunków, które stymulowałyby wszechstronny rozwój osób niepełnosprawnych intelektualnie i sprzyjałyby włączaniu ich w miarę możliwości do zwykłego życia” (Autor nieznany https://integracja.weebly.com/uploads/6/3/5/9/6359862/idea_integracji_dzieci_i_młodziezy_niepełnosprawnej.pdf dostęp 01.12.2018).

Tak ujętą integrację społeczną jako włączanie osób niepełnosprawnych intelektualnie do życia społeczności realizuje w swojej działalności Ośrodek Rehabilitacyjno – Edukacyjno – Wychowawczy (OREW). Jak wspomniano wyżej w ośrodku przebywają dzieci i młodzież niepełnosprawna i to w stosunku do nich podejmowane są różnorodne działania mające na celu integrowanie ich z najbliższym otoczeniem. Placówka ta w swoich celach ma za zadanie oddziaływać na podopiecznych w dziedzinach edukacji, rehabilitacji, arteterapii i innych działaniach terapeutycznych. Wszelkie organizowane wyjścia edukacyjne i integracyjne mają na celu przełamywanie barier jakie stają przed niepełnosprawnymi intelektualnie dziećmi.

Działania podejmowane na rzecz integracji społecznej dzieci i młodzieży w ośrodku można podzielić na kilka kategorii. Pierwsza z nich to dostęp do instytucji społecznych. Podopieczni Ośrodka mają możliwość poznania funkcjonowania różnego rodzaju instytucji społecznych takich jak poczta, przychodnia lekarska, posterunek policji, a także kawiarni czy schroniska dla zwierząt. Działania te prowadzone są w ramach zajęć z przygotowania zawodowego. Wychowankowie dzięki

tym wizytom zapoznają się różnymi instytucjami, z którymi spotykają się w życiu codziennym. Dzięki takim wizytą w codziennym życiu będą oni mogli z łatwością funkcjonować w tych placówkach bez strachu i obawy, gdyż już będą je znali. Wzmocni to ich samoocenę i pewność siebie, której często im brakuje. Pozwoli to również otworzyć się im na nowe miejsca, gdyż nie będą czuli już takiego lęku przed czymś nieznanym.

Kolejna kategoria integracji społecznej to dostęp do wydarzeń kulturalnych. Kultura jest bardzo istotna w rozwoju jednostki. Dzięki niej każdy może doświadczyć nowych uczuć i poznać całkiem nowe wrażenia estetyczne i emocjonalne. Wśród działań kulturalnych OREW organizuje m. in. zajęcia muzyczne, gdzie wychowankowie poznają ciekawe instrumenty, samodzielnie grają na tych instrumentach, odwiedzają operę i uczestniczą w koncertach. Z kulturą obcuje również poprzez różnego rodzaju występy artystyczne na festiwalach czy przeglądach, co wzbogaca ich świat i buduje pewność siebie. Dostęp do kultury pozwala czuć się pełnoprawnym członkiem społeczeństwa, który może tak jak każdy pełnosprawny uczestniczy w jej wytworach, czy to poprzez wyjścia do muzeum, czy podczas zajęć muzycznych.

Następne działania to szeroko pojęta integracja z najbliższym otoczeniem. Wyraża się ona poprzez organizowanie spotkań integracyjnych dzieci niepełnosprawnych z ich pełnosprawnymi rówieśnikami. Obydwie strony uczą się wzajemnej tolerancji i współpracy, a dodatkowe osoby niepełnosprawne mogą robić wszystko to co wydaje się być zarezerwowane tylko dla pełnosprawnych. Wspólne zabawy i śpiewy integrują dwa środowiska, dzięki czemu są większe szanse, że w przyszłości osoby pełnosprawne i niepełnosprawne będą w stanie lepiej ze sobą współpracować. Integracja ze środowiskiem lokalnym to także integracja z rodzicami. Budowanie w nich postawy otwarcia i wyzbywanie się strachu o dzieci. Bardzo często rodzice czują lęk przed wypuszczeniem chorego dziecka w normalny świat, budują przy tym bariery strachu i lęku. Dzięki zajęciom otwartym dla rodziców mogą oni porozmawiać ze sobą wzajemnie o swoich problemach co pozwala zrozumieć, że bycie rodzicem dziecka niepełnosprawnego może mieć również swoje plusy. Organizowane grupy wsparcia uczą nowych technik radzenia sobie z problemami i pozwalają odnaleźć odpowiedź na wiele pytań. Integracja społeczna w OREW-ie ma też szerszy zasięg. Polega na integracja ze społecznością miejską poprzez organizowanie ogólnodostępnych pikników, ale również Biegu charytatywnego GONITWA, gdzie każdy może wziąć udział w słusznej idei. Dzięki szeroko rozumianej integracji ze społecznością lokalną niepełnosprawna młodzież i dzieci mogą w pełni stać się pełnoprawnymi członkami tej społeczności.

Ostatnią kategorią integracji jaka podejmowana jest w OREW-ie to aktywność sportowa i wypoczynek. Szczególne miejsce ma tutaj organizowany już od 10 lat Turniej Piłki Nożnej dla osób niepełnosprawnych intelektualnie. To wydarzenie ma na celu zintegrowanie ze sobą dzieci niepełnosprawnych z różnych środowisk z ich zdrowymi kolegami, którzy często są wolontariuszami i pomagają im podczas turnieju. Integrują się oni również z innymi pełnosprawnymi osobami, które przychodzą, aby wspierać i kibicować niepełnosprawne dzieciom w zdobywaniu przez nich nowych umiejętności i doświadczeń. W integracji sportowej ważne są też organizowane Olimpiady Specjalne, które uczą niepełnosprawne osoby prawidłowej rywalizacji, radzenia sobie w sytuacji zwycięstwa i porażki i integrują ich z otaczającym społeczeństwem. W działania te wpisuje się także aktywny wypoczynek. Dzieci i młodzież z Ośrodka mają możliwość wypoczywać jak każdy ich pełnosprawny rówieśnik. Organizowane są wyjścia na basen, zajęcia z wędkowania, wyjazdy na turnusy rehabilitacyjne, wycieczki, a także różnego rodzaju wyjścia integracyjno-wypoczynkowe jak wizyta w stadninie czy w kinie. Działania te mają dać możliwość nauki, że przez zabawę również jest się w stanie integrować z otaczającą społecznością.

Te kilka działań na rzecz integracji społecznej dzieci i młodzieży niepełnosprawnej intelektualnie prowadzonych w OREW-ie są prowadzone, aby wychodzić naprzeciw potrzebom podopiecznych. Działania te mają edukować wychowanków do życia w społeczności jako jej pełnoprawnych członków mogących podejmować się różnych działań i aktywności bez obawy i strachu przed tym, że nie zostaną zrozumiani i zaakceptowani. Integracja społeczna jest elementem edukacji tych dzieci, gdyż ich prawidłowe funkcjonowanie osobiste i społeczne będzie miało ogromny wpływ na ich dalsze życiowe losy.

3. Wnioski

Placówka taka jak Ośrodek Rehabilitacyjno – Edukacyjno – Wychowawczy w Bytomiu pozwala wyrwać się swoim podopiecznym z izolacji jaką często funduje im ich najbliższe środowisko, z rodzicami włącznie. Integracja społeczna pozwala tym młodym osobom wyrwać się z ich codziennej rutyny i poznać nowe nieznane dotąd środowiska, których są częścią. Dzięki działalności OREW mogą oni w pełni korzystać z tego wszystkiego co ich otacza, zarówno z instytucji społecznych i kulturalnych jak i wydarzeń sportowych. Integracja ma przezwyciężać bariery otaczające osoby niepełnosprawne, pomóc im w przezwyciężaniu lęku przed otaczającym ich światem, poznawać ich z najbliższymi osobami ze społeczności lokalnej.

Ośrodek dla dzieci niepełnosprawnych intelektualnie stawia sobie za cel poznawanie swoich podopiecznych z otaczającym światem. Pragnie, aby rozwijali się oni na miarę swoich indywidualnych potrzeb i możliwości, co pozwoli im w przyszłości realizować siebie jako pełnoprawnego członka społeczności. Integracja nie jest łatwa, bo stawia przed jej realizatorami wiele trudności, ale jeżeli komuś bardzo zależy na tym, aby dziecko poczuło się szczęśliwe, i aby nie obawiało się czy poradzi sobie w skomplikowanym świecie, integracja staje się jedną z wielu metod edukacji, która otworzy przed młodym człowiekiem nowe perspektywy, których samodzielnie nie byłby w stanie osiągnąć.

Integracja na wielu płaszczyznach wpływa na wszechstronny rozwój dzieci, który jest tak ważny w ich rozwoju, szczególnie, że dzieci niepełnosprawne już od samego początku obarczone są deficytami rozwojowymi. Dzięki działaniom integracyjnym niejednokrotnie spełniają one swoje marzenia i realizują plany zawodowe, czego bez wsparcia wyspecjalizowanej jednostki nie byłby w stanie zrobić. Mimo, że integracja społeczna wciąż się rozwija to praca przykładowego ośrodka jakim jest Ośrodek Rehabilitacyjno – Edukacyjno – Wychowawczy daje duże szanse na zwiększenie usamodzielnienia się dzieci i młodzieży niepełnosprawnej, a także na zwiększenie akceptacji dla takich osób w środowisku lokalnym.

4. Literatura

- Andor L (2013) Zrozumieć politykę Unii Europejskiej. Zatrudnienie, integracja i polityka społeczna jako inwestycje na przyszłość: 3 - 16
- Bobińska K, Gałęcki P, (2012) Rys historyczny, terminologia, definicja, nozologia, kryteria rozpoznawania niepełnosprawności intelektualnej w: Bobińska K, Pietras T, Gałęcki P (red.), Niepełnosprawność intelektualna – etiopatogeneza, epidemiologia, diagnoza, terapia: 29-30
- Dziaśko A (2018) Jubileusz 25 lat Polskiego Stowarzyszenia na rzecz osób z niepełnosprawnością intelektualną koło w Bytomiu: 5
- Fuksa M Integracja społeczna osób niepełnosprawnych intelektualnie, w:
<http://www.edukacja.edux.pl/p-16530-integracja-spoeczna-osob-niepelnosprawnych.php>
- Gałęcki P, Pilecki M, Rymaszewska J, i. in. (2018) Kryteria diagnostyczne zaburzeń psychicznych wyd. 5 DSM – V: 37-38
- Gąciarz B (2014) Integracja społeczna osób niepełnosprawnych jako wyzwanie dla nauki i praktyki społecznej. Wprowadzenie. *Studia socjologiczne* 2(213): 7 – 14
- Hulek A (1997) *Pedagogika rewalidacyjna*: 492 - 493
- Kohut D (2015) Dziecko o specjalnych potrzebach w kręgu interdyscyplinarnej terapii: 27
- Kościelska M (2000) *Oblicza upośledzenia*: 171-176
- Sowa J (1997) *Pedagogika specjalna w zarysie*: 324
- Sowa J (2003) Integracja osób niepełnosprawnych w: T. Pilch (red.) *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*: 356-360
- Trzebińska E (2007) Integracja społeczna w ujęciu psychologicznym w: Trzebińska E *Oddziaływania psychologiczne na rzecz integracji osób z ograniczeniami sprawności*: 7- 17
- Wołosiuk B (2013) Integracja osób z niepełnosprawnością – możliwości i bariery. *Rozprawy Społeczne*, Nr 1 (VII): 69 – 73
- Autor nieznanymy https://integracja.weebly.com/uploads/6/3/5/9/6359862/idea_integracji_dzieci_i_modziew_niepenosprawnej.pdf (dostęp 01.12.2018)

16. Zamiana ról – kiedy dziadkowie stają się rodzicami zastępczymi – szanse i zagrożenia

Changing roles - when grandparents become foster parents - opportunities and threats

Słowik Klaudia

Nauki o Rodzinie, Wydział Teologiczny, Uniwersytet Opolski

Opiekun naukowy: Anna Barska

Słowa klucze: rodzina zastępcza, wychowanek, kompensacja deficytów, pozycja społeczna

Streszczenie

Rodzina będąc naturalną przestrzenią, w której młody człowiek wzrasta, staje się również miejscem kulturowym, gdzie kształtują się wartości rodzinne, tradycje, obyczaje. Dziecko kształtuje swoją tożsamość w rodzinnej ojczyźnie, z którą się identyfikuje. Przynależność do grupy rodzinnej pozwala zapewnić bezpieczeństwo, a także stabilność emocjonalną i kulturową.

Pieczka zastępcza jest formą pomocy i wsparcia dla rodziców biologicznych, którzy nie są w stanie należycie pełnić funkcji opiekuńczo-wychowawczej. Naczelną wartością wszelkich podstaw prawnych jest dobro dziecka. Zgodnie z powyższym, dziecko powinno mieć zapewnione wychowanie w rodzinie spokrewnionej, biologicznej. Pokrewieństwo, więzi rodzinne, a zwłaszcza więź emocjonalna ma szczególne znaczenie dla stabilnego środowiska wychowawczego młodego człowieka.

Celem artykułu jest ukazanie szans i zagrożeń płynących z pełnienia roli rodziców zastępczych przez dziadków. Zamiana ról, która dokonuje się w sytuacji powstania rodziny zastępczej spokrewnionej staje się ogromnym wyzwaniem dla babci i dziadka. Najczęstszym problemem jest wiek dziadków, ograniczenia natury zdrowotnej (choroby, brak sił). Dziecko porzucone, opuszczone czasowo przez rodziców biologicznych również doświadcza wiele trudności w przystosowaniu się do nowej sytuacji życiowej. Zerwane więzi, konflikt lojalności są objawami emocjonalnego sieroctwa, na które narażone jest dziecko. Zaangażowanie dziadków w rozwój emocjonalny, społeczny może być alternatywą dla opuszczonego, zagrożonego wykluczeniem społecznym wnuka.

1. Wstęp

Rodzina stanowi pierwsze i naturalne środowisko wychowania człowieka. Przestrzeń rodzinna, w której człowiek wzrasta jest także miejscem rozwoju kulturowego, gdzie kształtują się wartości rodzinne. Dziecko buduje swoją tożsamość w rodzinnej ojczyźnie, z którą się identyfikuje, dzięki czemu ma poczucie bezpieczeństwa i stabilności emocjonalnej. Pomimo wielu zmian społecznych na przestrzeni wieków, rodzina stale pozostaje istotnym elementem życia każdego człowieka. Prawidłowo funkcjonująca rodzina umożliwia dziecku harmonijny rozwój, wzmacnia poczucie bezpieczeństwa, zaspokaja potrzeby emocjonalne, psychiczne, a także bytowo-materialne. Środowisko rodzinne jest dla dziecka pierwotną grupą, w której się rozwija, dorasta do pełnienia ról społecznych.

Zaburzenie funkcji opiekuńczo-wychowawczych wywiera negatywny wpływ na rozwój dziecka. Brak opieki rodzicielskiej powoduje zachwianie poczucia bezpieczeństwa, utratę więzi emocjonalnych. Twórca teorii przywiązania J. Bowlby opierając się na własnych badaniach, bezpośredniej obserwacji, wysunął tezę, iż system przywiązania jest integralną częścią ludzkiej natury. Dziecko kształtuje przywiązanie poprzez poszukiwanie bliskości i kontaktu z bliską osobą. (Bowlby 2007). W kontekście rodzicielstwa zastępczego, który powinien mieć charakter tymczasowy, pojawia się pytanie, jak dziecko ma budować trwałe więzi z rodzicami biologicznymi, z którymi ma sporadyczny kontakt (Joachimowska 2008).

Trudności, które pojawiają się w rodzinie biologicznej wymagają interwencji pomocy i wsparcia instytucjonalnego. W przypadku braku możliwości wychowania się dziecka w rodzinie naturalnej, na podstawie decyzji sądu małoletni wychowanek zostaje umieszczony w pieczy zastępczej (<http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20180000998>).

W niniejszym artykule chciałabym podjąć analizę systemu rodzinnej pieczy zastępczej, skupiając uwagę na spokrewnionych rodzinach zastępczych. Zamiana ról, która dokonuje się w rodzinie zastępczej jest niewątpliwie ogromnym wyzwaniem zarówno dla babci i dziadka, a także dla wnuka. Z punktu widzenia ustawodawcy, środowisko rodzinne jest najlepszą formą zastępczą dla dziecka opuszczonego czasowo bądź trwale przez rodziców biologicznych. Celem tego artykułu będzie ukazanie zarówno szans, jak i zagrożeń wynikających z pełnienia funkcji spokrewnionej rodziny zastępczej.

2. Opis zagadnienia

Człowiek kształtuje swoją osobowość w środowisku rodzinnym, które stanowi źródło bezpieczeństwa oraz stabilności psychiczno-fizycznej. Rodzina stanowi „właściwe kryterium określania miejsca i roli jednostki w społeczeństwie” (Bortkiewicz 2012). Przeobrażenia w rodzinie są skutkiem różnorodnych przemian kulturowych, społecznych, które powodują występowanie kryzysów rodzinnych. Jednym ze źródeł pojawiających się trudności są czynniki tkwiące w samych rodzinach (m.in. osobowościowe niedopasowanie małżonków, uzależnienia, niezaradność życiowa, niewydolność opiekunów-wychowawcza), często również związane są z dziećmi (nadpobudliwość, niepełnosprawność). Kryzys rodzinny może być także spowodowany negatywnymi sytuacjami wychowawczymi tj. niewłaściwe postawy wychowawcze, przesadny rygor, bądź zbyt liberalizm (Winogrodzka 2007).

Niewątpliwie warunki ekonomiczne przyczyniły się także do modyfikacji koncepcji rodziny w współczesnym świecie. Posiadanie odpowiednich środków materialnych pozytywnie wpływa na funkcjonowanie rodziny, gdyż pozwala na zaspokojenie różnych potrzeb, aspiracji życiowych. Brak partycypacji rodziny w życiu kulturalnym, towarzyskim może powodować poczucie wykluczenia, izolacji społecznej. Wiele rodzin dotkniętych jest niedostatkiem, co z kolei determinuje do zmiany stylu życia i podjęcie decyzji o zawodowej aktywności poza granicami kraju. Wyjazd migracyjny jednego z rodziców, bądź obojga wpływa znacząco na życie wszystkich członków rodziny, zwłaszcza dziecka. Nieobecność rodziców w procesie wychowania dziecka zwiększa ryzyko zaburzenia więzy rodzinnej, a także zaniedbań w procesie socjalizacji dziecka (Tarka 2014).

Pojawienie się w rodzinie naturalnej trudności dotyczących prawidłowego wypełniania funkcji, wymaga interwencji instytucjonalnej celem zabezpieczenia dobra dziecka. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej gwarantuje zapewnienie właściwej opieki zastępczej dziecku: „Rzeczpospolita Polska zapewnia ochronę praw dziecka. Każdy ma prawo żądać od organów władzy publicznej ochrony dziecka przed przemocą, okrucieństwem, wyzyskiem i demoralizacją. Dziecko pozbawione opieki rodzicielskiej ma prawo do opieki i pomocy władz publicznych” (<http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19970780483>). Szczegółowe działania, zasady i formy pomocy rodzinie uwikłanej w trudności określa obowiązująca ustawa o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej z dnia 9 czerwca 2011 roku (<http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20180000998>).

Na przestrzeni wielu lat prowadzone badania i analizy środowisk opiekuńczych dla opuszczonych dzieci np. U. Kusio 1998, S. Kawula 1992, L. Winogrodzka 2007, M. Ruszkowska 2013, wskazują, iż rodzina zastępcza jest najlepszą formą opieki.

Obowiązujący system pieczy zastępczej w Polsce dzieli piecze zastępczą na dwie formy: rodzinną oraz instytucjonalną. Chciałabym w niniejszej pracy skupić się na rodzinnych formach, ze względu na ich odrębną charakterystykę. W rodzinnej pieczy zastępczej możemy wyróżnić rodzinny dom dziecka i rodziny zastępcze:

- a) spokrewnione
- b) niezawodowe
- c) zawodowe (w tym: specjalistyczne lub pełniące funkcję pogotowia rodzinnego) (<http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20180000998>).

Rodzinę zastępczą spokrewnioną mogą tworzyć małżonkowie lub osoba niepozostająca w związku małżeńskim, będący wstępnymi (dziadkowie, pradiadkowie) lub rodzeństwem dziecka (<http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20180000998>). Powierzenie funkcji

rodziny zastępczej wiąże się z pewnymi wymaganiami dla kandydatów określonymi przez ustawodawcę:

- dają rękojmię należytego sprawowania pieczy zastępczej;
- nie są i nie były (nigdy) pozbawione władzy rodzicielskiej, oraz władza rodzicielska nie jest im ograniczona ani zawieszona;
- nie są ograniczone w zdolności do czynności prawnych;
- są zdolne do sprawowania właściwej opieki nad dzieckiem, co zostało potwierdzone zaświadczeniami o braku przeciwwskazań zdrowotnych do pełnienia funkcji rodziny zastępczej
- przebywają na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej;
- zapewnią odpowiednie warunki bytowe i mieszkaniowe umożliwiające dziecku zaspokajanie jego indywidualnych potrzeb, w tym:
 - rozwoju emocjonalnego, fizycznego i społecznego,
 - właściwej edukacji i rozwoju zainteresowań,
 - wypoczynku i organizacji czasu wolnego (<http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20180000998>).

Ustawodawca szczegółowo określa zadania rodziny zastępczej, do których należy zapewnienie dostępu do świadczeń zdrowotnych, kształcenia, wyrównania braków edukacyjnych. Opiekunowie zastępczy zobowiązani są również do zapewnienia rozwoju uzdolnień i zainteresowań dziecka. Zadaniem rodziny zastępczej jest troska o wychowanka w sposób sprzyjający poczuciu godności, zaspokojenie jego potrzeb emocjonalnych, bytowych, społecznych, rozwojowych oraz religijnych. Piecza zastępcza umożliwi również utrzymanie kontaktu z rodzicami i innymi osobami bliskimi, chyba że sąd postanowi inaczej (<http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20180000998>).

Rola pieczy zastępczej powinna być ukierunkowana na wydzielenie się funkcji prospołecznej, dzięki której wszelkie działania będą skoncentrowane do stymulowaniu jednostkowego rozwoju. Fundamentem funkcji prospołecznej będzie zatem budowanie motywacji do samorozwoju i pobudzanie aspiracji życiowych. Zadania rodziny zastępczej powinny być nakierowane na naukę samodzielnego funkcjonowania w społeczeństwie, wpajanie prospołecznych norm i wartości, a także przekazywanie właściwych wzorców działań społecznych (Z. Kinowska A. Kęska 2016).

Na podstawie prowadzonych raportów statystycznych przez Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej Departamentu Polityki Rodzinnej (<https://www.mpips.gov.pl/wsparcie-dla-rodzin-z-dziecmi/opieka-zastepcza-nad-dzieckiem/sprawozdania-z-realizacji-ustawy-o-wspieraniu-rodziny-i-systemie-pieczy-zasteczej/informacja-rady-ministrow-o-realizacji-w-roku-2017-ustawy-z-dnia-9-czerwca-2011-ro-wspieraniu-rodziny-i-systemie-pieczy-zasteczej/>, <https://www.mpips.gov.pl/wsparcie-dla-rodzin-z-dziecmi/opieka-zastepcza-nad-dzieckiem/dane-statystyczne/>) można zauważyć, iż rodziny zastępcze spokrewnione stanowią 63 % wśród innych form pieczy zastępczej.

Z powyższej tabeli wynika, iż najczęściej pełnienia funkcji zastępczej spokrewnionej podejmowały się osoby w grupie wiekowej 61-70 (40%). Drugą grupą pod względem liczebności były rodziny w wieku 51-60 (30%). Jak wynika z tabeli 1. rodziny zastępcze spokrewnione stanowią zdecydowaną większość rodzin zastępczych w Polsce (63%). Są to rodziny, w których role rodziców przejmują dziadkowie dziecka. Świadczona opieka przez dziadków skłania do refleksji co do jakości sprawowanej opieki nad powierzonymi dziećmi. Sądy rodzinne najczęściej uznają babcie i dziadków za środowisko korzystniejsze dla dziecka, aniżeli umieszczenie go w obcej rodzinie bądź placówce opiekuńczej (Matejek, 2015). Rodziny zastępcze spokrewnione, w których opiekę sprawuje starsze rodzeństwo, stanowią najmniejszą grupę osób (grupa do lat 21 – 1%, do 40 lat – 7%). Rodzeństwo najczęściej przejmując opiekę nad młodszymi w związku z śmiercią jednego bądź obojga rodziców, bądź też z innych przyczyn tj. uzależnienia, choroby, pobyt rodzica w więzieniu, brak należytej opieki (Matejek 2015).

Pomimo, iż ustawa nie określa granicy wieku dla opiekunów zastępczych, kwestia wieku jest ważnym elementem, nad którym pragnę się pochylić. Niewątpliwie wraz z wiekiem obniża się

sprawność fizyczna, pogłębia się różnica pokoleniowa, co może mieć ogromnym wpływ na wychowanie oraz sprawowaną opiekę nad wnukiem (Matejek 2015).

Każdy dorosły człowiek odgrywa w życiu wiele ról m.in. rodzinne, zawodowe, czy społeczne, do których możemy zaliczyć pełnienie roli babci lub dziadka. Są to role determinowane biologicznie, usadowione w rodzinie, choć nie muszą być uwarunkowane stopniem pokrewieństwa. Gdyż często mówi się o „przyszywanej” bądź „przybranej” babci czy cioci. Można stwierdzić, iż takie sytuacje ukazują nie cechy danej osoby, lecz główny aspekt kładzie się na rolę społeczną, która ta osoba pełni (Zięba-Kołodziej 2012).

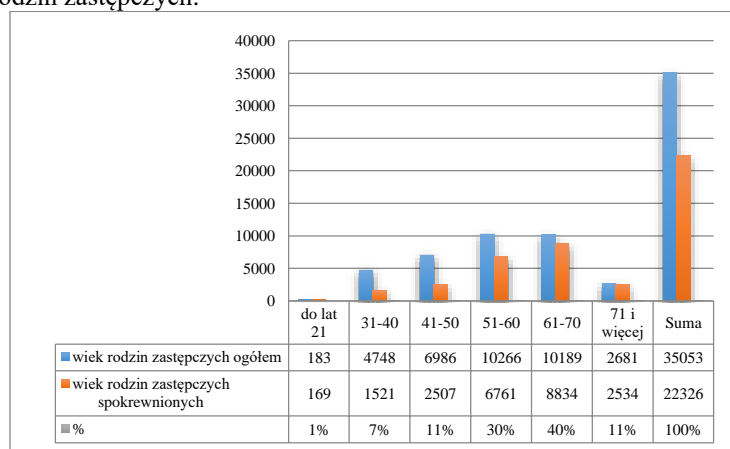
Tab.1. Typologia i liczba rodzin zastępczych w Polsce.

Lata	Rodziny spokrewnione	Rodziny niezawodowe*	Rodziny zastępcze zawodowe**					Rodziny domy dziecka	ogółem
			zawodowe	wielodzietne	specjalistyczne	o charakterze przygotowania rodzinnego	ogółem		
2005	35 592	5 790	X	152	40	469	661	X	42043
2006	36 394	6054	X	318	59	508	885	X	43333
2007	36 788	6267	X	495	86	521	1102	X	44157
2008	36 880	6326	X	661	115	547	1323	X	44529
2009	36 762	6200	X	777	167	550	1494	X	44456
2010	36 673	6242	X	902	208	574	1684	X	44599
2011	36 701	6227	X	1032	252	625	1912	X	44840
2012	25 836	12162	1036	X	264	543	1843	228	40069
2013	25 842	12 182	1099	X	256	551	1906	330	40260
2014	25 071	11711	1215	X	251	558	2024	395	39201
2015	24 785	11 549	1216	X	253	556	2025	488	38847
2016	24459	11395	Brak danych				2071	534	38459
2017	23995	11228	Brak danych				2086	568	37877

Opracowanie własne na podstawie danych statystycznych dotyczące rodzin zastępczych i placówek opiekuńczo – wychowawczych przeprowadzonych przez Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej Departament Polityki Rodzinnej (<https://www.mpips.gov.pl/wsparcie-dla-rodzin-z-dziecmi/opieka-zastepcza-nad-dzieckiem/sprawozdania-z-realizacji-ustawy-o-wspieraniu-rodziny-i-systemie-pieczy-zastecznej/informacja-rady-ministrow-o-realizacji-w-roku-2017-ustawy-z-dnia-9-czerwca-2011-ro-wspieraniu-rodziny-i-systemie-pieczy-zastecznej/>, <https://www.mpips.gov.pl/wsparcie-dla-rodzin-z-dziecmi/opieka-zastepcza-nad-dzieckiem/dane-statystyczne/>)

Kolejny wykres przedstawia wiek rodzin zastępczych (dane na stan w dniu 31 XII 2017).

Tab. 2. Wiek rodzin zastępczych.

Opracowanie własne na podstawie danych statystycznych dotyczące rodzin zastępczych przeprowadzonych przez Główny Urząd Statystyczny (<https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/dzieci-i-rodzina/dzieci/rodzina-pieczna-zastepcza-w-2017-roku,1,2.html> [dostęp z 18.10.2018]).

Pełnienie roli babci i dziadka może mieć różny charakter. Inaczej N. Chmielnicki wyróżnił style „dziadkowania”:

- styl formalny – zachowanie ścisłych granic pomiędzy rolą dziadków, a rolą rodzicielską
- styl „zastępczych rodziców” – przejęcie roli rodzicielskiej wobec wnuków

- postawa rozrywkowa – utrzymywanie relacji z wnukami w celu wspólnej zabawy, satysfakcji
- rola „życzliwych Mikołajów” – utrzymywanie sporadycznego kontaktu oraz obdarowanie prezentami
- rola „źródła mądrości rodzinnej – przekazywanie skarbnicy tradycji i obyczajów rodzinnych (Chmielnicka 2012).

Niewątpliwie przed rodziną zastępczą spokrewnioną pojawiają się zadania, którym należy sprostać. Rodziny zastępcze sprawujące opiekę nad wnukiem wchodzą w role rodziców, co może wywołać konflikt z rodzicami biologicznymi dziecka. Pojawiają się także problemy o charakterze wychowawczym, zwłaszcza w sytuacji, gdy dziecko doświadczyło w rodzinie naturalnej zaniedbań, biedy lub przemocy. Zamiana ról, która dokonuje się w rodzinie zastępczej spokrewnionej stanowi ogromne wyzwanie dla dziadków.

Pełnienie funkcji rodziny zastępczej dla wnuka stanowi szansę na utrzymanie więzi rodzinnej. Dziecko ma możliwość zachowania ciągłości kontaktów rodzinnych (kuzynostwo, wujkowie, ciocie), dzięki czemu podtrzymywana jest więź emocjonalna z członkami rodziny. Jest to pozytywny aspekt, ze względu na zwiększenie poczucia bezpieczeństwa i stabilizacji środowiska wychowawczego dla dziecka. Niewątpliwie dziadkowie są źródłem wiedzy i doświadczenia. Poza pozytywnymi aspektami wychowania dziecka w spokrewnionej rodzinie zastępczej, pojawiają się także zagrożenia (Matejek 2015).

Jednym z takich zagrożeń jest konflikt rodziny zastępczej z rodzicami biologicznymi, który może dotyczyć utrzymywania kontaktów, metod opiekuńczo-wychowawczych. Wówczas dziecko postawione jest w sytuacji konfliktu lojalnościowego. Wychowanek stawia pytania: komu ufać? kogo słuchać?, gdyż często mając trudności z przystosowaniem się do trudnej sytuacji, dziecko reaguje nieodpowiednim zachowaniem (Matejek 2015).

Zasadniczym zagrożeniem jest zamiana ról – dziadkowie stają się rodzicami zastępczymi. Pojawiające się problemy mają charakter głównie wychowawczy, czego konsekwencją może być zbyt duża pobłażliwość i wyrozumiałość względem dziecka. Dziadkowie wówczas pragną zrekompenzować wnukom nieobecność rodziców naturalnych, a także zadośćuczynić błędom popełnionym przez rodziców. Nadmierna pobłażliwość może prowadzić w konsekwencji do nierespektowania poleceń przez wnuków, zwłaszcza w okresie dorastania (Matejek 2015).

Trudności edukacyjne stanowią kolejne zagrożenie dla dziadków pełniących funkcję rodziny zastępczej. Źródłem niepowodzeń szkolnych dziecka są zaniedbania ze strony rodziców biologicznych, lekceważenie obowiązku szkolnego, brak poświęcenia czasu, sprawdzenia odrobionych zadań domowych. Niskie wyniki w nauce mogą być także odzwierciedleniem buntu, niezrozumienia sytuacji w jakiej znalazło się dziecko (Matejek 2015). Kompensacja tych trudności może stanowić problem dla dziadków, ze względu na wiek czy obniżoną sprawność fizyczno-psychiczną. W celu minimalizowania strat edukacyjnych dziecka, zadaniem rodziny zastępczej jest konieczność utrzymywania stałego kontaktu z wychowawcą klasy, pedagogiem szkolnym.

Kolejnym zagrożeniem jest bagaż doświadczeń z jakim dziecko trafiło do rodziny zastępczej. Wychowanek w domu rodzinnym mógł być świadkiem przemocy, konfliktów, zaniedbywane były jego podstawowe potrzeby. Konsekwencją tych doświadczeń bywają trudności szkolne, a także o charakterze osobowościowym. Zadaniem rodziny zastępczej jest kompensowanie i minimalizowanie dramatu dziecka doświadczonego w rodzinie naturalnej. Współpraca z pedagogiem szkolnym umożliwia udzielenie wsparcia edukacyjnego w postaci dodatkowych zajęć wyrównawczych, a także jeżeli istnieje taka konieczność, skierowanie na konsultacje do poradni psychologiczno-pedagogicznej (Matejek 2015). Dziadkowie pełniący funkcję rodziny zastępczej powinni zadbać o relację z dzieckiem, poprzez udzielenie wsparcia, poczucia bezpieczeństwa, miłości i troski.

3. Przegląd literatury

Wykorzystany materiał badawczy skupiał się na aspekcie rodzinnej pieczy zastępczej. Przedstawiony artykuł Józefy Matejek „Rodzina zastępcza spokrewniona jako środowisko wychowawcze” stanowi główną aspirację to podjęcia zagadnienia zamiany ról w spokrewnionych

rodzinach zastępczych. Autorka szeroko omówiła podstawowe zadania i funkcję rodzin zastępczych, a także opierając się na badaniach statystycznych przedstawiła problematykę spokrewnionego rodzicielstwa zastępczego.

Kolejna pozycja Beaty Zięby-Kołodziej „Rola dziadków w życiu rodziny” pozwoliła na zgłębienie wiedzy na temat ról społecznych jakie człowiek pełni w swoim życiu. Autorka przedstawiła podstawy teoretyczne dotyczące roli babci i dziadka w życiu społecznym i rodzinnym, a następnie przedstawiła analizę badań własnych dotyczących pełnienia roli dziadków w życiu rodziny.

Prowadzone badania przez Główny Urząd Statystyczny, a także Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej umożliwiły pogłębienie analizy problemu dotyczącego zwłaszcza trudności wynikających z wieku spokrewnionych rodzin zastępczych. Źródłem prawnym była Ustawa o wpieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej.

4. Podsumowanie

W rodzinie dokonuje się socjalizacja dziecka, a także kształtują się więzi społeczne, rodzinne. Środowisko rodzinne przygotowuje wychowanka do pełnienia funkcji w społeczeństwie, przekazuje system wartości norm, tradycje, obyczaje. Trudności, które pojawiają się w życiu młodego człowieka, kształtują także jego osobowość. Deficyty rozwojowe, emocjonalne związane z trudnościami, wymagają kompensacji, dlatego pełnienie funkcji spokrewnionej rodziny zastępczej przez dziadków jest niewątpliwie trudnym oraz ważnym zadaniem. Celem niwelowania deficytów rozwojowych dziecka, a także podniesienia kompetencji opiekuńczo-wychowawczych jest organizowanie grup wsparcia, szkoleń lub warsztatów dla rodzin zastępczych. Innym ważnym zadaniem zarówno dla dziadków, jak i organizatora rodzinnej pieczy zastępczej jest organizowanie pomocy psychologiczno-pedagogicznej dla dzieci. Opieka nad dzieckiem powinna mieć charakter wielowymiarowy, zapewniając wsparcie emocjonalne, materialne i społeczne. Pełnienie funkcji rodziny zastępczej spokrewnionej jest zadaniem dla dziadków, a także szansą dla dziecka na całościowy i harmonijny rozwój.

5. Literatura

- Bowlby J (2007) Przywiązanie, Warszawa: 405.
- Bortkiewicz P (2012) Dobro rodziny kryterium zasady pomocniczości, Poznań: 19-34.
- Joachimowska M (2008) Rodzicielstwa zastępcze, Idea – Problemy – Analiza – Kompetencje, Bydgoszcz: 37.
- Kinowska Z, Kęska A (2016) Rola pieczy zastępczej w procesie socjalizacji. Kultura i Społeczeństwo, (nr 3): 151-164.
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej (1997)
<http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19970780483>
- Matejek J (2015) Rodzina zastępcza spokrewniona jako środowisko wychowawcze, Roczniki Pedagogiczne Tom 7(43), nr 4: 119-136.
- Tarka K (2014) Sytuacja dziecka w rodzinie migracyjnej, Studia i Prace Pedagogiczne (1), rozprawy i materiały, Lublin: 169-180.
- Winogrodzka L (2007) Rodziny zastępcze i ich dzieci, Lublin: 53-54.
- Zięba-Kołodziej B (2012) Rola dziadków w życiu rodziny, Bydgoszcz: 136-151.
- Ustawa o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (Dz. U. 2018, poz. 998)
<https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/dzieci-i-rodzina/dzieci/rodzinnna-pieczka-zastepcza-w-2017-roku,1,2.html> [dostęp z 18.10.2018]
- <https://www.mpips.gov.pl/wsparcie-dla-rodzin-z-dziecmi/opieka-zastepcza-nad-dzieckiem/sprawozdania-z-realizacji-ustawy-o-wspieraniu-rodziny-i-systemie-pieczy-zasteczej/informacja-rady-ministrow-o-realizacji-w-roku-2017-ustawy-z-dnia-9-czerwca-2011-ro-wspieraniu-rodziny-i-systemie-pieczy-zasteczej/> [dostęp z 12.10.2018],
- <https://www.mpips.gov.pl/wsparcie-dla-rodzin-z-dziecmi/opieka-zastepcza-nad-dzieckiem/dane-statystyczne/> [dostęp z 13.10.2018]

17. Rozwój kompetencji zawodowych nauczycieli w obszarze technologii informacyjno-komunikacyjnych (TIK)

Development of teachers' professional competences in the area of information and communication technologies (ICT)

Bożena Solecka

Zakład Mediów i Technologii Informacyjnych, Wydział Pedagogiki Psychologii i Socjologii,
Uniwersytet Zielonogórski
Opiekun naukowy: Wielisława Osmańska-Furmanek

Wielisława Osmańska-Furmanek: W.Osmanska@kmti.uz.zgora.pl

Słowa Kluczowe: doskonalenie zawodowe, nauczyciel, edukacja, kompetencje zawodowe, technologia informacyjno-komunikacyjna, rozwój

Streszczenie

Artykuł ma na celu przybliżenie oraz analizę oferty doskonalenia zawodowego nauczycieli w zakresie rozwijania cyfrowych kompetencji oraz wykorzystania technologii informacyjno-komputerowych (TIK) w procesie edukacyjnym. Umiejętności te stanowią jedną z ośmiu kompetencji kluczowych w procesie uczenia się przez całe życie, jakie zostały opisane w Zaleceniach Parlamentu Europejskiego i Rady Europy oraz znalazły swoje odzwierciedlenie w obowiązującej *Podstawie programowej kształcenia ogólnego*.

Na uwagę zasługuje zróżnicowana oferta szkoleniowa ośrodków doskonalenia nauczycieli (ODN-ów) oscylująca w obszarach takich jak: narzędzia interdyscyplinarne do zastosowania na każdej lekcji wspomaganej nowymi technologiami, rozwiązania dotyczące nauczania przedmiotowego, aktywne metody pracy oparte o TIK, rozwój osobisty nauczycieli. Propozycje form szkoleniowych są odpowiedzią ODN-ów na potrzeby nauczycieli wynikające z badań prowadzonych na temat diagnozy potrzeb środowisk edukacyjnych.

1. Wstęp

Doskonalenie zawodowe stanowi nieodłączny element rozwoju nauczyciela. Najczęściej utożsamiane jest z celowym, zaplanowanym i ciągłym procesem ustawicznego kształcenia, polegającym na podwyższaniu i modyfikacji zawodowych kompetencji i kwalifikacji oraz wszechstronnym rozwoju osobowości (Nowacki 2004, s. 50). Jest to działanie organizowane i realizowane przez wyspecjalizowane w tym kierunku instytucje: ośrodki doskonalenia nauczycieli (ODN), Biblioteki Pedagogiczne (BP), ośrodki doradztwa metodycznego, czy poradnie psychologiczno-pedagogiczne (PPP). Może również odbywać się w miejscu pracy nauczyciela poprzez organizację wewnątrzszkolnego systemu doskonalenia nauczycieli (WDN). Istotną rolę w procesie doskonalenia odgrywa samokształcenie i samodoskonalenie pedagogów, trwające od podjęcia decyzji o wyborze zawodu przez cały okres aktywności zawodowej (Krawcewicz 1976, s. 113).

Obowiązek doskonalenia zawodowego nauczycieli został wpisany do ustawy o finansowaniu zadań oświatowych (Ustawa 2017; Ministerstwo Edukacji Narodowej 2017), a także znalazł swoje odzwierciedlenie w wymaganiach związanych z obowiązkową oceną pracy nauczycieli (Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej 2018). Ponadto uzależnione jest od specyfiki i potrzeb placówki, w której nauczyciel pracuje. Powinno być także zgodne z priorytetami polityki oświatowej państwa ogłoszonymi przez MEN na dany rok szkolny. W obecnym roku szkolnym 2018/2019 priorytety MEN obejmują między innymi działania w zakresie rozwijania kompetencji cyfrowych uczniów i nauczycieli oraz bezpiecznego i odpowiedzialnego korzystania z zasobów dostępnych w sieci (Ministerstwo Edukacji Narodowej 2018):

W tym kontekście zasadną staje się analiza treści oferty szkoleniowej kierowanej przez ODN-y do nauczycieli z uwzględnieniem takich zagadnień jak:

- wykorzystanie narzędzi interdyscyplinarnych na lekcjach wspomaganych nowymi technologiami;
- stosowanie narzędzi cyfrowych w nauczaniu przedmiotowym;
- aktywne metody pracy z wykorzystaniem TIK-u;
- rozwój osobisty nauczycieli wspomagany TIK-iem.

2. Doskonalenie interdyscyplinarne

Ośrodki doskonalenia nauczycieli definiują duże zainteresowanie nauczycieli ofertą szkoleniową proklamującą wykorzystanie narzędzi interdyscyplinarnych na lekcjach wspomaganych nowymi technologiami. Aktywność pedagogów wynika z potrzeby uatrakcyjnienia procesu edukacyjnego oraz ze świadomości, że podczas lekcji realizowanych w oparciu o TIK wzrasta zaangażowanie uczniów w przebieg zajęć (Plebańska 2017).

Wśród proponowanych form doskonalenia zawodowego przeważają tematy związane z praktycznym użyciem cyfrowych technologii edukacyjnych, takich jak: prezentacje multimedialne, ćwiczenia interaktywne, cyfrowe gry edukacyjne, quizy interaktywne, eksperymenty i projekty z zastosowaniem technologii cyfrowych, zasoby cyfrowe. Analizując oferty ośrodków skierowane do nauczycieli w roku szkolnym 2017/2018 można zauważyć, że formy szkoleniowe oscylują wokół tematyki:

- zastosowania narzędzi cyfrowych w procesie edukacyjnym, np.: „Wykorzystanie tablicy interaktywnej dla zajęć edukacyjnych”, „Jak wykorzystywać innowacyjnie smartfon/tablet na lekcji”, „Doskonalenie umiejętności wykorzystania tablicy interaktywnej w procesie kształcenia”, „Przygotowanie i udostępnianie materiałów na tabletach”, „Przygotowanie i przeprowadzanie testów, sprawdzianów z wykorzystaniem technologii mobilnych”, „Środki dydaktyczne i sprzęt specjalistyczny wykorzystujący technologię TIK w pracy z uczniem niepełnosprawnym”;
- praktycznego wykorzystania e-zasobów w pracy z uczniami, np.: „E-lekcje skutecznym sposobem podniesienia jakości pracy szkoły”, „Interaktywne gry i ćwiczenia dla uczniów”, „Wykorzystanie e-zasobów edukacyjnych w kształceniu zawodowym”, „Wykorzystanie narzędzi TIK w edukacji zawodowej (generatory testów online, wideokasty, webinary)”, „Wybrane narzędzia TIK w pracy nauczyciela – PowToon, Kizoa, Kahoot, NoteBookCast, Wordle, LearningApps”, „Wykorzystanie e-zasobów (e-podręczników, multibooków) w praktyce szkolnej”, „Quizuj z Quizizz! Twórz nowoczesne narzędzia dydaktyczne”, „Aplikacje komputerowe ułatwiające utrwalanie wiedzy i sprawdzanie efektów kształcenia”, „Ciekawe zajęcia z aplikacją interaktywną”, „Edukacyjne zasoby internetowe i multimedia w pracy nauczyciela - warsztaty”, „Gadające głowy - Voki Avatar i inne vidgety jako narzędzia tablic interaktywnych - warsztaty”, „Projektowanie edukacyjnych materiałów graficznych”, „Tworzenie i cyfryzacja posiadanych filmowych materiałów edukacyjnych”, „Jak pracować wspólnie z uczniem - narzędzia do pracy wspólnej w aplikacjach on-line”;
- propagowania dobrych idei, przedsięwzięć edukacyjnych, np.: „Narzędzia informatyczne z eTwinning (warsztaty dla osób zarejestrowanych w programie eTwinning, pragnących poznać nowe narzędzia ICT)”, „Uczniowie kodują na przedmiotach humanistycznych. Nowe możliwości współdziałania nauczyciela z uczniami”, „Cyfrowe narracje dobre na każdą okazję. Multimedialne narzędzia do tworzenia opowieści”, „Szachy w szkole – tradycyjnie i multimedialnie”, „Przygotowanie edukacyjnych materiałów dydaktycznych z wykorzystaniem aplikacji dostępnych w chmurze obliczeniowej”;
- postrzegania zmian edukacyjnych poprzez pryzmat rozwoju nowych technologii, np.: „Sprostanie wyzwaniom technologicznym, wynikającym z nowej podstawy programowej. Pomorska Szkoła XXI wieku”, „Uczeń twórcą treści multimedialnych”, „Wykorzystanie mediów społecznościowych w praktyce szkolnej”, „Blogodydaktyka, czyli jak założyć oraz wykorzystać blogi w edukacji?”;
- kształtowania właściwych postaw, np.: „Czy gry komputerowe oglupiają?”, „Czytanie poprzez TIKowanie!”, „Fonoholizm, czyli na smyczy telefonu”, „Książka tradycyjna i cyfrowa – jak

zachęcić do czytania cyfrowych tubylców”, „*Gry i zabawy kształtujące logiczne myślenie*”, „*Wykorzystanie technologii IT w pracy z uczniem ze SPE*”, „*Kreatywność uczniów wspierana przez TIK*”;

- bezpiecznego korzystania z sieci Internet, np.: „*Bezpieczeństwo cyfrowe szkół*”, „*Bezpieczeństwo w sieci dzieci i młodzieży*”, „*Nauczyciel i jego uczniowie w cyberprzestrzeni*”, „*Bezpieczeństwo w Internecie*”, „*Dzień Bezpiecznego Internetu. Przeciwdziałanie zagrożeniom w Internecie*”, „*Przygotowanie nauczycieli do zapewnienia bezpieczeństwa w sieci*”, „*Jak ustrzec się przed zagrożeniami w sieci? Internet – za i przeciw*”.

3. Doskonalenie w obrębie nauczanego przedmiotu

Oferta szkoleniowa ODN-ów obejmuje również tematykę wiążącą się bezpośrednio z nauczaniem przedmiotowym. Czynnikiem aktywizującym nauczycieli do uczestnictwa w tego typu szkoleniach jest przeświadczenie, że dziś przed szkołami stoi zadanie promowania modelu kształcenia, uczenia się poprzez TIK. Modelem opartego na organizowaniu problemowych sytuacji edukacyjnych i wspieraniu uczniów w ich rozwiązywaniu (Plebańska 2017).

Analizując proponowane nauczycielom-przedmiotowcom formy doskonalenia zawodowego można zauważyć, że dominują zagadnienia związane z nauczaniem poprzez TIK na lekcjach:

- matematyczno-przyrodniczych, np.: „*Cyfrowe technologie w edukacji matematycznej*”, „*TIK na lekcjach fizyki w szkole podstawowej*”, „*Matematyka – MoreToMath*”, „*GeoGebra – narzędzie do wspomagania nauki matematyki*”, „*Quizizz na matematyce*”, „*Spotkanie sieci współpracy i samokształcenia nauczycieli fizyki – Zdolni z Pomorza. Jak wykorzystać nowe technologie w pracy z uczniem zdolnym?*”, „*Narzędzia TIK na lekcjach fizyki w szkole podstawowej*”, „*TIK na lekcjach chemii w szkole podstawowej*”, „*Geografia w chmurze*”, „*Lekcja przyrody z TIK-iem*”;
- informatyki, np.: „*Przygotowanie nauczycieli do wdrażania nowej podstawy programowej – programowanie z użyciem gry edukacyjnej Scottie Go*”, „*Programowanie w edukacji wczesnoszkolnej – Baltie 3*”, „*Edu MATRIX – programujemy przyszłość*”, „*Edukacyjny język wizualny Scratch*”, „*Nauka programowania w klasach 4-8 szkoły podstawowej. Czyli co po Scratchu? Jak przejść z programowania blokowego na pisanie kodu?*”, „*Python – dynamiczny język programowania*”, „*Projektowanie scenariuszy zajęć i materiałów interaktywnych w zakresie programowania*”, „*Programowanie w zaprojektowanym środowisku fabularnych aplikacji. Programowanie urządzeń (robotów) i sterowanie ich ruchem*”, „*Programowanie w aplikacjach mobilnych*”;
- edukacji wczesnoszkolnej czy przedszkolnej, np.: „*Scratch Jr – programowanie w wieku 5+*”, „*Przedszkole – 6 klocków, LEGO DUPLO*”, „*Robotyka i przyroda dla młodszych*”, „*Ozobot w edukacji wczesnoszkolnej*”;
- języka angielskiego, np.: „*Słownictwo ONLINE i OFFLINE czyli TIK w nauczaniu języka obcego. Narzędzie Quizlet oraz techniki dłoni słownictwa w trybie offline*”, „*WebQuest jako metoda nauczania języka angielskiego*”, „*Interaktywne nauczanie języka angielskiego w edukacji wczesnoszkolnej*”, „*Multimedia w nauczaniu języka angielskiego*”.

Rzadziej są to formy doskonalenia kierowane do nauczycieli pozostałych profesji:

- muzyków, np.: „*Edytor nut – narzędzie wspomagające pracę na lekcjach muzyki*”;
- polonistów, np.: „*Jak wykorzystać platformę EDUPOLIS na lekcjach języka polskiego - kurs*”;
- germanistów, np.: „*Uniwersalne ćwiczenia i zabawy utrwalające słownictwo na lekcji języka niemieckiego z wykorzystaniem zasobów internetowych EDUPOLIS - warsztaty*”;
- historyków i nauczycieli wiedzy o społeczeństwie, np.: „*Tworzenie interaktywnych pomocy dydaktycznych na tablet, tablicę, komputer - wykorzystywanych na lekcjach historii i WOS*”;
- plastyków, np.: „*Lekcje plastyki z użyciem komputera*”;
- katechetów, np.: „*Wykorzystywanie TIK w katechezie - kahoot, quizlet, learningapps*”.

4. Doskonalenie kompetencji metodycznych

Badania prowadzone przez zespół prof. Plebańskiej wykazują, że zajęcia, na których nauczyciele stosują TIK, mają zwykle tradycyjną strukturę, organizację i przebieg. Dominują metody

podające, co wskazuje na transmisyjny charakter edukacji. Zwyczajowo pedagodzy traktują nauczanie w wykorzystaniem cyfrowych technologii nie jako główny, wiodący nurt edukacyjny, ale jako uzupełnienie, wsparcie zajęć tradycyjnych (Plebańska 2017). Aby zmienić świadomość nauczycieli w tej kwestii ośrodki doskonalenia proponują realizację form szkoleniowych w obszarze tworzenia nowoczesnego środowiska edukacyjnego poprzez TIK.

Propozycje ODN-ów uwzględniają praktyczne zastosowanie atrakcyjnych metod nastawionych na efektywną pracę zespołową lub indywidualną uczniów, takich jak: WebQuesty, grywalizacja, eksperymenty. Wśród propozycji znajdują się następujące tematy ukierunkowane na:

- prezentację dobrych praktyk, przedsięwzięć, np.: „*Międzynarodowe laboratoria naukowe online w nauczaniu opartym o metody badawcze (Inquire-Based Learning)*”;
- innowacyjność i nowatorstwo metodyczne, np.: „*Innowacyjne podejścia do nauczania z wykorzystaniem pracy grupowej oraz technologii informacyjno-komunikacyjnych*”, „*Challenge Based Learning – innowacyjny model dydaktyczny*”;
- wykorzystanie metod aktywnych, np.: „*Rozwijamy logiczne myślenie: Matematyka bez reszty, Metoda projektu – Moje Bambino*”, „*Metody aktywizujące w kształceniu zawodowym (odwrocona klasa, WebQuest)*”, „*Metodyka wdrażania elementów programowania podczas zajęć z wykorzystaniem funkcjonalności platformy edukacyjnej*”, „*Edutainment - gry i grywalizacja jako nowoczesne metody nauczania*”, „*Wykorzystaj potencjał mediów elektronicznych - praca metodą WebQuest*”;
- propagowanie idei edukacji włączającej skierowanej na działania z uczniem o specjalnych potrzebach edukacyjnych (SPE), np.: „*Praca z dzieckiem ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. Wybrane metody pracy, nowoczesne narzędzia edukacyjne*”, „*Grafika i dźwięk – wsparcie uczniów niewidomych w nauce czytania rysunku dotykowego*”, „*Integracyjna rola technologii wspomagających dla uczniów z dysfunkcją wzroku*”, „*Tyfloarea – standard udźwiękowienia i ubrajlownienia otoczenia*”, „*Wykorzystanie urządzeń opartych na systemie operacyjnym iOS w edukacji osób z dysfunkcją wzroku*”, „*TIK w edukacji włączającej osoby niepełnosprawne wzrokowo*”.

5. Rozwój osobisty nauczycieli wspomagany TIK

Nauczyciel inwestujący we własny rozwój jest pedagogiem uczącym się przez całe życie, rozumiejącym współczesne potrzeby edukacyjne, nastawionym na myślenie innowacyjne, adaptacyjne, interdyscyplinarność i kompetencje cyfrowe. Oceniając własne kompetencje cyfrowe nauczyciele definiują, że nie są one wysokie (Plebańska 2017). Można zatem przypuszczać, że brak umiejętności biegłej obsługi nowoczesnych technologii cyfrowych może być czynnikiem blokującym wykorzystanie ich na lekcji.

Propozycja szkoleniowa ODN-ów wychodzi naprzeciw oczekiwaniom nauczycieli zainteresowanych rozwojem osobistym w doskonaleniu kompetencji informatycznych. Oferowane formy doskonalenia skierowane są na zapoznanie uczestników szkoleń z obsługą narzędzi TIK oraz oprogramowaniem informatycznym w następujących obszarach:

- programy prezentacyjne, np.: „*Prezi – moje prezentacje w chmurze*”, „*SlideShow – jak tworzyć abstrakcyjne pokazy slajdów*”, „*Sztuka prezentacji danych. Alternatywne narzędzia grafiki prezentacyjnej – Prezi, Emaze*”;
- edytory tekstu i arkusze kalkulacyjne np.: „*Pakiet MS Office*”, „*MS Word 2016*”, „*MS Excel 2016*”;
- edytory grafiki i animacji komputerowej, np.: „*Obróbka fotografii cyfrowej*”; „*Aplikacja Aligator Flash Designer*”, „*Prezentacja, zapoznanie i praktyczne wykorzystanie bezpłatnych narzędzi do tworzenia i edycji grafiki oraz tworzenia animacji*”, „*Projektowanie prezentacji, plakatu i kartki okolicznościowej przy użyciu prostej aplikacji komputerowej*”;
- edytory dźwięku: „*Prosta obróbka cyfrowa dźwięku*”;
- oprogramowanie do tworzenia filmu, np.: „*SUBLIMACJE – od Camera Obscura do wideoartu (warsztaty o naturach filmu współczesnego)*”;
- fotografia, np.: „*Wiosenna akademia fotografii dla początkujących*”;

- tworzenie aplikacji, np.: „*Tworzenie prostych aplikacji e-learningowych w programie Hot Pat*”;
- awans zawodowy nauczycieli, np.: „*Posługiwanie się TIK w awansie zawodowym nauczyciela*”.

6. Badanie potrzeb nauczycieli w zakresie doskonalenia zawodowego

Zdobycie specjalistycznej wiedzy i doskonalenie umiejętności zawodowych umożliwia nauczycielom sprawne funkcjonowanie w zmieniającym się środowisku pracy, jakimi są szkoła i placówka oświatowa. Istotne jest, aby oferta ODN-ów była odpowiedzią na rzeczywiste potrzeby nauczycieli. Dlatego w procesie doskonalenia ważne miejsce zajmuje diagnoza, rozumiana jako rozpoznanie potrzeb szkoleniowych oraz wskazanie kierunków rozwoju wiedzy i umiejętności uczestników szkoleń. Głównym celem diagnozy potrzeb jest uzyskanie informacji pozwalających na skonstruowanie skutecznego oraz efektywnego programu szkolenia, zawierającego treści, metody, formy realizacji dostosowane do potrzeb edukacyjnych i doświadczeń uczestników doskonalenia.

Badanie potrzeb szkoleniowych nauczycieli odbywa się zgodnie z planem pracy ośrodków doskonalenia. W ODN-ach funkcjonuje powołany zespół ds. badania potrzeb edukacyjnych oraz określenia priorytetów doskonalenia zawodowego nauczycieli. Zespół ten opracowuje również narzędzia badawcze - diagnostyczne. Wszystkie ośrodki wspierające nauczycieli w rozwoju wykorzystują ankietę bądź w wersji papierowej, bądź w elektronicznej, za pomocą której bada się potrzeby respondentów, tj.: nauczycieli, dyrektorów szkół i placówek.

Zagadnienia wykorzystania technologii informacyjno-komunikacyjnych w praktyce szkolnej są przez środowisko edukacyjne wskazywane jako preferowany obszar doskonalenia zawodowego nauczycieli (Synak i Wodzisławski 2017), w którym wyróżnia się zagadnienia (Pomorski Kurator Oświaty 2018):

1. Wykorzystanie technologii informacyjno - komunikacyjnej w nauczaniu przedmiotów humanistycznych, matematyczno-przyrodniczych, w edukacji przedszkolnej i wczesnoszkolnej.
2. Trendy dydaktyczne edukacji przez Internet.
3. Prezentacje multimedialne (Prezi i inne narzędzia prezentacyjne).
4. Bezpieczeństwo w sieci - nowe wyzwania (cyberprzemoc, kradzież danych itp.).
5. E-learning, blended learning.

Diagnoza potrzeb wykona przez autorkę artykułu (diagnoza opierała się na wywiadzie skategoryzowanym przeprowadzonym w listopadzie 2017r., w którym uczestniczyło 30. nauczycieli z 5. szkół podstawowych usytuowanych na terenie Gminy Polkowice) wskazuje na największe zainteresowanie nauczycieli tzw. krótkimi formami doskonalenia - takimi jak: warsztaty, konferencje, seminaria, rady pedagogiczne. Mniejszym zainteresowaniem cieszą się dłuższe formy - kursy doskonalące. Natomiast do czynników utrudniających korzystanie z oferty szkoleniowej są zaliczane: nieodpowiedni termin szkolenia, utrudniony dojazd do ODN oraz koszty/opłaty za szkolenie (Kosiba 2012). Warto w tym miejscu podkreślić aktywność kuratorów oświaty w procesie diagnozy potrzeb nauczycieli w doskonaleniu zawodowym (Miszke 2013, s.3-18). Na stronach www kuratorów poszczególnych województw znajdują się odnośniki do narzędzi diagnostycznych - ankiet elektronicznych wraz z instrukcją wypełnienia przez nauczycieli, dyrektorów szkół i placówek (Pomorski Kurator Oświaty 2018). Jednakże trzeba też zaakcentować, że raporty - będące wynikami diagnozy - nie są upubliczniane i stanowią jedynie materiał do wewnętrznej pracy danej placówki.

7. Ewaluacja działań w zakresie doskonalenia zawodowego nauczycieli

Aktywne uczestnictwo w różnych formach doskonalenia ma sens w opinii nauczycieli tylko wówczas, jeśli przynosi pozytywne zmiany w życiu zawodowym. Pożądanym byłoby, gdyby te zmiany miały bezpośrednie przełożenie na jakość nauczania. Największe oddziaływanie w tym kierunku mają szkolenia umożliwiające zdobycie „praktycznych umiejętności” oraz „zainteresowanie się nowym zagadnieniem” (Fazlagić 2012). Ponadto nauczyciele definiują, że udział w systemie doskonalenia:

- przeciwdziała wypaleniu zawodowemu;
- wpływa pozytywnie na poczucie własnej wartości;
- pobudza ambicje rozwoju zawodowego;

- kształci umiejętność radzenia sobie ze stresem;
- wzmacnia pozycję zawodową i wywiera wpływ na postrzeganie w środowisku;
- zwiększa satysfakcję z wykonywanej pracy oraz jej efektywność.

W literaturze przedmiotu brakuje jednak danych empirycznych dotyczących wpływu różnego rodzaju szkoleń na efektywność pracy nauczyciela, a także na wyniki osiągane przez uczniów. Większość działań ewaluacyjnych - projakościowych prowadzonych jest na poziomie poszczególnych podmiotów organizujących szkolenia, np. poprzez wdrożenie systemów ISO w ośrodkach doskonalenia nauczycieli. Takie działania nie są wystarczające. Potrzebna jest bardziej skoordynowana polityka zapewniania jakości szkoleń dla nauczycieli (Fazlagić 2012).

8. Podsumowanie

Współcześnie podstawowe zadanie szkoły – alfabetyzacja w zakresie czytania, pisanie i rachowania – zostało poszerzone o alfabetyzację w aspekcie umiejętności rozwiązywania problemów z różnych dziedzin ze świadomym wykorzystaniem metod i narzędzi wywodzących się z informatyki (Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej 2017). Wiąże się to z doskonaleniem kompetencji nauczycieli w temacie lepszego zrozumienia, jakie są obecne możliwości technologii, komputerów i ich zastosowań. Realizację powyższych zadań może ułatwić zaprezentowana w niniejszym opracowaniu analiza ofert szkoleniowych ośrodków doskonalenia nauczycieli (Czerwińska 2015).

Proponowane przez ODN-y formy doskonalenia zawodowego nauczycieli odwołują się do idei edukacji ustawicznej. Mają na celu wzrost kompetencji cyfrowych nauczycieli w aspekcie kompetencji przedmiotowych, metodycznych, technologicznych oraz rozwoju osobistego. Stojące przed pedagogami wyzwanie refleksyjnego oraz trafnego wyboru form, treści szkoleniowych i sposobów dalszej pracy nad sobą będzie możliwe do realizacji jedynie wówczas, gdy uzyskają dostęp do odpowiednich ofert edukacyjnych.

9. Literatura

- Czerwińska M (2015) TIK w pracy dyrektora szkoły, a właściwie TIK w org@nizacji pr@cy szkół: Snochowska-Gonzalez K, Materiały na konferencję. Wdrożenie podstawy programowej kształcenia ogólnego w przedszkolach i szkołach. Aktywna edukacja, Centrum Edukacji Obywatelskiej, Warszawa, s. 15-18.
- Fazlagić J (2012) Jakość szkoleń dla polskich nauczycieli: E-mentor nr 4(46)/2012, <http://www.e-mentor.edu.pl/artukul/index/numer/46/id/955> [11.07.2018].
- Kosiba G (2012), Doskonalenie zawodowe nauczycieli – kategorie, kompetencje, praktyka, Akademia Wychowania Fizycznego w Krakowie: Forum Oświatowe 2012-2(47) s. 123-138, <http://forumoswiatowe.pl/index.php/czasopismo/article/view/17/30> [11.07.2018].
- Krawcewicz S (1974) Kształcenie i doskonalenie nauczycieli. Problemy i tendencje, Warszawa.
- Ministerstwo Edukacji Narodowej (2017) Kierunki realizacji polityki oświatowej państwa w roku szkolnym 2017/2018, https://men.gov.pl/wp-content/uploads/2017/07/skmbt_c36417070709510.pdf [11.07.2018].
- Ministerstwo Edukacji Narodowej (2018) Kierunki realizacji polityki oświatowej państwa w roku szkolnym 2018/2019, <https://men.gov.pl/wp-content/uploads/2018/07/kierunki-realizacji-polityki-oswiatowej-panstwa-w-roku-szkolnym-2018-2019-003.pdf> [11.07.2018].
- Miszke T, Król A (2013) Model doskonalenia kadr szkół zawodowych w trzech krajach partnerskich, Małopolskie Centrum Doskonalenia Nauczycieli, Kraków, <https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:FqcEuj1OESkJ:https://bip.malopolska.pl/pobierz/1065050.html+&cd=1&hl=pl&ct=clnk&gl=pl> [11.07.2018].
- Nowacki TW (2004) Leksykon pedagogiki pracy, Radom - Warszawa.
- Plebańska M (red. 2017) Raport. Polska szkoła w dobie cyfryzacji. Diagnoza 2017, Warszawa, https://drive.google.com/file/d/0B8ln_kYnknYUT0Q2ZHNMQUJibIE/view [11.07.2018].
- Pomorski Kurator Oświaty (2018) Badanie potrzeb nauczycieli w zakresie doskonalenia, zawodowego, http://www.kuratorium.gda.pl/ankieta/form_bad-pot_2018.html [11.07.2018].

- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej, Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej, Warszawa, dnia 24 lutego 2017r. Poz. 356, s. 6-27.
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 29 maja 2018 r. w sprawie szczegółowych kryteriów i trybu dokonywania oceny pracy nauczycieli, zakresu informacji zawartych w karcie oceny pracy, składu i sposobu powoływania zespołu oceniającego oraz trybu postępowania odwoławczego, Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej, Warszawa, dnia 12 czerwca 2018 r. Poz. 1133.
- Synak R, Wodzisławski R (2017), Wyniki badania potrzeb zawodowych nauczycieli, Warmińsko-Mazurski Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli w Elblągu, <http://www.wmodn.elblag.pl/2017/05/17/wyniki-badania-potrzeb-zawodowych-nauczycieli/> [11.07.2018].
- Ustawa z dnia 27 października 2017 r. o finansowaniu zadań oświatowych, Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej, Warszawa, dnia 29 listopada 2017 r. Poz. 2203.

18. System wspomaganie rozwoju edukacji

Education support system

Bożena Solecka

Zakład Mediów i Technologii Informacyjnych, Wydział Pedagogiki Psychologii i Socjologii,
Uniwersytet Zielonogórski

Opiekun naukowy: Wielisława Osmańska-Furmanek

Wielisława Osmańska-Furmanek: W.Osmanska@kmti.uz.zgora.pl

Słowa Kluczowe: nauczyciel, szkoła, struktura, działania, doskonalenie

Streszczenie

Artykuł ma na celu analizę działań systemowych wspomagających rozwój polskiej edukacji. Na przestrzeni ostatnich lat można zaobserwować w Polsce działania, których celem jest zmodernizowanie systemu oświaty. Przyczyn tego zjawiska upatruje się w dynamizmie gospodarki opartej na wiedzy, czy postępie technologicznym, które stawiają nowe wymagania instytucjom edukacyjnym.

Placówki oświatowe, poddając stałej obserwacji swoją pracę i doskonaląc ją w oparciu o ewaluację wewnętrzną, ewoluowały w kierunku *organizacji uczących się*. Skuteczność nauczycieli wynikająca z zawodowego przygotowania jest jednym z czynników, który ma decydujący wpływ na jakość systemu edukacyjnego. Dlatego doskonalenie zawodowe stanowi nieodłączny element rozwoju nauczyciela. Warto przedstawić działania promowane przez Ośrodek Rozwoju Edukacji w Warszawie oraz rolę poszczególnych instytucji uczestniczących w systemie wspomaganie rozwoju edukacji, takich jak: ośrodki doskonalenia nauczycieli (ODN), Biblioteki Pedagogiczne (BP), ośrodki doradztwa metodycznego, czy poradnie psychologiczno-pedagogiczne (PPP).

1. Wstęp

W przedmiotowej literaturze terminem *wspomaganie rozwoju* określono proces intencjonalny, będący dopełnieniem naturalnie przebiegających działań w obszarze wychowania i socjalizacji. Proces, który prowadzi do umożliwienia osobie wspomaganie samodzielnego rozwiązywania zadań i problemów życiowych. Istotą *wspomaganie rozwoju* stanowią interakcje międzyludzkie ukierunkowane na człowieka działającego w swoim życiu, a jednocześnie poszukującego w nim sensu, także poprzez kształtowanie umiejętności i sprawności (Kaja 2012). Używanie terminu *wspomaganie rozwoju* ma sens tylko wtedy, gdy rozwój jest celową zmianą w kierunku coraz większej doskonałości (Niemirowski 2015).

Wspomaganie rozwoju edukacji służy rozwiązywaniu problemów poprzez zrozumienie realiów funkcjonowania danego podmiotu edukacyjnego. Istotą tego procesu stanowi podejście humanistyczne, dialog, wzbudzanie refleksji nad zmianą, analizowanie możliwości realizacji celów, ustawianie ich hierarchii, spojrzenie na problemy z innej perspektywy w celu wywołania zmian przyczyniających się do rozwiązywania problemu.

Na przestrzeni ostatnich lat można zaobserwować w Polsce działania, których celem jest zmodernizowanie systemu oświaty. Przyczyn tego zjawiska można upatrywać w dynamizmie gospodarki opartej na wiedzy, czy postępie technologicznym, które stawiają nowe wymagania instytucjom edukacyjnym. Placówki oświatowe, poddając stałej obserwacji swoją pracę i doskonaląc ją w oparciu o ewaluację wewnętrzną, ewoluowały w kierunku *organizacji uczących się*. Organizacji, w której ludzie poszukują wciąż nowych możliwości osiągnięcia pożądanych efektów, tworzą nowe wzorce niestereotypowego myślenia, rozwijają się w pracy zespołowej, stale się uczą (Senge 2012). Warto zatem przedstawić system oraz działania instytucji uczestniczących w systemie wspomaganie rozwoju edukacji.

2. Zadania i rola Ośrodka Rozwoju Edukacji

Potrzeba modernizacji dotychczasowego systemu wsparcia w zakresie rozwoju edukacji, czy też systemu doskonalenia zawodowego nauczycieli wynikała z kilku czynników, takich jak: (1)

nierówny dostęp nauczycieli do różnych form doskonalenia, (2) niedostateczne uwzględnianie potrzeb szkół, (3) niska efektywności doskonalenia przejawiająca się w niewykorzystywaniu przez nauczycieli zdobytej wiedzy i umiejętności w codziennej pracy, (4) ograniczone kompetencje zatrudnionej w ośrodkach doskonalenia kadry, co rzutuje na ograniczoną ofertę szkoleniową (5) niewystarczająca współpraca placówek z innymi instytucjami (przykładowo szkołami wyższymi, przedsiębiorcami), a ponadto specjalistami i ekspertami.

Prace w zakresie modernizacji systemu podjęło Ministerstwo Edukacji Narodowej i Ośrodek Rozwoju Edukacji (ORE) w Warszawie - publiczna placówka doskonalenia nauczycieli o zasięgu ogólnokrajowym prowadzona przez Ministra Edukacji Narodowej. ORE powstało w 2010 roku w wyniku połączenia Centralnego Ośrodka Doskonalenia Nauczycieli i Centrum Metodycznego Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej na podstawie zarządzenia Ministra Edukacji Narodowej (*Zarządzenie Nr 19 Ministra Edukacji Narodowej 2009*). Kolejno w 2016 roku nastąpiło włączenie Krajowego Ośrodka Wspierania Edukacji Zawodowej i Ustawicznej (KOWEziU) do ORE (*Zarządzenie Nr 30 Ministra Edukacji Narodowej 2016*). Funkcjonowanie Ośrodka reguluje ustawa o systemie oświaty (*Obwieszczenie marszałka sejmu 2018*) oraz rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej w sprawie placówek doskonalenia nauczycieli (*Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej 2015*).

Podejmowanie i realizacja działań na rzecz doskonalenia systemu oświaty i podnoszenia jakości edukacji zgodnie z polityką oświatową państwa.- to idea Ośrodka. Realizowane zadania dotyczą wielu obszarów: kształcenia ogólnego i wychowania, kształcenia specjalnego, zawodowego oraz ustawicznego. Misją ORE jest (*Zarządzenie Nr 39 Ministra Edukacji Narodowej 2016*):

- wspieranie publicznych placówek doskonalenia nauczycieli, poradni psychologiczno-pedagogicznych, poradni specjalistycznych, bibliotek pedagogicznych, w zakresie wynikającym z kierunków realizacji przez kuratorów oświaty polityki oświatowej państwa, ustalanych przez MEN oraz wprowadzanych zmian w systemie oświaty;
- pomoc dla kadry kierowniczej oświaty, opracowywanie modeli i programów doskonalenia dyrektorów szkół i placówek w obszarze kształtowania ich kompetencji przywódczych;
- doskonalenie kadry systemu wspomagania szkół oraz placówek w tematyce kształcenia zawodowego i ustawicznego oraz doradztwa edukacyjno-zawodowego;
- inicjowanie rozwiązań służących wypracowywaniu nowych metod, form pracy z uczniami oraz sprawdzaniu ich skuteczności w działaniu szkoły, a także nabywaniu przez przyszłych nauczycieli praktycznych umiejętności pedagogicznych;
- projektowanie, wdrażanie, promowanie innowacyjnych rozwiązań dotyczących kształcenia zawodowego i ustawicznego, w tym kształcenia na odległość oraz doradztwa edukacyjno-zawodowego;
- koordynowanie oraz marketing działań mających na celu podnoszenie jakości kształcenia zawodowego i ustawicznego, w szczególności poprzez prowadzenie dialogu z pracodawcami, inspirowanie pracodawców do włączania się w proces kształcenia zawodowego, w realizację praktycznej nauki zawodu;
- współpraca z partnerami krajowymi i zagranicznymi na rzecz rozwoju oraz promocji wychowania, kształcenia ogólnego, specjalnego, zawodowego i ustawicznego;
- prowadzenie prac służących doskonaleniu podstawy programowej wychowania przedszkolnego i kształcenia ogólnego oraz podstawy programowej kształcenia w zawodach.

Podejmowane działania służą współpracy różnych środowisk, instytucji i organizacji krajowych, a także międzynarodowych działających na rzecz rozwoju edukacyjnego dzieci i młodzieży. W wyniku tej współpracy możliwa jest realizacja licznych programów rządowych ukierunkowanych na rozwój środowiska edukacyjnego. W większości są one finansowane ze środków europejskich. Aktualnie Ośrodek realizuje następujące Projekty Programu Operacyjnego Wiedza Edukacja Rozwój – PO WER (*Projekty... 2018*):

- a) „*Opracowanie instrumentów do prowadzenia diagnozy psychologiczno-pedagogicznej*” jest projektem ukierunkowanym na podniesienie kompetencji pracowników poradni psychologiczno-pedagogicznych, placówek doskonalenia nauczycieli, bibliotek pedagogicznych w procesie wspomagania szkół w obszarach związanych z kształceniem kompetencji kluczowych uczniów.

- b) *„Efektywne doradztwo edukacyjno-zawodowe dla dzieci, młodzieży i dorosłych”* obejmuje działania koncentrujące się na opracowaniu programów realizacji doradztwa edukacyjno-zawodowego dla poszczególnych typów szkół, oraz przygotowaniu wzorcowych rozwiązań organizacyjnych dla funkcjonowania wewnątrzszkolnych systemów doradztwa.
- c) *„Partnerstwo na rzecz kształcenia zawodowego”* ma na celu dostosowanie kształcenia i szkolenia zawodowego do potrzeb rynku pracy poprzez zaangażowanie przedstawicieli pracodawców do prac w branżowych zespołach partnerów społecznych reprezentatywnych dla poszczególnych zawodów.
- d) *„Wsparcie kadry jednostek samorządu terytorialnego (JST) w zarządzaniu oświatą ukierunkowanym na rozwój szkół i kompetencji kluczowych uczniów”* jest projektem skupiającym się na podniesieniu kompetencji przedstawicieli JST w zakresie zarządzania oświatą ukierunkowanego na kształtowanie kompetencji kluczowych uczniów niezbędnych do poruszania się na rynku pracy. Realizacja zadań programowych projektu odbywa się w partnerstwie ze Związkiem Miast Polskich.
- e) *„Przywództwo – opracowanie modeli kształcenia i wspierania kadry kierowniczej systemu oświaty”* skupia się na wypracowaniu ramowych programów szkoleń oraz doradztwa dla kadry kierowniczej szkół i kadry organów nadzoru pedagogicznego w obszarze tworzenia warunków niezbędnych do efektywnego kształcenia kompetencji kluczowych uczniów niezbędnych do poruszania się na rynku pracy.
- f) *„Nowoczesne programy nauczania i scenariusze zajęć. Tworzenie programów nauczania oraz scenariuszy lekcji i zajęć wchodzących w skład zestawów narzędzi edukacyjnych wspierających proces kształcenia ogólnego w zakresie kompetencji kluczowych uczniów niezbędnych do poruszania się na rynku pracy”*, w ramach którego nauczyciele są zachęcani do wykorzystywania nowoczesnych treści, narzędzi i zasobów wspierających proces kształcenia ogólnego w kształtowaniu kluczowych kompetencji uczniów, które są niezbędne do poruszania się na rynku pracy (ICT, matematyczno-przyrodniczych, języków obcych), nauczania eksperymentalnego, właściwych postaw (kreatywności, innowacyjności, pracy zespołowej) oraz metod zindywidualizowanego podejścia do ucznia.
- g) *„Przygotowanie trenerów do realizacji szkoleń z zakresu doradztwa edukacyjno-zawodowego”* ma na celu przygotowanie kadry trenerów, którzy mogą poprowadzić szkolenia dla osób realizujących zadania w temacie doradztwa edukacyjno-zawodowego w szkołach i placówkach na wszystkich etapach edukacyjnych.
- h) *„Tworzenie e-materiałów dydaktycznych do kształcenia ogólnego”* ma na uwadze zwiększenie wykorzystania technologii informacyjno-komunikacyjnych w nauczaniu przedmiotowym, rozwijanie kompetencji cyfrowych, indywidualizację procesu dydaktycznego, wdrażanie pracy zespołowej.
- i) *„Wsparanie tworzenia szkół ćwiczeń”* koncentruje się na przygotowaniu założeń prawno-organizacyjnych i finansowych szkół ćwiczeń. Także ma na uwadze zaproponowanie przykładowych form i metod pracy umożliwiających utworzenie oraz prowadzenie szkoły jako szkoły ćwiczeń, stanowiącej uzupełnienie systemu doskonalenia nauczycieli, służącej praktycznym działaniom w podnoszeniu kompetencji nauczycieli i kandydatów do zawodu nauczycielskiego.
- j) *„Uczeń ze specjalnymi potrzebami – opracowanie modelu szkolenia i doradztwa”* obejmuje działania skierowane na poprawę funkcjonowania i zwiększenie wykorzystania systemu wspomagania szkół w rozwoju W ramach projektu opracowany zostanie model nowych rozwiązań prawnych, organizacyjnych i merytorycznych, które przyczynią się do podniesienia efektywności kształcenia i wychowania uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi (SPE).

Wartość dodaną prowadzonych przez Ośrodek inicjatyw stanowią materiały pomocnicze, metodyczne udostępnione dla nauczycieli na stronie www.ORE. Zasoby te są opublikowane oraz rozpowszechniane na zasadach wolnej licencji Creative Commons – Uznanie Autorstwa – Użycie Niekommercyjne (CC-BY-NC). Należą do nich między innymi: materiały szkoły ćwiczeń, bank dobrych praktyk w obszarze wspomagania szkół w rozwoju, opisy działań innowacyjnych oraz programy nauczania.

3. Instytucje wspomagające rozwój edukacji

Wprowadzenie zmian w systemie wspomaganie rozwoju edukacji znalazło swoje odzwierciedlenie w przepisach prawa - nowelizacji rozporządzeń w sprawie: placówek doskonalenia nauczycieli (*Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej 2015*), szczegółowych zasad działania bibliotek pedagogicznych (*Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej 28 luty 2013*) oraz szczegółowych zasad działania publicznych poradni psychologiczno-pedagogicznych, w tym publicznych poradni specjalistycznych (*Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej 1 luty 2013*). Określone zostały także instytucje systemu wspomaganie - wyspecjalizowane w tym kierunku instytucje: ośrodki doskonalenia nauczycieli (ODN), Biblioteki Pedagogiczne (BP), ośrodki doradztwa metodycznego, czy poradnie psychologiczno-pedagogiczne (PPP). Instytucje te współpracują ze sobą wspólnie realizując zadania na rzecz rozwoju edukacji.

Poradnie psychologiczno-pedagogiczne prowadzone są przez powiaty. W Polsce znajduje się około 700 publicznych i niepublicznych poradni psychologiczno-pedagogicznych. Dostęp do tych placówek jest bardzo nierównomierny - wg danych Instytutu Badań Edukacyjnych w województwie mazowieckim jest 105 poradni, zaś w Opolskiem – 18. Poradnie psychologiczno-pedagogiczne posiadają: wyspecjalizowaną kadrę (psycholodzy, pedagogzy, logopedzi) z dużym doświadczeniem w wieloaspektowej pracy zarówno z dziećmi, jak i rodziną. Wykorzystują narzędzia umożliwiające prowadzenie pogłębionej diagnozy oraz realizują zajęcia specjalistyczne. W systemie wspomaganie rozwoju edukacji poradnie realizują następujące zadania: (1) diagnozowanie dzieci i młodzieży, (2) udzielanie dzieciom i młodzieży oraz rodzicom bezpośredniej pomocy psychologiczno-pedagogicznej, (3) realizowanie zadań profilaktycznych oraz wspierających wychowawczą i edukacyjną funkcję przedszkola, szkoły i placówki, w tym wspieranie nauczycieli w rozwiązywaniu problemów dydaktycznych i wychowawczych, (4) organizowanie i prowadzenie wspomaganie przedszkoli, szkół i placówek w zakresie realizacji zadań dydaktycznych, wychowawczych i opiekuńczych.

Biblioteki pedagogiczne funkcjonują w systemie edukacji od lat dwudziestych ubiegłego wieku, ich liczba, organizacja ulegały wielu zmianom. Obecnie w różnorodnych formach organizacyjnych jest ponad 320 takich placówek. Towarzyszą nauczycielom wspierając ich rozwój zawodowy, a tym samym uczestniczą w procesie podnoszenia jakości pracy szkoły. Posiadają zasoby w postaci zbiorów oraz kadrę o wysokich kompetencjach informacyjnych, szczególnie umiejętnościach w zakresie wykorzystywania nowych technologii. Bibliotekom pedagogicznych w systemie wspomaganie przypisano wiele działań: (1) gromadzenie zbiorów z zakresu pedagogiki, nauk pokrewnych, publikacji, (2) organizowanie i prowadzenie wspomaganie: szkół i placówek w wykorzystaniu technologii informacyjno-komunikacyjnej oraz bibliotek szkolnych w zakresie organizacji i zarządzania biblioteką szkolną, (3) prowadzenie działalności informacyjnej i bibliograficznej, (4) inspirowanie i promowanie edukacji czytelniczej i medialnej, (5) prowadzenie działalności wydawniczej, (6) organizowanie i prowadzenie działalności edukacyjnej i kulturalnej, w szczególności zajęć edukacyjnych, lekcji bibliotecznych i spotkań autorskich.

Ośrodki doskonalenia nauczycieli prowadzone są przez różne podmioty i działają w rozmaitych warunkach lokalowych, organizacyjnych, kadrowych i finansowych (*Placówki doskonalenia nauczycieli w Polsce 2018*). Funkcjonują na trzech poziomach centralnym - 5 ośrodków, wojewódzkim - 37, lokalnym – powiatowym i gminnym - 65. Istnieją także placówki niepubliczne - 327. Do zadań placówek doskonalenia należy: (1) organizowanie i prowadzenie doskonalenia zawodowego nauczycieli, (2) organizowanie i prowadzenie doskonalenia zawodowego dyrektorów szkół i placówek w zakresie zarządzania oświatą, (3) realizacja innych zadań zleconych przez organ prowadzący w obszarze doskonalenia zawodowego nauczycieli.

4. Organizacja procesu wspomaganie

Podwaliną do stworzenia nowego systemu wspomaganie rozwoju edukacji stało się stwierdzenie, że nowoczesny system wspomaganie rozwoju edukacji w Polsce powinien być ukierunkowany na pracę ze szkołą. Powinien służyć wspieraniu jej w wykonywaniu zadań stawianych przez państwo, jak również wspomagać w rozwiązywaniu indywidualnych problemów. Dlatego

pożądane jest, aby oferta kierowana przez system doskonalenia do szkół była wynikiem analizy sytuacji konkretnej placówki, do której jest adresowana.

Dla nowego systemu przyjęto następujące założenia (Czerwonka 2012): (1) Wspomaganie jest adresowane do szkoły, nie zaś wyłącznie do poszczególnych osób lub grup, takich jak dyrektor czy nauczyciele. Oznacza to, że poprzez doskonalenie nauczycieli całościowo oddziałuje się na szkołę rozumianą jako złożony, wieloaspektowy system (organizację). (2) Wspomaganie pomaga szkole w rozwiązywaniu własnych problemów, a co za tym idzie – nie wyręcza jej i nie narzuca rozwiązań. Wynikająca z tego filozofia współpracy między systemem wspomagania a szkołami kładzie nacisk na podmiotową, autonomiczną rolę szkoły i współtworzenie przez nią wszystkich planów działań. (3) Wspomaganie wynika z analizy indywidualnej sytuacji szkoły i odpowiada na jej specyficzne potrzeby. Punktem wyjścia wszelkich działań adresowanych do nauczycieli danej szkoły jest rzetelna, angażująca społeczność szkolną, diagnoza potrzeb. (4) Wspomaganie jest procesem, czyli odchodzi od pojedynczych, samodzielnych form doskonalenia. Każde działanie prowadzone na rzecz rozwoju szkoły jest elementem rocznego planu wypracowanego przez dyrektora szkoły i radę pedagogiczną na bazie zdiagnozowanych potrzeb placówki.

Proces wspomagania szkół jest koordynowany przez eksperta zewnętrznego – szkolnego organizatora rozwoju edukacji (SORE) i przebiega z uwzględnieniem kolejno następujących etapów, takich jak: (1) zdiagnozowanie potrzeb placówki we wskazanym obszarze, (2) planowanie przedsięwzięć i wdrażanie zmian, (3) monitorowanie prowadzonych działań i doradztwo dla nauczycieli, (4) ewaluacja procesu wspomagania, czyli pozyskanie informacji zwrotnej na temat efektów realizacji zaplanowanych form wspomagania, sformułowanie wniosków i rekomendacji do dalszych działań.

Dopełnieniem i rozszerzeniem realizowanego wspomagania są sieci współpracy i samokształcenia, będące formą budowania kapitału społecznego w oświacie. Sieć jest pojmowana jako forma pracy, umożliwiająca samokształcenie i kooperację. Ułatwia wymianę doświadczeń, co jest czynnikiem sprzyjającym tworzeniu nowych rozwiązań oraz poszerzaniu kompetencji. To działanie oparte na partnerstwie i wzajemności. W pracach sieci uczestniczą nauczyciele bądź dyrektorzy z różnych szkół, ale z obszaru jednego powiatu. Organizacją pracy sieci zajmuje się koordynator sieci, który aranżuje i moderuje spotkania oraz czuwa nad realizacją przyjętych celów.

5. Wnioski

Skuteczność nauczycieli wynikająca z zawodowego przygotowania jest jednym z czynników, który ma decydujący wpływ na jakość systemu edukacyjnego. Dlatego doskonalenie zawodowe stanowi nieodłączny element rozwoju nauczyciela. Dziś obowiązkiem doskonalenia zawodowego nauczycieli został wpisany do ustawy o finansowaniu zadań oświatowych (*Ustawa* 2017), a także znalazł swoje odzwierciedlenie w wymaganiach związanych z obowiązkową oceną pracy nauczycieli (*Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej* 2018). Ponadto doskonalenie jest uzależnione od specyfiki i potrzeb placówki, w której nauczyciel pracuje.

Inicjatywy podejmowane przez instytucje działające w systemie rozwoju edukacji dają możliwość szkołom, placówkom edukacyjnym tworzenie społeczności uczącej się poprzez wzajemną wymianę doświadczeń, dzielenie się dobrymi praktykami oraz wsparcie ekspertów. Proponowane systemowe wspomaganie szkół w rozwoju wpisuje się w pedeutologiczną koncepcję przygotowania zawodowego nauczycieli oraz koncepcje nauczyciela twórczego, ustawicznie kształtującego swoją osobowość zawodową.

6. Literatura

Projekty POWER Realizowane w ORE (2018), [w:] Biuletyn Informacji Publicznej Ośrodka Rozwoju Edukacji, <https://bip.ore.edu.pl/index.php?id=276> [20.12.2018].

Czerwonka D (red. 2012) Nowe formy wspomagania szkół, Wydawnictwo: Ośrodek Rozwoju Edukacji - Warszawa, Zeszyt 1, str.12-15.

Kaja BM (2012) Humanistyczny Model Wspomagania Rozwoju poprzez zrozumienie świata życia człowieka, [w:] Psychologia Rozwojowa, Tom 17, Nr 4, s. 9–22.

- Niemirowski T (2015) Pojęcie rozwoju w psychologii rozwojowej.[w:] Horyzonty psychologii tom V – artykuły naukowe, Wydawnictwo: Wyższa Szkoła Ekonomii i Innowacji, Lublin, s. 13–28.
- Obwieszczenie marszałka sejmu Rzeczypospolitej polskiej z dnia 5 lipca 2018 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy o systemie oświaty, Dz.U. 2018 poz. 1457.
- Placówki doskonalenia nauczycieli w Polsce (2018), <https://centra-kształcenia-zawodowego.edubaza.pl/> [14.12.2018].
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 1.02.2013 r. w sprawie szczegółowych zasad działania publicznych poradni psychologiczno-pedagogicznych, w tym publicznych poradni specjalistycznych, Dz. U. poz. 199.
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 28.02.2013 r. w sprawie szczegółowych zasad działania publicznych bibliotek pedagogicznych, Dz. U. poz. 369.
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 21 sierpnia 2015 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie placówek doskonalenia nauczycieli, Dz.U. 2015 poz. 1251.
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 29 maja 2018 r. w sprawie szczegółowych kryteriów i trybu dokonywania oceny pracy nauczycieli, zakresu informacji zawartych w karcie oceny pracy, składu i sposobu powoływania zespołu oceniającego oraz trybu postępowania odwoławczego, Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej, Warszawa, dnia 12 czerwca 2018 r. Poz. 1133.
- Senge PM (2012) Piąta dyscyplina. Teoria i praktyka organizacji uczących się, [tłum.] H. Korolewska-Mróz, Wydawnictwo: Wolters Kluwer, Warszawa.
- Ustawa z dnia 27 października 2017 r. o finansowaniu zadań oświatowych, Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej, Warszawa, dnia 29 listopada 2017 r. Poz. 2203.
- Zarządzenie Nr 19 Ministra Edukacji Narodowej z dnia 10 grudnia 2009 R. w sprawie połączenia Centralnego Ośrodka Doskonalenia Nauczycieli w Warszawie i Centrum Metodycznego Pomocy Psychologiczno - Pedagogicznej w Warszawie w Ośrodek Rozwoju Edukacji w Warszawie.
- Zarządzenie Nr 30 Ministra Edukacji Narodowej z dnia 28 czerwca 2016 r. w sprawie włączenia Krajowego Ośrodka Wspierania Edukacji Zawodowej i Ustawicznej w Warszawie do Ośrodka Rozwoju Edukacji w Warszawie.
- Zarządzenie Nr 39 Ministra Edukacji Narodowej z dnia 29 lipca 2016 r. w sprawie nadania statutu Ośrodkowi Rozwoju Edukacji w Warszawie, , <https://www.ore.edu.pl/wp-content/uploads/2018/01/statut-osrodka-rozwoju-edukacji-w-warszawie.pdf> [20.12.2018].

19. Implikacje i realizacja założeń Szczytu NATO w Warszawie

Implications and implementations of NATO's summit in Warsaw

Magdalena Szymańska

Katedra Przygotowań Obronnych Państwa, Instytut Bezpieczeństwa Państwa, Wydział
Bezpieczeństwa Narodowego, Akademia Sztuki Wojennej

Opiekun naukowy: Jacek Pawłowski

Jacek Pawłowski: j.pawlowski@akademia.mil.pl

Słowa kluczowe: sojusz; wschodnia flank, obronność, państwo-gospodarz

Streszczenie

Szczyt odbywający się w Warszawie traktowany jest jako jedno z najważniejszych spotkań w historii Sojuszu. Uwarunkowania, w jakich został przeprowadzony, stanowiły radykalną i negatywną zmianę stanu bezpieczeństwa w tej części globu. Ustalenia podjęte podczas sesji uważane są przez analityków za fundamentalne i zarazem rewolucyjne.

Zakończenie Szczytu NATO odbywającego się w Warszawie dostarczyło szereg przełomowych decyzji w sferze obronności zwłaszcza w obszarze wschodniej flanki. Decyzje podjęte w Warszawie stanowiły odpowiedź na diametralną zmianę warunków bezpieczeństwa w regionie Sojuszu. Impulsem do szukania nowych rozwiązań w tej sferze była agresywna polityka Rosji, stanowiąca realne zagrożenie dla bezpieczeństwa i stabilności państw NATO. Polska, jako państwo członkowskie, a zarazem część regionu wschodniej flanki, winna udzielać odpowiedniego wsparcia państwom rozlokowanym na terytorium RP. Sprawne i skuteczne przeprowadzenie działań w tym zakresie może pozwolić na uzyskanie statusu regionalnego lidera systemu bezpieczeństwa.

Postanowienia szczytu NATO w Warszawie zakładają stałą obecność sił sojuszu w tym regionie. Będą one także pełnić funkcję odstraszającą. A w razie wystąpienia zagrożenia staną się kołem zamachowym dla wsparcia ze strony Sojuszu. Należy także pamiętać, że warszawski szczyt nie kończy procesu adaptacji strategicznej Sojuszu, a jej dalsza implementacja zależeć będzie w znacznym stopniu od stanu bezpieczeństwa wewnątrz Sojuszu oraz w jego bezpośrednim otoczeniu.

1. Wstęp

Szczyt NATO w Warszawie stanowił płaszczyznę do podjęcia fundamentalnych decyzji w sferze obronności zwłaszcza w obszarze wschodniej flanki. Zasadnicze znaczenie w drodze do osiągnięcia tego sukcesu miało wypracowanie konsensusu między USA, Wielką Brytanią, Francją i Niemcami. Państwa te były ramowo zgodne w odniesieniu do polityki NATO w aspekcie zagrożenia ze strony Rosji, jednakowoż kładły inny nacisk na poszczególne jej elementy.

Priorytetowe i strategiczne tendencje procesu rozwoju Sojuszu Północnoatlantyckiego formułowane są podczas szczytów przywódców państw NATO. Zgromadzenia te nie posiadają jednostajnego harmonogramu oraz agendy. Dotychczas w ciągu ostatnich lat odbywały się one ze średnią częstotliwością co 2 lata, jednakowoż od początku istnienia sojuszu systematyczność przeprowadzania szczytów była zmienna (Ziuziak 2009). Podczas okresu zimnowojennego globalna polityka, dzięki dwubiegunowemu sprzężeniu zbudowanemu poprzez istnienie NATO i Układu Warszawskiego była przewidywalna, reperkusją tej współzależności było organizowanie szczytów w zmniejszonej częstotliwości niż ma to miejsce obecnie. Zwiększoną częstotliwość organizowania szczytów można było dostrzec w latach 1989-1991, kiedy to spotkania na szczeblu przedstawicieli państw NATO zorganizowano czterokrotnie. Przyczyną tego zjawiska była konieczność zaadaptowania najpotężniejszej organizacji polityczno-militarnej w przestrzeni pozimnowojennej, a także zredefiniowanie potrzeb i potencjału organizacji wychodzących poza obronę kolektywną. (Kupiecki 2016). Szczyt NATO w Warszawie był 27. spotkaniem Rady Północnoatlantyckiej na

szczeblu głów państw i szefów rządów. O wyborze Polski na kolejnego organizatora Szczytu NATO zdecydowano w Deklaracji Końcowej poprzedzającego Szczytu, który odbył się w Newport w 2014 roku.

Spotkanie w Warszawie odbywało się w dniach 8-9.07.2016 roku. W obradach wzięło wówczas udział 28 delegacji państw członkowskich sojuszu. Dodatkowo obecna była także delegacja przyszłego 29. członka sojuszu – Czarnogóry, która współuczestniczyła we wszystkich sesjach w charakterze państwa zaproszonego. W Warszawie gościło również 25 delegacji z państw partnerskich., a także przedstawiciele ONZ, UE, Banu Światowego a także Kwatery Głównej i Strategicznych Dowództw NATO. Reasumując łącznie w obradach udział brało ok. 2 tys. delegatów, a całość przedsięwzięcia była relacjonowana przez niemal 2,5 tys. akredytowanych dziennikarzy z całego świata. Sprawne zorganizowanie i przeprowadzenie przedsięwzięcia na tak szeroką skalę wymagało przyjęcia specustawy przez polski parlament. Dodatkowo na terenie Warszawy wprowadzono stopień alarmowy ALFA, a nad przebiegiem szczytu i bezpieczeństwem jego uczestników czuwało łącznie ok. 10 tys. funkcjonariuszy zarówno Policji, Straży Granicznej, Państwowej Straży Pożarnej oraz Biura Ochrony Rządu.

Ranga Szczytu w Warszawie była przełomowa nie tylko ze względu na jego sprawną organizację, ale przede wszystkim z uwagi na merytoryczne wyniki obrad. To zwykle końcowe założenia i deklaracje decydują o tym, czy spotkanie państw NATO zostanie zapamiętane jako ważne i epokowe, czy też będzie wpisany do statystyk jako rutynowe przedsięwzięcie. Przełomowe szczyty NATO dotychczas odbywały się w czasie zasadniczych i fundamentalnych zmian w środowisku bezpieczeństwa. Zmiany te mogły przybrać postać pozytywną np. zakończenie zimnej wojny, jak i negatywną np. rosyjska agresja na Ukrainę. Spotkania o charakterze rutynowym, niewpływające na strategię sojuszniczą odbywały się w czasie stagnacji w sferze stosunków międzynarodowych.

Analiza uwarunkowań środowiska będzie stanowić pierwszą część przedmiotowego artykułu. W części drugiej, zasadniczej, znajdować się będzie przebieg szczytu oraz podjęte na nim decyzje. Ostatnia część zostanie poświęcona wnioskowi i implikacjom, jakie są następstwami przeprowadzonego Szczytu dla bezpieczeństwa RP. W części tej zostanie również przeprowadzona próba zredefiniowania kluczowych zadań, jakie Polska winna podjąć, aby spożytkować pomyślność warszawskiego spotkania.

2. Uwarunkowania środowiska bezpieczeństwa

Skokowy wzrost niekorzystnych tendencji w środowisku bezpieczeństwa w regionie wschodniej flanki NATO miał swój początek przed przeprowadzeniem szczytu w Newport. Za początek radykalnego i dynamicznego wzrostu negatywnych trendów można uznać nielegalną aneksję Krymu dokonaną przez Rosję w marcu 2014 roku. Od walijskiego szczytu negatywny kurs przybierał na sile. Wschodnia flanki NATO narażona była na utrzymującą się negatywną politykę ze strony Federacji Rosyjskiej, natomiast na flance południowej destabilizatorem ładu społecznego pozostawał wewnętrzny konflikt w Syrii oraz ekspansja państwa islamskiego. Nieodzownym elementem kształtującym środowisko bezpieczeństwa stała się również niestabilna sytuacja w regionie, wywołana m.in. atakami terrorystycznymi w Europie Zachodniej oraz falą migracji, która spowodowała napływ do Europy ok. 1,4 mln uchodźców.

Agresywna polityka Rosji wobec Ukrainy to jedno z najpoważniejszych wyznać polityczno-militarnych w ówczesnej sytuacji geopolitycznej. Federacja Rosyjska artykułując swoją uzurpację wobec terenów na Półwyspie Krymskim posunęła się do zainicjowania działań poniżej progu otwartej wojny, co uwidocznilo skalę zagrożenia skorelowaną z dążeniem Federacji do odbudowania niegdysiejszej mocarstwowej pozycji (Zięba i Zajac 2010). Status państwa mocarstwowego Rosja uzurpuje sobie również poprzez przyjęcie odpowiednich dokumentów strategicznych. Rosyjska doktryna wojenna z 2014 roku wprowadza interpretację obowiązku zapewnienia bezpieczeństwa i obrony obywatelom rosyjskim pozostającym poza granicami państwa, jak również wobec państw sojuszniczych, za które obecnie uznaje się oprócz państw zrzeszonych w Organizacji Układu o Bezpieczeństwie Zbiorowym, także samozwańcze republiki Abchazji i Osetii Południowej, a nie jak dotychczas jedynie wobec własnego kraju. Z zapisu tego wynikać może, iż Federacja Rosyjska

realizując swoją politykę bezpieczeństwa kierować się może praktyką ograniczonej suwerenności sąsiadów z bloku radzieckiego.

W okresie pomiędzy szczytem NATO w Newport i w Warszawie zaobserwować można, że polityka rosyjska przybrała bardziej agresywną postać. Obecnie Rosja w dalszym ciągu rozwija swój potencjał militarny, również na terenie zaanektowanego w międzyczasie Półwyspu Krymskiego. Zawieszenie broni wynegocjowane w ramach procesu mińskiego także nie powstrzymało władz Rosji przez dalszą militaryzacją, echem czego były dalsze incydenty wojskowe na linii frontu, których prowadzycami byli rosyjscy separatyści. Adresatami działań agresywnej polityki rosyjskiej była nie tylko Ukraina, ale także państwa NATO. Rosja wywierała presję polityczno-militarną poprzez rozbudowę potencjału militarnego niedaleko granicy z państwami sojuszu, również poprzez modernizację wojsk i przeprowadzanie ćwiczeń z wykorzystaniem symulacji uderzenia nuklearnego. Prowadzono także rajdy powietrzne samolotów rosyjskich wzdłuż granic państw NATO. Ciężar działań oparty był także na ich rozległym formacie, bowiem udział w tych operacjach brało nawet 150 tys. żołnierzy. Rosja w budowie mocnej pozycji militarnej wykorzystwała także garnizony w Obwodzie Kaliningradzkim i na zaanektowanym Krymie. W tych rejonach gromadzone są najnowocześniejsze rosyjskie systemy militarne. Poczucie bezpieczeństwa państw członkowskich sojuszu zostało zagrożone również przez niestabilną sytuację polityczno-militarną w Afryce Północnej i na Bliskim Wschodzie. Konflikty w Syrii, Iraku, Libii i Jemenie nie są bezpośrednim zagrożeniem dla państw południowej flanki NATO. Destabilizacja państw sojuszu kreowana jest głównie przez falę migracji, bowiem masowe napływy migrantów stają się podłożem wzrostu przestępczości, ksenofobii czy przemocy na tle rasowym. Wpływają negatywnie również na sytuację społeczną, zakłócając stabilność obywatelską. Inny rodzaj zagrożeń i wyzwań występujących w państwach sojuszu stanowi aktywność państwa islamskiego, w ramach którego walkę podjęło kilka tysięcy obywateli państw europejskich. Potwierdzeniem powyższego jest skala zamachów terrorystycznych w Paryżu, Nicei czy Brukseli. Rosja przy pomocy istniejącej niestabilności w południowym sąsiedztwie sojuszu wzmacnia swoją pozycję, osłabiając tym samym status poszczególnych członków sojuszu. We wrześniu 2015 roku Rosja zdecydowała się otwarcie przystąpić do konfliktu w Syrii. Jednym z jej działań było skierowanie uderzenia raketowego na cele centowej opozycji przeciwnej reżimowi Bashara al-Assada, a nie tylko w kierunku radykalnych bojowników państwa islamskiego. Działania Kremlowskie w znaczącym stopniu skomplikowały funkcjonowanie koalicji kierowanej przez Stany Zjednoczone przeciwko tzw. państwu islamskiemu. Wskazuje się na sześć powodów, które były fundamentem rosyjskiej aktywności w Syrii. Są to:

- chęć odzyskania statusu światowego mocarstwa,
- zatrzymanie proliferacji *kolorowych rewolucji* w przestrzeni poradzieckiej, na terenie Afryki Północnej i na Bliskim Wschodzie,
- ograniczenie transnarodowego terroryzmu i powstrzymanie terrorystów przed przekroczeniem granicy rosyjskiej (obecnie ok. 5-7 tys. bojowników państwa islamskiego pochodzi z Rosji),
- wspieranie reżimu Bashara al-Assada,
- zamiar pokazania kondycji rosyjskiego arsenału,
- rosyjska ambicja utrzymania bazy morskiej w Tartus (Syria), stanowiącej jedyny punkt rosyjskiego udziału na Morzu Śródziemnym.

Jako najważniejszy asumpt przystąpienia Rosji do konfliktu w Syrii uznać należy wolę odzyskania statusu mocarstwa globalnego, bez którego rozwiązanie problemu w Syrii nie jest możliwe. Powyższe czynności mają na celu porozumienie Rosji z Zachodem, polegające na przyjęciu przez państwa zachodnie propozycji walki z terroryzmem islamskim, w zamian Rosja oczekiwała zniesienia ekonomicznych sankcji, które zostały nałożone w konsekwencji aneksji Krymu i interwencji na wschodniej Ukrainie. Swoim zaangażowaniem w konflikt na Bliskim Wschodzie Rosja spowodowała także zmniejszenie zainteresowania środowiska międzynarodowego wojną na Ukrainie. Dodatkowo Rosja dała wyraz, że jest zdolna przeprowadzić niezależne operacje w dwóch oddzielnych kierunkach strategicznych.

Powyżej wskazane uwarunkowania środowiska bezpieczeństwa stanowiły kontekst w dyskursie państw członkowskich NATO dotyczącym kierunków przyszłej strategicznej adaptacji Sojuszu.

3. Przebieg szczytu NATO w Warszawie

Proces zmierzający do przygotowania szczytu NATO w Warszawie rozpoczął się z momentem zakończenia szczytu w Newport w 2014 roku. Implementacja założeń przyjętych w Walii w postaci Planu Gotowości Sojuszu (Readiness Action Plan, RAP) stała się fundamentalnym celem, którego realizacja była konieczna przed inauguracją szczytu w Warszawie. Plan Gotowości Sojuszu zakładał m.in.:

- ciągłą obecność wojsk sojuszniczych na wschodniej flance sojuszu w systemie rotacyjnym,
- wyznaczenie sojuszniczych ośrodków dowodzenia w obszarze wschodniej flanki,
- umocnienie Sił Odpowiedzi NATO (NATO Responce Force, NRF) poprzez utworzenie Sił Natychmiastowego Reagowania (Very High Readiness Joint Task Force, VJTF),
- podniesienie gotowości w Dowództwie Wielonarodowym Korpusu Północno-Wschodniego w Szczecinie,
- rozbudowa infrastruktury krytycznej w obszarze wschodniej flanki,
- zintensyfikowanie ćwiczeń wojskowych (Koziej i Pietrzak 2014).

Zgodnie z koncepcją, powyższe zadania zostały efektywnie zrealizowane w cyklu wyprzedzającym szczyt sojuszu w Warszawie. Wschodnia flanka została wyposażona w siły sojusznicze, zwiększono intensywność sojuszniczych ćwiczeń, utworzono siły natychmiastowego reagowania, a także podniesiono gotowość korpusu szczecińskiego, który dodatkowo jest przygotowywany do przejęcia dowództwa nad obronnymi operacjami sojuszu, w razie wystąpienia takiej potrzeby. Ponadto w rejonie 8 państw (Polska, Rumunia, Bułgaria, Litwa, Łotwa, Estonia, Węgry i Słowacja) powstały Jednostki Integracji Sił NATO (NATO Force Integration Units, NFIU).

Krytycznym wyzwaniem był postulat zatrzymania trendu spadkowego w nakładach na obronność oraz podniesienia wydatków na obronność do poziomu 2 % PKB, zalecanego przez NATO. Trwający od 2008 roku światowy kryzys gospodarczy przyniósł negatywne skutki dla gospodarki, które były odczuwalne również w kolejnych latach, wskutek czego zwiększenie wydatków na obronność w państwach Sojuszu stanowiło poważne wyzwanie dla rządów państw członkowskich Sojuszu. Do państw, które w 2016 roku zrealizowały zalecenia NATO dotyczące przekazywania 2 % PKB na obronność zalicza się Stany Zjednoczone (3,61%), Grecję (2,38%), Wielką Brytanię (2,21%), Estonię (2,16) i Polskę (2,0 %). Zwiększenie nakładów na obronność obrazuje sojusznicze utożsamianie się z potrzebą wzmacniania potencjału obronnego oraz zdolności militarnych w kontekście konwencjonalnych oraz hybrydowych zagrożeń i wyzwań dla kolektywnego bezpieczeństwa. Zwiększenie wydatków na obronność było jednym z założeń szczytu poprzedzającego spotkanie w Warszawie. Dla Polski szczególnie istotne było nadanie nowego kierunku w procesie strategicznego przystosowania Sojuszu do zmieniających się warunków bezpieczeństwa. Określenie polskich nadziei zawarte zostało w Warszawskiej Inicjatywie Adaptacji Strategicznej (Warsaw Strategic Adaptation Initiative), przedstawionej w maju 2015 r. Polska ujęła w niej oczekiwania dotyczące dalszych działań i sposobów ich realizacji dających Sojuszowi możliwość wypracowania potencjału i zdolności do współczesnych zagrożeń. Aklimatyzacja Sojuszu w przekształconych warunkach środowiska bezpieczeństwa była kluczowym elementem aktywności prezydenta Andrzeja Dudy w pierwszym roku prezydentury. Symbolicznym przejawem tego kursu była podróż do Estonii jako punktu pierwszej destynacji po objęciu urzędu. Wówczas stanowisko Polski zawierało 3 elementy, zgodnie z którymi szczyt NATO winien być:

- uniwersalny
- ukierunkowany na przyszłość
- decyzyjny.

Uniwersalność szczytu powinna przejawiać się we wszechstronności i potwierdzeniu niepodzielności bezpieczeństwa wszystkich państw Sojuszu wobec zagrożeń występujących z dowolnych kierunków (tzw. perspektywa 360 stopni), w tym szczególnie ze wschodniego i południowego. Ukierunkowanie na przyszłość oznacza, że decyzje Sojuszu powinny być uniwersalne, aktualne i dopasowane do wszelkich scenariuszy zawierających możliwy rozwój wypadków. Poprzez decyzyjność szczytu NATO rozumie się otrzymanie konkretnych rezultatów

wzmacniających jedność, siłę odstraszania oraz poczucie bezpieczeństwa wszystkich państw członkowskich

Szczyt NATO w Warszawie zakończył się przyjęciem wielu dokumentów strategicznych, spośród których za najważniejszy można uznać Komunikat ze szczytu NATO (Warsaw Summit Communique). Uzasadnienie w nim znajduje niemal każdy obszar działania NATO. Zawarto w nim założenia misji kolektywnej obrony, polegającej na wzmocnieniu sojuszniczego stanowiska wobec odstraszania i obrony, czy również operacje zarządzania kryzysowego, przeprowadzane m.in. w Afganistanie i na Bakaarach. Uwzględniając powyższe zważyć należy, iż wymieniony dokument holistycznie uwzględniał problem adaptacji Sojuszu na wschodnie i południu, relacje z Federacją Rosyjską, współpracę z państwami partnerskimi oraz organizacjami międzynarodowymi, kontekst sojuszniczych zdolności konwencjonalnych i nuklearnych, walkę z terroryzmem, kwestię utrzymania polityki otwartych drzwi, a także rozwijających i bardziej aktywnych zagrożeń cybernetycznych i hybrydowych.

Newralgiczne decyzje podjęte w Warszawie podczas szczytu dotyczyły głównie polityki odstraszania i obrony. Istotną kwestią było również kształtowanie stabilnego otoczenia w sąsiedztwie Sojuszu. Rezolucje uchwalone podczas Szczytu w Warszawie były potwierdzeniem wcześniejszych ustaleń, które dotyczyły m.in. wysuniętej obecności na wschodniej flance. Podczas trwania szczytu państwa członkowskie zadeklarowały swój udział militarny w planowanych grupach bojowych. Dodatkowo cztery państwa zobowiązały się do przejścia roli państw ramowych dla utworzonych grup batalionowych w regionie wschodniego skrzydła NATO. Stany Zjednoczone przejęły rolę państwa ramowego w Polsce, Niemcy na terenie Litwy, Kanada na Łotwie, a Wielka Brytania w Estonii. Ogółem 18 państw zgłosiło status gotowości skierowania swoich sił do nowotworzonych wielonarodowych grup batalionowych. Paralelnie sojusz zaakceptował postulat utworzenia na terenie RP wielonarodowego dowództwa dywizyjnego, którego zadanie polegać miało na wspomaganie funkcjonowania grup batalionowych. Bilateralne porozumienie polsko-amerykańskie uwierzytliło program rozmieszczenia w Polsce od 2017 roku pancernego brygadowego zespołu bojowego (Armored Brigade Combat Team) jako dopełnienie działań Sojuszu. Podczas Szczytu w Warszawie uwagę zwrócono również na zwiększenie znaczenia sojuszu w obszarze Morza Czarnego. Zdefiniowano, iż ma ona przybrać postać *dostosowanej wysuniętej obecności* (Tailored Forward, Presence, TFP). W tym kontekście Polska zadeklarowała skierowanie kompani do Rumunii oraz na Łotwę, jako wkład do grupy bojowej kierowanej przez Kanadę.

Deklaracja końcowa szczytu uwzględniła również realizację założeń zawartych w Planie Gotowości Sojuszu, który przyjęty został na szczycie w Newport w 2014 roku. Zakłada się, że plan ten stanowił odzew na pierwsze zmiany w środowisku bezpieczeństwa w obszarze wschodniej i południowej ściany NATO. Deklaracją szczytu NATO w Walii odnosiła się do osiągnięcia poziomu wstępnej zdolności operacyjnej poprzez sojuszniczy system obrony przeciwrakietowej (NATO BMD Initial Operational Capability).

Dalszą implikacją szczytu NATO w Warszawie było uznanie cyberprzestrzeni za sferę działań operacyjnych, jednocześnie obligując sojuszników do zwiększenia zdolności obronnych w tym zakresie. Należy zatem przez to rozumieć, iż w myśl art. 5 Traktatu Waszyngtońskiego atak cybernetyczny na którekolwiek z państw NATO będzie prowadził do podjęcia czynności operacyjnych poprzez państwa członkowskie, które będą uwzględniać zagrożenia cybernetyczne w swoich planach obronnych.

W korelacji zagrożeń hybrydowych sojusz przywołał przyjętą strategię antyhybrydową. Zgodnie z dokumentem podstawowym ogniwem do walki z zagrożeniami hybrydowymi są poszczególne państwa Sojuszu. Nadto stwierdzono jego gotowość do przeciwdziałania i walki z zagrożeniami hybrydowymi w ramach obrony kolektywnej. Punkt zwrotny stanowi wzmocniona współpraca NATO i Unii Europejskiej w sferze zwalczania zagrożeń niekonwencjonalnych. (Kupiecki 2018)

W odniesieniu do południowej flanki sojuszu zdecydowano o przeprowadzeniu misji szkoleniowej przeznaczony dla irackich sił bezpieczeństwa. Ponadto NATO zdecydowało o udzieleniu wsparcia międzynarodowej koalicji przeciwko tzw. państwu islamskiemu. Przywództwo nad tą inicjatywą objęły Stany Zjednoczone. Dodatkowo Sojusz zdecydował aby na fundamencie

dotychczasowej operacji Active Endeavour prowadzić operację Sea Guardian, którą rozbudowano o budowę zdolności obrony wybrzeża i marynarki wojennej w Libii, zwiększanie świadomości sytuacyjnej, popularyzowanie przeciwdziałania aktom terroru. Po stronie europejskiej działania partnerskie prowadzone będą w ramach operacji morskiej Sophia.

Szczyt NATO w Warszawie zakończył się ogłoszeniem dalszego wsparcia dla Afganistanu w misji Resolute Support, poprzez dotychczasowe utrzymanie misji i dodatkowe wsparcie afgańskich sił bezpieczeństwa. W ramach misji Polska zadeklarowała utrzymanie swojego zaangażowania na dotychczasowym poziomie ok. 200 żołnierzy. Sojusz zapewnił również o dalszym finansowaniu Afgańskich Sił Bezpieczeństwa co najmniej do roku 2020. Dalszą kwestią odnoszącą się do Afganistanu była deklaracja NATO o wzmacnianiu Trwałego Partnerstwa (Enduring Partnership).

Najważniejszą materią omawianą podczas szczytu sojuszu w Warszawie w kontekście bezpieczeństwa Polski jest sytuacja geopolityczna na Ukrainie. W odniesieniu do zmian środowiska bezpieczeństwa tej części regionu wyeksponowano wzmocnienie współpracy wynikającej z Karty Szczególnego Partnerstwa. Nadto został przyjęty Kompleksowy Pakiet Wsparcia dla Ukrainy, w którym również zwrócono szczególną uwagę na poziom i częstotliwość występowania zagrożeń hybrydowych.

Zasadnicze znaczenie dla szczytu w Warszawie miało określenie działań Rosji i obranie kierunku przyszłej współpracy. Państwa członkowskie zgodnie zauważyły, iż dotychczas wysuwanie postulatów o współpracy było po stronie sojuszu, natomiast Moskwa poprzez swoją ofensywną politykę skutecznie ten proces ucinała. Członkowie Sojuszu zgodnie uznali, że współpraca na poziomie NATO-Rosja nie będzie możliwa, dopóki Rosja nie będzie respektować zasad prawa międzynarodowego. Dodatkowo ostatni konflikt na linii Wielka Brytania-Rosja, którego efektem miało być wydalenie z terenu Wielkiej Brytanii rosyjskich dyplomatów, zdaje się nie poprawiać tych relacji. (www.mon.gov.pl)

Szczyt warszawski potwierdzi również aktualność polityki *otwartych drzwi* i polityki partnerstwa. Do działu w Szczycie została zaproszona również Czarnogóra, posiadająca wówczas status państwa zaproszonego, co pozwoliło potwierdzić, iż perspektywa członkostwa w Sojuszu pozostaje istotnym kryterium stabilizującym oraz wymuszającym odpowiednie reformy w państwach ubiegających się o przyjęcie do sojuszu. Nadto organizacja spotkań *partnerskich* obrazowała ofertę jaką sojusz może zaoferować swoim partnerom, ale jednocześnie były okolicznością do zaprezentowania wkładu państw partnerskich dla Sojuszu. Dla Polski jako państwa-gospodarza poza zaszczytem wiążącym się z możliwością organizacji takiego przedsięwzięcia istotne było podkreślenie znaczenia wschodniej flanki Sojuszu, określenie środowiska bezpieczeństwa Ukrainy, a także zaakcentowanie partnerstwa z państwami regionu tj.: Szwecją, Finlandią, Ukrainą i Gruzją.

4. Wnioski dla Polski i realizacja założeń

Rozstrzygnięcia ustalone podczas szczytu NATO w Warszawie obligują do ich praktycznego wprowadzenia. Czynności te są kluczowe dla bezpieczeństwa regionu, dlatego Polska winna dążyć do ich realizacji oraz jednocześnie zachęcać sojuszników do wywiązywania się ze swoich zobowiązań.

Zadania, jakie ciążyą na Polsce wynikają również ze statusu „państwa-gospodarza” (Host Nation Support). Jednym założeń szczytu zawartych w Deklaracji końcowej szczytu NATO w Warszawie wydanej przez Szefów Państw i Rządów uczestniczących w posiedzeniu Rady Północnoatlantyckiej w Warszawie w dniach 8 i 9 lipca w Warszawie był postulat skierowania do Polski grupy batalionowej pod dowództwem amerykańskim. Obligatoryjnie Polska zobowiązana jest do przygotowania miejsc ich dyslokacji oraz zapewnienia wsparcia logistycznego. Priorytetowym działaniem polskiego rządu winno zatem być wypełnienie własnych zobowiązań związanych ze wzmacnianiem wschodniej flanki Sojuszu. Finalnie dałoby to wyraz polskiego zaangażowania i dowiodłoby, że Polska jest gotowa wnosić do budowania obrony kolektywnej swój wkład, nie chce być jedynie beneficjentem działań państw sojuszników. (Koziej 2010) Echem naszego zaangażowania we wzmacnianie wschodniej flanki powinno być nawiązanie relacji przez MON i SZ RP z przedstawicielami władz Kanady (jako państwa ramowego grupy batalionowej na Łotwie) a także Łotwy (państwa-gospodarza). Pozwolić to powinno na sprawne rozmieszczenie polskiego

komponentu wojskowego na Łotwie. Kwestią kluczową pozostaje również wzmacnianie własnego potencjału obronnego oraz realizacja programu modernizacji Sił Zbrojnych RP. Polska obecnie przekazuje wymagane 2 % PKB na obronność. Jednak nasze położenie geopolityczne obliguje nas na ponoszenie większych nakładów związanych z rozwojem własnego potencjału militarnego. Pierwszeństwo w realizacji programów modernizacyjnych powinny mieć zdolności odpowiedzialne za obronę państwa, wzmacnianie siły odstraszenia oraz przełamywanie rosyjskich systemów antydostępowych. Od czasu zorganizowania szczytu w Warszawie minęło ponad dwa lata. Upływ czasu pozwala zweryfikować i stwierdzić, że szczyt był precedensowym i przełomowym wydarzeniem zakończonym sukcesem nie tylko w sferze bezpieczeństwa Polski czy całego regionu wschodniej flanki, ale także na płaszczyźnie organizacyjnej. Polska, posiadając status państwa-gospodarza wykazała się zdolnościami organizacyjnymi, czego efektem był szereg gratulacji i podziękowań płynących z całego świata. Koordynacja działań i wewnętrzna współpraca Sojuszu pozwoliła na realizację przyjętych założeń i końcowych rozstrzygnięć. Po upływie dwóch lat od tego wydarzenia stwierdzić należy, że postanowienia szczytu zostały zrealizowane, a nadto państwa członkowskie posiadają wystarczająco sił i środków na podejmowanie kolejnych działań polityczno-militarnych zmierzających do wzmocnienia pozycji Sojuszu, a także do zwiększenia poziomu bezpieczeństwa zwłaszcza w obszarze wschodniej flanki NATO. Priorytetowym działaniem była sfera wzmocnionej Wysuniętej Obecności – eFP (enhanced Forward Presence). Dodatkowo w Polsce, na Litwie, Łotwie i w Estonii rozmieszczono cztery wielonarodowe grupy batalionowe. Ich wyposażenie pozwala na zapewnienie bezpieczeństwa w tej części regionu. Należy także wskazać, iż Polska uzyskała status regionalnego lidera systemu bezpieczeństwa. Ta specyficzna ranga wynika z ustaleń ogłoszonych w trakcie szczytu NATO w Warszawie. Do najważniejszych zalicza się budowę rzeczywistego potencjału odstraszenia i obrony wschodniej flanki, wzmocnienie Wysuniętej Obecności (Polska jako jedyne państwo posiada status państwa gospodarza dla grupy bojowej NATO stacjonującej w Polsce, jak i państwa kontrybuującego dla grupy bojowej NATO stacjonującej na Łotwie) a także ogłoszenie wstępnej gotowości operacyjnej systemu obrony przeciwrakietowej (obecnie Polska finalizuje zakup systemu Patriot w ramach programu „Wisła”). Szczyt NATO w Warszawie obfitował także w założenia obejmujące południowe granice Sojuszu. Przyjęto postulat o konieczności wzmocnienia zdolności do odstraszenia i obrony NATO wobec zagrożeń z kierunku południowego. Zgodnie z powyższym ministrowie obrony narodowej państw członkowskich NATO zdecydowali o utworzeniu Ośrodka Analiz i Koordynacji działań Sojuszu wobec wyzwań południa. Dla Polski kluczowym w tym kontekście staje się problem migracji, z uwagi na położenie geostrategiczne Polska potencjalnie może być buforem dla uchodźców pomiędzy krajami Północnej Afryki a ich punktem destynacji - Europą Zachodnią. (Kupiecki 2018)

Polska jako *państwo-gospodarz* aktywnie zaangażowała się w realizację postanowień szczytu NATO z 2016 roku. Komplementarnie jako aktywny i wiarygodny sojusznik bierze udział w kluczowych projektach sojuszu w ramach kolektywnej obrony oraz zwalczania terroryzmu poprzez uczestnictwo w misjach i operacjach NATO (KFOR w Kosowie i Resolute Support w Afganistanie). Od szczytu w 2016 roku Polska stała się państwem wiodącym w misji ochrony przestrzeni powietrznej Litwy, Łotwy i Estonii, w ramach której porządku i bezpieczeństwa pilnują polskie samoloty F-16. Dodatkowo Siły Zbrojne RP wydelegowały kontyngent wojskowy, wspierający państwa sojuszu o obszarze basenu Morza Czarnego. Powyższe działania dają wyraz polskiego zaangażowanie w budowę kolektywnego bezpieczeństwa międzynarodowego a także dowodzą, iż Polska nie jest już jedynie konsumentem w dziedzinie obrony, ale staje się poważnym sojusznikiem i budulcem bezpieczeństwa w obszarze Europy Środkowej. Zauważyć również należy, że Polska jako jeden z nielicznych krajów spełnia kryterium przeznaczania 2 % PKB na obronność. Zakłada się także, że do roku 2030 wskaźnik ten wynosił będzie 2,5 % PKB, a na przestrzeni kolejnej dekady liczba żołnierzy przekroczy 200 tys., wliczając w to Wojska Obrony Terytorialnej.

5. Zakończenie

Szczyt NATO w Warszawie to z pewnością najważniejsze dla Polski spotkanie na szczęblu szefów rządów i głów państw w 19 letnim okresie polskiego członkostwa w Sojuszu Północnoatlantyckim. Wydarzenie to przechodzi do historii jak punkt zwrotny paradygmatu

bezpieczeństwa Europy Środkowo-Wschodniej w kontekście obrony wschodniej flanki NATO. Dotychczas począwszy od okresu zimnowojennego oparta ona była na planach szybkiego wzmocnienia. Postanowienia szczytu NATO w Warszawie zakładają stałą obecność sił sojuszu w tym regionie. Będą one także pełnić funkcję odstraszającą. A w razie wystąpienia zagrożenia staną się kołem zamachowym dla wsparcia ze strony Sojuszu. Obecność sił NATO w regionie wschodniej flanki winna zostać w pełni zrealizowana do kolejnego szczytu, który odbył się w 2017 roku w Kwaterze Głównej NATO w Brukseli. Należy także pamiętać, że warszawski szczyt nie kończy definitywnie procesu adaptacji strategicznej Sojuszu, a jej dalsza implementacja zależeć będzie w znacznym stopniu od stanu bezpieczeństwa wewnątrz Sojuszu oraz w jego bezpośrednim otoczeniu.

6. Literatura

- Koziej S (2008) Dylematy nowej strategii NATO, 18-19.
Koziej S (2010) Wyzwania transformacyjne bezpieczeństwa Polski, *Kwartalnik Bellona*, 54-60.
Kupiecki R (2016) Organizacja Traktatu Północnoatlantyckiego, 11-31, 67-75.
Kupiecki R (2018) Stosunki NATO-Federacja Rosyjska w świetle dokumentów, 44-46.
Zięba R, Zając J (2010) Budowa zintegrowanego systemu bezpieczeństwa narodowego Polski, 22-23.

20. Małżeństwo symbolem oblubieńczego przymierza Chrystusa z Kościołem ukazane w pismach ks. Jerzego Grzeškowiaka

Marriage as a symbol of Christ's covenant of love with the Church as shown in the writings of priest Jerzy Grzeškowiak

Stanisława Śliwińska

Instytut Ekumenizmu i Badań nad Integracją; Wydział Teologiczny Uniwersytetu Opolskiego
Opiekun naukowy: P. Jaskóła

Słowa kluczowe: Symbol, nowe przymierze, Kościół, miłość, funkcje, Kościół domowy.

Streszczenie

Artykuł ukazuje, że małżeństwo zawarte „w Panu” to owoc nowego przymierza Boga z ludzkością. Takie małżeństwo jest jedną z form miłości Chrystusa i Kościoła, która jest wierna i niezmienna, podobnie jak w przymierzu Boga z Izraelem. Taka miłość staje się modelem dla wszystkich małżeństw.

Symboliczne momenty przymierza Boga z Izraelem, w oparciu o małżeństwo proroka Ozeasza, są opisane w pierwszej części artykułu. W nich można się dopatrzeć „pierwszego błysku” symbolicznego wymiaru małżeństwa, a zarazem „zarodka” jego nowotestamentalnej koncepcji opartej na nowym przymierzu.

Małżeństwo sakramentalne będąc symbolem Kościoła Chrystusowego, jest też małym Kościołem domowym. Takie małżeństwo posiada specjalny charyzmat z racji sakramentu i pełni w rodzinie oraz w świecie ważne funkcje - takie jakie pełnił Chrystus. Te funkcje to królewska, kapłańska i prorocka.

I. Wstęp

Małżeństwo chrześcijan różni się od małżeństwa niewierzących. Specyfiką małżeństwa chrześcijan jest uznanie przez małżonków Chrystusa jako ich Pana i Zbawiciela, a także wiara w Jego trwałą obecność w ich małżeństwie i wspólnocie rodzinnej poprzez jednoczącą moc Ducha Świętego.

Zamierzeniem artykułu jest przybliżenie i rozpowszechnienie, przede wszystkim przyszłym małżonkom sakramentalnym, ale także małżonkom z wieloletnim stażem, że małżeństwo stanowi symbol oblubieńczego Przymierza Chrystusa z Kościołem, a w związku z tym jest również Kościołem. Ten ważny element w teologii małżeństwa w teologii polskiej pogłębił ks. Jerzy Grzeškowiak.

Według ks. Grzeškowiaka (Grzeškowiak 2010) już w Starym Testamencie zostały nakreślone rysy rozumienia duchowości małżeńskiej, a więc wspólnota życia, miłość, nierozzerwalność i wierność nawet w obliczu niewierności jednego z małżonków. Sam Bóg nadaje małżeństwu walor religijnej i mistycznej sygnifikacji przymierza.

Małżeństwo będąc w Starym Testamencie uprzywilejowanym obrazem – symbolem przymierza Boga z wybranym ludem Izraela staje się w Nowym Testamencie nośnikiem Bożych treści i miejscem realizacji podstawowych funkcji Kościoła. Przymierze Boga z człowiekiem znalazło swoje ostateczne urzeczywistnienie w osobie Jezusa Chrystusa, a przez Niego w małżeństwie. Małżeństwo jest włączone w Chrystusa przez chrzest. Chrzest wprowadza każdego z małżonków do Kościoła, który Jezus Chrystus ustanowił, a mocą sakramentu małżeństwa jako „jedność dwojga” są włączeni w oblubieńczą więź Chrystusa z Kościołem.

Ks. Grzeškowiak podkreśla, że w relacji do Chrystusa i Kościoła małżeństwo chrześcijan posiada wymiar misteryjny, sakramentalny, symboliczny. Małżeństwo jest symbolem bardzo realnym – nie tylko na coś wskazuje, ale tę symboliczną rzeczywistość uobecnia. Jest rzeczywistością ziemską, ale jako symbol religijny wskazuje na misterium zbawienia, a więc na coś więcej niż samo w sobie jest (Grzeškowiak 1993).

2. Opis zagadnienia

Według ks. Grzeškowiaka małżeństwo mimo, że jest rzeczywistością ziemską jako symbol skuteczny samo staje się miejscem zbawienia. Małżeństwo ma po prostu udział w miłości Chrystusa do Kościoła, oddania się Kościoła Chrystusowi. Każda służebna postawa kochającego mężczyzny wobec żony i miłość żony do męża to odzwierciedlenie i uobecnienie Chrystusowej ofiary za Jego Oblubienicę Kościół, oraz stałe ukierunkowanie miłości Kościoła na Chrystusa. A więc ilekroć mąż i żona świadczą sobie wzajemną miłość, są dawcami miłości, tylekroć też wskazują na Chrystusa. Jeśli natomiast ofiarowaną miłość przez współmałżonka przyjmują, wówczas symbolizują Kościół (Grzeškowiak 1993).

3. Przegląd literatury

Dokumenty Kościoła, na które powołuje się ks. Grzeškowiak, mówią, że małżeństwo jest „ukonkretnieniem Kościoła jako sakramentu Chrystusa, jest jedną z form Jego obecności i życia” (KK 1967). Stąd zrozumiałe jest dlaczego małżeństwo chrześcijan nazywane jest „małym Kościołem”, „Kościołem domowym”(DA1967). a „Chrystus Pan, Król Wszechświata, Król rodzin (...) jak w Kanie Galilejskiej” jest obecny „w każdym ognisku chrześcijańskim, aby dać mu światło, radość, pogodę i męstwo” (FC 1982). Po to aby po zawarciu sakramentalnego małżeństwa, „dwoje ludzi rozpoczęło swą codzienną wędrówkę (...) ku pełnemu objawieniu Królestwa Bożego” (FC 1982).

Grzeškowiak przypomina podstawowe twierdzenie eklezjologiczne, że Kościół realizuje się, urzeczywistnia i sam siebie buduje poprzez tzw. funkcje, które spełniał Chrystus. Są to: funkcja prorocka, kapłańska i królewska (Grzeškowiak 1993).

Małżonkowie chrześcijańscy, będąc „mocą chrztu wszczępieni” w Chrystusa – Proroka, Króla i Kapłana, a mocą sakramentu małżeństwa w oblubieniczą więź Chrystusa z Kościołem jako „jedność dwojga”. są uzdolnieni i zobowiązani do wykonywania powyższych funkcji przysługujących Kościołowi (Grzeškowiak 2010; Piegsa 2005).

3.1 Małżeństwo jako osobowe przymierze miłości - symbolem przymierza Boga z ludzkością

Ks. Jerzy Grzeškowiak pisząc o małżeństwie ustawicznie kładzie duży nacisk na to, aby w małżeństwie widzieć przymierze tak w perspektywie starotestamentalnej jak i nowotestamentalnej. W książce *Misterium małżeństwa* Grzeškowiak wychodzi z założenia, iż Bóg pragnął szczęśliwego małżeństwa dla człowieka. Chciał, aby małżonkowie byli właśnie odbiciem Jego obrazu w świecie. Chciał, aby mogli doświadczać jedności i to takiej jaka jest w Bogu, jakiej doznają Osoby Boskie – Ojciec, Syn i Duch Święty, a przez to, aby Go lepiej pojmowali i lepiej rozumieli. Stwarzając człowieka z Miłości Bóg stawia przed małżonkami również zaszczytne zadanie, aby czynili sobie ziemię poddaną i ją zaludniali wspierając się wzajemnie i podbudowując w realizacji tych zadań (Grzeškowiak 1993).

Według ks. Grzeškowiaka idealny obraz pierwotnego małżeństwa został jednak zniekształcony przez upadek człowieka /Rdz 1-3/. Grzech polegał w swojej istocie na nieposłuszeństwie, Był wyrazem dążenia człowieka do autonomii, pragnienia by być jak Bóg. Przez grzech człowiek odrzucił władzę Boga nad sobą, zaprzeczył swej stworzonności. Skutkiem tego grzechu było zerwanie jedności z Bogiem. Nastąpiło naruszenie najgłębszej podstawy i samego sedna bytu człowieka. Uległo zniekształceniu „podobieństwo” człowieka do Boga. Małżeństwo jako podstawowa wartość ludzka i forma bytowania również uległo skutkom tego pierwszego grzechu, pierwszej niewierności. Ten rozłam w sferze małżeńskiej wyraża się w zachwianiu uprzedniej harmonii w relacjach między małżonkami, w nieopanowanym pożądaniu, w tendencji do dominowania mężczyzny. Człowiek po upadku jest też skłonny do manipulowania drugim człowiekiem, jego ciałem .Następuje też pęknięcie w stosunku Boga do pierwszych małżonków – Bóg po raz pierwszy zwraca się do każdego z nich oddzielnie, a więc inaczej niż w stanie pierwotnej niewinności (Grzeškowiak 1993).

Ks. Grzeškowiak podkreśla, że upadek i jego tragiczne następstwa w sferze odniesienia do Boga Stwórcy, relacji małżeńskich i międzyludzkich na szczęście nie spowodowały odwrócenia się

Boga od ludzkości. Bóg pragnie dźwignąć ludzkość. Małżeństwo i wywodząca się z niego rodzina ludzka są narzędziami do zawarcia nowego przymierza. Stają się rzeczywistością oddaną w służbę realizacji Królestwa Bożego. Cały Stary Testament, będący zapisem historii o miłości i wierności Boga, wiąże małżeństwo i rodzinę z obietnicami zbawienia. Bez ustanowienia małżeństwa obietnice byłyby nierealne (Grzeškowiak 1993).

Wizja małżeństwa uzyskuje głęboki sens w przepowiadaniu proroków. Ks. Grzeškowiak te prorockie treści interpretuje w swoich pozycjach książkowych: *Misterium małżeństwa i Tajemnica to jest wielka*. Zwłaszcza prorok Ozeasz posłużył mu w ukazaniu rzeczywistości małżeństwa w kategoriach wspólnoty i przymierza Boga z Izraelem.

Prorok, działał od 752 do 724 roku przed Chrystusem. Izrael w tym okresie sprzeniewierza się Bogu. Czci Baala i oddaje się chananejskim kultom płodności. Ozeasz zdecydowanie występuje przeciw tej religijnej niewierności Izraela. Przepowiadanie Ozeasza zawiera dwa symboliczne momenty. Pierwszy to posłuszne poślubienie Gomer. Z tego małżeństwa rodzą się dzieci, które otrzymują imiona „Nie mój lud” - syn, córka „Dla której nie ma miłosierdzia”. Te imiona wskazują jakby na przekleństwo kultu Baala. Po upływie jakiegoś czasu Gomer znów cudzołoży, a nawet porzuca męża. Drugi gest w swej symbolicznej wymowie jest jeszcze bardziej znaczący. Ozeasz kolejny raz wykazuje posłuszeństwo Panu i ponownie przyjmuje niewierną żonę, a nawet opiekuje się nią z czułością (Oz 3,1-5). Ks. Grzeškowiak podkreśla, że ten drugi gest był bardzo znaczący ponieważ Ozeasz, wykazując się posłuszeństwem wobec Boga przeciwstawia się prawu obowiązującemu wówczas w Izraelu. (Grzeškowiak 1993)

Ozeasz orędzie nieodwołalnej miłości Boga do ludu Izraelskiego przekazuje Izraelitom przez gest ponownego przyjęcia Gomer. Poznając, że miłość Boga wobec Izraela trwa, mimo apostazji, postępuje jak Bóg. Postawa Boga wobec przymierza jest dla Ozeasza modelem dla jego życia małżeńskiego Ozeasz wykazuje się niezłomną wiernością, cierpliwością wobec wiarołomnej oblubienicy. Został bardzo boleśnie ugodzony zdradą, ale nadal czeka na „serce” swojej oblubienicy. Małżeństwo Ozeasza w sposób plastyczny wyraża prawdę, że Bóg nie chce porzucić swej miłości - ukochanego Izraela, właśnie dlatego, że jest Bogiem wiernym wobec Przymierza. Na dodatek kreśli perspektywę nowego przymierza: Jego ukochany Izrael zwróci się do Pana, mówiąc nie „mój Baal”, ale „mój mąż”, a wówczas sam Bóg zapłaci posag i ofiaruje prezenty – wierność, miłość, tkiwość, miłosierdzie, codzienną czujność i definitywną stabilność wspólnego życia (Oz 2,21-22). Z kolei Izrael ze swojej strony „pozna Pana”, okaże swemu Panu Bogu przywiązanie bezgraniczne i będzie kontemplować dary od swego oblubieńca, a także będzie się cieszyć doskonałą jednością w miłości (Grzeškowiak 1993).

Niewierność Izraela nie przekreśliła na zawsze małżeństwa z Bogiem, który pozostaje wierny, mimo doznanego zawodu, bo Przymierze Boga z Jego ludem opiera się na wiecznej miłości Boga, na wierności, a nawet zazdrości, a więc na tym samym, co przymierze małżeńskie mężczyzny i kobiety. Ks. Grzeškowiak poucza, że miłość Boga wierna niezmiennie w przymierzu z Izraelem staje się modelem dla wszystkich małżeństw i ukazuje jakie więzy powinny łączyć każde małżeństwo. Małżeństwo jest przymierzem, a przymierze Boga z Izraelem małżeństwem. Są to dwie idee które wzajemnie się warunkują i określają. Bóg, który kocha bezgraniczną miłością i który nigdy się nie zniechęca staje się modelem dla życia małżeńskiego, a historia zbawienia pedagogią dla małżeństwa, dla każdego chrześcijańskiego małżeństwa (Grzeškowiak 1993).

3.2 Święty Jan Chryzostom propagatorem terminu: Domowy Kościół

Obecnie teologia mówiąc o rodzinie jako domowym Kościele, odwołuje się najczęściej do św. Jana Chryzostoma, który jako pierwszy użył takiego właśnie określenia w stosunku do rodziny „mały domowy Kościół” (He oika gar ekklesia esti mikra – dom jest małym Kościołem) (Grzeškowiak 2010). Ks. Grzeškowiak podobnie jak Jan Chryzostom podkreśla, że rodziny chrześcijańskie i ich domy pełniły rolę Kościoła domowego już w pierwotnym Kościele chociaż w pismach Nowego Testamentu brak takiego pojęcia. „Wspólnoty domowe były miejscem zakorzenienia się kościoła, budulcem miejscowej wspólnoty wierzących, miejscem katechezy, słuchania Słowa Bożego i zgromadzenia na Ucztę Pańską, przestrzenią modlitwy, szczególną formą realizacji chrześcijańskiego braterstwa, oraz punktem oparcia dla misji” (Grzeškowiak 2010).

Grzeškowiak pisze, że do czasu kiedy chrześcijanie nie mieli jeszcze własnych budynków kultu, to dom odgrywał bardzo ważną rolę ewangelizacyjną. Każdy z członków rodziny dawał świadectwo wobec innych członków tejże rodziny. To właśnie rodziny przyjmowały do domu misjonarzy, używały swojej gościnności przybyłym chrześcijanom i świadczyły pomoc wszystkim znajdującym się w potrzebie. Sam św. Paweł niejednokrotnie korzystał z gościnności rodzin w ich domach, gdyż w synagogach nie zawsze był gościnnie przyjęty. To właśnie rodziny w pierwszych wiekach umożliwiały Ewangelię „bycie fermentem w cieście świata” (Grzeškowiak 2010). Dom sprzyjał przyjmowaniu Ewangelię często przez relacje rodzinne czy sąsiedzkie, przez kontakty z dalszą rodziną i znajomymi.

Według Grzeškowiaka dużą rolę odgrywają w tzw. Kościele domowym kobiety, bo to one tworzą klimat wspólnoty. To one zabiegają o gościnność, ale nie tylko. Są też odpowiedzialne za zadania w dziele ewangelizacji. Święty Paweł docenia ich trud i w *Liście do Rzymian* umieszcza uwagę, iż „trudzą się dla Pana” (Rz 16,12). Także wspomina Syntyche i Ewodie podkreślając, iż „trudzą się dla Ewangelię”. (Flp 4,2)

Inne kobiety to: Lidia, Febe, Pryscylia, Tryfena, Tryfoza, Persyda, matka Rufusa, Patroba, Julia, siostra Nerusza (Dz 16,15).

Grzeškowiak przypomina, że święty Paweł i jego środowisko przyznaje życiu małżeńskiemu i rodzinnemu chrystologiczno – eklezjalny sens, a także zwraca uwagę na znaczenie doświadczenia życiowego i prowadzenia domu przy wyborze odpowiedzialnych za wspólnotę (1 Tm 3, 4-5). Według św. Pawła kto potrafi zarządzać mądrze i roztropnie własnym domem, będzie umiał troszczyć się odpowiedzialnie o Kościół Chrystusa (Grzeškowiak 1993, Grzeškowiak 2010).

Duszpasterz z Monachium przytacza słowa św. Jana Chryzostoma, że małżeństwo jest „tajemnicą i typem wielkiej rzeczywistości”, „typem Kościoła i Chrystusa”. (Grzeškowiak 2010). a także jego wypowiedź że w każdej rodzinie żyjącej w zgodzie i miłości połączonej więzami prawdy przebywa Chrystus i Kościół. Jedno ze swoich płomiennych kazań święty kończy wezwaniem wywołując okrzyk radości wśród słuchających, a są to słowa: „Wróciwszy do domu przygotowujemy dwa stoły: stół pokarmu dla ciała i stół Pisma Świętego. Mąż odtwarza to, co zostało powiedziane na świętym zgromadzeniu, żona kształci się, dzieci słuchają. Każde z was niech czyni z domu Kościół. Czy nie jesteście odpowiedzialni za wasze dzieci? Czyż nie będziecie musieli któregoś dnia zdać sprawę? Tak jak my, pasterze, zdamy rachunek za wasze dusze!” (Grzeškowiak 2010). Także gani tych wiernych, którzy nie żyją po chrześcijańsku „w swoim Kościele” i mówi: „Domy prywatne były dawniej kościołami, a dziś są tylko domami prywatnymi” (Grzeškowiak 2010). Św. Jan Chryzostom uważa, iż każda rodzina chrześcijańska jest realnie Kościołem, ponieważ można w niej odnaleźć istotne elementy Kościoła, a więc obecność Chrystusa, świadectwo wiary, stół Słowa Bożego i gościnność.

Wnioski, które wyciąga ks. Grzeškowiak po tym pobieżnym przeglądzie tekstów Nowego Testamentu i patrystyki są takie, iż Nowy Testament nie mówi wprost o rodzinie jako Kościele domowym, ale rolę rodziny i jej domu uważa za pierwszorzędną w rozwoju Kościoła i w jego życiu sakramentalnym oraz posłannictwie ewangelizacyjnym.

3.3 Małżeństwo sakramentalne i jego funkcje

Grzeškowiak zaznacza w *Misterium małżeństwa*, że sakramentalności małżeństwa swego czasu był poświęcony specjalny dokument Papieskiej Komisji do Spraw Rodziny z 1975 roku. W tym dokumencie mocno zaakcentowano fakt, iż małżeństwo z woli Boga Ojca ma być znakiem przymierza miłości między Bogiem, a Jego ludem, oraz znakiem jedności między Chrystusem a Kościołem. Z tego dokumentu wynika: „Bóg chciał, by miłość małżeńska była objawieniem Jego samego” (Grzeškowiak 1993).

Dla ochrzczonych, którzy to rozumieją, jedność małżeńska staje się właśnie takim znakiem zawartym w samym sercu ich ludzkiej miłości. Funkcja znaku nie jest tu wcale czymś zewnętrznym. Dokument wylicza cztery formy ekspresji sakramentalnego znaku wspólnoty małżeńskiej: miłość małżeńską, miłość rodzicielską, obecność dzieci w ognisku rodzinnym, obecność rodziny w społeczeństwie i dla społeczeństwa.

Piąty Synod Biskupów w Rzymie w 1980 roku poświęcony zadaniom rodziny chrześcijańskiej w świecie współczesnym zwraca uwagę na niestety dotkliwe braki właściwego zrozumienia sakramentu małżeństwa i pisze: „Bardziej zasadniczy problem polega na tym, że wielu chrześcijan nie ma jasnego pojęcia świętości małżeństwa, wynikającego z zamiarów Stwórcy, a także jego sakramentalnego charakteru dzięki któremu małżeństwo jest znakiem zarówno przymierza Boga ze swym ludem, jak też wierności Chrystusa i Kościoła” (Wysocki 1983; EN 1987). Wielu katolików nie posiada takiego jasnego pojęcia sakramentu małżeństwa i dlatego niektórzy wybierają po prostu małżeństwo cywilne lub zwyczajne. Inni zawierają małżeństwo w Kościele, ale jedynie z powodu nalegania swych rodziców, lub z powodu piękna ”ceremonii ślubnej.”

Ks. Grześkowiak podkreśla to, że małżeństwo może przyczyniać się do budowy Kościoła, którego głową jest Chrystus i przypomina, że otrzymuje w tym celu specjalny charyzmat (1 Kor 7,7). Małżonkowie budują codziennie Kościół przez fakt wzajemnego uświęcania się (1 Kor 7,14), wraz z rodziną którą tworzą stanowią żywą komórkę Kościoła. Funkcje, które pierwotnie spełniał Chrystus, a więc funkcję kapłańską, prorocką i królewską Kościół, realizuje w obecnym świecie przez małżonków chrześcijańskich, którzy na mocy sakramentu chrztu, bierzmowania i małżeństwa do ich wypełniania są uzdolnieni i zobowiązani.

Sobór Watykański II przedstawiając udział świeckich w prorockiej funkcji Chrystusa i przenosząc ten udział na teren małżeński i rodziny mówi: „W wypełnianiu tego zadania nader cenny okazuje się ten stan życia, który uświęcany jest osobnym sakramentem, mianowicie życie małżeńskie i rodzinne. Tam odbywa się żywa zaprawa w apostołstwie świeckich i tam znajduje się znakomita szkoła, gdzie pobożność chrześcijańska przenika całą treść życia i z dnia na dzień coraz bardziej ją przemienia. Tam małżonkowie znajdują swoje powołanie, polegające na tym, że mają być dla siebie nawzajem i dla swoich dzieci świadkami wiary i miłości Chrystusa” (DA 1967).

W *Familiaris consortio* czytamy: „Rodzina chrześcijańska wypełnia swoje zadanie prorockie przyjmując i głosząc słowo Boże” (FC 1982). Tak więc prorokami w rodzinie są małżonkowie wobec siebie nawzajem, a także wobec swoich dzieci, dzieci wobec siebie i wobec rodziców, a wszyscy razem głosząc Ewangelię innym rodzinom w sąsiedztwie i całym środowisku w którym żyją.

Ks. Grześkowiak pisze: „Być prorokiem w życiu małżeńskim i rodzinnym-to najpierw odczytywać Boży zamysł względem małżeństwa, to przekraczać biologiczny, ludzki wymiar małżeństwa i dzięki zmysłowi wiary i łasce Słowa sięgać jego wymiaru transcendentalnego-boskiego, trynitarnego, chrystologicznego i eklezjalnego, jednym słowem zbawczego, bo Chrystus uczynił życie małżeńskiej rodzinie świętym i uświęcającym”. (Grześkowiak 2010)

Prorockie posłannictwo ojca i matki wobec dzieci polega też na ukazywaniu dzieciom Boga przez miłość, katechezę rodzinną czy przez codzienne czytanie Biblii, lub chociażby przy okazji świąt religijnych. Również Jan Paweł II akcentuje szczególny i niezastąpiony charakter katechezy rodzinnej. Według papieża katecheza rodzinna to połączenie religii z życiem, to wychowanie do wiary w warunkach życia rodzinnego i w powiązaniu z różnymi sytuacjami życiowymi. Winna się ona rozpocząć od pierwszych dni życia dziecka i być stale kontynuowana poprzez chrześcijańskie świadectwo i wzajemną pomoc członków rodziny. „Rok liturgiczny Kościoła może być pomocą dla Kościoła domowego i mobilizować do katechezy rodzinnej.” (Wysocki 1983; Śliwińska 1994). Natomiast „rodzice chrześcijańscy winni też swoje przygotowanie do katechezy rodzinnej stale pogłębiać poprzez uczestnictwo w katechezie dla dorosłych, lub w ruchach i stowarzyszeniach chrześcijańskich” (Wysocki 1983, Dajczak 1981). Posługa katechetyczna rodziców chrześcijańskich winna towarzyszyć dzieciom również w ich okresie dojrzewania, w czasie burzliwego przełomu, buntu i totalnej kontestacji, ale też w ich życiu dorosłym przez swoje rodzicielskie świadectwo i misyjność zakotwiczoną w misyjności Kościoła Powszechnego. Według FC duch misyjny winien ożywiać całą wspólnotę małżeńsko-rodzinną, ponieważ Kościół domowy ma być jaśniejącym znakiem obecności Chrystusa, także dla ludzi i rodzin, które jeszcze nie wierzą i dla tych rodzin, które już nie żyją konsekwentnie według otrzymanej wiary. (FC 1982).

Duszpasterz z Monachium wskazuje że, „Domowy Kościół kapłańską funkcję Chrystusa realizuje z kolei poprzez trzy formy, a mianowicie przez życie sakramentalne, ofiarę życia i przez modlitwę. Celem tej funkcji jest uświęcenie rodziny i świata”(Grześkowiak 2010). Wiąż między

małżonkami, a Kościołem ujawnia się w szczególny sposób przy kościelnym ślubie, a więc przy zawieraniu sakramentu małżeństwa. Tego sakramentu udzielają sobie oblubieńcy właśnie na mocy swojego uczestnictwa w kapłaństwie Chrystusa, wypełniając tę funkcję. Otóż, gdy dwoje ochrzczonych i wierzących wyraża i przyjmuje przyrzeczenie wiernej i nieodwołalnej aż do śmierci miłości we wspólnocie wierzących, przy współudziale upoważnionego do tego kapłana, wówczas ich wspólnota życia i miłości staje się sakramentalną.

Postawa służebna wobec członków rodziny, oraz wobec każdego człowieka całego stworzenia to wypełnianie królewskiej funkcji rodziny partycypującej w królewskości Chrystusa i Kościoła. Można powiedzieć, że chrześcijańskie ognisko rodzinne jest „uśmiechniętym i słodkim obliczem Kościoła” (Grześkowiak 2013). Funkcja królewska rodziny to „rządzenie światem”, ale na wzór Chrystusa, czyli w postawie służebnej. W królewskiej posłudze rodziny idzie ostatecznie o wprowadzenie wszędzie ładu Bożego – we wszystkie struktury życia społecznego, kulturowego, ekonomicznego międzynarodowego. Jako mały Kościół domowy „rodzina chrześcijańska jest powołana na podobieństwo wielkiego Kościoła do tego, ażeby być dla świata znakiem jedności świadcząc o królestwie i pokoju Chrystusowym” do którego dąży cały świat . (FC 1982).

4. Podsumowanie

W *Familiaris consortio* można przeczytać: „Kościół znajduje w rodzinie zrodzonej z sakramentu swoją kolebkę i miejsce, w którym wchodzi w pokolenie ludzkie, a ono w Kościół”. Analiza pozycji książkowych ks. Grześkowiaka dotyczącej tematu artykułu: „Małżeństwo symbolem oblubieńczego przymierza Chrystusa z Kościołem” wskazuje, że nadal trzeba wypuklać to, iż małżonkowie są symbolem przymierza Chrystusa z Kościołem i ich rodzina stanowi mały, prawdziwy, domowy Kościół.

W dzisiejszych czasach, kiedy małżeństwa sakramentalne nie są modne, a rodzina w dużym stopniu zagrożona teologia sakramentu małżeństwa winna stanowić nieodzowny fundament i punkt wyjścia dla duchowości małżeńskiej i działalności pastoralnej. Małżonkom trzeba mocno uświadamiać, iż są wszczepieni w Chrystusa przez sakrament, a sakrament małżeństwa obejmuje nie tylko moment zawierania małżeństwa w Kościele, ale też codzienne życie małżeńsko-rodzinnej wspólnoty. W momencie kiedy świadomość obecności Chrystusa we współmałżonku ,dzieciach i dalszych bliźnich będzie mocno zakotwiczona, to małżeństwo sakramentalne rozwikła nawet najbardziej dramatyczne pojawiające się problemy w ich rodzinie i najbliższym otoczeniu. Także Jan Paweł II nazywając małżeństwo chrześcijańskie i rodzinę „żywym odbiciem i historycznym ukazaniem tajemnicy Kościoła” i małym, domowym Kościołem podkreśla to, iż jako wspólnota wierząca ma ewangelizować poprzez świadectwo. Ma być znakiem Boga zawsze wiernego przymierzu, by być symbolem nowego przymierza.

5. Literatura

- Dajczak J. (1981) Katecheza rodzinna, „Katecheta” nr 5, s. 268-271.
- DA (1967) Sobór Watykański II, Dekret o Apostolstwie Świeckich, Poznań 11, 30.
- EN (1987) Paweł VI Adhortacja Apostolska Ewangelii nuntiandi, Warszawa, 71.
- FC (1982) Jan Paweł II, Adhortacja Apostolska *Familiaris consortio*, Częstochowa, 86, 65, 51, 54, 248, 15
- Grześkowiak J.(2010) Tajemnica to jest wielka, Opole, s. 256,254,256,251,252,253,254,258,262.
- Grześkowiak J. (1993) Misterium małżeństwa, Poznań, s. 63,74,82,107,109,111,113,119,237,173-174.
- Grześkowiak J. (2013) Chwalcie Boga w waszym ciele, cz. II Ciało i emocje-przeszkoda czy pomoc w wierze?, Lublin, s. 230.
- KK (1967) Sobór Watykański II, Konstytucja Dogmatyczna o Kościele *Lumen gentium*, Poznań 11.
- Piegsa J. MSF (2005) Małżeństwo sakramentem – rodzina kościołem domowym, Opole, s. 15.
- Śliwińska S. (1994) Ruch Domowy Kościół formą katechezy rodzinnej, praca magisterska Filia KUL, Opole 1994,s. 24.
- Wysocki J. (1983) Rytuał rodzinny ,Olsztyn, s.11, 7.

21. Polska polityka migracyjna a kryzys migracyjny w Europie

Polish migration policy and the migration crisis in Europe

Grzegorz Tutak

Wydział Nauk Społecznych, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II w Lublinie

Grzegorz Tutak: grzegorz.tutak@kul.pl

Słowa kluczowe: imigracja, strategia, uchodźcy, azyl

Streszczenie

Kryzys migracyjny z jakim zmagają się Europa, początkowo spowodowany tzw. Arabską Wiosną, następnie od 2015 roku w wyniku konfliktu w Syrii sprawił, że państwa europejskie stanęły przed istotnym wyzwaniem nie tylko humanitarnym, ale także dotyczącym kwestii bezpieczeństwa. Konsekwencją presji migracyjnej stały się zwiększone napływy imigrantów do granic Europy, a w tym Unii Europejskiej. Zaistniała sytuacja zmusiła instytucje unijne do podjęcia działań zmierzających do ograniczenia napływu imigrantów docierających do granic Europy. Przedmiotem rozważań artykułu są zagadnienia związane z podejmowanymi próbami rozwiązania problemu kryzysu migracyjnego w UE. W tym także kontekście, zostaje przedstawiona polska polityka migracyjna, postawy rządów oraz elit politycznych. Ponadto wskazano na działania podjęte przez władze Polski w odpowiedzi na kwestię przymusowej relokacji, w tym także dokonanych zmian w polskim prawie. Celem artykułu jest zwrócenie uwagi na wpływ polityki unijnej, nielegalnej migracji na kształt polityki migracyjnej w Polsce.

1. Wstęp

Procesy migracyjne są nieodłączną częścią historii świata. Na przestrzeni wieków ludzie przemieszczali się w poszukiwaniu lepszego życia, poznania nowych kultur. Niejednokrotnie migracje miały charakter przymusowy, powodowane konfliktami, klęskami żywiołowymi, prześladowaniami etnicznymi, religijnymi czy politycznymi. Również kontynent europejski doświadczył tego typu problemów. Początki obecnego kryzysu migracyjnego sięgają 2011 roku, kiedy doszło do obalenia elit rządzących w państwach Afryki Północnej, a więc tzw. Arabskiej wiosny z którą wiązano nadzieje poprawy sytuacji społeczno - gospodarczej oraz demokratycznych przemian. Bezpośrednimi przyczynami wspomnianych procesów stały się przemiany polityczne i społeczne w państwach Afryki Północnej oraz Bliskiego Wschodu. Należy do nich zaliczyć: wojny domowe w Syrii, Libii, Sudanie, Sudanie Południowym oraz powstanie i działalność tzw. państwa islamskiego. Przybywające do granic Europy rzesze imigrantów, zmusiły instytucje unijne do podjęcia działań mających na celu rozwiązanie wspomnianego problemu. Problem migracji jak nigdy dotąd podzielił integrującą się UE uwypuklił różnice w postrzeganiu przez państwa członkowskie kwestii pomocy oraz zwalczania nielegalnej migracji. Niejednokrotnie można spotkać się z opinią, że nie jest to tylko problem o podłożu migracyjnym. Kryzys unijny ma charakter wielopłaszczyznowy, dotyczy wielu obszarów integracji i aspektów funkcjonowania (Wojtaszczyk 2015). W jego wyniku doszło do przyjęcia, niejednokrotnie skrajnych postaw państw członkowskich w kwestii imigrantów oraz form udzielanej pomocy.

2. Kryzys migracyjny w Unii Europejskiej

Rok 2015 został określony w Unii Europejskiej rokiem kryzysu migracyjnego (Łukasiewicz, Klaus 2018). Należy zaznaczyć, że w literaturze można spotkać opinie, które postulują nazywanie wspomnianego kryzysu, kryzysem humanitarnym, człowieczeństwa czy kryzysem wartości. Wzmoczone przepływy ludności spowodowały gwałtowny wzrost liczby składanych wniosków azylowych w krajach członkowskich. Według danych Eurostatu w 2011 r. liczba osób ubiegających się po raz pierwszy o azyl w jednym z krajów UE wynosiła 263 tys., z kolei w 2012 r. – 278,3 tys. Wzrost nastąpił w 2014 r., kiedy złożono 562,7 tys. wniosków. Jednak największą liczbę odnotowano

w 2015 roku, kiedy złożono ponad 1,2 mln wniosków o azyl, podobnie w kolejnym roku liczba ta przekroczyła ponad 1,2 mln. W 2017 roku liczba wniosków składanych o azyl wyniosła 649,9 tys., natomiast w pierwszych dwóch kwartałach 2018 r. wyniosła 268,1 tys. wniosków. Pośród ubiegających się o azyl w UE największą grupę narodowościową w 2015 r. i 2018 r. stanowili: Syryjczycy, Irakijczycy i Afgańczycy.

Rozwój sytuacji migracyjnej stał się powodem do podjęcia działań przez UE, które zmierzały do wprowadzenia rozwiązań mających na celu szybkie i skuteczne rozwiązanie kwestii napływu migrantów. Jedną z przyczyn podjęcia natychmiastowych działań były zatonięcia do jakich dochodziło na Morzu Śródziemnym, jak na przykład w kwietniu 2015 r.. Zginęło wówczas 800 uciekinierów z Afryki i Bliskiego Wschodu. Odpowiedzią na tragedię było zwołanie nadzwyczajnego szczytu Rady Europejskiej, podczas którego szefowie państw i rządów wezwali Komisję Europejską do zaprezentowania kompleksowego programu strategii migracyjnej. Już 13 maja 2015 r. Komisja Europejska przedstawiła Europejski program w zakresie migracji (Szymańska 2017). W dokumencie zwrócono uwagę na kwestię solidarności pomiędzy państwami członkowskimi w kwestii problemu imigrantów. Zawarto konieczność utworzenia tzw. *hotspotów*, które miały służyć identyfikacji i rejestracji imigrantów, jak również przyspieszeniu procedury azylowej¹. Dokument zawierał również cztery filary służące lepszemu zarządzaniu migracjami. Pierwszy z nich dotyczył ograniczenia zachęt dla nielegalnych migrantów. Drugi filar dotyczył zarządzania granicami, ratowania życia i zabezpieczenia granic zewnętrznych. Trzeci z kolei filar, dotyczył wspólnej polityki azylowej. Czwarty filar wskazywał na potrzebę nowej polityki dotyczącej legalnej migracji.

W związku z napływem imigrantów do granic unijnych Komisja Europejska przedstawiła propozycję automatycznego rozlokowania osób ubiegających się o azyl lub inną formę ochrony w UE pomiędzy wszystkie państwa członkowskie. Klucz podziału został oparty na czterech elementach: wielkości populacji, produkcie krajowym brutto (PKB), liczbie wniosków azylowych złożonych w danym państwie w latach 2010 – 2014 oraz stopie bezrobocia. Ponadto Komisja Europejska przygotowała pakiety wdrożeniowe zawierające dokumenty dotyczące takich kwestii jak m.in.: przesiedleń i relokacji, działań na rzecz przeciwdziałania przemytowi ludzi, propozycji wzmocnienia i reformy kontroli granic, powrotów, ustanowienia listy państw bezpiecznych czy utworzenia Europejskiej Agencji Straży Granicznej i Przybrzeżnej na bazie Frontexu, systemów informacyjnych. Największą kwestią sporną okazała się przymusowa relokacja imigrantów. Część państw europejskich, w tym Polska mimo początkowej zgody, ostatecznie nie przyjęła w ramach systemu relokacji żadnego uchodźcy. 26 września 2017 r. ostatecznie wygasła decyzja o relokacji migrantów, którą przyjęto w 2015 r. Zgodnie z ostatnim sprawozdaniem Komisji Europejskiej do końca sierpnia 2017 r. relokacji poddano 27 700 osoby². Istotnym punktem w kwestii rozwiązania kryzysu migracyjnego było porozumienie zawarte 18 marca 2016 r. pomiędzy UE a Turcją³. Strony zobowiązały się do wspólnego działania na rzecz ograniczenia skutków napływu imigrantów. Uzgodniono m.in. kwestie odsyłania migrantów przedostających się z Turcji do Grecji, którzy nie wymagają ochrony międzynarodowej, jak również wszystkich migrantów zatrzymanych na tureckich wodach mających nieuregulowany status. Ponadto UE zobowiązała się do przekazania 3 mld euro pomocy do 2018 r. Dzięki pozytywnym efektom porozumienia unijno - tureckiego Rada Europejska przyjęła tzw. deklarację maltańską w dniu 3 lutego 2017 r. Celem dokumentu było ograniczenie migracji z Afryki Północnej, w której za kluczowego partnera Unii uznano Libię⁴. Unia Europejska zobowiązała się do wspierania libijskiej Straży Granicznej, pomocy w walce z nielegalnymi przemytnikami czy wprowadzeniu w Libii zdolności i warunków do przyjmowania migrantów.

¹ *Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów. Europejski program w zakresie migracji*, COM (2015) 240, 13 maja 2015 r.

² *Report from the Commission to the European Parliament, the European Council. Fifteenth report on relocation and resettlement*, COM (2017) 465, 6 września 2017 r.

³ *Oświadczenie UE-Turcja (18 marca 2016)*, <https://www.consilium.europa.eu/pl/press/press-releases/2016/03/18/eu-turkey-statement/>, 12.12.2018.

⁴ *Maltański szczyt UE*, 06.02.2017, źródło: https://ec.europa.eu/poland/news/170203_summit_pl, 12.12.2018 r.

3. Wpływ kryzysu migracyjnego w Unii Europejskiej na polską politykę migracyjną.

Problem imigracji stał się czynnikiem ukazującym różnice w polityce wewnętrznej Unii Europejskiej. Przysłowiową „kością” niezgody stała się kwestia kwotowej relokacji imigrantów. Część państw członkowskich wyraziła sprzeciw wobec wspomnianej koncepcji. Zgodnie z decyzją Rady, również Polska miała przyjąć osoby potrzebujące ochrony międzynarodowej. Ówczesny rząd Ewy Kopacz zadeklarował przyjęcie określonej liczby uchodźców. Pani premier wracała uwagę, że Polska przyjmie tych, którzy potrzebują pomocy w celu ochrony ich życia¹. Jednocześnie zaznaczała, że należy wziąć pod uwagę, w przypadku naszego kraju, kwestię kryzysu we wschodniej Ukrainie, który może spowodować wzmożone napływy ludności do Polski w wyniku eskalacji konfliktu. Podnoszono również kwestie bezpieczeństwa Polaków, które zostało uznane za priorytetowe.

W 2015 roku w Polsce odbyły się wybory parlamentarne. Zwycięskim ugrupowaniem okazała się partia Prawo i Sprawiedliwość. Premierem rządu została Beata Szydło, która zapowiedziała honorowanie dotychczasowych zobowiązań Polski w kwestii przyjmowania uchodźców. Zaznaczała jednocześnie, że kluczowe będzie zapewnienie bezpieczeństwa obywatelom. Mimo wspomnianych zapowiedzi, nastąpiła zmiana w podejściu do rozwiązań unijnych dotyczących migracji. Już w grudniu 2015 r. wiceminister w MSWiA Jacek Skiba zapowiedział korektę polityki migracyjnej, poprzez m.in. zmianę ustawy o repatriacji. Powiedział wówczas, że „polityka migracyjna Polski powinna być nakierunkowana przede wszystkim na Wschód. To jest naturalny kierunek, który jest przedmiotem zainteresowania Polski i repatriacja jest jednym z elementów tego procesu migracyjnego. Dla Polski otwarcie na kierunek wschodni jest ważne między innymi ze względów demograficznych i ekonomicznych. To jest dla nas wielka szansa”². Natomiast w swoim exposé Beata Szydło zwróciła uwagę na kwestię uchodźców, wskazując na właściwe rozumienie zasady solidarności w sytuacjach nadzwyczajnych czy niebezpiecznych (Adamczyk 2017). Polska jako jeden z nielicznych krajów nie przyjęła w ramach przymusowej relokacji imigrantów. Zmiana dotycząca przyjęcia cudzoziemców nastąpiła po atakach terrorystycznych, które miały miejsce w styczniu 2016 r. w Paryżu, gdzie zginęło 130 osób³. Decyzja ta, wpisywała się w postawę państw Grupy Wyszehradzkiej, które otwarcie negocjowały sposoby rozwiązania problemu narastającej nielegalnej migracji przez Unię Europejską. Ważnym wydarzeniem, które spowodowało otwartą negację przymusowych przesiedleń imigrantów przez rząd Polski były kolejne zamachy terrorystyczne z 22 marca 2016 r. w Brukseli, których dokonali samobójcy z państwa islamskiego. Zginęło wówczas ponad 30 osób a 270 zostało rannych⁴. Decyzja ta, została podjęta w trosce o bezpieczeństwo obywateli Polski, bowiem jak wskazywała premier nie było pewności czy w grupie imigrantów przyjeżdżających do naszego kraju nie będą znajdować się terroryści⁵.

Kwestie nielegalnej migracji, problemy relokacji wpłynęły na dokonanie zmian nie tylko w polityce Unii Europejskiej. Podjęto działania również na gruncie prawa polskiego. Zgodnie z zapowiedzią wiceministra MSWiA Jaska Skiby dokonano nowelizacji ustawy z dnia 7 września 2017 r. o Karcie Polaka w której dodano rozdział 2a, określono w nim świadczenia pieniężne przysługujące posiadaczom Karty Polaka. Dokonane zmiany wpisywały się w retorykę rządu Beaty Szydło. Co więcej polityka migracyjna rządu nie uległa zrewidowaniu po objęciu stanowiska premiera przez Mateusza Morawieckiego. Główny kierunek polityki migracyjnej został ukierunkowany na wschód. Kolejnym aktem prawnym, który znowelizowano w 2016 r. była ustawa z dnia 13 czerwca 2003 r. o cudzoziemcach. Do katalogu podstawowych informacji jakie zbierane są przy rejestracji cudzoziemców i przetwarzaniu ich danych osobowych dodano nową przesłankę odmowy udzielania

¹ Ewa Kopacz: możliwa nowa deklaracja Polski w sprawie imigrantów, <https://www.polskieradio.pl/5/3/Artykul/1497458,Ewa-Kopacz-mozliwa-nowa-deklaracja-Polski-w-sprawie-imigrantow>, 12.12.2018.

² Wiceszef MSWiA: Wschód priorytetem polityki migracyjnej Polski, PAP, <https://www.polskieradio.pl/5/3/Artykul/1557047,Wiceszef-MSWiA-Wschod-priorytetem-polityki-migracyjnej-Polski>, 12.12.2018.

³ Zamachy w Paryżu, <https://www.tvn24.pl/raporty/zamachy-w-paryzu,1025>, 12.12.2018.

⁴ A. Kazimierzczuk, A. Barkiewicz, P. Malinowski, *Zamachy w Brukseli. Wybuchy na lotnisku. Eksplozja w metrze*, Rzeczpospolita (online): <https://www.rp.pl/Zamachy-w-Brukseli/160329856-Relacja-Zamachy-w-Brukseli-Wybuchy-na-lotnisku-Eksplozja-w-metrze.html>, 12.12.2018.

⁵ R. Pietruszka, *Szydło usztywnia stanowisko. Miało być 100 uchodźców, nie będzie żadnego*, dziennik.pl, <https://wiadomosci.dziennik.pl/polityka/artykuly/516410,beata-szydlo-rzad-pis-uchodzcy-imigranci-stanowisko-zamachy-bruksela-belgia.html>, 12.12.2018.

statusu uchodźcy – popełnienie zbrodni o charakterze innym niż polityczny poza granicami RP przed złożeniem wniosku¹. Ponadto Sejm RP przyjął uchwały dotyczące migracji i kwestii bezpieczeństwa. 1 kwietnia 2016 r. Sejm RP podjął uchwałę w sprawie polityki migracyjnej Polski. Zanegowano decyzje Rady z 22 września 2015 r. dotyczącej relokacji uchodźców z Grecji i Włoch. Sprzeciwiano się przymusowej relokacji imigrantów oraz zwrócono uwagę, iż instrumenty kształtujące politykę migracyjną powinny pozostać w gestii państwa polskiego². Kolejną uchwałę związaną z kryzysem migracyjnym Sejm przyjął w dniu 20 maja 2016 r. w sprawie obrony suwerenności RP i jej obywateli. Zanegowano w niej proces przymusowej relokacji uchodźców, zaznaczając jednocześnie, że podjęte działania przez instytucje unijne nie mają oparcia w prawie wspólnotowym³. Ponadto już w 2015 r. rozporządzeniem z dnia 21 grudnia w sprawie wniosku o udzielenie cudzoziemcowi zezwolenia na pobyt czasowy MSWiA zdecydowało o pobieraniu odcisków linii papilarnych od cudzoziemca ubiegającego się o zezwolenie na pobyt czasowy, które następnie zostają umieszczone w karcie pobytu⁴.

Kwestia migracji od 2015 roku zajęła istotne miejsce w dyskursie publicznym, zwłaszcza politycznym. Co więcej nastąpił proces polityzacji migracji. Niejednokrotnie w swoich wypowiedziach politycy podnosili kwestię imigrantów, uchodźców. Zwłaszcza w okresie kampanii wyborczej z 2015 roku. Dla przykładu minister Mariusz Błaszczak będąc szefem MSWiA w rządzie Beaty Szydło negocjował zarówno sposoby rozwiązania problemu imigrantów przez UE oraz postawę Niemiec. Wskazywał na brak kompleksowej wizji rozwiązania nielegalnej migracji u granic Europy⁵. Co więcej niejednokrotnie przypominał, że Polska nie przyjmie nikogo kto będzie zagrażał jej bezpieczeństwu, mówiąc w kontekście imigrantów w Europie⁶. Mimo niejednokrotnie ostrego tonu wypowiedzi w kwestii migracji, wskazywano na potrzebę pomocy uchodźcom. Beata Szydło, później Mateusz Morawiecki wypowiadając się w kwestiach kryzysu migracyjnego postulowali pomoc uchodźcom w ich krajach pochodzenia. Postulaty te, były również kierowane na forum unijnym. W 2017 r. decyzją rządu został unieważniony dokument przyjęty w 2012 r. pt. *Polityka migracyjna Polski- stan obecny postulowane działania*⁷. Decyzja została uzasadniona tym, że nie odpowiadała na powstały kryzys migracyjny w Europie.

W wyniku zmiany, nowym premierem został Mateusz Morawiecki. Podobnie jak jego poprzedniczka swoim exposé nowy premier wyraził negację unijnych rozwiązań kryzysu migracyjnego, wskazywał na potrzebę powrotu do wartości na których została oparta Unia Europejska⁸. Przy Kancelarii Prezesa Rady Ministrów powołano departament do spraw pomocy humanitarnej. Do zadań nowopowstałego departamentu należy pomoc Polski wobec krajów Afryki Północnej oraz Bliskiego Wschodu⁹. Jest to wyraz realizacji potrzeby pomocy dla imigrantów, ściślej uchodźców w miejscach ich macierzystego pochodzenia.

20 listopada 2018 r. Rada Ministrów przyjęła stanowisko wobec Globalnego Porozumienia ONZ na rzecz bezpiecznej, uporządkowanej i legalnej migracji¹⁰ w którym zdecydowała, że nie

¹ Art. 19 ust. 1 pkt 3c ustawy z dnia 12 grudnia 2013 r. o cudzoziemcach, Dz.U. 2018, poz. 2094.

² *Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 1 kwietnia 2016 r. w sprawie polityki imigracyjnej Polski*, „Monitor Polski”, poz. 370.

³ *Sejm podjął uchwałę w sprawie obrony suwerenności Rzeczypospolitej Polskiej i praw jej obywateli*, <http://www.sejm.gov.pl/sejm8.nsf/komunikat.xsp?documentId=CDCB6F44963B63E5C1257FB900579C69>, 12.12.2018.

⁴ *Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 21 grudnia 2015 r. w sprawie wniosku o udzielenie cudzoziemcowi zezwolenia na pobyt czasowy*, Dz. U. 2015, poz. 2314.

⁵ *Asymilowanie przez chrześcijaństwo i nie tylko. Czyli ministra Błaszczaka problem z muzułmanami*, <https://www.newsweek.pl/polska/polityka/szef-mswia-mariusz-blaszczak-o-imigrantach-i-uchodzcach/th6sqc>, 12.12.2018.

⁶ *Mariusz Błaszczak o uchodźcach: nie przyjmimy nikogo, kto zagrażałby bezpieczeństwu*, <https://wiadomosci.wp.pl/mariusz-blaszczak-o-uchodzcach-nie-przyjmimy-nikogo-kto-zag-razalbybezpieczenstwu-6027386168157313a>, 12.12.2018.

⁷ *"Nie uwzględniał sytuacji kryzysu". Rząd unieważnił dokument o polityce migracyjnej*, <https://www.tvn24.pl/wiadomosci-z-kraju,3/blaszczak-rzad-uniewaznil-dokument-w-sprawie-polityki-migracyjnej,725200.html>, 12.12.2018.

⁸ *Exposé premiera Mateusza Morawieckiego – stenogram*, <https://www.premier.gov.pl/expose-premiera-mateusza-morawieckiego-stenogram.html>, 12.12.2018.

⁹ *Premier podpisał rozporządzenie ws. Departamentu ds. Pomocy Humanitarnej*, <https://www.gazetaprawna.pl/artykuly/1096018.rozporzadzenie-ws-departamentu-ds-pomocy-humanitarnej.html> 12.12.2018.

¹⁰ Z udziału w tworzeniu dokumentu oraz jego przyjęcia wcześniej zrezygnowały takie państwa jak: USA Węgry, Czechy czy Austria.

poprzez dokumentu. Uznano bowiem, że „dokument nie spełnił postulatów Polski dotyczących potwierdzenia odpowiednio silnych gwarancji suwerennego prawa do decydowania o tym, kogo państwa przyjmują na swoim terytorium oraz rozróżnienia migracji legalnej i nielegalnej”¹. Dokument, który został wypracowany na forum ONZ, nie będzie miał mocy prawnie wiążącej, ma na celu stworzenie globalnych standardów i norm dotyczących migracji. Strona polska uznała, dokument za mało precyzyjny, bowiem kwestie migrantów legalnych i nielegalnych są problematyczne w interpretacji.

4. Podsumowanie

Kryzys migracyjny wpłynął na dokonanie zmian w polityce migracyjnej nie tylko w Unii Europejskiej, ale również w Polsce. Początkowo zakładano przyjęcie określonej liczby uchodźców. Z czasem dokonano rewizji tej decyzji m.in. w wyniku wyborów parlamentarnych i powstania nowego rządu, jak również zamachów terrorystycznych w Paryżu i Brukseli. W wyniku debaty na poziomie unijnym i krajowym kwestia migracji stała się kwestią polityczną chętnie wykorzystywaną podczas wyborów parlamentarnych w 2015 roku, ale również wyborach samorządowych w 2018 r. Ostatecznie Polska nie przyjęła ani jednego uchodźcy w ramach przymusowej relokacji. Działania te, jak często zapewniali politycy, były podyktowane bezpieczeństwem Polaków. Zatem nielegalna migracja stała się swego rodzaju wartością rozpatrywaną w kontekście zagrożenia dla bezpieczeństwa państwa. Z jednej strony rząd Beaty Szydło, później Mateusza Morawieckiego postulował nieprzyjmowanie uchodźców, z drugiej zwracano uwagę na kierunek wschodni. Wskazywano, że jest to naturalny aspekt polityki migracyjnej Polski. Zatem można stwierdzić, że doszło do swego rodzaju rozdwojenia polityki migracyjnej. Mimo dokonania nowelizacji niektórych aktów prawnych, jak również anulowania innych wydaje się, że nie ma jasnej wizji polityki migracyjnej. Ma ona nadal charakter głównie reakcyjny, będący odpowiedzią na wystąpienie określonego problemu.

5. Literatura

- Adamczyk A (2017) Kryzys migracyjny w Europie a polska polityka migracyjna, *Studia migracyjne - Przegląd Polonijny*, z.1 (163): 312.
- Asymilowanie przez chrześcijaństwo i nie tylko. Czyli ministra Błaszczaka problem z muzułmanami, <https://www.newsweek.pl/polska/polityka/szef-mswia-mariusz-blaszczak-o-imigrantach-i-uchodzcach/th6sqc>, ostęp 12.12.2018.
- Ewa Kopacz: możliwa nowa deklaracja Polski w sprawie imigrantów, <https://www.polskieradio.pl/5/3/Artykul/1497458,Ewa-Kopacz-mozliwa-nowa-deklaracja-Polski-w-sprawie-imigrantow>, 12.12.2018.
- Exposé premiera Mateusza Morawieckiego – stenogram, <https://www.premier.gov.pl/expose-premiera-mateusza-morawieckiego-stenogram.html>, 12.12.2018.
- Kazimierzczuk A, Barkiewicz A, Malinowski P, Zamachy w Brukseli. Wybuchy na lotnisku. Eksplozja w metrze, Rzeczpospolita (online): <https://www.rp.pl/Zamachy-w-Brukseli/160329856-Relacja-Zamachy-w-Brukseli-Wybuchy-na-lotnisku-Eksplozja-w-metrze.html>, 12.12.2018.
- Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów. Europejski program w zakresie migracji, COM (2015) 240, 13 maja 2015 r.
- Łukasiewicz K, Klaus W (2018), Wykład 22. Migracje uchodźcze, [w:] red. M. Lesińska, M. Okólski, 25 wykładów o migracjach: 360.
- Mariusz Błaszczak o uchodźcach: nie przyjmujemy nikogo, kto zagrażałby bezpieczeństwu, <https://wiadomosci.wp.pl/mariusz-blaszczak-o-uchodzcach-nie-pryjmiemy-nikogo-kto-zagrazalbybezpiezenstwu-6027386168157313a>, 22.11.2018.

¹ *Stanowisko wobec Globalnego Porozumienia ONZ na rzecz bezpiecznej, uporządkowanej i legalnej migracji*, <https://www.premier.gov.pl/wydarzenia/decyzje-rzadu/stanowisko-wobec-globalnego-porozumienia-onz-na-rzecz-bezpiecznej.html>, 12.12.2018.

- Oświadczenie UE–Turcja (18 marca 2016),
<https://www.consilium.europa.eu/pl/press/pressreleases/2016/03/18/eu-turkey-statement/>,
12.12.2018.
- "Nie uwzględniał sytuacji kryzysu". Rząd unieważnił dokument o polityce migracyjnej,
<https://www.tvn24.pl/wiadomosci-z-kraju,3/blaszczak-rzad-uniewaznil-dokument-w-sprawie-polityki-migracyjnej,725200.html>, 12.12.2018.
- Pietruszka R., Szydło usztywnia stanowisko. Miało być 100 uchodźców, nie będzie żadnego,
<https://wiadomosci.dziennik.pl/polityka/artykuly/516410,beata-szydlo-rzad-pis-uchodzcy-imigranci-stanowisko-zamachy-bruksela-belgia.html>, 12.12.2018.
- Premier podpisał rozporządzenie ws. Departamentu ds. Pomocy Humanitarnej,
<https://www.gazetaprawna.pl/artykuly/1096018,rozporzadzenie-ws-departamentu-ds-pomocy-humanitarnej.html> 12.12.2018.
- Report from the Commission to the European Parliament, the European Council. Fifteenth report on relocation and resettlement, COM (2017) 465, 6 września 2017 r.
- Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 21 grudnia 2015 r. w sprawie wniosku o udzielenie cudzoziemcowi zezwolenia na pobyt czasowy, Dz. U. 2015, poz. 2314.
- Sejm podjął uchwałę w sprawie obrony suwerenności Rzeczypospolitej Polskiej i praw jej obywateli, http://www.sejm.gov.pl/sejm8.nsf/komunikat.xsp?documentId=C_DCB6F44963B63E5C1_257FB900579C69, 22.11.2018.
- Stanowisko wobec Globalnego Porozumienia ONZ na rzecz bezpiecznej, uporządkowanej i legalnej migracji, <https://www.premier.gov.pl/wydarzenia/decyzje-rzadu/stanowisko-wobec-globalnego-porozumienia-onz-na-rzecz-bezpiecznej.html>, 12.12.2018.
- Szymańska J (2017) Strategia Unii Europejskiej wobec kryzysu migracyjnego: priorytety, bariery, efekty, *Studia BAS*, nr 3 (51): 165.
- Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 1 kwietnia 2016 r. w sprawie polityki imigracyjnej Polski, „Monitor Polski”, poz. 370.
- Wiceszef MSWiA: Wschód priorytetem polityki migracyjnej Polski, PAP,
<https://www.polskieradio.pl/5/3/Artykul/1557047,Wiceszef-MSWiA-Wschod-priorytetem-polityki-migracyjnej-Polski>, 12.12.2018.
- Wojtaszczyk KA (2015) Kryzysy w procesie integracji europejskiej – istota i następstwa, [w] red. K.A. Wojtaszczyk, J. Nadolska, *Kryzysy w procesie integracji europejskiej i sposoby ich przewycięzania*: 399.
- Zamachy w Paryżu, <https://www.tvn24.pl/raporty/zamachy-w-paryzu,1025>, 12.12.2018.

22. Rola i znaczenie negocjacji w rozwiązywaniu sytuacji kryzysowych.

Wybrane przykłady

The role and the importance of negotiation in resolving crisis situations – examples

Grzegorz Tutak

Wydział Nauk Społecznych, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II w Lublinie

Słowa kluczowe: kryzys, porwanie, rokowania, strategia

Streszczenie

Artykuł przedstawia zagadnienie negocjacji jako alternatywnego narzędzia w rozwiązywaniu sytuacji kryzysowych. Różnorodność zagrożeń występujących w świecie, w tym występowanie sytuacji kryzysowych, wymaga poszukiwania nowych możliwości rozwiązania problemu. Negocjacje są jednym z narzędzi, które umożliwiają rozwiązanie konkretnego problemu. Celem artykułu jest zaprezentowanie negocjacji kryzysowych, ich roli i znaczenia w rozwiązywaniu sytuacji kryzysowych w połączeniu z przykładami praktycznego ich wykorzystania.

1. Wstęp

Różnorodność i dynamizm zagrożeń współczesnego świata wymaga wypracowania efektywnych narzędzi służących zapewnieniu pożądanego stanu bezpieczeństwa. W ramach struktur państwowych tworzone są systemy mające na celu przeciwdziałanie zagrożeniom i kryzysom, bądź minimalizowaniu negatywnych skutków ich wystąpienia. Na system ten, składają się wyspecjalizowane organy, jednostki oraz służby posługujące się odpowiednimi instrumentami. Jednym ze sposobów rozwiązywania sytuacji kryzysowych oraz potencjalnych zagrożeń, są negocjacje. Jest to działanie alternatywne w stosunku do siłowych sposobów rozwiązania konfliktu, którego celem jest pokojowe rozstrzygnięcie.

2. Negocjacje – definicja, rodzaje, znaczenie

W literaturze przedmiotu funkcjonuje wiele definicji negocjacji, ponieważ zakres jaki obejmują jest dosyć szeroki. Jedna z nich, określa negocjacje jako rozmowę co najmniej dwóch stron, których głównym celem jest wypracowanie wspólnego stanowiska w sprawie, która jest przedmiotem negocjacji (Cenker 2011). Tak więc, istotna staje się rozmowa podczas której, strony o początkowo sprzecznych interesach i odmiennych stanowiskach dochodzą do wspólnego porozumienia. Oczywiście, należy mieć na uwadze fakt, iż każda ze stron niejednokrotnie musi zrezygnować z części korzyści na rzecz drugiej strony, aby móc efektywnie wypracować przyjęte cele. Inna definicja negocjacji podaje, iż są to „interakcje między ludźmi zmierzającymi do zaspokojenia swoich potrzeb” (Morek 2014). Negocjacje pojawiają się wtedy, kiedy co najmniej dwie strony chcą osiągnąć swoje cele. Wówczas będąc jedną ze stron, stosujemy odpowiednie techniki i metody, aby skłonić drugą stronę do ustępstw względem nas. Jeszcze inna definicja ujmuje negocjacje jako proces dwustronnego komunikowania się, którego celem jest osiągnięcie porozumienia, a więc podjęcia decyzji o przyszłym działaniu w sytuacji, gdy niektóre interesy stron będą konfliktowe (Rządca, Wujec 2001). Negocjacje to nie tylko proces dotyczący rzeczywistości, ale również mechanizm wypracowania możliwych rozwiązań na przyszłość.

Stworzenie jednej uniwersalnej definicji negocjacji jest bardzo trudne. Każda z nich, będzie zależeć od zainteresowań autora. Niemniej jednak, wiele z nich wskazuje na fakt, iż występują one w przypadku pojawienia się konfliktu. Aby w ogóle mogło dojść do negocjacji, powinny być spełnione określone warunki (Tokarz 2005):

- 1) strony mają możliwość komunikowania się między sobą;
- 2) niektóre interesy stron pozostają w sprzeczności;
- 3) niektóre interesy stron są takie same, a więc są zgodne;

4) pomiędzy stronami istnieje wola negocjowania.

W przypadku gdy proces przekazywania informacji nie jest możliwy lub gdy wszystkie interesy stron są zgodne, negocjacje nie są możliwe.

Istotnym rodzajem negocjacji są negocjacje kryzysowe. Obejmują one działania podejmowane nie tylko przez policję, inne służby mundurowe, ale także wszystkie osoby prowadzące rozmowę podczas wystąpienia sytuacji kryzysowej (Stawnicka 2012). Waldemar Kitler przez sytuację kryzysową rozumie „zespół okoliczności zewnętrznych i wewnętrznych wpływających na dany układ (system) w ten sposób, iż zaczyna się w nim i jest kontynuowany proces zmienny, w rezultacie czego dochodzi do zachwiania równowagi, a następnie jej przywrócenia, dzięki podjętym środkom regulacji (nadzwyczajne działania)” (Kitler 2005, <http://www.straz.gov.pl>, dostęp 18.12.2018). Definicję sytuacji kryzysowej zawiera Ustawa z dnia 26 kwietnia 2007 roku o zarządzaniu kryzysowym, która określa sytuację kryzysową jako „sytuację wpływającą negatywnie na poziom bezpieczeństwa ludzi, mienia w znacznych rozmiarach lub środowiska, wywołującą znaczne ograniczenia w działaniu właściwych organów administracji publicznej ze względu na nieadekwatność posiadanych sił i środków” (Ustawa z dnia 26 kwietnia 2007 roku o zarządzaniu kryzysowym, Tekst jedn. Dz.U. z 2013r. poz. 1166.).

Innym aktem prawnym, który zawiera definicję sytuacji kryzysowej jest *Zarządzenie nr 4 Komendanta Głównego Policji z dnia 26 marca 2002 roku w sprawie form i metod wykonywania negocjacji policyjnych* które do sytuacji kryzysowych zalicza zdarzenia związane z:

- 1) wzięciem i przetrzymywaniem zakładników,
- 2) zapowiedzią popełnienia samobójstwa,
- 3) groźbą użycia przez sprawcę broni lub niebezpiecznego narzędzia albo materiału w stosunku do osób i mienia.

Przyczyny wystąpienia sytuacji kryzysowej mogą mieć różny charakter: społeczny, psychologiczny, polityczno-militarny (Stawnicka 2012). Mogą wynikać z określonej sekwencji zdarzeń w określonej sferze. Negocjacje w sytuacjach kryzysowych stanowią pokojową alternatywę rozwiązania konfliktu. W literaturze przedmiotu można znaleźć wiele definicji negocjacji kryzysowych. Negocjacje kryzysowe można określić jako „sposób postępowania, gdy strony szukają wspólnego rozwiązania konfliktu, polegający na podaniu swoich racji z jednoczesnym uwzględnieniem, że z części swoich roszczeń rezygnujemy na rzecz drugiej strony (Koneczny, Wawrzynowicz, Mydlarska 2011). Z kolei inna definicja, określa negocjacje kryzysowe jako „proces dochodzenia do porozumienia w sytuacji różnic interesów, gdzie sytuacji negocjacyjnej towarzyszą ekstremalne emocje i zachowania (początkowo przeważnie destruktywne)” (Piotrowicz 2010). Dariusz Piotrowicz za negocjacje kryzysowe przyjmuje proces, w którym poprzez wykorzystanie odpowiednich metod i zasad interwencji kryzysowej, negocjator-interwent dąży do zmiany stanu emocjonalnego sprawcy (Tamże).

Pojęciem węższym w obrębie negocjacji kryzysowych są negocjacje policyjne. Marzena Netczuk-Gwoździewicz negocjacje policyjne definiuje jako prowadzenie komunikacji ze sprawcą zdarzenia przestępczego w trakcie jego trwania, którego celem jest rozwiązanie zdarzenia w sposób zgodny z obowiązującymi przepisami prawnymi oraz zasadami etycznymi obowiązującymi policję (Netczyk- Gwoździewicz 2014). Dariusz Biel z kolei wskazuje na dwa ujęcia negocjacji policyjnych. Pierwsze ujęcie-węższe obejmuje działania według procedur zawartych w odpowiednich aktach normatywnych. Drugie ujęcie-szersze, oznacza działanie komunikacyjne pionu prewencyjnego w przypadku wystąpienia sytuacji kryzysowej w których nie biorą udziału policyjni negocjatorzy. Autor wskazuje, iż należy do nich zaliczyć do nich prenegocjacje prowadzone przez policjantów oraz inne działania komunikacyjne mają na celu zażegnanie konfliktu, do których policyjni negocjatorzy nie są wzywani (Biel 2012).

W Polsce negocjacje policyjne regulowane są wspomnianym już wcześniej *Zarządzeniem nr 4 Komendanta Głównego Policji z dnia 26 marca 2002 roku w sprawie form i metod wykonywania negocjacji policyjnych*. Zgodnie § 2 pkt.1 zarządzenia przez negocjacje policyjne należy rozumieć komunikację między sprawcą sytuacji kryzysowej, a negocjatorem policyjnym w celu rozwiązania sytuacji kryzysowej. Zarządzenie wskazuje również na metody służące negocjowaniu ze sprawcami. Zalicza się do nich: rozmowę z wykorzystaniem środków technicznych oraz rozmowę bezpośrednią

z zapewnieniem odpowiedniego bezpieczeństwa. W przypadku wystąpienia sytuacji kryzysowej negocjacje prowadzone są przez zespół negocjatorów. Do zespołu negocjatorów wchodzi policjanci, którzy ukończyli szkolenie z zakresu negocjacji zorganizowane przez KGP (§ 3 pkt. 1) oraz stosownie do potrzeb, inne osoby, których wiedza i umiejętności są niezbędne dla właściwego przebiegu negocjacji (§4 pkt.2). Każdy z członków zespołu negocjacyjnego ma przydzielone zadanie, które wynikają z przedstawionego zarządzenia. Negocjacje policyjne zazwyczaj prowadzone są pod presją, gdzie gra toczy się o ludzkie życie. Dodatkowym obciążeniem jest fakt, iż jest się nieustannie obserwowanym przez osoby trzecie, które oczekują pozytywnych rezultatów rozwiązania konfliktowej sytuacji. Wynikiem prowadzonych negocjacji przez policję ma być: zażegnanie konfliktu z jak najmniejszymi stratami, zapewnienie bezpieczeństwa uczestnikom incydentu, zatrzymanie sprawców oraz to, aby podejmowane działania miały oparcie w prawie (Dworzecki 2010). Jak wskazują dane z Komend Wojewódzkich Policji oraz Komendy Stołecznej Policji negocjatorzy policyjni uczestniczą w około trzystu sytuacjach kryzysowych rocznie. Sytuacje te dotyczą najczęściej: zapowiedzi popełnienia samobójstwa; wzięcia i przetrzymywania zakładników; groźby użycia broni, niebezpiecznego narzędzia lub materiału; udziału w protestach społecznych czy przygotowania do prowadzenia negocjacji bez faktycznego ich prowadzenia (Piotrowicz 2010). Negocjacje policyjne znajdują się w obrębie negocjacji kryzysowych. Należy pamiętać, iż nie tylko policja prowadzi negocjacje. Również Żandarmeria Wojskowa czy Straż Graniczna niejednokrotnie zmuszone są do prowadzenia tego typu działań.

Rozmowy prowadzone w trakcie negocjacji kryzysowych odznaczają się kilkoma cechami (Dębowska 2014):

- występowaniem przemocy (nie tylko po stronie sprawcy, ale również po stronie służb odpowiedzialnych za przywrócenie porządku);
- gra toczy się o wysoką stawkę, którą jest ludzkie życie lub zdrowie;
- koncentracją na warunkach stawianych przez sprawcę incydentu, który na początku nie rozważa innym możliwości rozwiązania sytuacji jak tylko poprzez spełnienie jego żądań;
- emocjonalnością (złość, strach, porywczosć);
- presją czasu;
- niejednokrotnym brakiem informacji dotyczących sprawcy, samego incydentu, które pomogłyby podjąć sprawne działania;
- kłopotem z możliwością zapisu szczegółowych uzgodnień.

Moment reakcji otoczenia na powstałą sytuację kryzysową należy nazwać interwencją kryzysową. D. Piotrowicz poprzez interwencję kryzysową rozumie iż „jest działaniem celowym, świadomym i podejmowanym zwykle przez profesjonalistów, w celu zapewnienia bezpieczeństwa, oceny zachowania oraz udzielenia wsparcia osobie (osobom) przeżywającym kryzys psychologiczny” (Piotrowicz 2010). Są to działania wynikłe z wystąpienia sytuacji kryzysowej mające na celu przywrócenie odpowiedniego, nie destrukcyjnego zachowania sprawcy, zapewniające poprawę bezpieczeństwa osób bezpośrednio zagrożonych działaniem sprawcy.

Różnorodność sytuacji kryzysowych powoduje, iż nie w każdej sytuacji będą wykorzystywani negocjatorzy policyjni. Kluczowe staje się zachowanie sprawcy, którego działanie w istotny sposób będzie determinowało możliwości i decyzje dotyczące rozwiązania konfliktowej sytuacji.

Niejednokrotnie sprawcami sytuacji kryzysowych są przestępcy, mający doświadczenie kryminalne. Ostatnie dziesięciolecie dostarczyły wielu przykładów działalności pojedynczych sprawców, ale również grup przestępczych. Za przykład można wskazać chociażby współczesny terroryzm, piractwo morskie, którego jednym z motywów działania jest wymuszenie określonych korzyści materialnych. Często działania które podejmują są przemyślane i zaplanowane. Wówczas istotna staje się reakcja służb czy organów, które mają za cel przedsięwziąć odpowiednie środki do opanowania sytuacji.

3. Przykłady wykorzystania negocjacji w sytuacjach kryzysowych

Przykładem efektywnych negocjacji z porywaczami mogą być negocjacje dotyczące uwolnienia polskich marynarzy. W nocy z 26 na 27 listopada 2015 nigeryjscy piraci zaatakowali

statek „Szafir” należący do polskiego armatora EuroAfrica. Na pokładzie znajdowało się szesnastu Polaków. Po splądrowaniu statku porywacze wzięli jako zakładników pięciu polskich obywateli (Kuś, <http://www.gospodarkamorska.pl>, dostęp 18.12.2018). Negocjacje z porywaczami prowadziła spółka, która była właścicielem statku we współpracy z polskimi i nigeryjskimi władzami, tworząc specjalny zespół powołany w tym celu. Po niemalże dwóch tygodniach zakładnicy zostali uwolnieni o czym poinformowały polskie władze 8 grudnia 2015 roku. W wyniku podjętych rozmów, nikomu z załogi statku nic się nie stało.

Innym przykładem porwania, które zakończyło się sukcesem dzięki negocjacjom, były rozmowy prowadzone z porywaczami samolotu kuwejckich Linii Lotniczych w 1988 roku. Od samego początku negocjacje z porywaczami prowadzone były w sposób intensywny. Porywacze domagali się m.in. zwolnienia z więzień Szytów skazanych za terroryzm. Rząd Kuwejtu stanowczo odmawiał zwolnienia więźniów. Ostatecznie wszyscy zakładnicy zostali zwolnieni, władze Kuwejtu odniosły się wówczas do muzułmańskich wartości miłosierdzia oraz ostrzeżeń proroka przed braniem zakładników. Porywaczom zezwolono na opuszczenie Algierii (Zięba 2010).

Oba przykłady sytuują negocjacje jako skuteczną metodę rozwiązywania sytuacji kryzysowej. Istotną rolę w rozmowach ze sprawcami konfliktu odgrywają negocjatorzy. W dużej mierze od nich zależy w którym kierunku negocjacje będą zmierzały i z jakim skutkiem. Umiejętność negocjowania wymaga interdyscyplinarnej wiedzy, własnych predyspozycji negocjatora oraz zaangażowania. Kluczowe jest, aby negocjator potrafił zrozumieć problem stanowiący przedmiot negocjacji (Netczuk-Gwoździewicz 2014). Dobry negocjator, powinien odznaczać się kilkoma cechami. Jedną z takich cech jest samokontrola emocjonalna. Chodzi głównie o to, aby negocjator wykazywał się odpornością na stres, frustrację oraz odpowiednim podejściem do problemów (Tamże). Inną ważną cechą jest empatia, a więc umiejętność rozeznania sytuacji oraz odczuć i pomysłów innych osób (Bieńkowska 1999). Dzięki niej, negocjator potrafi wyczuć zamiary i intencje sprawcy sytuacji kryzysowej, jak również wpływać na zmianę zachowania. Asertywność jako kolejna cecha, wpływa na przebieg rozmów. Nadmiar lub niedomiar asertywności mogą zakłócić przebieg negocjacji. Jak zauważa D. Piotrowicz osoby o wysokim poziomie asertywności mają tendencje do dbania o własne interesy, nie potrafiąc równocześnie zrezygnować z walki o własne zdanie (Piotrowicz 2010). Dobry negocjator powinien być cierpliwy i odpowiedzialny. Powinien potrafić radzić sobie z porażkami i próbować na nowo dojść do wyznaczonego celu. Negocjator będąc odpowiedzialnym jest świadomy konsekwencji podjętych działań, niezależnie czy są one skuteczne czy nie (Czapiński 2005). Elastyczność jako kolejna cecha powoduje umiejętność dopasowania się do zmiany sytuacji. Negocjator powinien posiadać umiejętność słuchania. Stanowi ona podstawę nawiązania dobrej relacji i kontaktu (Netczuk- Gwoździewicz 2014). Do innych cech również istotnych, które powinien posiadać negocjator należy wskazać: doświadczenie życiowe, wiarygodność czy wiedzę związaną z problemem. Wszystkie cechy negocjatora kształtują sposób w jaki zostaną one poprowadzone. Znaczenia nabierają nie tylko osobiste cechy osobowościowe negocjatora, ale również ważna jest komunikacja niewerbalna. Negocjator w trakcie negocjacji powinien potrafić nawiązać ze sprawcą pewnego rodzaju więź, która będzie podstawą zaufania stron.

Poza cechami i umiejętnościami negocjatora, ważny jest dobór odpowiednich narzędzi, metod i technik negocjacyjnych. W negocjacjach kryzysowych, można wskazać na trzy strategie pracy negocjatorów: liniową, równoległą i hybrydową. Strategia liniowa zakłada podjęcie działań tylko i wyłącznie przez negocjatora. Sprawca przedstawia swoje żądania. Mimo przyjęcia zasady, że działania podejmuje negocjator, należy mieć na uwadze fakt, iż zawsze zaistnieć może sposobność rozwiązania konfliktu za pomocą siły.

Dругa strategia-równoległa zakłada współpracę negocjatorów z jednostkami taktycznymi w kwestii ostatecznego rozwiązania kryzysu. Czynności negocjacyjne zostają podporządkowane rozwiązaniu siłowemu.

Strategia hybrydowa zakłada działania negocjatora w sposób mieszany w odniesieniu do poprzednich strategii. Negocjator uczestniczy w procesie negocjacyjnym, nie przedstawiając się. Jego działania zmierzają do wypracowania rozwiązania korzystnego dla wymiaru sprawiedliwości (Koneczny i Wawrzynowicz i Mydlarska 2011).

Wybór określonej strategii musi być świadomy i przemyślany. Przesłanki wyboru właściwego postępowania powinny uwzględniać: postawę stron, kategorię i rodzaj kryzysu, wiek, stan psychiczny, osobowość stron, stosunek do rozwiązania kryzysu oraz charakter posiadanych informacji (Dębowska 2014). Przykładem doboru niewłaściwych środków i metod związanych z rozwiązaniem sytuacji kryzysowej są dwa tragiczne wydarzenia. Pierwsze z nich dotyczy szturm na teatr na Dubrowce, drugie natomiast, ataku terrorystów na szkołę w Biesłanie.

23 października 2002 roku w trakcie trwania musicalu w teatrze na Dubrowce do środka wkroczyła grupa 41 czeczeńskich terrorystów. Postanowili zająć salę widowiskową oraz przyległe do niej pomieszczenia. W sumie jako zakładników wzięto wówczas 920 osób z czego 67 stanowili obcokrajowcy. Terrorysty żądali m.in. zaprzestania wojny w Czeczeni. Przywódcą terrorystów był Czeczen Mowsar Barajew. W trakcie przetrzymywania zakładników do środka teatru zostały wpuszczone osoby, m.in. dziennikarz Marek Franchetti z gazety „The Sunday Times”, Annę Politkowską z „Nowej Gazety”, lekarza Leonida Roszala, posłankę Irinę Chakamadę oraz piosenkarza Iosifa Kobzona. Terrorysty wyznaczyli na łącznika lekarkę Marinę Szkolnikową, która przedstawiła postulaty sprawców. Już drugiego dnia w wyniku negocjacji terrorystów ze sztabem operacyjnym wypuszczono 150 osób (Sołdatow i Borogan 2015). Jednakże z niewyjaśnionych przyczyn sztab operacyjny podjął decyzję o szturmie. Do teatru wkroczył Specnaz, wpuszczając do zali gaz, który miał obezwładnić terrorystów. W wyniku szturm zginęło 130 zakładników, z czego tylko pięciu z nich z rąk terrorystów (Tamże). Działania podjęte przez sztab operacyjny okazały się błędne, ukazały jedynie nieudolność służb w prowadzeniu działań w trakcie ataku terrorystycznego.

Drugi przykład niewłaściwego doboru środków mających na celu zażegnanie sytuacji kryzysowej dotyczy ataku na szkołę w Biesłanie. Leżąca w Osetii Północnej miejscowość Biesłan i położna w niej szkoła została 1 września 2004 roku zaatakowana przez 40 terrorystów. Wzięto wówczas jako zakładników 1100 osób, z czego 770 stanowiły dzieci (Tamże). W pierwszych dwóch dniach napastnicy żądali od władz, aby pertraktacje były prowadzone przez prezydenta Inguszetii i Osetii Północnej. Każdy z negocjatorów, którzy weszli do środka, a których żądali terrorysty, wprowadziło z budynku kilkoro zakładników, jako znak dobrej woli ze strony napastników. 3 września doszło do eksplozji, czego konsekwencją był szturm sił specjalnych. Rozpoczęła się regularna walka. W ciągu trzech dni zginęło 334 zakładników, spośród nich było 186 dzieci (Tamże). Porażka Biesłanu podobnie jak w Dubrowce, ukazała niezdolność służb i władz do użycia efektywnych środków w trakcie zaistnienia sytuacji kryzysowej. Stała się przykładem błędnie ocenionej sytuacji oraz symbolem porażki rosyjskich sił specjalnych.

Przedstawione sytuacje kryzysowe w Dubrowce i Biesłanie wskazują na fakt, iż władze wolą zazwyczaj rozwiązać sytuację za pomocą działań siłowych, aniżeli w sposób pokojowy. Takich przykładów z historii można przytaczać wiele. Podjęcie negocjacji z terrorystami lub innymi sprawcami sytuacji kryzysowych wymaga pokazania ze strony władz lub służb, iż w poprzez podjęte rozmowy sprawcy mogą osiągnąć założone cele. Stanowią element zwalczania przestępstwa oraz likwidacji sytuacji kryzysowej. William Ury wskazuje na trzy sposoby reakcji na sytuację kryzysową. Pierwszą z nich jest odpowiedź ataku na atak, która ostatecznie prowadzi do eskalacji konfliktu. Druga reakcja to poddanie się, ustąpienie w celu załagodzenia sytuacji oraz poprawę wzajemnych stosunków. Trzecią reakcją jest całkowite zerwanie stosunków, konsekwencją jest brak konstruktywnego rozwiązania konfliktu (Ury 2014).

Ten sam autor wskazuje na etapy negocjacji przełamujących w sytuacji kryzysowej (Tamże):

1. Należy kontrolować swoje zachowanie, powstrzymać się od natychmiastowej reakcji, przemyśleć swoje interesy i oszacować alternatywę negocjacyjnego porozumienia;
2. przejść na stronę przeciwnika, zdobyć jego zaufanie, potwierdzić swoje kompetencje oraz postarać się spojrzeć na sytuację ze strony oponenta;
3. nie odrzucać wprost żądań, lecz je przekształcać, należy zwrócić uwagę na realizację interesów drugiej strony, ukierunkować je na rozwiązanie problemu
4. zbudować „złoty most” identyfikując potrzeby i interesy będące wynikiem podstawowych potrzeb, należy pomóc zachować twarz, aby wynik negocjacji druga strona wzięła za zwycięstwo;
5. w przypadku gdy druga strona uważa, że może uzyskać coś bez negocjacji, trzeba przekonać ją, że jest inaczej, bez negocjacji nie będzie porozumienia oraz obopólnej satysfakcji.

4. Podsumowanie

Istnieje wiele różnych możliwości rozwiązania sytuacji kryzysowej, począwszy od rozwiązań siłowych, a skończywszy na pokojowym rozwiązaniu sporu. Do jednych z nich zaliczymy negocjacje. Jak pokazuje praktyka, pomimo zainteresowania problematyką negocjacji kryzysowych, nadal preferowane są metody siłowe w rozwiązywaniu kryzysu. Pomimo opracowania wielu teoretycznych strategii i technik negocjacyjnych nie ma jednej uniwersalnej, która znajdzie zastosowanie w każdej sytuacji kryzysowej. Zwalczanie możliwych kryzysów, wymaga podejścia wielokierunkowego. Działania siłowe nie zawsze są jedynym rozwiązaniem. Niekiedy powodują większe straty, aniżeli inne rozwiązania. Negocjacje jako alternatywa dla rozwiązań siłowych stanowi istotne zagadnienie. Umiejętność planowania i prowadzenia interwencji kryzysowej poprzez odpowiednią komunikację są zadaniem negocjatora, jako głównego podmiotu rozmów ze sprawcami sytuacji kryzysowej. Niejednokrotnie pojawia się pytanie o sens negocjowania, chociażby z terrorystami. Jest to dosyć trudne, ponieważ możemy odnaleźć szereg argumentów przemawiających „za” jak i „przeciw”. Warto negocjować w każdym przypadku. Należy mieć na względzie przede wszystkim podmioty, które są zagrożone w wyniku kryzysu.

5. Literatura

- Biel D (2012) Negocjacje w sytuacjach kryzysowych. Podejście pragmalingwistyczne: 43.
- Bieńkowska E (1999) Poradnik mediatora: 24 i in.
- Center E M (2011) Negocjacje jako forma komunikacji interpersonalnej:12.
- Czapiński J (2005) Psychologia pozytywna: 12.
- Dębowska N A (2014) Uwarunkowania negocjacji z terrorystami, Przegląd Naukowo-Metodyczny. Edukacja dla Bezpieczeństwa 1: 60,62.
- Dworzecki J (2010) Negocjacje policyjne w Polsce: zarys zagadnienia: Przegląd Naukowo-Metodyczny. Edukacja dla Bezpieczeństwa 4: 98-99.
- Konieczny J, Wawrzynowicz H, Mydlarska J (2011) Psychologia bezpieczeństwa:62, 64-66.
- Morek R Negocjacje (2014) [w:] Mediacje. Teoria i praktyka, E. Gmurzyńska, R. Morek (red.): 137.
- Netczuk-Gwoździwicz M (2014) Negocjacje w sytuacjach kryzysowych:100, 104, 105-106.
- Piotrowicz D (2010) Negocjacje kryzysowe i policyjne. Wybrane zagadnienia psychologiczne i kryminologiczne:49-50, 54-56, 123, 267.
- Rządca R, Wujec P (2001) Negocjacje:10.
- Sołdatow A, Borogan I (2015) KGB/FSB Władcy Rosji: 169-171,179, 187-188.
- Stawnicka J (2012) Modele komunikacji w negocjacjach kryzysowych:16,19.
- Tokarz M (2005) Negocjacje z terrorystą, [w:] Aspekty kompetencji komunikacyjnej, B. Sierocka (red.): 219- 221.
- Ury W (2014) Odchodząc do NIE. Negocjowanie od konfrontacji do kooperacji: 31-33, 48-51.
- Ustawa z dnia 26 kwietnia 2007 roku o zarządzaniu kryzysowym, tekst jedn. Dz.U. z 2013r. poz. 1166.
- Zarządzenie nr 4 Komendanta Głównego Policji z nia 26 marca 2002 roku w sprawie form i metod wykonywania negocjacji policyjnych.
- Zięba M (2010) Sposoby negocjacji z terrorystami, [w:] P. Szreniawski (red.), Relacje interpersonalne z perspektywy nauk administracyjnych: 341.

23. Prawicowy populizm jako wyzwanie dla integracji europejskiej

Right-wing populism as a challenge of European integration

Zawadzka Sylwia

Instytut Studiów Międzynarodowych, Wydział Nauk Społecznych, Uniwersytet Wrocławski
Opiekun naukowy: Tadeusz Lebioda

Sylwia Zawadzka: sylwiazawadzka21@gmail.com

Słowa kluczowe: Unia Europejska, partie populistyczne, Brexit

Streszczenie

Prawicowy populizm nie jest zagadnieniem nowym w przestrzeni politycznej, jednak od 2014 r. można zaobserwować znaczący wzrost zainteresowania problemem zarówno w debacie medialnej, jak i retoryce decydentów politycznych. Szczególnie istotne jest rozpatrywanie zjawiska populizmu w kontekście jego wpływu na proces integracji Unii Europejskiej. Partie o proweniencji prawicowo-populistycznej zbudowały od tego czasu silny potencjał elektoratu. Świadczyć mogą o tym wyniki wyborów do Parlamentu Europejskiego w 2014 r., jak i późniejsze wybory parlamentarne w poszczególnych państwach europejskich: Niemczech, Wielkiej Brytanii i Francji. W artykule zostały przedstawione kluczowe kwestie związane zarówno z przyczynami wzrostu pozycji partii populistycznych w tych krajach, jak i możliwymi skutkami tego zjawiska na szczeblu unijnym. Analizie poddano oficjalne programy wyborcze wybranych partii oraz dokumenty unijne. Na ich podstawie określono główne cechy profilu ideowo-programowego tychże partii w odniesieniu do kwestii unijnych. Dokumenty służyły określeniu stanowiska UE wobec zjawiska europejskiego populizmu. Ważnym aspektem konceptualizacji problemu jest zrozumienie zaproponowanego w artykule mechanizmu korelacji, zgodnie z którym zjawisko wzmocnienia się populistycznej prawicy zagroziło dalszemu pogłębianiu współpracy w ramach Unii Europejskiej oraz stopnia w jakim wpłynęło to na postrzeżenie przez obywateli procesów integracji europejskiej.

1. Wstęp

Prawicowy populizm oraz integracja europejska to dwa złożone i wielowymiarowe zagadnienia, których konceptualizacja może odbywać się na różnych poziomach analizy, w zależności od tego w jakich kontekstach teoretycznych są osadzone (Marczewska-Rytko 1995). Biorąc pod uwagę wzrost znaczenia partii prawicowo-populistycznych w krajach europejskich, obserwowany już od 2014 r., szczególnie istotnym jest mechanizm korelacji tych dwóch zjawisk, który generuje wnioski na temat ich wzajemnego oddziaływania. Kluczowym elementem programów wyborczych partii prawicowo-populistycznych jest eurosceptycyzm. Można zatem analizować zjawisko populizmu w kontekście jego destrukcyjnego wpływu na dalsze procesy integracyjne. Zasadniczym celem w tym przypadku było wyjaśnienie stopnia wpływu partii kierujących się antyunijną retoryką na integrację europejską oraz potencjalne konsekwencje, które mogą się z tym wiązać. Następstwem tak sformułowanego celu było objaśnienie mechanizmu korelacji, w ramach którego zjawisko wzmocnienia się populistycznej prawicy wpłynęło na sposób postrzegania przez obywateli UE procesów integracji.

Zdefiniowane w ten sposób pole badawcze wymaga wyjaśnienia podstawowych założeń, na których opiera się proces analityczny. Przede wszystkim należy już na wstępie zaznaczyć, iż najbardziej widoczny wzrost poparcia dla prawicowego populizmu nastąpił po kryzysie uchodźczym z 2015 r., kiedy partie polityczne o tej proweniencji zaczęły wykorzystywać antyimigracyjne nastroje obywateli i obawy związane z zagrożeniem terrorystycznym, budując na tym swoją ofertę programową (Świdlicki i in. 2016). Przykładem takich sił politycznych są: Alternatywa dla Niemiec (AfD), Partia Niepodległości Zjednoczonego Królestwa (UKiP) czy francuski Front Narodowy (FN, a od 2018 r. – Zjednoczenie Narodowe), które zyskały popularność wykorzystując nieefektywne instrumenty polityki migracyjnej UE oraz rosnący w społeczeństwach europejskich kryzys zaufania

do jej instytucji (Moroska-Bonkiewicz 2015; Kuźba 2014). Problem ten w różnym stopniu był przedmiotem medialnej debaty, jak i polityki, co świadczyć może o skali problemu. Działalność prawicowych populistów dążących do zahamowania procesów związanych z pogłębianiem integracji na poziomie unijnym można również definiować jako pośrednią przyczynę dwóch innych zjawisk określanych w debacie politycznej jako zagrożenie dla jedności Unii: Brexit oraz koncepcję Europy dwóch prędkości, która była przedstawiana w retoryce decydentów politycznych jako odpowiedź na kryzys integracyjny (Szubart 2016). W retoryce populistów jako kolejny argument podważający zasadność integracji. Wspomniane zjawiska są ze sobą ściśle związane i można je rozpatrywać przez pryzmat działań eurosceptycznych populistów. Przykładem była aktywność prawicowo-populistycznej Partii Niepodległości Zjednoczonego Królestwa, dla której uruchomienie procedury wystąpienia z Unii było fundamentalnym celem jej istnienia (UKIP Manifesto 2015). Analiza wskazanych zjawisk jest zatem kluczowa w aspekcie zbadania wpływu partii o tej proweniencji na integrację na szczeblu UE.

2. Materiał i metody

Wpływ prawicowego populizmu na procesy integracji europejskiej był badany z wykorzystaniem dwóch głównych metod badawczych: analityczno-porównawczej oraz analizy danych statystycznych. Przeanalizowano zarówno stanowisko Unii Europejskiej reprezentowane przez Komisję Europejską w oficjalnych wystąpieniach jej przewodniczącego oraz jej oficjalnych dokumentach, jak i stanowisko populistów reprezentowane w ich programach wyborczych i wypowiedziach działaczy partyjnych. Analiza przedstawia zatem wizję dalszej integracji w dwóch przeciwstawnych ujęciach, a wnioski uzyskane w trakcie procesu badawczego mogą być uznane za wiarygodne i uzasadnione.

Artykuł ma charakter selektywny ponieważ analizie poddane zostały programy wybranych partii prawicowo-populistycznych: AfD, UKiP oraz FN. Wymienione siły polityczne reprezentują sceny polityczne krajów o strategicznym znaczeniu dla integralności struktur unijnych. Są one zaliczane do państw tzw. „starej Unii”, których pozycja wewnątrz organizacji jest najwyższa i determinowana poziomem rozwoju gospodarczego. Są to również kraje, zaliczane do największych płatników netto do budżetu Unii. Wzrost pozycji partii eurosceptycznych w tych państwach może zatem w największym stopniu zagrozić integracji. Ponadto, analiza porównawcza merytorycznej zawartości programów politycznych tych partii pozwoliła na wyodrębnienie podobieństw, które świadczą o rozprzestrzenianiu się ponadnarodowych schematów działania ugrupowań o tej proweniencji.

Istotnym elementem bazy źródłowej były oficjalne dokumenty Komisji Europejskiej (KE), przede wszystkim Biała Księga z 2017 r. oraz coroczne orędzia jej przewodniczącego od 2014 r. (ec.europa.eu). Wybór KE, jako instytucji reprezentującej stanowisko Unii w kwestii populizmu i jego wpływu na jedność wewnątrzunijną również nie był przypadkowy, ale uzależniony od specyfiki organizacyjnej tej instytucji oraz jej ponadnarodowego charakteru. Komisja jest niezależna politycznie i reprezentuje Unię Europejską jako całość, a jej członkowie muszą pozostać apolityczni i kierować się wspólnym dobrem. KE stoi na straży przestrzegania *acquis communautaire* i chroni wartości wspólne dla całej Unii. Komisja Europejska funkcjonuje jako instytucja z ponadnarodowymi kompetencjami przez co jest zasadniczo sprzeczna z koncepcją populistów odnośnie formy politycznej struktury UE. Co równie ważne, Komisja jako instytucja kontrolna była najczęściej wymieniana zarówno w przestrzeni medialnej, jak i retoryce polityków, przy okazji dyskusji na temat polityki relokacyjnej – mechanizmie, który wzmocnił populistyczne i antyeuropejskie tendencje po 2014 r. Odniesienie do materiałów instytucjonalnych było również ważne w aspekcie prognozowania sytuacji w Unii w przypadku dalszej konsolidacji sił eurosceptycznych w państwach członkowskich.

Analiza danych statystycznych służyła jako istotny element zweryfikowania poparcia dla poszczególnych partii w krajowych wyborach parlamentarnych z 2017 r. oraz poparcia dla eurosceptyków w wyborach do Parlamentu Europejskiego z 2014 r. Porównanie danych z wynikami tych samych partii w wyborach poprzedzających pomogło w uzyskaniu wniosków na temat kluczowej tezy o wzroście znaczenia partii prawicowo-populistycznych w ostatnich latach.

3. Wyniki i dyskusja

Prawicowy populizm nie stanowi *novum* w przestrzeni politycznej, jednak od 2014 r. można obserwować swoistą „reaktywację” zachowań nacjonalistycznych oraz odwrócenie się obywateli od projektu zjednoczonej Europy. Wzrost poparcia dla partii populistycznej prawicy widoczny był na poziomie unijnym podczas wyborów do Parlamentu Europejskiego w 2014 r., kiedy ów projekt partii eurosceptycznych uzyskał największe poparcie w historii Unii Europejskiej (wybory do PE w 2014 r. we Francji wygrał eurosceptyczny Front Narodowy zdobywając prawie 25 proc. głosów; w Wielkiej Brytanii wygrała eurosceptyczna UKiP zyskując 26,6 proc. głosów). Jednak kluczowym wydarzeniem, które można uznać za przełomowe w aspekcie wzrostu ich pozycji oraz wypracowania realnego wpływu na sceny polityczne krajów członkowskich był kryzys uchodźczy. Nie tylko umocnił istniejące podziały wewnątrz Unii, determinowane polaryzacją stanowisk poszczególnych państw wobec mechanizmu relokacji, ale także wzmocnił tendencje nacjonalistyczne. Profil ideowo-programowy partii, takich jak AfD, Front Narodowy czy UKiP cechuje silny eurosceptycyzm oraz niechęć wobec polityki migracyjnej opartej na mechanizmie obowiązkowej relokacji uchodźców. Element ten był jednym z głównych punktów oferty programowej AfD i FN w wyborach parlamentarnych w 2017 r. (rassemblementnational.fr; afd.de).

W odniesieniu do dynamiki integracji europejskiej, stanowisko populistów można analizować na trzech głównych płaszczyznach (Zielińska-Głębocka 1999). Pierwsza odnosi się do charakteru motywacji zjednoczeniowej oraz jej sił napędowych. Zgodnie z retoryką prawicowych populistów integracja powinna występować w ograniczonym stopniu, a jej końcowym efektem nie może być unia polityczna, która ogranicza suwerenność państw. Według nich współpraca gospodarczo-walutowa jest ściśle z nią związana, zatem wykluczają uczestnictwo państwa w unii walutowej w ramach strefy euro. Dodatkowo, partie populistyczne opowiadają się za władzą ludu. Siłą napędową integracji powinny być społeczeństwa biorące czynny udział w tworzeniu prawa, a nie elity polityczne czy grupy interesu.

Druga płaszczyzna odnosi się do formy politycznej struktury. Zgodnie z koncepcją populistów Unia powinna być organizacją suwerennych państw. Kontestują jej ponadnarodowy charakter i mało demokratyczny, nadmiernie zbiurokratyzowany proces decyzyjny, za który powinny być odpowiedzialne jedynie państwa, a same instytucje unijne jedynie ten proces wspierać. Eurosceptycy sprzeciwiają się także pogłębianiu współpracy w określonych dziedzinach jeśli jest to związane z koniecznością przekazywania kompetencji na poziom unijny. W ich wizji dalsza integracja prowadzi do przedkładania wspólnego „europejskiego” interesu nad dobro narodu i niebezpieczeństwo ingerencji w koherentny system krajowy (alternative-hamburg.de). Według jednej z byłych już liderek AfD – Frauke Petry, Unia powinna „odstąpić od pseudosocjalistycznego eksperymentu pogłębionej integracji politycznej, która paradoksalnie może prowadzić do dezintegracji struktur międzynarodowej współpracy” (rp.pl; wiadomosci.dziennik.pl).

Kolejna płaszczyzna związana jest z polityką poszerzania struktur unijnych o następne państwa. Dla eurosceptyków zrzeszonych w UKiP, największym błędem Unii było przyjęcie do niej państw, które nie spełniały kryteriów konwergencji, tym samym stały się obciążeniem dla największych płatników netto do budżetu. Chodzi przede wszystkim o państwa Europy Środkowo-Wschodniej przyjęte w 2004 r., których poziom rozwoju gospodarczego był zdecydowanie niższy w porównaniu do państw będących wówczas pełnoprawnymi członkami.

Pomimo faktu, iż siły te charakteryzują się prawicowo-konserwatywnym lub konserwatywno-narodowym profilem ideowym, to często definiowane są przez polityków innych opcji politycznych lub niektóre ośrodki medialne jako nacjonalistyczne i ksenofobiczne. Jednak to co jest istotne w perspektywie zakłócania przez te siły dotychczasowego kształtu sceny politycznej, to proces ich powstawania oraz ewolucji. Są to partie antysystemowe lub inaczej „partie protestu”, które powstają w opozycji do istniejącego porządku politycznego kraju, wykorzystując negatywne nastroje w społeczeństwie (powodowane różnego rodzaju kryzysami społeczno-politycznymi), starają się zbudować swój potencjał elektorcki i zmienić istniejący stan rzeczy. Największe poparcie dla tych partii zarówno na szczeblu unijnym, jak i krajowym występowało każdorazowo w następstwie kryzysów: finansowego w 2008 r. czy uchodźczego z 2015 r. oraz w sytuacji wzrostu zagrożenia

terrorystycznego po 2015 r., które przez zwolenników tych partii było definiowane jako konsekwencja otwarcia granic dla uchodźców. Obywatele państw członkowskich w swoich obawach odwrócili się od pro-europejskiej polityki rządzących na korzyść partii prawicowo-populistycznych. AfD uzyskała w wyniku wyborów do Bundestagu w 2017 r. trzecie miejsce zdobywając 12,6 proc. głosów (Ciechanowicz 2016). Front Narodowy w wyborach parlamentarnych w 2017 r. nie uzyskał wysokiego poparcia (13,2 w pierwszej oraz 8,75 proc. poparcia w drugiej turze), ale liderka partii – Marine Le Pen w wyborach prezydenckich była główną kontrkandydatką obecnie urzędującego prezydenta – Emmanuela Macrona i zdobyła 33,9 proc. głosów. Był to największy sukces FN od 2002 r., kiedy do drugiej tury wyborów prezydenckich przeszedł ówczesny lider partii – Jean-Marie Le Pen.

Zjawisko rosnącego poparcia dla populistów w Niemczech, Francji i Wielkiej Brytanii zagroziło stabilności politycznej w tych krajach, a w konsekwencji również wpłynęło na unijną przestrzeń polityczną. Pierwszym zjawiskiem, które potwierdziło destrukcyjne właściwości populizmu w odniesieniu do integracji europejskiej było referendum w sprawie pozostania Wielkiej Brytanii w UE, którego negatywny wynik oznaczał realizację długookresowych celów brytyjskich eurosceptyków zrzeszonych w UKiP. Należy jednak zaznaczyć, iż Wielka Brytania od początkowych etapów integracji ze Wspólnotami Europejskimi cechowała się pewną powściągliwością, a stopień eurosceptycyzmu w tym okresie był tam relatywnie wysoki, stąd skutki oddziaływania populizmu na brytyjskiej scenie politycznej mogą być większe. Z kolei Francja i Niemcy określane mianem europejskiego „tandemu” są filarem i motorem napędowym integracji. Zaufanie do UE (zarówno obywateli, jak i decydentów politycznych) w tych państwach jest wyższe.

Uruchomienie przez Wielką Brytanię procedury wystąpienia z Unii oznaczało konieczność odbudowania pozycji tej organizacji na arenie międzynarodowej oraz wypracowanie nowego podejścia do integracji w celu zapobiegnięcia zjawisku, które w dyskursie politycznym określane jest mianem „efektu domina”. Konsekwencje *Brexitu* dla UE można analizować na trzech poziomach, przy czym wszystkie związane są z kwestiami integracji europejskiej. Poziom – ekonomiczno-społeczny, oraz strategiczny odnoszą się do obciążeń finansowych oraz osłabienia konkurencyjności Unii. Wielka Brytania jako jeden z największych płatników netto była ważnym graczem na unijnej scenie politycznej. Jej wystąpienie z organizacji wiąże się ze zwiększeniem wpłat do budżetu innych państw członkowskich. Co więcej, utrata państwa o dużym potencjale gospodarczym może niekorzystnie wpływać na proces negocjacji handlowych z państwami trzecimi, dla których rynek brytyjski jest najbardziej atrakcyjny. To z kolei może osłabiać ogólną pozycję Unii na arenie międzynarodowej. W tym aspekcie równie istotny jest poziom polityczny, gdyż państwa członkowskie pozostające w strukturach unijnych muszą wypracować nowe mechanizmy współpracy aby zapobiec kolejnym tendencjom dezintegracyjnym. Problem został wskazany w orędziu przewodniczącego KE z 2017 r., w którym stwierdził on, iż „(...)nasze europejskie wartości i systemy demokratyczne zostały poddane próbie ze względu na budzące się - w Unii i poza nią - siły populistyczne(...)” (ec.europa.eu).

Kolejnym zjawiskiem, bezpośrednio związanym z integracją europejską, który może być rozpatrywany jako jej zagrożenie jest koncepcja „Europy dwóch prędkości”. Ukonstytuowała się w dyskursie politycznym na skutek polaryzacji stanowisk państw członkowskich w kwestiach wzmocnionej współpracy i rozbieżności w odniesieniu do niektórych działań podejmowanych na szczeblu unijnym. Źródłem dyskusji na temat możliwości realizacji tej koncepcji można doszukiwać się zarówno w *Brexicie*, jak i kryzysie uchodźczym z 2015 r. Unia zaimplementowała wówczas projekt relokacji uchodźców jako mechanizm obowiązujący państwa członkowskie. Mechanizm ten został zaproponowany przez rząd niemiecki w porozumieniu z rządem francuskim w odpowiedzi na masowy napływ uchodźców z Bliskiego Wschodu. Polityka relokacyjna została skrytykowana przez niektóre państwa (przede wszystkim Polskę i Węgry) i pogłębiła istniejące wewnątrz Unii podziały. Koncepcja „Europy dwóch prędkości” została również w sposób pośredni uwzględniona w Białej Księdze KE z 2017 r., jako odpowiedź na kryzys integracji oraz rosnącą pozycję ruchów populistycznych w Europie. Przedstawiono w niej analizę odnoszącą się do antycypowanego kształtu i tempa integracji europejskiej w perspektywie 10 lat (ec.europa.eu). Zjawisko wzrostu znaczenia populizmu i sił nacjonalistycznych w Europie oraz ich potencjalny wpływ na zakłócenie procesu

integracyjnego zostały przeanalizowane w części odnoszącej się do kryzysu zaufania oraz podważania demokratycznej legitymacji i połączone z obszarem bezpieczeństwa.

Według danych statystycznych zawartych w omawianym dokumencie Komisji, poparcie dla projektu zjednoczonej Europy jest nadal silne, jednak znacznie osłabło po wspomnianych kryzysach. Dwie trzecie obywateli państw członkowskich uznało UE za region stabilny na tle innych. Co więcej, około 80 proc. Europejczyków popierało swobody w ramach wspólnego rynku, a 70 proc. obywateli państw strefy euro opowiedziało się za utrzymaniem wspólnej waluty. Z drugiej strony zdecydowanie mniej osób zadeklarowało zaufanie do instytucji unijnych w porównaniu do badań przeprowadzonych w 2007 r. (w 2017 r. jedna trzecia Europejczyków, natomiast w 2007 r. – połowa).

Jeden z fragmentów Białej Księgi przewidywał scenariusz pogłębiania współpracy na zasadzie „ci którzy chcą więcej, robią więcej” (ec.europa.eu). Zakładał, iż poszczególne państwa będą mogły tworzyć tzw. „koalicje chętnych” funkcjonujące na zasadach otwartości i dobrowolności w ramach realizacji wzmocnionej współpracy w wybranych dziedzinach, takich jak np. obronność, czy polityka klimatyczno-energetyczna. Taki scenariusz oznacza sytuację, w której niektóre państwa, zgodnie ze swoimi możliwościami finansowymi oraz prawno-organizacyjnymi zawierają ustalenia w kwestii realizacji wspólnych projektów. Mimo, iż oznacza to realizację pogłębionej współpracy, wyklucza państwa, których potencjał finansowy i ekonomiczny nie pozwala na przystąpienie do „koalicji”. W konsekwencji dysproporcja w poziomie rozwoju gospodarczego między tymi państwami a państwami spoza obszaru wzmocnionej współpracy mogłaby się zwiększyć i doprowadzić do pogłębienia podziałów.

Retoryka prawicowych populistów w aspekcie „Europy dwóch prędkości” wyrażała się poprzez kontestację tego zjawiska na dwóch płaszczyznach. Po pierwsze, poprzez sprzeciw wobec umiędzynarodowienia takich dziedzin jak polityka klimatyczna czy obronność oraz zwiększania zakresu unijnych kompetencji w tym zakresie. Po drugie poprzez krytykę państw silniejszych, które w wizji populistów dążą do uzależnienia od swojej woli politycznej państw słabszych i stworzenia dwubiegowej Unii.

4. Podsumowanie

Analiza programów wyborczych wybranych partii reprezentujących prawicowy populizm w trzech kluczowych państwach Unii Europejskiej wykazała, iż profil ideowo-programowy sił o tej proveniencji cechuje się wysokim stopniem eurosceptycyzmu. Przejawia się w kontestacji ponadnarodowej struktury organizacyjnej oraz sprzeciwie wobec przekazywania kompetencji narodowych na poziom unijny, co w wizji populistów jednoznacznie prowadzi do ograniczania suwerenności państwowej.

Partie populistyczne wykorzystywały negatywne nastroje społeczne, potęgowane kryzysami na poziomie unijnym i wykorzystywały je w debacie na temat zasadności dalszej integracji. Cel brytyjskich populistów zrzeszonych w UKiP, jakim było wystąpienie Zjednoczonego Królestwa z UE, został zrealizowany, natomiast AfD po wyborach parlamentarnych w 2017 r. stała się trzecią siłą w Bundestagu. Marine Le Pen – liderka Frontu Narodowego przeszła do drugiej tury wyborów prezydenckich we Francji. Wymienione sukcesy prawicowych populistów świadczą o efektywnie realizowanej strategii i wpływie na kształtowanie europejskiej przestrzeni politycznej. Dalsza konsolidacja sił populistycznych może być zatem zagrożeniem dla integracji i powodować odwrócenie się od Unii jako gwaranta bezpieczeństwa, gdyż podważa zasadność pogłębiania współpracy i ma realny wpływ na kształtowanie się nowej rzeczywistości politycznej.

5. Literatura

Biała Księga w sprawie przyszłości Europy. Refleksje i scenariusze dotyczące przyszłości UE27 do 2025 r,

https://ec.europa.eu/commission/sites/betapolitical/files/biala_ksiega_w_sprawie_przyszlosci_eu_ropy_pl.pdf (data dostępu: 10.11.2018 r.).

Ciechanowicz A (2016) AfD – Alternatywa dla kogo?: Komentarze OSW 231: 1-2.

- Kurzfassung des Wahlprogramms der Alternative für Deutschland für die Wahl zum Deutschen Bundestag am 24.09.2017,
https://www.afd.de/wpcontent/uploads/sites/111/2017/08/AfD_kurzprogramm_a4-quer_210717.pdf (data dostępu: 09.11.2018 r.).
- Kuźba M (2014) Ofensywa partii eurosceptycznych w Wielkiej Brytanii i Niemczech: Rocznik Integracji Europejskiej 8: 389-408.
- Marczewska-Rytko M (1995) Populizm. Teoria i praktyka polityczna: 15-24.
- Moroska-Bonkiewicz A (2015) Eurosceptycy nowe wyzwanie dla niemieckiej sceny politycznej?: Rocznik Bezpieczeństwa Międzynarodowego 1: 105-121.
- Orędzie o stanie Unii 2017. Łapiąc wiatr w żagle,
https://ec.europa.eu/commission/sites/betapolitical/files/state-union-2017_brochure_pl.pdf (data dostępu 10.09.18 r.).
- Program wyborczy Marine Le Pen 2017, https://www.rassemblementnational.fr/pdf/144_engagements.pdf (data dostępu: 10.09.2018).
- Szubart K (2016) Unia Europejska „dwóch prędkości”? Niemcy i WPBiO po Brexicie: Biuletyn Instytutu Zachodniego 281: 1-4.
- Świdlicki P, Kwiatkowska-Drożdż A i in. (2016) Czy ruchy antysystemowe zdobędą władzę na Zachodzie?: Biuletyn Instytutu Wolności 8: 1-10.
- UKIP Manifesto 2015, Believe in Britain,
<https://d3n8a8pro7vhmx.cloudfront.net/ukipdev/pages/1103/attachments/original/129295050/UKIPManifesto2015.pdf?1429295050> (data dostępu: 20.09.2017).
- Zielińska-Głębocka A (1999) Dynamika Unii Europejskiej w świetle teorii integracji: Studia Europejskie 3: 12-30.

24. Prawicowy populizm na przykładzie Alternatywy dla Niemiec

Right-wing populism on the example of the Alternative for Germany

Zawadzka Sylwia

Instytut Studiów Międzynarodowych, Uniwersytet Wrocławski

Opiekun naukowy: Tadeusz Lebioda

Sylwia Zawadzka: sylwiazawadzka21@gmail.com

Słowa kluczowe: AfD, eurosceptycyzm, partia polityczna

Streszczenie

W artykule została zbadana specyfika funkcjonowania partii prawicowo-populistycznych na przykładzie niemieckiej „partii protestu”, powstałej na skutek sprzeciwu wobec polityki rządu Angeli Merkel. Cztery lata od inauguracji działalności, AfD z partii marginalnej stała się trzecią siłą w Bundestagu, co uznać można za fenomen pozornie stabilnego, niemieckiego systemu partyjnego. Zgodnie z sondażem przeprowadzonym przez ARD-DeutschlandTrend w sierpniu 2018 r., poparcie dla AfD stale rośnie i pozostaje ona na podium sceny politycznej. Partia odniosła sukcesy w kraju i na arenie unijnej, a jej głównym elementem programowym jest eurosceptycyzm. W 2017 r. stała się jedną z głównych sił politycznych w kraju co może wpływać na zmianę kierunku niemieckiej *Europapolitik*.

1. Wprowadzenie

Wybory do Parlamentu Europejskiego w 2014 r. zakłóciły stabilność unijnej sceny politycznej i podważyły wysokie dotychczas poparcie społeczeństw państw członkowskich dla projektu integracji europejskiej. Wybory w Wielkiej Brytanii wygrała skrajnie eurosceptyczna Partia Niepodległości Zjednoczonego Królestwa, natomiast we Francji nacjonalistyczny Front Narodowy. W Niemczech – państwie uznawanym za fundament integracji, populistyczna Alternatywa dla Niemiec odniosła pierwszy sukces w swojej krótkiej historii, wprowadzając do Parlamentu Europejskiego siedmiu przedstawicieli. Wyniki wyborów europarlamentarnych potwierdziły problem związany z rosnącym eurosceptycyzmem w państwach członkowskich. Był to kluczowy sygnał dla partii sprzeciwiających się pogłębianiu integracji (na korzyść ponownego zwrócenia się ku wartościom narodowym) aby rozpocząć intensywną kampanię wyborczą. Wykorzystując nieefektywność unijnych mechanizmów i słabość realizowanych przez UE działań, partie o eurosceptycznej i populistycznej proweniencji zaczęły budować na antyunijnych hasłach swoją ofertę programową.

Zagadnienie populizmu oraz strategii populistycznych nie może być rozpatrywane jako *novum* w przestrzeni politycznej, jednak od 2014 r. można było zaobserwować zdecydowany wzrost zainteresowania problemem zarówno w debacie medialnej, jak i retoryce decydentów politycznych. Było ono determinowane sukcesami prawicowych populistów zarówno na szczeblu krajowym, jak i unijnym. Problem ten był wskazywany w oficjalnych dokumentach unijnych oraz wystąpieniach przedstawicieli UE, jako jedno z głównych wyzwań i zagrożeń dla jedności i solidarności wewnątrz organizacji. Z kolei przyszłość integracji zgodnie z tymi założeniami ma być ściśle uzależniona od dalszej konsolidacji sił populistycznych.

2. Materiał i metody

Szczególnie istotna w aspekcie konceptualizacji problemu niemieckiego populizmu jest analiza ewolucji politycznej AfD; jej profilu ideowo-programowego ze szczególnym uwzględnieniem zagadnienia eurosceptycyzmu. Głównym celem analizy było wyjaśnienie przyczyn wzrostu poparcia dla AfD oraz jej wpływu na niemiecką scenę polityczną. Biorąc pod uwagę kluczowe znaczenie Niemiec w Unii, uzasadniona jest także analiza wpływu niemieckich eurosceptyków na pogłębienie kryzysu integracji i zaufania obywateli do unijnych instytucji poprzez konstruowanie negatywnego

obrazu UE w świadomości potencjalnych wyborców w trakcie kampanii. Zwolennicy partii wykorzystując kryzysy na poziomie unijnym oraz nieefektywne działania Unii (będące odpowiedzią na te wydarzenia), podważali zasadność dalszej integracji i pro-europejskiej polityki rządu Niemiec. Wykorzystywanie negatywnych nastrojów społecznych do zbudowania potencjału elektorckiego było elementem strategii populistów, co również zostało zaprezentowane w treści właściwej artykułu.

Analizie instytucjonalno-prawnej zostały poddane programy wyborcze AfD, ze szczególnym uwzględnieniem oferty programowej w wyborach do Bundestagu w 2017 r., a także dokumenty rządowe Niemiec, określające podstawy *Europapolitik* oraz stanowisko rządu wobec polityk realizowanych przez Unię. W tym aspekcie uwaga została skoncentrowana przede wszystkim na polityce migracyjnej UE jako odpowiedzi na kryzys uchodźczy z 2015 r., który w największym stopniu przyczynił się do wzrostu znaczenia populizmu w Europie oraz spowodował odwrócenie się części społeczeństwa od oferty programowej najbardziej znaczących partii, takich jak CDU czy SPD. Istotną kwestią było zatem wyjaśnienie mechanizmu zależności między kryzysami unijnymi a wzrostem poparcia dla populistów.

Ponadto, bardzo ważne w kontekście zdefiniowania elementów profilu ideowego AfD były oficjalne wystąpienia jej członków i liderów, często wykorzystywane przez media do kształtowania negatywnego wizerunku partii. Europejska przestrzeń medialna po 2015 r. została wypełniona zagadnieniami związanymi z kryzysem uchodźczym i problemem wzrostu tendencji nacjonalistycznych. Ponadto, w okresach wyborczych występowało największe natężenie treści związanych z poszczególnymi partiami politycznymi. AfD była najczęściej definiowana przez ośrodki medialne jako partia ksenofobiczna i neonazistowska, co niewątpliwie miało podważyć jej autorytet wśród wyborców.

Z kolei analiza danych statystycznych pozwoliła na odtworzenie procesu politycznej ewolucji AfD z uwzględnieniem wszystkich okresów, w których poparcie było najwyższe. Dzięki temu możliwe było usytuowanie partii w niemieckiej przestrzeni politycznej i określenie stopnia oddziaływania na sytuację wewnętrzną oraz politykę europejską kraju.

3. Ewolucja AfD

Kongres, który zainaugurował działalność Alternatywy dla Niemiec odbył się w kwietniu 2013 r. w Berlinie. Inicjatorem powstania oraz założycielem partii był Bernd Lucke, który wystąpił z szeregów CDU w 2011 r. i wystąpił razem z Konradem Adamem i Alexandrem Gaulandem z projektem, który został określony mianem „Alternatywy wyborczej 2013”. Miał być realizowany w kooperacji z innym ugrupowaniem – Wolnych Wyborców (*Freie Wähler*), z ramienia którego Bernd Lucke kandydował w wyborach landtagu Dolnej Saksonii w 2013 r., jednak nie uzyskał miejsca w saksońskim parlamencie. Z powodu różnic programowych zakończyła się także współpraca z FW. Lucke chciał w swojej koncepcji koncentrować się przede wszystkim na krytyce unii walutowej oraz postulowaniu powrotu waluty narodowej, podczas gdy ugrupowanie Wolnych Wyborców – na kwestiach komunalnych. Została wówczas podjęta decyzja o utworzeniu nowej partii politycznej – Alternatywy dla Niemiec (*Alternative für Deutschland*). Przyjęcie takiej nazwy oznaczało z jednej strony chęć wpływania na opcje rządzącą w celu reorientacji polityki państwa, a z drugiej strony sugerowało konieczność ożywienia skostniałego systemu politycznego. Początkowo AfD była partią marginalną, wyrosła na gruncie sprzeciwu wobec polityki rządu. Nie dawano jej wielkich szans na przetrwanie w stabilnym systemie politycznym, jednakże szybko stała się znaczącą siłą, która tej stabilności może zagrozić. Analiza poszczególnych etapów jej ewolucji jest kluczowa w aspekcie skonstruowania jej profilu ideowo-programowego (Kubiak 2013; Kuźba 2014).

Struktury nowej partii zaczęto tworzyć w lutym 2013 r., kiedy powołano Radę Przewodniczących (*Sprecherrat*), natomiast miesiąc później ogłoszono ofertę programową oraz rozpoczęto jej promocję w kampanii medialnej. Partia zyskała trzech głównych rzeczników na szczeblu federalnym: wspomnianego Bernda Lucke, Konrada Adama oraz Frauke Petry. Aktywna kampania doprowadziła do ugruntowania pozycji AfD w przestrzeni politycznej. Wybory do Bundestagu, przeprowadzone 22 września 2013 r. były pierwszym poważnym wyzwaniem z jakim musiała zmierzyć się nowopowstała partia. Miały nie tylko umocnić jej pozycję, ale również

zweryfikować jej zdolności do identyfikowania potrzeb społeczeństwa, zdaniem populistycznej partii – rozzarowanego polityką rządzących. Program wyborczy jaki reprezentował koncepcję AfD dotyczył postulatów związanych z wycofaniem się państwa z dalszej integracji w ramach unii walutowej i ponownym wprowadzeniem waluty narodowej. Było to swego rodzaju *novum* na proeuropejskiej scenie politycznej, gdzie główne partie rządzące opowiadały się raczej za dalszą, wzmocnioną współpracą w ramach UE. AfD w wyniku tych wyborów uzyskała 4,7 proc. poparcia, jednak nie przekroczyła wymaganego progu i nie uzyskała miejsca w niemieckim parlamencie. Największe poparcie dla niej wystąpiło w Saksonii (6,8 proc.), Turynii (6,2 proc.) i Brandenburgii (6,0 proc.). Na uwagę zasługuje jednak fakt, iż FDP, która w przestrzeni politycznej funkcjonuje od 1948 r., uzyskała wówczas wynik przybliżony do wyniku AfD – 4,8 proc. i po raz pierwszy w historii nie znalazła się w Bundestagu. Można zatem stwierdzić, iż wybory w 2013 r. były pierwszymi, które zakłóciły stabilność systemu (Alberski 2014; Kubiak 2013; Kuźba 2014).

Pierwszy znaczący sukces eurosceptycznej partii przyniosły wybory do Parlamentu Europejskiego, które odbyły się w Niemczech 25 maja 2014 r. Uzyskała ona siedmioprocentowe poparcie i tym samym wprowadziła siedmiu posłów do parlamentu unijnego. Również w innych państwach członkowskich eurosceptycy osiągnęli sukcesy. Przykładem jest Francja i Wielka Brytania, w których partie skrajnie eurosceptyczne osiągnęły najlepsze wyniki w wyborach do PE w 2014 r. AfD do swoich postulatów programowych dołączyła również hasła związane z ograniczeniem świadczeń socjalnych dla imigrantów, stanowiących w opinii populistów duże obciążenie dla systemu opieki społecznej. Było to szczególnie podkreślane w sytuacji nasilania się problemów związanych z kryzysem uchodźczym. Wyniki AfD oraz innych partii eurosceptycznych w Europie uwiarydliły kryzys zaufania obywateli dla projektu zjednoczonej Europy (Ciechanowicz 2016).

Ważnym etapem w politycznej ewolucji AfD były wybory regionalne z 2016 r. do Landtagów w trzech krajach związkowych, gdzie partia uzyskała rekordowo wysokie poparcie. W pierwszym z nich – Saksonii-Anhalt zdobyła 24,2 proc. głosów. Stała się tym samym drugą po CDU siłą polityczną w saksońskim parlamencie. Równie wysokie poparcie zdobyła w Badenii-Wirtembergii, gdzie otrzymała 15,1 proc. głosów oraz w Nadrenii-Palatynacie - 12,6 proc. Był to największy sukces w historii partii do 2017 r. Po wyborach regionalnych w 2016 r. AfD posiadała swoich reprezentantów w ośmiu z szesnastu parlamentów krajów związkowych (Kubiak 2014).

O ile wybory parlamentarne w 2013 r. podważyły stabilność niemieckiej sceny politycznej, o tyle wybory w 2017 r. poważnie jej zagroziły i doprowadziły do zmian w spektrum partyjnym Bundestagu. Zostały przeprowadzone 24 września 2017 r., a frekwencja wyniosła 73,5 proc. Były one przełomowym wydarzeniem w historii Republiki Federalnej Niemiec, gdyż po raz pierwszy od 70 lat do niemieckiego parlamentu dostała się partia o skrajnie prawicowym profilu ideologicznym. Był to zatem największy sukces w jej politycznej ewolucji AfD. Zmiany na scenie politycznej w jednym z najbardziej znaczących państw w UE wpisują się w kontekst współczesnego, prawicowego dyskursu w polityce w okresie od 2014 r.

AfD stała się trzecią siłą polityczną w Niemczech uzyskując 12,6 proc. poparcia na poziomie federalnym. Jest reprezentowana w trzynastu krajach związkowych. Rządząca koalicja CDU/CSU uzyskała 33,0 proc. głosów i ponownie odniosła zwycięstwo, jednakże nie powtórzyła sukcesu z wyborów w 2013 r., kiedy uzyskała 41,7 proc. głosów. Widać zatem wyraźną tendencję spadkową w poparciu dla głównych partii w kraju i osłabienie ich potencjału elektorskiego. Jeszcze większą porażkę odniosła Socjaldemokratyczna Partia Niemiec (SPD), która stała się głównym rywalem CDU/CSU mimo koalicyjnego wsparcia w poprzedniej kadencji. SPD uzyskała 20,5 proc. głosów co było jej najgorszym wynikiem w historii. Mimo, że partia ta opowiedziała się za strategią polityki opozycyjnej i zerwaniu dotychczasowej współpracy w ramach wielkiej koalicji z partią rządzącą, to w marcu 2018 r. została podjęta decyzja o ponownym zawiązaniu tej koalicji aby nie była konieczna tzw. „koalicja jamajska”, która oznaczałaby poważne zmiany i zakłócenie stabilności politycznej rządu (pism.pl; wyborcza.pl).

Ciągłość programowa tradycyjnych sił politycznych okazała się mało adekwatna do zmieniającej się sytuacji w państwie i nowych wyzwań, jakie pojawiły się po 2015 r. Wykorzystała to AfD, która dostosowała swoją ofertę programową do potrzeb wyborców i nowej sytuacji

wewnętrznej, determinowanej masowym napływem uchodźców z państw niestabilnych politycznie. W rezultacie partia, którą oskarżano o radykalizm i pozostawiano bez szans na przetrwanie w systemie politycznym, stała się jedną z jego głównych sił i może realnie wpływać na politykę kraju.

4. Dyskusja i wnioski

Profil ideowo-programowy a wybory w 2017 r.

System polityczny Republiki Federalnej Niemiec jest postrzegany jako jeden z najbardziej stabilnych i przejrzystych w Europie (Alberski 2014). Ze względów historycznych partie o skrajnych poglądach nie cieszyły się dotąd zaufaniem wyborców. Co istotne, siły polityczne, których działalność jest sprzeczna z podstawowymi zasadami demokracji lub jej zagraża, mogą zostać zdelegalizowane przez Federalny Trybunał Konstytucyjny. Jest to skuteczna praktyka polityczna, której cele ściśle związane są z ochroną fundamentalnych zasad ustrojowych oraz niedopuszczeniem do sytuacji, w której ugrupowania radykalne mogłyby kształtować przestrzeń polityczną. Mimo, iż profil AfD uznawany jest przez wielu politologów oraz polityków za skrajnie-prawicowy lub nacjonalistyczny i często porównywany był z programem NPD, to jak dotąd nie znaleziono prawnych podstaw do delegalizacji tych partii. Z kolei działacze AfD w oficjalnych wystąpieniach kategorycznie zabraniają identyfikowania ich z partią NPD i dystansują się od jej wyborczych haseł. Co więcej, wysokie poparcie dla Alternatywy w wyborach w 2017 r. świadczy o swoistym „zapotrzebowaniu” społeczeństwa na partię, która uwzględni w swoich postulatach kwestie kontrowersyjne i pomijane przez partie głównego nurtu w debacie politycznej.

Od początku istnienia partię cechował wyraźny antyunijny profil programowy. Długookresowe cele związane były z postulatami opuszczenia strefy euro i powrotu silnej marki na niemiecki rynek. Zwolennicy AfD stali się największymi kontestatorami projektu integracji ekonomicznej w ramach unii gospodarczo-walutowej oraz polityki wspierania państw południowo-europejskich w czasie kryzysu finansowego, jaka realizowana była wówczas przez rząd Niemiec. Polityka „ratowania strefy euro” została zdefiniowana przez kanclerz Angelę Merkel w 2010 r. jako jedyna racjonalna. Według szefowej rządu nie istniała alternatywa („*Alternativlos*”) wobec polityki wspierania państw pogrążonych w kryzysie. Taka koncepcja polityki europejskiej była szeroko krytykowana w społeczeństwie niemieckim, zarówno przez polityków, jak i samych obywateli. Jeszcze większe poparcie AfD uzyskiwała w wyniku prowadzonej przez rząd „polityki otwartych drzwi” w trakcie kryzysu uchodźczego, kiedy kanclerz Merkel postanowiła o tymczasowym zawieszeniu stosowania systemu Dublin 2 i opowiedziała się za mechanizmem relokacji uchodźców w krajach członkowskich UE, przy czym największe kwoty relokacji zostały przyjęte przez państwo niemieckie. Taka strategia wzmocniła antyimigracyjne i antyislamskie nastroje społeczeństwa Niemiec (Kubiak 2013).

Na wstępie analizy profilu ideowo-programowego należy podkreślić, iż już w rok od powstania AfD zaczęły ujawniać się sprzeczności na płaszczyźnie koncepcyjnej oraz programowej. Wykształciły się dwa obozy wewnątrzpartyjne: konserwatywno-liberalny, któremu przewodził Bernd Lucke oraz konserwatywno-narodowy, skoncentrowany wokół charyzmatycznej Frauke Petry, która domagała się wprowadzenia do oferty programowej treści patriotycznych i narodowo-tożsamościowych. Największe napięcia były widoczne w trakcie głosowania w Parlamencie Europejskim nad nałożeniem sankcji na Rosję, kiedy radykalni działacze AfD opowiadali się przeciw takim działaniom. Z kolei członkowie obozu bardziej liberalnego wyrazili stanowczo odmienne zdanie. Rozłam w partii doprowadził do sytuacji, w której z 22 tys. członków, zaledwie 3 tys. popierało obóz konserwatywnego liberała. W lipcu 2015 r. zwolennicy stronnictwa konserwatywno-narodowego domagali się bardziej krytycznego stanowiska partii wobec polityki imigracyjnej i uchodźczej. Dodatkowo, udzielili oficjalnego poparcia dla antyislamskiego stowarzyszenia PEGIDA, co oznaczało jednoznacznie identyfikowanie się z jego poglądami. Opowiedzieli się także za zniesieniem sankcji nałożonych na Rosję. Stanowisko radykalnego obozu doprowadziło do zmian w kierownictwie na szczeblu centralnym. Przewodnictwo objęli F. Petry oraz J. Meuthen. Z kolei B. Lucke, przeciwny skrajnej i populistycznej orientacji AfD, zrezygnował z członkostwa w partii. Profil ideowo-programowy był zatem uzależniony od preferencji głównych działaczy i ostatecznie przybrał on formę ugrupowania konserwatywno-narodowego (Kuźba 2014).

AfD często porównywana była z partiami i ugrupowaniami neonazistowskimi i islamofobicznymi. Jej legalność i potencjał programowy był tym samym podważany. Biorąc jednak pod uwagę zagadnienie radykalizmu, podlega ono zasadzie stopniowości. Nie ulega wątpliwości, iż na tle innych znaczących partii, może być uznawana za populistyczną i skrajnie prawicową, jednak nie istnieją formalnoprawne podstawy do utożsamiania jej z dużo bardziej radykalną koncepcją programową NPD.

Początkowo AfD cechował silny eurosceptycyzm w aspekcie integracji gospodarczej, który stopniowo nasilał się w społeczeństwie niemieckim po kryzysie finansowym. Rząd Niemiec zaproponował wówczas projekt wspierania najbardziej poszkodowanych krajów strefy euro aby zapobiec pogarszaniu się koniunktury na wspólnym rynku. Taka polityka spotkała się z kontestacją niektórych polityków (w tym późniejszego założyciela AfD), jako inicjatywa antyspołeczna, która obciąża budżet Niemiec, a tym samym obywateli. Oprócz oficjalnych programów wyborczych, równie ważnym aspektem analizy profilu ideologicznego są wypowiedzi działaczy i liderów partyjnych. Warto w tym miejscu przytoczyć fragment przemówienia B. Lucke w czasie zjazdu założycielskiego: „Alternatywa dla Niemiec jest partią nowego typu. Nie jesteśmy ani lewicowi, ani prawicowi. Nie potrzebujemy żadnych ideologicznych drogowskazów, potrzebujemy jedynie zdrowego rozsądku. Demokracja, oszczędność, transparentność, wytrwałość oraz społeczna odpowiedzialność, to naczelne zasady naszej działalności politycznej (...)” (Kubiak 2013).

Program AfD do wyborów parlamentarnych w 2013 r. opierał się na wspomnianej kontestacji strefy euro. Poza długookresowym celem związanym z wystąpieniem Niemiec ze strefy euro, partia domagała się „urealnienia” zarobków unijnych urzędników oraz zakazu skupu tzw. „obligacji tandetnych” przez Europejski Bank Centralny. Program zawierał również propozycje wycofania projektu rezygnacji z energii atomowej, który został przyjęty przez niemiecki rząd w 2009 r. W kwestiach polityki wewnętrznej główny akcent został położony na wzmacnianie polityki prorodzinnej oraz ograniczanie świadczeń dla imigrantów stanowiących duże obciążenie dla systemu socjalnego. Uwzględniono również problem wysokich kosztów pozyskiwania energii, które w ocenie zwolenników partii były efektem implementacji nowych technologii oraz regulacji unijnych i powinny być stopniowo ograniczane.

Program wyborczy do Parlamentu Europejskiego z 2014 r. posiadał zdecydowanie bardziej eurosceptyczny wydźwięk. Postulowano o tzw. uporządkowane rozwiązanie strefy euro. Krytyce poddana została idea centralizmu unijnego. Zażądano zwiększenia obszaru kompetencyjnego państw członkowskich oraz obywateli w procesie podejmowania decyzji. Partia zaproponowała implementację procedury „veta obywatelskiego” w odniesieniu do decyzji podejmowanych na poziomie UE. Ponadto, postulowała o zmniejszenie przywilejów unijnych urzędników, włączając w to wysokość wynagrodzenia (alternativehamburg.de).

Ostatecznie profil AfD, został przedstawiony w formie oficjalnego programu w kwietniu 2016 r. Partia potwierdziła w nim swój eurosceptyczny kierunek, powtarzając postulaty z kampanii w 2014 r. Z kolei najmocniej akcentowanym elementem w kampanii wyborczej do wyborów w 2017 r. było kwestionowanie podejścia niemieckiego rządu do polityki migracyjnej wobec uchodźców. AfD wyraźnie sprzeciwiała się polityce relokacyjnej i żądała zakończenia procesu przyjmowania uchodźców, który wpływa niekorzystnie na bezpieczeństwo wewnętrzne kraju oraz system socjalny. Interesującym postulatem w kwestii polityki wewnętrznej były postulaty ograniczania przywilejów, a nawet wprowadzania ograniczeń prawnych dla muzułmanów, którzy w ocenie populistów mogą stanowić poważny problem dla zachowania tożsamości narodowej i bezpieczeństwa. Biorąc pod uwagę wszystkie wymienione elementy programowe należy uznać AfD za partię wpisującą się w modelowy schemat ugrupowań prawicowego populizmu (afd.de).

5. Podsumowanie

Alternatywa dla Niemiec to partia, która powstała w 2013 r. i w ciągu czterech lat swojej politycznej ewolucji stała się trzecią siłą na niemieckiej scenie partyjnej, zdobywając silne poparcie, które utrzymało się również w 2018 r. Fundamentem jej profilu ideowo-programowego jest silny eurosceptycyzm, który przejawiał się we wszystkich programach wyborczych od początku istnienia partii, włączając program z 2016 r., na którym partia zbudowała potencjał elektorcki dający jej

największe w historii poparcie niemieckich obywateli. Biorąc pod uwagę ten kluczowy argument należy spodziewać się, iż partia będzie dążyła do zmiany polityki rządu, którą dotychczas cechowała wpływowa akceptacja dla projektów unijnych. Niemcy w swojej koncepcji *Europapolitik* utożsamiały interesy państwa z interesami UE. Były głównym motorem integracji europejskiej. Utrzymanie takiego stanu rzeczy będzie uzależnione od dalszej konsolidacji sił populistycznych w Niemczech po wyborach w 2021 r. oraz w Parlamencie Europejskim po wyborach w 2019 r.

6. Literatura

- Alberski R (2014) System partyjny Niemiec po wyborach do Bundestagu w 2013 roku. Partie i systemy partyjne: 396-405.
- Ciechanowicz A (2016) AfD – Alternatywa dla kogo?: Komentarze OSW 231: 1-2.
- Das Programm der AfD zur Europawahl 2014, https://alternativehamburg.de/wp-content/uploads/2014/12/AfD_Europawahl_Programm_web.pdf: 3-24 (data dostępu: 16.09.17 r.)
- Kubiak P (2013) Alternatywa dla Niemiec (AfD) – nowa siła na niemieckiej scenie politycznej?: Biuletyn Instytutu Zachodniego 127: 1-5.
- Kubiak P (2014) Alternatywa dla Niemiec rośnie w siłę! Komentarz do jesiennych wyników wyborów do parlamentów krajowych Saksonii, Turynii i Brandenburgii: Biuletyn Instytutu Zachodniego 170: 1-8.
- Kurzfassung des Wahlprogramms der Alternative für Deutschland für die Wahl zum Deutschen Bundestag am 24.09.2017, https://www.afd.de/wp-content/uploads/sites/111/2017/08/AfD_kurzprogramm_a4-quer_210717.pdf (data dostępu: 20.11.18 r.).
- Kuźba M (2014) Ofensywa partii eurosceptycznych w Wielkiej Brytanii i Niemczech: Rocznik Integracji Europejskiej 8: 389-395.
- Merkel zwycięska, ale osłabiona, <http://www.pism.pl/publikacje/komentarz/nr-54-2017>, (data dostępu: 18.10.17 r.).
- Prasa po wyborach w Niemczech: leczenie AfD "jamajką", <http://wyboreza.pl/7,75399,22420533,prasa-powyborach-w-niemczech-leczenie-afd-jamajka.html>, (data dostępu: 18.10.17 r.).